

ACTA SZEKSZARDIENSIIUM

UNIVERSITAS QUINQUEECCLESIENSIS, FACULTAS DE ILLYÉS GYULA NOMINATA

Tom. XVI.

ACTA SZEKSZARDIENSIVM

UNIVERSITAS QVINQVEECCLESIENSIS, FACULTAS DE ILLYÉS GYULA NOMINATA

Tom. XVI.

SCIENTIFIC PUBLICATIONS XVI.

PTE IGYK

Szekszárd
2014

PTE IGYK
UNIVERSITY OF PÉCS
FACULTY OF ILLYÉS GYULA
HUNGARY-SZEKSZÁRD

ACTA SZEKSZARDIENSIVM/SCIENTIFIC PUBLICATIONS
XVI.

PTE IGYK

Authors/Szerzők:

László Bernáth, Dóra Boronkai, Anikó Christián, István Dombay, Tibor Gonda, Huszti Zsolt, Agnes Klein, András Láng, Zsolt Magyarai-Sáska, Mazwar, Norbert Meskó, Patricia Nauwerck, Béla N. Horváth, Janka Teodóra Nagy, Anikó N. Tóth, Gabriella Petres Csizmadia, Zoltán Raffay, Cecile-Ann Rousset, Zsuzsanna Slezák-Bartos, Gábor Töttös, István Varga, Norbert Vajda, Erzsébet Walkéné Galambos

Editor in chief/ Főszerkesztő:

Éva Farkas

Technical editor/ Technikai szerkesztő:

Gabriella Sárközi

Copyright © by Authors

Publisher/ Kiadó:

Illyés Gyula Faculty, University of Pécs – Dr. Béla Horváth, Dean of the Faculty

ISSN (print): 2416-1071
ISSN (online): 2786-2003
ISSN-L: 2416-1071

Cover Design/ Fedélterv:

Gabriella Sárközi

Printer by:

Printing Office of St. László School (TISZK), Szekszárd
Manager: Lajos Vida

CONTENT/ TARTALOMJEGYZÉK

LECTOR SALUTEM/ Köszöntő - Prof. Dr. Béla Horváth Dsc	7
PREFACE / Előszó - Éva Farkas	9
DÓRA BORONKAI TURN-TAKING MECHANISM AND ORGANIZATION OF REPAIRS IN CONVERSATION	17
ANIKÓ CHRISTIÁN PARADIGMAVÁLTÁS A GYÓGYTESTNEVELÉSBEN	33
TIBOR GONDA – ZSOLT HUSZTI – ZSUZSANNA SLEZÁK-BARTOS – ZOLTÁN RAFFAY, – CECILE-ANN ROUSSET CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY – A GOOD INVESTMENT OR MONEY DOWN THE DRAIN?	43
AGNES KLEIN - PATRICIA NAUWERCK FÖRDERUNG EINER ZWEITSPRACHE IN KINDERGÄRTEN IN DEUTSCHLAND UND IN UNGARN	59
MAGYARI-SÁSKA ZSOLT – DOMBAY ISTVÁN A TÉRINFORMATIKA ALKALMAZÁSA AZ ELTÉVEDT TURISTÁK MEGTALÁLÁSÁRA	77
MAZWAR POST-TSUNAMI LAND PARCEL RECONSTRUCTION IN ACEH PROVINCE	93
NORBERT MESKÓ - ANDRÁS LÁNG- LÁSZLÓ BERNÁTH WOMEN EVALUATE THEIR PARTNER'S SEXUAL INFIDELITY: TRADE-OFF BETWEEN DISEASE AVOIDANCE AND ABANDONMENT AVOIDANCE	111
BÉLA N. HORVÁTH JÓZSEF ATTILA FREUDOMARXISTA FORRÁSA: KORUNK	129
JANKA TEODÓRA NAGY A SZOCIÁLIS GAZDASÁG, MINT KOMPLEX GAZDASÁGI, TÁRSADALMI, KÖZÖSSÉGFEJLESZTÉSI MODELL	139
ANIKÓ N. TÓTH „A LEGCSILLOGÓBB ÁRNYÉK“	157
GABRIELLA PETRES CSIZMADIA „A NAGYSZERŰ HALÁL” A SZOMORÚ MESÉBEN”	167
GÁBOR TÖTTŐS „MULT ÉS JÖVŐ KÖZT HÍDÚL ÁLL AZ ÉNEK...” GARAY JÁNOS ÉS A ZENE	179

NORBERT VAJDA

KILLESZKEDÉS AZ UNDERCLASSBÓL / EXCLUDED FROM THE UNDERCLASS

213

ISTVÁN VARGA

SZOCIÁLIS ADMINISZTRÁCIÓS TEVÉKENYSÉG A CSALÁDSEGÍTŐ ÉS GYERMEKJÓLÉTI
SZOLGÁLATOKNÁL 2006-BAN A DÉL-DUNÁNTÚLI RÉGIÓBAN

233

ERZSÉBET WALKÉNY GALAMBOS

NÉHÁNY GONDOLAT AZ E-KÖZIGAZGATÁS TÉMAKÖRÉHEZ
MIKÉNT VÁLHAT(NA) AZ ÜGYFÉL HASZNOS PARTNERRE AZ E-KÖZIGAZGATÁS KIÉPÍTÉSÉBEN,
FEJLESZTÉSÉBEN? (1. RÉSZ)

247

Köszöntő

Gazdag tematikájú kötetet nyújtunk át az olvasónak. A társadalomtudományok különböző szegmensei jelennek meg az egyes tanulmányokban, tükrözve Karunk oktatóinak különböző kutatási területeit, illetve azt a széles spektrumot is, amely megjelenik a hallgatók oktatásában. Oktatóink többsége tudományosan kvalifikált, tudományos-szakmai körökben elismert kutató. Ez tükröződik jelen tanulmánykötetben is.

A kötet másik sajátossága, hogy több külföldi szerző írását is bemutatja. A Kar vezetése célul tűzte ki és támogatja a nemzetközi tudományos életbe való minél szélesebb körű bekapcsolódást. Ennek eszköze a külföldi kollegákkal való közös kutatás, kutatócsoport létrehozása, illetve a közös publikációk megjelentetése.

Az Acta Szekszardiensium egy folyamatot is bemutat, a Karon folyó tudományos kutatás történetét is kirajzolják a magyar és idegen nyelven is megjelenő kötetek. Ahogy a jelenlegi magyar és angol nyelvű kötet is, példázva az igazságot, hogy a tudás sokoldalúsága, sokszínűsége gazdagít.

*Dr. Horváth Béla
egyetemi tanár
dékán*

Lector Salutem

We are presenting the reader with a rich, thematized academic publication. The essays reflect different segments of social sciences thus representing the versatile research fields of our academic staff, besides they give an insight into their daily teaching activity. The majority of our instructors are highly qualified, nationally acknowledged, tenured lecturers and researchers. This is what the present publication is devoted to demonstrate.

The other specific feature of this volume is that it contains several writings penned by different foreign authors. The faculty management gives all the support and incentive to colleagues who want to get connected with the international academic world. It can be accomplished in different ways: e.g. we take part in extensive projects together with partner institutions and colleagues from abroad, or set up research teams for joint projects and academic collaboration, or publish papers as a proof of common endeavour.

“Acta Szekszardiensium” is intended to demonstrate a whole process of scientific research published in Hungarian and in foreign languages as a representation of the Faculty’s academic achievement. The present publication is a contribution to the tradition, moreover, it is another fortification of the often publicized wisdom that versatility and diversity of knowledge is corollary to our development.¹

*Prof. Béla Horváth
Dean*

1 Translated by Márís Bajner

Előszó

A Tisztelt Olvasó az „ACTA SZEKSZARDIENSIMUM” című tanulmánykötetet tartja a kezében, mely a Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar Tudományos Közleményeinek gyűjteménye. A jelenlegi tanulmánykötet immáron a tizenhatodik a sorban, és jól illeszkedik a szekszárdi hagyományokhoz. A kötet igen gazdag és sokszínű, jól mutatja a Kar oktatóinak és partnereinek tudományos érdeklődését.

Sokféle tudományterület és professzió jelenik meg a kötetben, ami egyrésztől jó, mert biztosítja az olvasók számára a változatosságot, illetve hogy mindenki találhasson érdeklődésének megfelelőt, másrészt igen csak megkeseríti a szerkesztő dolgát, mivel így nehéz tematizálni a kötetet. Ezért a kötet felépítésénél az alfabetikus bemutatást választottuk.

A kötet egyaránt tartalmaz magyar és idegen nyelvű publikációkat, az utóbbiak angol és német nyelven íródtak.

A szerzők többsége a Kar oktatói köréből került ki, de szép számmal érkeztek írások a partnerintézményektől is (Babes-Bolyai Tudományegyetem, Földrajz Kar, Kihelyezett Tagozatok Intézet; Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kara, Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet; Doctoral Program at Law Faculty, University of North Sumatra in Medan-Indonesia), továbbá születtek közös publikációk.

Tartalmilag vezet a magyar nyelv- és irodalomtudomány, mivel öt szerzőnk is ezen a területen jeleskedik. Boronkai Dóra írása a konverzációelemzés rejtelseibe avatja be az olvasókat. A spontán társalgások vizsgálatának célja a beszélőváltási mechanizmusok és a hibajavítások rendszerének bemutatása volt. N. Horváth Béla József Attila munkásságában kutatja a freudomarxizmus hatásait. A Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetének oktatói Mészöly Miklós meséit elemzik más-más

szempontból. N. Tóth Anikó a mézőlyi mesék jellegzetességeit vizsgálja, míg Petres Cszimadia Gabriella a szomorú mese műfaji sajátosságait kutatja egy Mézőly mű alapján. Töttös Gábor pedig egy eddig kevésbé kutatott témát választott írásá tárgyának, mivel a reformkor kiemelkedő költőjének, Garay Jánosnak a zenéhez való viszonyát vizsgálta.

A pedagógia területéről választott témát három szerzőnk. Christián Anikó a gyógytestnevelés óvodai és általános iskolai megvalósításának fontosságát hangsúlyozza írásában, sürgetve a paradigmaváltást az erről való gondolkodásban. Klein Ágnes és Patricia Nauwerck tanulmányának középpontjában a korai nyelvtanulás, ezen belül is a német nyelv, mint második nyelv elsajátítása áll. Oktatónk szerzőtársával Magyarországon és Németországban vizsgálta a gyermekkori második nyelv elsajátításának jellegzetességeit.

Magyari-Sáska Zsolt és Dombay István, a Babes-Bolyai Tudományegyetem Földrajz Kar gyergyószentmiklósi kihelyezett tagozatának oktatói, szintén érdekes témát választottak. A biztonságos hegyi turizmus jegyében kifejlesztett térinformatikai rendszer bemutatására vállalkoztak, mely hatékonyabbá teheti a hegyi mentés folyamatát.

A Gazdaságtudományi Intézet munkatársai, Gonda Tibor, Huszti Zsolt, Slezák-Bartos Zsuzsanna és Raffay Zoltán szerzőtársukkal, Cecil Ann Roussettel, a gazdasági szereplők társadalmi felelősségvállalását elemzik. A tanulmány egy ilyen jellegű jó gyakorlat bemutatását ismerteti.

Meskó Norbert oktatónk két szerzőtársával, Láng Andrással és Bernáth Lászlóval, a nők attitűdjeit vizsgálta a partnerük hűtlenségének elképzelt helyzetében. A kutatás célja volt, hogy feltárják a két különböző evolúciós kihívás (a partner érzelmi hűtlensége miatt elhagyás fenyegetése, és a megfertőzés fenyegetése) nőkre gyakorolt hatását.

Egy szociológiai kutatásról számol be Vajda Norbert kollégánk, aki az underclassból érkező emberek változó integrációs stratégiáit tárja elénk. A vizsgálat középpontjában a korábbi közösségeiket elhagyó családok új szociális környezetben kialakított integrációs formái állnak.

Varga István a Kar Szociális Munka és Szociálpolitika Intézete által 2006-ban elvégzett kutatásáról ír, amely a szociális alapszolgáltatások

adminisztrációs tevékenységét vizsgálta. Mivel ez a terület kevésbé kutatott szegmense a szociális szférának, így a tanulmány hiánypótló a szakmában.

Egy kuriózumnak számító indonéz közösségi joggyakorlatról számol be az Észak-Szumátrai Egyetem jogi karának doktorandusza, Mazwar, SH, M. Hum. Az ACEH tartományt sújtó cunami katasztrófa következtében 2004 decemberében összeomlott a hivatalos földnyilvántartási rendszer (is). A katasztrófát követően a földtulajdon-viszonyok rekonstruálását a tartományban a közösség tagjainak bevonásával, valamint tudásukra, ismereteikre, továbbá a közösség értékrendjére alapozva végezték el.

Walkéné Galambos Erzsébet új szempontból gondolja át az e-közigazgatás fejlesztési lehetőségeit. Írásában felhívja a figyelmet arra a tényre, hogy miért lenne fontos és indokolt az ügyfeleket is bevonni az e-közigazgatás kiépítésének, valamint fejlesztésének folyamatába.

Nagy Janka Teodóra az előző kötetekben közzétett publikációk tematikájához illeszkedve a szociális gazdasághoz kapcsolódó kutatások újabb eredményeit teszi közzé. Tanulmányában a szociális gazdaság közösségi és hazai értelmezésének dilemmáit veszi számba, majd a jogi szabályozás előzményeit ismertetve tekinti át az Európai Unió közelmúltban született dokumentumaiban célul tűzött támogató jogi környezet megvalósításának nehézségeit.

Mint ahogy a felsorolásból is látható, hogy a XVI. „ACTA SZEKSZARDIENSIMUM” igen változatos olvasnivalót biztosít az érdeklődőknek. Reméljük, válogatásunk elnyeri a Tisztelt Olvasó tetszését!

Pécs, 2014. október 20.

*Farkas Éva
szerkesztő*

Preface

Dear Reader! You are holding a collection of essays “Acta Szekszardiensium” in your hands, which is an academic publication of the University of Pecs Illyes Gyula Faculty. The present collection is the 16th in the row of publications, and fits closely in the Faculty tradition. This volume is quite rich and varied, and reflects entirely the Faculty members’ and their colleagues’ academic interest.

The publication contains studies from different scientific field. On the one hand it is convenient from the readers’ point of view, because everyone finds something “readable” according to their interests. On the other hand it is quite a challenge for the editor to do the proper job of classification and tematization. The alphabetic structure is a necessary result due to this peculiarity.

The publication contains studies in Hungarian and in foreign languages, in English and in German.

Most of the authors are Faculty members, but there are studies written by authors from partner institutions: i.e. Babes-Bolyai University, Faculty of Geography, Institution of Outsourced Departments, Constantin Philosophy Institute Nyitra Faculty of Central-European Studies, Institute of Hungarian Language and Literature, Doctoral Program at the Faculty of Law University of North Sumatra in Medan-Indonesia, as well as common publications.

As to the contents the Hungarian language and literature is taking the lead with five authors in the field. Dóra Boronkai invites the reader to discover the mysteries related to conversation analysis. The purpose of investigating and monitoring the spontaneous conversation flow is to shed light on the mechanism of conversation and turn taking and study the system of correction. Béla N. Horváth points out of the influences of freudomarxism on the poetry of Attila József. The lecturers of the Hungarian Language and Institute of Constantin Philosophy University

analyse the tales of Miklós Mészöly from different perspective. Anikó N. Tóth explores the characteristics of the tales, while Gabriella Csizmadia Petres investigates the characteristics of the genre of woeful tales based on a Mészöly work. Gábor Töttös has chosen a less researched topic for his paper by focusing on Janos Garay, the outstanding poet of the reform era with special interest on his relationship to music.

Three of our authors' essays belong to the subject of pedagogy. In her writing Anikó Christián stresses the importance of launching physical education of therapeutical value in kindergartens and lower primary schools, while urges the need of paradigm shift in public thinking. Ágnes Klein and Patricia Nauwerck in their essay focus on early language acquisition in general, and German as a second language, in particular. The authors reveal the characteristics of second language acquisition in Hungary and Germany.

Zsolt Magyari-Sáska and István Dombay, the lecturers of Babeş-Bolyai University Faculty of Geography from Gyergyószentmiklós Outsourced Department also have an interesting topic for their publication. They introduce the system of geoinformatics in relation to safe mountain tourism in order to make mountain rescue more effective.

Teachers of the Institute of Economy Tibor Gonda, Zsolt Huszti, Zsuzsanna Slezák-Bartos and Zoltán Raffay together with their co-author Cecil-Ann Rousett analyse the social responsibility of the economic stakeholders. The study puts the case of one of those "good practices" on display.

Norbert Meskó together with his two co-authors András Láng and László Bernáth examines the attitude of women discovering their partners' infidelity in a hypothetical situation. The main objective of the research is to find out how the two different evolutionary challenges (the threat of being abandoned due to the partner's emotional unfaithfulness and the fear of inoculation) effect women.

Norbert Vajda reports about a research into sociology that reveals the different integration strategies of people from the underclass. The paper focuses on the new integration forms related to new social settings which families leaving their former homes have to cope with.

István Varga explores the survey of the Faculty Social Work and Social Politics Institution back in 2006, which discusses the administrative activities related to essential social services. The study is all the more welcome since it seems to be one of the least researched segment of social sphere.

A PhD law student Mazwar, SH. M. Hum from North Sumatra Faculty of Law gives a report about a special community lawcase in Indonesia. Due to cunami, the natural disaster in December 2004 that hit ACEH province the official land registration system also collapsed. Following the disaster the reconstruction of the land ownership conditions was performed with the help and involvement of community members. Their special knowledge and skills were exploited and relied on while keeping in mind the need of the community.

Erzsébet Galambos Walkéné describes new aspects and possibilities concerning the modernization of the electronic public administration system. She calls attention to the issue of client involvement in the process of launching and improving e-administration.

Teodóra Janka Nagy shares the findings of her latest social economy research with the readers, thus following the trend and connecting to the subjects of the previous volumes. In her study first she takes into account the dilemmas of community and domestic interpretation of social economy, then describes the history of legal regulation and the difficulties related to the issues of creating a supporting legal environment targeted in the recently implemented documents of the European Union.

As it is seen from the list above XVI. ACTA SZEKSZARDIENSIMUM provides quite a diverse reading material for the interested reader. Hopefully, our selection of essays will develop a taste to further readings.¹

20 October 2014

Éva Farkas
editor

1

1 Translated by Mária Bajner

TURN-TAKING MECHANISM AND ORGANIZATION OF REPAIRS IN CONVERSATION

Dóra Boronkai

Abstract

The aim of this paper is to introduce the two most important aspects of conversation analysis, the turn taking mechanism and the organization of repairs. First of all it thought of all the specific and discrete cues are suggested as a turn-eliciting signal. The first part of the study describes the basic types of the turn taking system: other-selection, self-selection, failure of turn taking and simultaneous talk. Than the research part gives examples of each type from my own empirical study on spontaneous conversations and tv-interviews. The hypothesis of the second part was: repair is seen to operate within the framework of preference organization of talk. In order to prove it, the basic types of repairing system (self-initiated self-repair, other-initiated self-repair, self-initiated other repair and the other-initiated other-repair) are presented with examples from my own corpus of spontaneous family conversations.

„The main point of conversational structure is to keep the flow of conversation going and to avoid conversational 'accidents' ('clashes') and conversational 'traffic jams'”¹

1. Aims and principles of Conversation Analysis

CA is the study of recorded, naturally occurring talk-in-interaction. Its object of study is the interactional organization of social activities. CA

1 Mey, Jacob L.: Pragmatics: An Introduction. Oxford, Blackwell Publishers, 2001. 138. p.

aims at discovering how do participants understand and respond to one another in their turns at talk, how do participants of a social action structure, order and coordinate their action, the action of others and the actual situation. The main aspects of Conversation Analysis²: opening and closing conversation, topic-organization, turn-taking mechanism, adjacency pairs and the organization of repairs³. The aim of this study is to introduce two most important aspects of conversation analysis: the turn taking mechanism and the organization of repairs.

2. Turn-taking mechanism

In normal everyday conversations, there seems to be an unwritten rule that one person is to talk at a time and that the others should wait until the first speaker has finished his/her turn. Mey has aptly compared turn-taking conventions to traffic rules: the main purpose of conversational structure is to keep the flow of conversation going and to avoid conversational “accidents” and “traffic jams”.

Turn taking⁴ is one of the basic facts of conversation. Speakers and listeners change their roles in order to begin their speech.

- mostly one speaker talks at a time
- turn order and size not fixed
- length and topic of contribution not specified in advance
- repair mechanisms: deal with turn-taking errors and violations

2.1. *Transition relevance place (TRP)*

Why are we often able to predict the end of somebody’s speech? A set of six specific and discrete cues is suggested as a turn-eliciting signal⁵:

2 Have, Paul ten: Doing conversation analysis. A practical guide. London, Sage, 2005.

3 Hutchby, Ian – Wooffitt, Robin: Conversation analysis. Principles, practices and applications. Cambridge, Polity Press, 2006.

4 Sacks, Harvey - Emmanuel Schegloff - Gail Jefferson: A simplest systematics for the organization of turn-taking in conversation. Language, (50. évf.) 1974. 696–735. p.

5 Taboada, Maite: Spontaneous and non-spontaneous turn-taking. Pragmatics, (16. évf.) 2006. 2/3. sz. 329–360. p.

- adjacency pairs, in which the first part uttered by a speaker demands the second part to be uttered by the next speaker (e.g. question which is generally followed by some kind of response)
- syntax
- word-choice patterns, sociocentric sequences, discourse markers (e.g. *úgyhogy, így, izé*)
- intonation, pitch or loudness accompanied with sociocentric sequences
- changes of speed delivery, drawl, a silent pause after a grammatically complete utterance
- non-verbal behavior (e.g. body motion, eye contact, the speaker looks away during his/her turn and looks back to the listener in his/her eye at the turn-end)

2.2. *The rules of next speaker selection*

There is a set of rules that govern the turn-taking system, which is independent of various social contexts.

Other-selection: current speaker may select next speaker by foregrounding him or her: if C (current speaker) selects N (next speaker) in current turn, then C must stop speaking, and N must speak next. This can be done in a number of ways, including, by looking at that person, by asking that person a question, by calling him or her to talk. Examples and findings about other-selection from my own empirical study on spontaneous conversations and tv-interviews:

- Asking question: This turn-taking system was less frequently in the spontaneous conversations than in the interviews (1a). The participants of the interviews often used first names during the conversation (1b).

(1a) [1,20—1]

A: *Jól van (..) akkor inkább egy elég↓ Orsika::↑ Neked (.) mi újság↑*

C: *Nagyjából semmi↓*

(1b) [CSB, 28—33]

A: *Balázs*↓(...) M:::ennyire jut idő a:: magánéletre↑ *Mennyire jut idő* (..) az egyéb más dolgokra↑

B: *Igen*↓ *Hál Istennek* a::: család a::z <krákogás> *úgy*mo:nd ő::: beleszokott ebbe a:: ebbe a sport (..) dologba↑ és most má:r↑ *sőt* már az elején is (..) mindenki teljes mellszélességgel mögöttem volt (...)

- Calling to talk: The participants used this turn-taking system mostly combined with some kind of euphemistic strategy (e.g. question, preparatory strategy) in both situation (2a,b). The form of explicit performative was used for change of topic only in the interviews by the reporter (2c).

(2a) [3, 37]

A: *Té:nyleg* (..) *kijössz* velem *pénteken* az *állomásra*↑

(2b) [10, 15]

A: *Hát akkor* (..) *szombaton* [olyan nyolc körül (..) *ráé*rnél↑

(2c) [CSB, 5]

A: *Mit jelent* a:z (...) *hogy egy kicsit* (..) *megcsúsztál*↑ *mi történt*↑ *azért* (...) *beszéljünk arról*:l is (...) *hogy voltak sérüléseid* is a:: közelmúltban (...)

Self-selection: Next speaker may self-select himself: if C does not select N, then any other party self-selects, first speaker gaining rights to the next turn. Examples and findings about self-selection from my own empirical study on spontaneous conversations and tv-interviews:

- Depending on the (informal or semi-formal) situation: This turn-taking system was most frequently used by either participants in the spontaneous conversations than in the interviews (3a). During the interviews the strategy of self-selection was used by only the reporter. The purpose of this system: changing the topic (3b), shortening the response sequence (3c) or clarifying of information.

(3a) [4, 2—9]

B: *Mé:rt* (..) *voltál műtéten*↑

C: *Ne::m*↓

D: *Agymosás* [volt↑]

C: [Ah:::↓]

B: [Jé:zus Má:ria↑]

D: [Csodá:os↓ Elá:jjulok

B: Hahahaha↑

D: **Most** *hogya: (.) nem ülnék akko:r (.) leülnék↑*

(3b) [RI, 2—3]

B: Ehhez mindig e::gy jó kollektívának a:z együttes (..) oda-
adó (..) áldozatkész munkája szükséges az egészségügyben (..)

A: Ö:: mennyire volt (..) nehéz (..) ez a váltás (..) Pécsrő:l el-
jönni (...) elszakadni (...) átvenni ez a:: szekszárdi születetet
ami (...)

(3c) [TA, 2—3]

B: *Karácsony előtt (..) jöttem haza (.) ahogy szoktam most
már (..) negyedik éve ez a trend (..) hogy hazatérek karácsony
előtt↑ és ha minden igaz (..) akkor olya::n január közepéig (.)
maradok↓ most egy kicsit trükkösebb a helyzet az átlagosnál
(..) ugyanis (..) pont lejárt a vízumom (..) és most beadtam egy:
új vízumigénylést↑ úgyhogy az (..) reményeim szerint elkészül
január közepe-végére (...) és akkor reményeim szerint (..) me-
gyek vissza (.) most már másodmagammal (...) mert közbe::n
családos ember lettem↑-*

A: **Há:t ez az egyi:k legnagyobb hír** (...) veled kapcso-
latban (.) hogy megnősültél és (..) elvehettél volna akár faddi
lányt (..) elvehettél volna aká:r ausztrál lányt (..) [de nem így
történt↓]

- Silent pause after a grammatically complete utterance: The participants of the spontaneous conversations often used the self-selection strategy, when there was a silent pause in the conversation (4), but there was no example of this strategy in the interviews.

(4) [7, 10—1]

B: Ja↓ Mindig olyan nyolc (..) fél kilenc körül szoktunk men-
ni (..) szépen megebéde- vagy megreggelizünk (...)

A: Ja (.) utána megcsinálja:: és akkor megebédelni (.) azt
haza lehet jönni↓ És ö:: mit szokott a (.) mama főzni↑

- Discourse markers: The application of self-selection system was common in those cases, where the current speaker used some type of discourse marker in the end of his/her sequence (5a). In the interviews this turn-taking system was used by only the reporter (5b).

(5a) [8, 22—3]

B: *Aj (..) de me:kkorát (.) e:gy ekkorát (.) akkor (...) hár- négy láb (..) ekkora (.) még négy láb (.) ekkora () **hogy is mondtam (...)***

A: *Ilyen [magas torta]↑*

(5b) [CSB,40—43]

B: *Tehát ott azért má::r szétszakadozott a mezőny (..) tehát egyedül kellett tizenkét kilométert fölfutnom úgy (..) hogy a:z utolsó három kilométeren (..) egy kilométer volt a:: szintkülönbség↓ Harmincöt fokban (..) és ho::gy extrémme tegyék (..) vizet sem lehetett magunkhoz venni (..) úgyhogy -*

A: *Kegy::etlen↑*

Failure of turn-taking: Current speaker may continue speaking: if neither the current speaker selects the next speaker nor any of the participants become the next speaker, the current speaker may resume his/her turn.

Simultaneous talk: Talk by more than one person at a time in the same conversation. Examples and findings about simultaneous talk from my own empirical study on spontaneous conversations and tv-interviews:

- Interrupting speech: Interruption, in turn, comes into being when a new speaker starts intentionally talking within the current speaker's turn. Interrupt: to start speaking at a place which is not a transition-relevance place. The participants of the spontaneous conversations frequently used interruption (6a), and this strategy often resulted in a change of topic as well (6b). In the interviews this turn-taking system was rare and used by only the reporter (6c).

(6a) [4, 63—64]

C: *Há:t (...) kaptam zselét hozzá **me:g-***

D: *Nem mo::st (.) majd (.) amikor elmúlik a fájdalom↓ Hát akkor majd (...)*

(6b) [5, 20—1]

B: Bejött hozzám, és-

A: Tényleg, ma este az Audival mentél vissza?

(6c) [TA, 2—3]

B: (...) és akkor reményeim szerint (..) megyek vissza (..) most már másodmagammal (...) mert közbe:n családos ember lettem↑-

A: Hát ez az egyi:k legnagyobb hír (...) veled kapcsolatban (.)

- **Overlapping:** Conversational participants are able to project with the help of syntactic, prosodic, pragmatic and gestural information when the current speaker is to finish his/her turn (TLP). This information provides them with the possibility to start their own turn. If the current speaker does not, however, stop talking at the projected completion point, overlap may occur. Overlap occurs when an incoming speaker starts talking at the possible completion point of the current turn while trying to avoid a gap or silence between the two turns.

In formal and semi-formal situation overlapping talk is generally seen as messy and unpleasant. Contrary to the hypotheses there was only little more overlapping talk in spontaneous conversations than tv-interviews (7a). Overlapping was common in those cases, where the current speaker used some type of discourse marker (7b). These competitive overlaps are produced in overlap with the current speaker's still unfinished turn to take the floor prematurely. But simultaneous talk is not always avoided and, when occurring, it does not necessarily cause any conversational accidents or traffic jams. In semi-formal cases, overlapping talk may even have positive outcomes. These non-competitive overlaps⁶ do not lead to conversational accidents or traffic jams, and their purpose is not to compete for speakership with the current speaker, but they work towards promote cooperation of the participants and increase the effectiveness of communication (7c).

6 Stolt, Minna: The many faces of overlap. Non-competitive overlap in a conversation between finnish and british speakers of english. Jyväskylä, University of Jyväskylä, 2008.

(7a) [11, 3—4]

A: *Tesi óráam volt, és (..) öö:: vármétáztunk (...) És elmentem utána a:: Gáborhoz (..) van egy tök jó új autós játéka (...) Nem tudom a nevét (..) és van hozzá ilyen (...) ko:rmány (..) meg fé:k, gá:zpedál, [sebváltó:] (...)*

B: *[És mi volt] az iskolában↑*

(7b) [4, 54—57]

B: *N:e hülyéskedj (..) annak is va:n↑*

D: *Nem akar lemaradni a: (..) kicsitől↓*

B: *Ha:llod (..) [legközelebb–]*

A: *[Mondtam az apjának] (..) hogy tegyünk be mi is (..) Hahahaha↑ Szerdán (..) én jövők↓*

(7c) [RI, 4—6]

B: *(...) úgyho::gy ennek a lecserélése (..) és az épületnek a: festés-mázolási munkálataiba (..) aktív részvételt ö:: mindenféleképpen kitűztem (...) idejövetelem [célomul]*

A: *[Ezt rögtön] a::z első látogatáskor (..) ahogy körbejárt*

B: *Igen (..) igen (..) nagyon deprimáló volt ez a: (...) ez a: bejárat↑*

3. The organization of repairs

„Traffic rules and repair mechanisms find their embodiment in the management of the conversational turn.”⁷ **Repair** is a generic term used in CA to cover a wide range of phenomena, from errors in turn-taking, such as overlapping talk to any of the forms of what is commonly called “corrections”. The mechanism of repair is constituted of the “repair trajectory”: a sequence of trouble source (TS), repair initiation and the actual repair (or repair execution). Repair is seen to operate within the framework of preference organization of

7 Mey, Jacob L. i. m. 138. p.

talk. The repair system embodies a distinction between⁸:

- the initiation of repair: participant who initiates the repair - current speaker (the producer of TS) or recipient
- the actual repair itself: participant who executes the repair – current speaker or recipient

Consequently, there are four varieties of repair⁹:

Self-initiated self-repair: Repair is both initiated and carried out by the speaker of the trouble source¹⁰. Examples and findings about SISR from my own empirical study on spontaneous family conversations and mother-child discourse.

- **Repeats:** this type of self-repair was quite common in the spontaneous family conversations (8).

(8) [2, 15]

A: *Tegnap azér nem gondoltam (..) hogy ily:en rossz idő lesz↓
Reggel kinéztem az ablakon (.) mondom (..) elmegyek (.) futok
egy jót↓ Úgy döntöttem (.) futok ma ö:: nyolc kilométert (.) de
hát ö:: (...) de hát futok há::rom kilométer óta (.) azt még
mindig fázik a kezem↓ Mondom (.) nem futok többet mert
(...) teljesen átfagyok↓*

- **Restarts:** this type of self-repair was quite common in the spontaneous family conversations too (9a), but it was frequently used by children (9b), the first who are not yet able to pronounce the correct form¹¹.

8 Schegloff, Emmanuel: 'Repair after next turn: the last structurally provided defense of intersubjectivity in conversation.' *American Journal of Sociology*, (97. évf.) 1992. 1295–345. p.

9 Ferenčík, Milan: *Organization of Repair in Talk-in-Interaction and Politeness. Theory and Practice in English Studies 3. Proceedings from the Eighth Conference of British, American and Canadian Studies.* Brno, Masarykova Univerzita, 2005. 69–78. p.

10 Schegloff, Emmanuel – Jefferson, Gail – Sacks, Harvey: 'The preference for self-repair in the organization of repair in conversation' *Language*, (53. évf.) 1977. 361–382. p.

11 Forrester, Michael: *The emergence of self repair: A case study of one child during the early pre-school years.* *Research on Language and Social Interaction*, (41. évf.) 2008. 1. sz. 99–128. p.

(9a) [7, 10]

B: *Ja↓ Mindig olyan nyolc (..) fél kilenc körül szoktunk menni (..) szépen megebéde- vagy megreggelizünk (...)*

(9b) [2, 29—32]

A: *Hát akko:: mi az↑*

B: *Kutyá- (..) kukásautó↓*

- **Backtrackings:** it was the rarely used self-repairing strategy by the participants in the corpus consisted of spontaneous conversations (10).

(10) [4, 25]

A: *Ne:m↑ Hogy pucolod ki: ↑ Lesz izé (...) **fogni-** va::gy (..) hülye vagyok (...) fülpálcikáva:l↑ A törölközőt (...) **fo-go::d** (...)*

- **Reformulations and/or re-routings:** this type of self-repair was as common as repeat in the spontaneous family conversations (11).

(11) [11, 15]

A: *Há:t (..) azt szeretem↓ Például (..) most is csináltunk ilyen kísérletet (...) Azt kellett csinálni: (..) hogy ilyen (...) **izéba tet-tünk ilye:n** (...) **kálium-permanganátot** (..) fehéritettük a (..) borszeszégőn (...) é::s egy (...) ööö **mi is volt** (...) ööö (...) **hurkapálcát** meggyújtottunk (..) utána elfújtuk (..) és a kálium-permanganát elkezdett pattogni (..) beletettük és a parázs a ööö (...) a hurkapálcán elkezdett [égni]↓*

The corpus data (similar to previous research results) show, that by far the most commonly occurring type of repair is SISR, because it is endowed with the greatest variety of specific functions.

Other-initiated-self-repair: Repair is carried out by the speaker of the trouble source but initiated by the recipient¹². Examples and findings about OISR from my own empirical study on spontaneous family conversations and mother-child discourse.

12 Bolden, Galina B.: On the Organization of Repair in Multiperson Conversation: The Case of “Other”-Selection in Other-Initiated Repair Sequences. *Research on Language and Social Interaction*, (44. évf.) 2011. 3. sz. 237–262. p.

- **Asking for confirmation (feedback):** This repairing system was less common in the spontaneous conversations than either type of SISR. Though asking has a wide variety of function, from the request qualification to expression of doubt (12).

(12) [7, 5—7]

A: *Ja↓ Mekkora szőlőjük van a (..) mamáéknak↑*

B: *Ne:m sok↓*

A: *Ne::m sok↑*

B: *Hát tudod (..)*

- **Insertion-sequence:** adjacency pairs embedded in adjacency pairs. These sequences are called adjacency pairs because, ideally, the two parts should be produced next to each other. The main functions of these sequences, which have no connection with repair: delay of expected response and pre-expansions (an adjacency pair is inserted before another related adjacency pair, in order to protect the speaker or the listener). Third, they may also be used for clarification, and it's the most important function in the respect of repair organization. This type of repair-system was most frequently used by either participants in the spontaneous conversations (13a), and by the mother in mother-child discourse (13b).

(13a) [3, 47—51]

A: *Jó: (.), akkor négykor találkozunk a (...) szobornál↓*

B: *Milyen szobor (...) van ott↑*

A: *A:: közhivatal sarkán (.) [jó↑*

B: *Ja::] szobor↓ Jó↓*

A: *Na jól van (.) megyek (.) csinálom a dolgom↓*

(13b) [2, 34—7]

B: *Hol a] másik↑ (...) szükke (.) mi anya↑*

A: *Kismadár↓ Szürke↑ Azt mondtad↑*

B: *Ige::n, ottana madár (.) ottana madár↓*

A: *Ott van a (.) [madár↑*

In addition to the above types, there is a lot of insertion-sequence in the mother-child conversations, because the mother seeks to help develop the interactional competence of her child (13c). These sequences may contain new information (e.g. *Amibe összegyűjtik a szemetet*), ask questions (e. g. *Ott az a nagy narancssárga a lábaddnál, az milyen autó?*), or point something (e.g. *Nézd csak! Anya mindjárt megmutatja, hogy melyikre gondolt. Itt is van*).

(13c) [2, 21—8]

A: *És a (.) bocikon kívül↑ Az ott (.) milyen autó↑*

B: *A::: (...) nincs autó↓*

A: *Nincs autó↑ Ott az a:: nagy narancssárga (.) a lábaddnál (.) az milyen autó↑ Hm↑ Amibe: összegyűjtik a szemetet↑*

B: *E::z itt↑*

A: *Nem az az autó↑ Az a másik (..) az a na:::gy (.) naranc[sárga]↓*

B: *Üm:::↓*

A: *Nézd csa:k↑ Anya mindjárt megmutatja (.) hogy melyikre gondolt↓ Itt is van↓ E::z (..) milyen autó↑*

B: *Ü::: a::z (.) nem autó↓*

Self-initiated other-repair: The speaker of a trouble source may try and get the recipient to repair the trouble (14). This repairing-system was less frequently both spontaneous conversations. SIOR contributes to the specification of the references made to various aspects of the talk, such as personal referents, add to the topical elaboration or negotiate the extent of shared knowledge.

(14) [13, 13—4]

A: *De várj—] ezek egriek ugye:↑ (...) akikkel ott (.) találkoztál (...) ezek az (.) izé (...) régi [csoporttá—*

B: *A régi] csoporttársaim (.) persze (...) ők külön egriek (.) igen↓*

Other-initiated other-repair: The recipient of a trouble-source turn both initiates and carries out the repair. This is closest to what is conventionally understood by “correction”¹³. Examples and findings

13 Bolden, Galina B. i. m. 237–262. p.

about OIOR from my own empirical study on spontaneous family conversations and mother-child discourse.

- **Interruption and overlapping talk:** The most important interactional function of this repair type is its use as a resource to signal participants' orientation to the basic 'one-party-at-a-time' turn-taking rule. One type of such repair recycles structures in order to produce overlapping talk through which to compete for the interactional floor. The participants of the spontaneous conversations often used this type of repair, when there was a silent pause in the conversation (15a).

(15a) [16, 11—3]

A: *Meg azt a nagyot örökké ízélni kell (...)[öö:: bigyózni-*

B: ***Bigyózni]** mi↑*

A: *Szedni kell le a:: (.) kicsiket róla↓ Tudo:d↑*

- **Phenomena generally known as other-correcting:** The participants of the spontaneous conversations often used this type of repair, when there was a hesitancy or word search process indicated by discourse markers in the conversation (15b).

(15b) [8, 22—3]

B: *Aj (..) de me:kkorát (.) e:gy ekkorát (.) akkor (...) hár-négy láb (..) ekkora (.) még négy láb (.) ekkora () **hogy is mond-jam (...)***

A: *Ilyen [**magas torta**↑*

OIOR, the second most frequent type of repair, is used as a resource which adds to the argumentative character of the program. But these strategies may work towards promote cooperation of the participants and increase the effectiveness of communication.

4. Summary and conclusions

The empirical analysis pointed out turn taking strategies are intimately connected with socio-cultural components of the speech situation and behavior of the participants. In addition the study came to the conclusion that the purpose of the overlapping talk is not always to compete for speakership with the current speaker, but they can work towards promote cooperation of the participants and increase the effectiveness of communication. „The techniques of good conversation management include some form of 'road assistance', by which a conversation that has halted, or has trouble maintaining the proper speed, can be helped along.”¹⁴

The hypothesis was, repair is seen to operate within the framework of preference organization of talk. The empirical analysis pointed out that the most commonly occurring type of repair was SISR, because it is endowed with the greatest variety of specific functions. The second most frequent type of repair, OIOR was commonly used as a device of working towards promote cooperation of the participants. OISR was frequently used by either participants in the spontaneous conversations as the previous studies have shown, and particularly many examples were found to insertion-sequence in the mother-child conversations. SIOR was less frequently both spontaneous conversations. In addition the study came to the conclusion that the repair strategies play an important role in organizing the interaction. The repair is the specific structural unit of the conversation, and operates according to the specific rules. They are closely related to the turn-taking mechanisms, influence the sequence organization and change the syntactic structure of sentences. The research also showed, that the OISR strategies and the insertion-sequences are major contributors to the development of conversational competence in infant and early childhood. „*The techniques of good conversation management include some form of 'road assistance', by which a conversation that has halted, or has trouble maintaining the proper speed, can be helped along*”¹⁵

14 Mey, Jacob L. i. m. 138. p.

15 Mey, Jacob L. i. m. 138. p.

Absztrakt

A beszélőváltási mechanizmusok és hibajavítások rendszere a társalgásokban

A tanulmány célja a konverzációelemzés két legfontosabb szempontjának, a beszélőváltási mechanizmusok és a hibajavítások rendszerének bemutatása spontán társalgások vizsgálata alapján. Elsőként azokat a jeleket veszi számba, amelyek a beszélőváltás lehetőségének jelzéséül szolgálnak, majd bemutatja a beszélőváltások alapvető típusait: a kiválasztást, az önkiválasztást, a beszélőváltás elmaradását és az együttbeszélés főbb fajtáit. A tanulmány spontán társalgásokból és televíziós interjúkból hoz példákat a fenti típusok alkalmazására. A példák a spontán és félspontán szövegtípusok közötti különbségeket is jól illusztrálják. A kutatás második részének hipotézise a hibajavítások diskurzusszervező szerepének feltételezésén alapul. A tanulmány spontán családi társalgásokból és anya-kisgyermek dialógusokból származó példák segítségével bizonyítja a hibajavítások főbb típusainak, az önjavítás és a külváltás különböző válfajainak szerepét a társalgások szervezésében.

The Author:

Boronkai, Dóra PhD

boronkaid@igyk.pte.hu

lecturer

University of Pecs, Illyes Gyula Faculty, Institute of Social Sciences

Boronkai, Dóra is lecturer at University of Pecs Illyes Gyula Faculty. She has a PhD in linguistics (2009). Her main research interests are cognitive linguistics, conversation analysis and sociolinguistics. She is the author of two books (e. g. *Bevezetés a társalgáselemzésbe* (2009); *A dialógus szövegtani jellemzői* (2010); and published over 50 articles and conference papers. She works as a columnist of the Journal of Hungarian Language Pedagogy since 2009.

PARADIGMAVÁLTÁS A GYÓGYTESTNEVELÉSBEN

Christián Anikó

Abstract

Paradigmatic Change in the Remedial Gymnastics

This study will illuminate the importance of implementing remedial gymnastics at elementary schools and in kindergartens. After a historical review, it will, without being exhaustive, introduce five areas of change in approaching remedial gymnastics. The author will stress the responsibility of teachers, the right amount of exercise chosen for children, and the issues around negative physiological effects caused by obesity and overweight. After these, she will demonstrate to the reader, from a different perspective, that the aims, tasks, and exercises of physical education and remedial gymnastics affect each other, an illustration that has preventiveness in mind and constitutes a paradigmatic change.

Bevezetés

A mozgás hatékonyan befolyásolja belső szerveink működését, az anyagcsere-folyamatokat. A mozgásról, végtagjaink helyzetéről, izmaink működéséről az idegpályákon az agy felé történő visszajelzések igen gazdag ingereket jelentenek a központi idegrendszer számára. Ezek az ingerek mással nem helyettesíthető szerepet töltenek be az agy, az idegrendszer, különösen a gondolkodás fejlődésében. A mozgások nagy része örömet kelt, s mint ilyen, önmagában segíti a motivációt. Ha ezt nem engedjük felszínre törni, akkor a mozgást másként élük át a gyermekek. Az ember hatalmas mozgásigénnyel jön a világra. A mozgáshoz való későbbi viszonyt nagyban meghatározza, hogy ezt az igényt a környezet, a szülő, az óvoda, az iskola megerősíti, vagy elnyomja. Minden azon múlik, hogy a környezet elfogadja-e,

megerősíti-e a mozgást, mint kommunikációt, mint örömforrást, mint a gyermek alapvető létezési formáját.

Ha mindennap van testnevelés, ha mindennap kielégül a mozgásszükséglet, akkor a gyermekek többsége nyugodtan ül, és jelentősen csökken az úgynevezett problémás, túlmozgásos, feszült, nem figyelő gyerekek száma. A mozgásszükséglet kielégítése a figyelemnek, az emlékezetnek az egyik legfontosabb idegfiziológiai előfeltétele.

Történeti áttekintés

A történelem feljegyzett több olyan személyt, akik a mozgás gyógyító hatásával foglalkoztak. A görögök Herodikost tartják a gyógygimnasztika atyának. A római Galenus Claudius, a gladiátor iskola nagynevű orvosa korát megelőzve behatóan foglalkozott a gyógygimnasztikával. A középkorban a fejlődés megtorpant, majd a XIX. században nagy változások történtek e területen. Orvosok és más szakemberek munkássága tette lehetővé a gyógyító torna és a gyógyító gimnasztika európai és magyarországi elterjedését. A svéd származású Henrik Ling az egyén életműködésével összehangolt, irányított tornaként helyezte tudományos alapokra a testmozgást. Magyarországon ortopéd professzorok segítették és támogatták a gyógyító torna elterjedését. A szakemberek az 1900-as évek elején ismerték fel az iskolai keretek felhasználhatóságát, így 1915-ben indult el az első iskolai gyógytorna-oktatás a fővárosban, mely később gyógytestnevelésként funkcionált tovább. Az 1954-es tanévtől kezdve a gyógytestnevelők képzését a Magyar Királyi Testnevelési Főiskola vállalta fel. Azóta töretlen e képzési forma mind a tanári szakon, mind a tanítók és óvodapedagógusok szakirányú továbbképzésében. A teljesség igénye nélkül e szakterület kialakulásának történelmi folyamatába kíván betekintést adni e tanulmány, mely egyben bemutat néhány meghatározó szakirodalmat is.

Paradigmaváltás I.

A mozgás emberi lét és fejlődés alapja, az ember legősibb nyelve. Sokkal korábban kezdődik, mint a beszélt nyelv. Olyan kommunikációs

eszköz, amely szükségleteket, érzelmeket, érdeklődést, tehetséget és más kognitív folyamatokat fejez ki. A mozgáskommunikáció gyakran ismétlődik, változik, fejlődik, egy egész életen át jelen van.¹ Az egészséggel szoros kapcsolatban van, hiszen tudjuk, hogy a mozgás az egészség nem elégséges, de szükséges feltétele. Ugyanakkor azt is tudjuk és látjuk, hogy civilizációs ártalmak, az inaktív, mozgásszegény életmód és életvitel, a helytelen táplálkozási szokások nem csak a felnőtt korosztályt veszélyeztetik. A súlypontok határozottan a fiatalabb korosztály felé tolódott el.² Egyre több gyermek szenved valamiféle mozgásszervi vagy belgyógyászati jellegű betegségben, melynek kezdeti jelei már az óvodás korban mutatkoznak.

15-20 évvel ezelőtt az orvosi vizsgálatok, szűrővizsgálati eredmények és a statisztikai adatok azt mutatták, hogy a gyermekek 25-30 %-ánál van valamiféle elváltozás, illetve annak kezdeti jele. Ebben az arányszámban súlyozottan a mozgásszervi elváltozások voltak jelen. A korábbi kutatási eredmények is azt mutatták, én magam is publikáltam, hogy a mozgásszervi elváltozások – hanyagtartás, izomgyengeség, gerincferdülés, a lábstatikai elváltozás stb.- okozták a legnagyobb problémát.³ Természetes módon a gyógytestnevelés foglalkozások és órák erre fókuszáltak. Napjainkban ez a szám riasztó módon és arányban változott. Szinte megkétszereződött (45-50%) és ami a legfontosabb, hogy domináns faktorként az elhízás, a kóros kövérség, az asthma, a pszichés zavarok okozta mozgáskoordinációs deficit van jelen. Megváltoztak az arányok, és az összetevők. Mindez komoly szakmai kihívást jelent a pedagógusok szakemberek, köztük a gyógytestnevelők számára. Hangsúlyoznom kell, hogy nem csak a gyógytestnevelés területén jelent ez kihívást, hanem az óvodai és iskolai mindennapokban is komoly gondot jelenthetnek. Óvodapedagógusokra, tanítókra, köztük az osztályfőnökökre is komoly feladat hárul, hiszen több területen is hátrányban lehetnek ezek a gyerekek. Ugyanakkor a gyógytestnevelés órákon, foglalkozáson mindenki egyforma, ott

- 1 Farmosi István: Az óvodáskori fejlődés. In: Mozgásfejlődés és fejlesztés az óvodában (szerk.: Gaál Sándorné). Szarvas, Szerzői kiadás, 2010. 7.p.
- 2 Andrásné Dr. Teleki Judit: Testi prevenció és korrekció. In: Mozgásfejlődés és fejlesztés az óvodában (szerk.: Gaál Sándorné). Szarvas, Szerzői kiadás, 2010. 288.p.
- 3 Ákoshegyiné Dr. Hild Gerda – Simonné Christián Anikó: Prevenció. Testgyakorlatok a deformitások megelőzésére gyermekkorban – nem csak testnevelőknek. Szekszárd, 1995.27-39.p.

nem jelentkeznek különbségek. Ezen a területen szemléletváltásra van tehát szükség, hiszen fel kell, hogy erősödjön az együttműködés, a partnerség fontossága és értéke a pedagógusok, orvosok, szülők között. Itt kell hangsúlyozni a gyógytestnevelők megfelelő szakmai elismerését, munkájuk támogatását is, mert csak így érhetünk el eredményt.

Paradigmaváltás II.

A szemléletváltás egy másik területe a fizikai terhelés mértéke, az edzettség megszerzése. A 3-10 éves gyermekek mozgásigénye nagy, szeretnek mozogni. Ez az igény a későbbi években is meg kellene, hogy maradjon, de nem ez történik, leszoktatjuk őket szülői és egyéb rossz példákkal, a mozgáslehetőségek és mozgásingerek korlátozásával, passzív, inaktív életvitelt folytató szülői mintákkal. A passzivitáshoz nagy mértékben hozzájárul a számítógép, a Tv. előtt töltött hosszú órák száma is. Mindezek minimális, vagy alacsony fizikai terhelést jelentenek. A gyermekek egészséges testi és biológiai fejlődéséhez, a szervek és szervrendszerek harmonikus működéséhez, naponta szükség van, szükség lenne tervszerű és tudatosan felépített intenzív mozgásra. Mindez a keringési, légző - és a mozgatórendszert terheli megfelelő mértékben. Arra hívom fel ezzel figyelmet, hogy a testnevelés és gyógytestnevelés órákon és foglalkozásokon bátrabban kell terheljük a gyermekeket. Csak a kellő időben és mértékben végzett rendszeres fizikai terhelést nyújtó mozgások következtében érzékelhetők a pozitív élettani hatások, melyek tudjuk, hogy preventív értékekkel bírnak. Nagy hibát követünk el, ha alulterheljük gyermekeinket, tanítványainkat. A rendszeres mozgás következtében a szív és keringési rendszert (a teljesség igénye nélkül) érő pozitív élettani hatások:

- a szívizom erősebb lesz, hatékonyabban préseli ki a vért,
- az erős szívizom nyugalmi és terheléses pulzusszámot csökkenti, ezzel a szív munkája gazdaságosabbá válik,
- az ér fala jobban megőrzi rugalmasságát, mely az érlelmeszesedés megelőzéséhez szükséges,
- javul a sejtcseré, gyorsabban jut el a sejtekhez az oxigén, és a tápanyag, és az elhasznált anyagok elszállítása is gyorsabb,
- fokozott keringés során kitágulnak az artériák, így a vérrögök kialakulása kevésbé várható,
- csökken a magas vérnyomás kialakulásának esélye,

- a végtagokhoz több vér jut,
- az agysejtek vérellátásának hatására a kognitív funkciók javulnak.

A kutatások és a tapasztalatok is azt mutatják, hogy egyre több a mozgáskoordinációs zavarokkal, hiányossággal élő gyermek. Mozgással mindez javítható, megelőzhető.

A légzőszervek egészséges fejlődéséhez és működéséhez is hozzátartozik rendszeres testmozgás, a motoros terhelés, melynek eredményeként az alábbi pozitív élettani hatásokat érhetők el:

- hatékonyabbá válik a tüdőben a gázcsere, javul a vér oxigén szállító képessége
- nő a légzés kapacitása, javul a légzési segédizmok munkája
- javul a légzéstechnika, a légzés ritmusa

A mozgatórendszer egészséges fejlődése és fejlesztése érdekében a rendszeres (mindennapos) testmozgás számos élettani hatással bír:

- erősíti a csontokat, mivel elősegíti a kalcium beépülését,
- izomrendszer fejlődik, az izomrostok tömege, keresztmetszete nő,
- javítja az ízületek mozgékonyágát,
- megakadályozza a mozgáshatárok beszűkülését.

Paradigmaváltás III.

A szemléletváltás harmadik területként a gyógytestnevelés diagnosztikus csoportjai közül az elhízást és a kóros kövérséget kell kiemelni. E terület az egyik legégetőbb probléma mind gyermekkorban, mind felnőttkorban. A gyermekkor teljes vertikumát érinti, csecsemőkortól a serdülő és ifjú korig. Mondhatjuk, hogy korunk egyik súlyos problémája a súlyprobléma. A helytelen táplálkozás pozitív energiamérleget eredményez. A szervezet hosszú időn keresztül több energiához jut, mint amennyire szüksége van. Kalóriaszükségletet meghaladja a kalória bevitel. A kövérséget a test magas zsírtartalma jelenti. Az esztétikai hibán túl számos életet veszélyeztető betegség csírája, ami - egy időzített bombaként - csak későbbi években nyilvánul meg. A túlsúly nem mindig jelent kövérséget, hiszen a kispórtolt gyermek jól fejlett izomzata miatt is lehet súlyosabb társainál. A túlsúlyos és a kóros kövér gyermeknek feltétlenül szüksége van a gyógytestnevelésre,

a plusz terhelésre, speciális mozgásingerekre. ⁴ A kövérség „nem jár egyedül”, halmazati betegséggként lábstatikai elváltozások, csípő és gerincfájdalmak, anyagcsere problémák jelentkezhetnek. Ezen túlmenően a kövérség szociálisan is kirekesztő lehet, különösen a kisiskolás korban. Itt a korai felismerés a legfontosabb. Vegyük észre, észre kell vennünk gyermekeink testtömeg gyarapodását, a táplálkozási szokások és mértékek változását, a mozgásában történt változásokat. Mindezt az óvodai és iskolai mindennapokban kell, hogy megtegyük, ami már nem csak gyógytestnevelői feladat. Az előbb említett együttműködésre, partnerségre utalok itt vissza. A gyermekkori elhízás következményei:

- Inzulinrezisztencia-a termelt inzulin nem hat,
- vérzsírokszintjének emelkedése (koleszterin, triglicerid) melynek végső következménye az idő előtti, fiatalkori érlemeszesedés,
- a máj elzsírosodása, epekőképződések,
- légzési funkció csökkenése, éjszakai légzési szünetek, alvászavar,
- pszichés zavarok, gátlások.

Elhízás és túlsúly esetén, mire számíthatunk a későbbi életkorban?

- Egyes daganatos betegségek gyakrabban alakulnak ki,
- többlet terhet jelent a szív, a keringési a légző és a mozgatórendszerre, ezáltal azok megbetegedhetnek,
- hamarabb alakul ki magas vérnyomás, cukorbetegség, zsírananyagcsere zavar,
- a zsír nem csak a bőr alatt, hanem a szervekben is lerakódik, gátolva annak működését,
- a személyiségfejlődésre, a mentális egészségre is negatív hatással lehet.

Paradigmaváltás IV.

A paradigmaváltás negyedik témakörében a légzést, a légző gyakorlatok fontosságát kell kiemelni, értékét fontosságát ezzel is érzékeltetni.

4 Christián Anikó: Gyermekkori elhízás, mint a súlyos betegségek hordozója – a gyógytestnevelő szemével. In: Nevelés és kutatás. Tanulmányok az óvodapedagógus – képzéshez. (szerk: Bús Imre – Klein Ágnes – Meskó Norbert). Szekszárd, Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar kiadványa, 2011.50-56.p.

Tudjuk, hogy a légzés szervrendszerének fejlettsége szoros kapcsolatban van a fizikai teljesítő képességgel. A tüdőben a léghólyagocskákon keresztül történik meg az oxigén felvétel. A léghólyagocskák száma a születés pillanatában adott, a fejlődést a térfogatának növekedése és a differenciálódása jelenti. A kisgyermeknél a felületes, mellkasi légzés jellemző. Ekkor csak a tüdő felső részében történik légvétel. A hasi és a vegyes légzést - mily furcsa- tanítanunk kell a tüdő teljes kapacitásának kihasználása érdekében. Ezt leginkább a ciklikus mozgásokkal érhetjük el akkor, ha az rendszeres, és megfelelő terhelés mellett zajlik. Itt lehet visszacsatolni az előbb említettek: terhelés, mozgásaktivitás. Emellett a tudatosan végzett légzés és mozgás összehangolását is meg kell, hogy valósítsuk, annak érdekében, hogy a gyermekeknél kialakuljon a helyes légzéstechnika. Mindezek nélkül esélyük sem lesz egy magasabb terhelést elérni, elviselni.

Paradigmaváltás V.

Hazánkban a - környező országokkal összehasonlítva- egyedülálló módon működik oktatási feladatként a gyógytestnevelés. Nem sok szakma mondhatja ezt el, ki kell, ki kellene használnunk ezt a lépéselőnyt.

Nemessúri Mihály (1965) szerint: „ A gyógytestnevelés az a tudományág, amely a testnevelés módszereinek felhasználásával betegségek megelőzésére és gyógyítására alkalmas”⁵

A gyógytestnevelés célja és feladata, hogy hozzájáruljon a szerzett, vagy veleszületett betegség következtében kialakult egészségi állapot helyreállításához, azaz gyógyításához, rehabilitációjához. Az egészség helyreállításán túl a motoros képességek és a mozgásműveltség fejlesztése, valamint a sportolási igény felkeltése is célja a gyógytestnevelésnek.⁶

Nézetem szerint és a kutatási eredményeket ismerve újra kell gondolni és értelmezni a testnevelés és a gyógytestnevelés kapcsolatát, egymásra hatását.

5 Gárdos Magda-Mónus András: Gyógytestnevelés. Budapest, Magyar Testnevelési Egyetem kiadványa, 1991.29.p.

6 Gárdos Magda-Mónus András: Gyógytestnevelés. Budapest, Magyar Testnevelési Egyetem kiadványa, 1991.30.p.

Testnevelőként, gyógytestnevelőként, a felsőoktatásban dolgozó oktatóként, úgy látom, hogy átalakulás megy végbe ezen a területen. Ennek vagyunk ma tanúi. Egyértelművé válik, hogy ma a két terület – testnevelés, gyógytestnevelés – mozgásanyagának egymásra hatásának iránya, annak alkalmazása megváltozik. Eszerint a gyógytestnevelés mozgásanyagát, szemléletmódját, egyes speciális elemeit kell, hogy beépítsük, átültessük, integráljuk a testnevelés foglalkozások és órák mozgásrendszerébe. Mindezzel egy időben az óvodapedagógusok, tanítók, tanárok szemléletmódjában is változásnak kell történnie, ami csak a preventív szemléletmód birtokában valósulhat meg.

Összegzés

XXI. század elejének gyógytestnevelés aspektusú problémáit ismerve e tanulmány „továbbgondolja” a nagyszerű elődök szavait, nézeteit. E problémák aktuálisak, napjainkban komoly problémát jelentenek, melyek mellett nem szabad „elmenni”. Mindezekből adódóan úgy gondolom, hogy a felnövekvő nemzedék egészsége, életvitele, egészséges életmódra nevelése, fizikai felkészültségének növelése, a testkultúra igényének kifejlesztése komoly kihívást jelent a ma és a jövő pedagógusai számára.

Absztrakt

A tanulmány rávilágít a gyógytestnevelés óvodai és általános iskolai megvalósításának fontosságára. A történeti áttekintést követően a gyógytestnevelés területét érintő szemléletváltás öt területére világít rá, a teljesség igénye nélkül. A pedagógusok felelősségét, a gyermekek fizikai terhelésének mértékének helyes megválasztását, valamint az elhízás és kövérség okozta negatív élettani hatások problematikáját helyezi előtérbe a szerző. Mindezek után a testnevelés és gyógytestnevelés céljainak, feladatainak és mozgásanyagának egymásra hatását tárja az olvasó elé egy új aspektusból, mely a prevenció jegyében és a gyógytestnevelés paradigmaváltásaként jelenik meg.

A szerző:

Christián Anikó

chrisani@igyk.pte.hu

főiskolai adjunktus

Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar, Pedagógusképző Intézet

Szakmai adatok

Kutatási terület:

A gyógytestnevelés helyzete Magyarországon. Óvodások és kisiskolások gyógytestnevelése

Legfontosabb publikáció:

Ákoshegyiné Dr. Hild Gerda – Simonné Christián Anikó: Prevenció. Testgyakorlatok a deformitások megelőzésére gyermekkorban – nem csak testnevelőknek. Szekszárd, 1995.27-39.p.

Christián Anikó: Gyermekkori elhízás, mint a súlyos betegségek hordozója – a gyógytestnevelő szemével. In: Nevelés és kutatás. Tanulmányok az óvodapedagógus–képzéshez. (szerk: Bús Imre – Klein Ágnes – Meskó Norbert). Szekszárd, Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar kiadványa, 2011.50-56.p.

Tudományos közéleti tevékenység:

MTA PAB Mozsásbiológiai Munkabizottság tagja

Magyar Gerincgyógyászati Társaság külső tagja

CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY – A GOOD INVESTMENT OR MONEY DOWN THE DRAIN?

*Gonda, Tibor – Huszti, Zsolt – Slezák-Bartos, Zsuzsanna –
Raffay, Zoltán – Cecile-Ann Rousset*

Abstract

A basic issue today is the process of the activation of the economy. It is an interesting question to what extent the nature of capitalism allows and supports processes not directly impacting its own development; also, it is a debated issue how much indirect value, social benefit these processes actually have. Will a company be made stronger by its employees living in a well-kept residential environment and able to pursue their favourite pastimes and by the fact that it is financed by another company, and vice versa?

If we take a close look at the social responsibility taken up by companies, we can get an insight into the exact operation of these systems, but it is only the systematic survey of good practices that reveals the motivations behind these activities.

Our paper is an introduction to such a good practice project.

Key words:

CSR, Veneto region, project, company

1. Introduction – European dimensions of the issue of corporate social responsibility

The appearance of the corporate social responsibility (CSR) has just more than half a century of past. In the 1970s, renowned economists denied the importance of this (see e.g. Friedman 1970), saying that it cannot be matched with the profit maximisation objectives of the

companies. It has become clear by now, however, that there is a close correlation between responsible corporate behaviour and the growth of the company profit. As in the countries of Central Europe this issue could evidently only be addressed after the systemic change, it is still a relatively little known phenomenon and is mainly practiced by the large corporations with international relations, only.

These corporations have already realised that the sound management of the assets of the owners requires a trust in the company, a business image that enjoys a broad support – and CSR offers many good opportunities to enhance this trust. In this approach CSR can be taken as an effective complement to marketing activity.

The progress of the CSR system is also likely to be supported, on the other hand, by the fact that in the economies of the advanced countries it is services now that are the dominant sector and not impersonal mass production; and in the field of services trust, prestige and image have outstanding significance.

There are many different definitions of CSR, including the following two:

- in the opinion of the World Business Council for Sustainable Development (WBCSD) “Corporate Social Responsibility is the continuing commitment by business to contribute to economic development while improving the quality of life of the workforce and their families as well as of the community and society at large” (World Business Council for Sustainable Development, 1998, p. 3.);
- another remarkable definition says that that it is “a set of management practices that ensure the company minimises the negative impacts of its operations on society while maximising its positive impacts” (Canadian Center for Philanthropy in Kercher, 2007. p. 2.).

The importance and necessity of CSR these days is also underlined by the fact that the data published by the Economist Intelligence Unit (EIU) show that 80% of senior managers believe that the value of their brand is significantly increased by an effective CSR activity (EIU 2013).

This, however, is not palpable at local level in the region; the CSR activities of small and medium-sized enterprises are not consciously organised and thus not always clearly visible.

2. Appearance of CSR in the policies of the European Union

In the European Union's view corporate social responsibility of businesses is a good practice during which companies absolutely voluntarily integrate social and environmental considerations into their economic activity, business practice and their relations with the stakeholders. The most emphasised CSR objective of the recent years is the moderation of environmental impacts. This is reflected by the European Union's Green Paper in which it is "*a concept whereby companies integrate social and environmental aspects in their business operations and in their interaction with their stakeholders on a voluntary basis*" (European Commission 2001. p. 8.).

The Green Paper differentiates internal factors (with a direct impact on the business) and external factors (with an impact on the external stakeholders of the company), in the way described below:

Internal factors	External factors
Human Resources Management	Relations to the local communities
Health and safety at the workplace	Business partners (suppliers, customers)
Adaptation to changes	Human rights
Handling of environmental impacts and natural resources	Global environmental issues

Figure 1/ Factors of CSR (Source: Green Book of the European Commission)

Besides the above-mentioned internal and external factors, on the recommendation of the European Parliament other factors must be taken into consideration in the field of CSR since 2007, such as lifelong learning, work organisation, equality, social integration, sustainable development or ethics (European Parliament 2007).

The CSR related policy of the European Union took a momentum in the 2000s, and this issue has been the organic part of the professional

debates since then. Accordingly, a comprehensive study was made in 2011 for the demonstration and comparison of the various international practices (National Public Policies in the European Union 2011).

The rest of our paper is the introduction of an Italian good practice of CSR, of special value even by a pan-European comparison.

3. Introduction of the good practice in Italy through CSR initiatives in the Veneto region

Looking at the economic policy and cluster policy of Veneto region (*Figure 2*) we can see the following objectives related to CSR:

- 1) strengthening and development of industrial clusters by emphasising the significance of integration (CSR treats companies within the cluster as equivalent key actors);
- 2) search for new and alternative financial resources to support cultural heritage and cultural production (it is a basic CSR approach visible in many developed countries);
- 3) elaboration of a new responsible and sustainable tourism model – absolutely relevant from the aspect of CSR and is compatible with the more general objective of allowing the organic management of the economic, social and cultural development of Southeast Europe by the creation and application of a knowledge-based and innovative approach.

(*Figure 2*) Location of Veneto region within Italy (Source: by the author, using Wikipedia.com)

CSR is seen in Italy as a very important activity. In 2007 2,000 companies and 1,500 families participated in a research called “Corporate social responsibility and consumer trends”. Findings of the survey reveal that the practices of corporate social responsibility (CSR) are popular with the micro - and small enterprises (up to 9 employees and 10-49 employees, respectively), in the case of which companies it is easier to find an approach integrating the different intervention areas of CSR. These businesses, besides making 93% of all companies that have implemented at least one CSR activity, are considered in the largest proportion as CSR oriented businesses.

By the end of the 2000s, the enthusiasm of a part of the Italian businesses for CSR somewhat faded, favouring only the most obvious areas thereof, such as health and safety at the workplace (78.2%), employees (70.9%) and environmental issues (67.3%). Much less attention was paid to their suppliers, clients and the consumers (18.2%).

On the other hand, consumers seem to have got more used to CSR, especially in North Italy where 61% of respondents declared their willingness to pay more for a product if that is made by a company taking social responsibility.

The popularity of CSR in the Veneto Region is demonstrated by the number of certificates approved by regional companies. According to the latest figures from 2009, the region had 59 companies registered in EMAS, 994 businesses with ISO 14001 certificates and 41 corporations that approved the SA8000 standard. This is an indicator of the fact that there is still a lot to do in this field.

In order to promote the development of CSR, Veneto Region and Veneto Unioncamere (Chamber of Commerce of Veneto) signed a memorandum in 2006, in line with the guidelines of the project called “CSR – Corporate Social Responsibility” by the Ministry of Health, Labour and Social Affairs. For the propaganda and spreading of the culture of corporate social responsibility, joint trainings, conferences and seminars were organised in the past years for businesses and institutions. Having the propaganda and promotion of corporate social responsibility in mind, a project was launched for the definition of the minimum criteria of CSR and for the collection of the good practices of the Veneto companies in this area.

3.1. The CSR project of Veneto

The CSR project of Veneto was launched in 2006 by the signing of the above-mentioned Memorandum of Understanding. The project aimed at the propaganda of the principles of CSR in a broad circle, the spread of this culture and the implementation of trainings in this issue. The validity of the above agreement was prolonged in July 2009 to the 2009-2013 period, by a special agreement. The main activities of the project include

- the propaganda of the minimum requirements related to CSR, defined by the Multi-Actor CSR Forum of Veneto,
- the issue of communication activities and trainings for employers and employees in the field of corporate social responsibility.

In the framework of the Veneto CSR project, Unioncamere carried out a continuous promotion activity (radio spots, newspaper advertisements, signposts, spread of publications) in the recent years via the large media channels, they organised conferences and seminars and launched three training programmes for the staff of the chambers of commerce, consultants, managers and entrepreneurs in the area of CSR.

3.2. “Creation of a network for the spread of CSR” – Interregional-transnational project

On the basis of the above-mentioned project, in 2011 the Veneto and Liguria regions initiated a joint project “for the propaganda of corporate social responsibility, the launch of joint learning process and joint thinking.

Preliminaries in support of the programme are as follows:

- Communiqué of the European Commission called “Europe 2020: The strategy of intelligent, sustainable and inclusive growth”, showing the way leading out of the crisis for the economic and social actors of Europe, public and private organisations.
- The Communiqué of the European Commission on 25 October 2011 proposed a new strategy (Renewed EU corporate social responsibility 2011-2014) and a new definition of corporate social responsibility, seen as “the responsibility of businesses for their impacts on society”. The Communiqué emphasises that companies taking corporate social responsibility are not only

more competitive but also alleviate the negative impacts of the crisis by creating new jobs sustainable in the middle or long run.

Today, 14 of the total of 20 Italian regions take part in the project. In early 2013 the Ministry of Labour and Social Affairs issued the Social Responsibility Action Plan for 2013-2014, and the Ministry of Economic Development promised the cooperation of regions participating in the interregional project. The Action Plan defines actions to be taken along two priority axes:

Priority 1 – National and regional CSR policies

1.1 – Selected measures for the support of the Europe 2020 strategy

1.2 – Support of the internationally acknowledged trends

Priority 2 – measures supporting CSR

2.1 – Promotion of the popularity of CSR and sharing good practices

2.2 – Consumer protection measures

2.3 – Regulation and support of the voluntary actions of businesses

2.4 – CSR and competitiveness

2.5 – Publication of information

2.6 – Integration of CSR into education, training and research, with special regard to its promotion and the propaganda of its good practices (2.1).

3.3. Main results of the Veneto CSR project

Results can be divided into two groups.

On the one hand, the minimum criteria of corporate social responsibility were defined, and they were disseminated. The document made in this issue, having a unique and innovative value in both Italy and Europe, is meant to support businesses by offering them a set of SCR aspects allowing their self-evaluation, and by the exploration of the potential future access to regional incentives. The criteria were tested on a sample consisting of businesses operating in various fields, of different size, and from several counties.

On the other hand, trainings were organised for entrepreneurs and the leaders of public and private companies, under the name “The role of CSR in business management”, with the objective of disseminating the basic principles and the base concept of CSR,

and also with the aim of recommending solutions for the tackling of the problems and to the issues of strategic management.

Training areas included the following:

3.4. Company practices and CSR in the clusters of Veneto

In the autumn of 2010 the Unioncamere Veneto and a group of the researchers at the Ca 'Foscari University of Venice asked the Veneto businesses to fill out an online questionnaire, by which they wanted to explore the CSR related knowledge and activities of the businesses. The survey was part of the research supported by the European Social Fund called "*Business practices and corporate social responsibility in the clusters of Veneto*".

The questionnaire was sent out to approximately 34,000 businesses that had 45 days to fill it out. A total of 550 valid and evaluable replies were received. The questionnaire contained 30 questions, mostly with options, allowing respondents to give several answers to certain questions. In addition, respondents had the opportunity to save the questionnaire before completing it, and also to answer to a part of the questions, only. This flexible method resulted in an acceptable return rate, despite the very much sector-specific character of the questionnaire.

The popularity of corporate social responsibility in Veneto region is well reflected by the presence of 750 businesses that possess one of the most important CSR standards available, the SA8000 qualification.

The majority of respondents are active in the industry sector (43.5% of them), 42.5% are small enterprises and 40.3% micro-enterprises. These data suggest that the sample is a good representation of the actual situation in Veneto region, because 99% of the businesses here are micro- or small enterprises.

Findings show that more than half of the respondents have information on the CSR practices but only a few of them actually apply them. They all agreed that the biggest obstacles were high costs, excessive and complicated nature of bureaucracy: 92% of the respondents felt that there was a need for state intervention to promote the following of good practices.

Figure 3: Difficulties of the application of CSR (Source: findings of the research)

In the opinion of 91.7% of companies state incentives and necessary for the realisation of CSR policies by companies: tax relief was mentioned by 93.6%, decrease of bureaucracy by 96.7%, incentives and benefits by 85.1%, higher scores in public procurements and available tenders by 80.5%. Businesses agreed on the following statements concerning CSR policies:

- 49%: it is hard to judge the benefits of the CSR activities applied;
- 29.5%: costs are sustainable;
- 29.1%: the gains of CSR activities is below the level of their costs;
- 12.3%: the gains of CSR activities are higher the level than the costs incurred;
- 12.3%: costs are not sustainable;
- 5.5%, the gains of CSR activities are the same as the related costs.

Results are contradictory. Nevertheless companies emphasised as the primary driving forces of their CSR policies the improvement of

the image of the company and the satisfaction of the employees, on the one hand, and the satisfaction of the consumers, on the other hand.

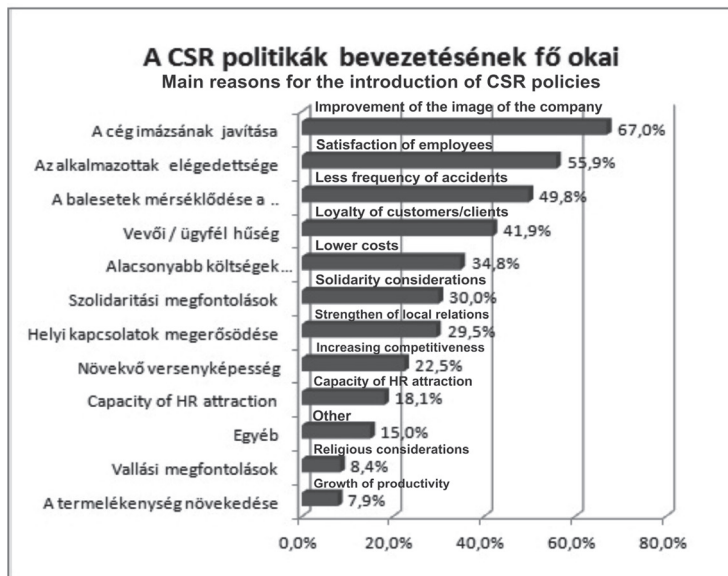

Figure 4. (Source: research findings)

In the present economic crisis CSR is seen as follows:

- Ethic and social obligation 63.7%;
- A useful tool of corporate sustainability 32.3%;
- Investment 24.8%;
- A tool for the improvement of competitiveness 24.8%;
- A tool for strategic innovation 22.1%;
- Unnecessary expense 8.0%;
- Way out of the crisis 5.3%.

As regards the major elements in intra-company CSR policy, it was still the already mentioned benefits and opportunities indicated by the companies: protection of health; flexible working hours; other benefits and training contributions offered by the companies.

Figure 5. (Source: research findings)

By their CSR policy, companies usually contribute to the activity and operation of different communities by donations and sponsorships in the first place.

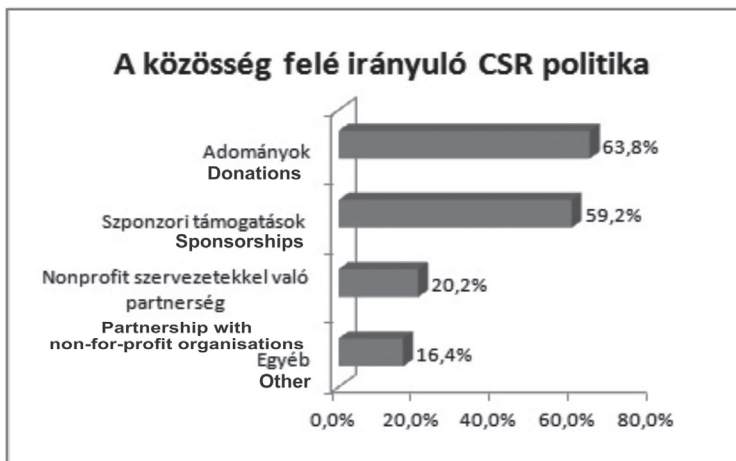

Figure 6: Community CSR policy

Businesses plan the following in the near future: keeping of the already approved CSR policies – 59.8%; increase of expenditure on CSR – 35.3%; decrease of expenditure on CSR – 1.8%; no plans to introduce CSR policy – 3.8%.

4. Summary

From the user side it is clear that benefits and finances coming from CSR assist activities that are not feasible financially in capitalist systems but are important for the society. The researches referred to above, however, did not give a definite answer as regards the importance of CSR as an activity in the lives of the businesses.

If we only take financial (and not marketing) aspects into consideration, these activities only produce a loss. They are still worth dealing with in the long run, because if a company has their own defined CSR policy, it means a kind of control over their expenses, and may orientate the circles of supported organisations to define common objectives. Nowadays – as the example demonstrates – it is still donations and sponsorships that prevail, but focus should be shifted towards the more active responsibilities.

Acknowledgements

Authors express their thank to the Chamber of Commerce and Industry of Baranya County for allowing them to use the research findings of the Clusters Meet Culture project realised with the support of the SEE Transnational Cooperation Programme, and for the kind permission to use the relevant part of the CMC handbook.

References

- EIU The Economist Intelligence Unit (2013): CSR has nothing to do with charity. 2013. 4-15 March. www.ccdebates.eiu.com (downloaded on 9 March 2014)
- European Commission (2001): Promoting a European Framework for Corporate Social Responsibility, Green Paper, COM (2001) 366.

- European Parliament (2007): Position of the European Parliament of 13 March 2007 on the social responsibility of businesses: new partnership. 2006 / 2133 (INI)
- Friedmann (1970): The Social Responsibility of Business is to Increase its Profits. The New York Times Magazine, 1970. szept.13. p. 32-33.
- Kercher, K. (2007): Corporate Social Responsibility Impact of Globalisation and International Business. Corporate Governance e Journal, Band University. 2007. április.
- National Public Policies in the European Union. 2011. <http://www.europ.eu/social/nain.jsp?langId=eu&catId=331&furtherNews=yes> (letöltés 2014. március 9.)
- World Business Council for Sustainable Development (1999): Corporate Social Responsibility. <http://www.csr.unioncamere.it/P42A420C580S370/La-responsabilita-sociale-delle-imprese-e-gli-orientamenti-dei-consumatori.htm>
- Map: www.wikipedia.com

Absztrakt

Rendkívüli jelentőségű kérdés napjainkban a gazdaság aktivizálása. Érdekes kérdés, hogy a kapitalizmus természete mennyire engedi és támogatja a saját fejlődését közvetlenül nem befolyásoló folyamatokat; vitatott továbbá az is, hogy ezeknek a folyamatoknak mekkora a valós közvetett értéke, társadalmi hasznossága. Erősebb lesz-e egy vállalat attól, hogy dolgozói kellemes lakókörnyezetben élnek és lehetőségük van kedvenc időtöltéseikre, és attól, hogy ezt voltaképpen egy más vállalkozás finanszírozza, illetve fordítva: erősebb lesz-e egy másik vállalkozás jelen vállalkozás hasonló tevékenységétől?

Ha közelebről megvizsgáljuk a vállalatok által felvállalt társadalmi felelősséget, megismerhetjük ezeknek a rendszereknek a közvetlen működését, de csak a jó gyakorlatok rendszerszerű elemzése mutatja meg az ilyen jellegű tevékenységek mögött rejlő motivációkat.

A tanulmány egy ilyen jó gyakorlat bemutatását tartalmazza.

A szerzők:

Raffay Zoltán PhD

raffay.zoltan@igyk.pte.hu

főiskolai docens

Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar, Gazdaságtudományi és Turisztikai Intézet

Szakmai adatok:

Közgazdaságtudomány, 2004

Kutatási területe: Ökoturizmus; turizmus és területfejlesztés

Legfontosabb publikációi:

1. System and theory of tourism. Elektronikus tananyag. „Idegen nyelvi képzési rendszer fejlesztése a Pécsi Tudományegyetemen”, TÁMOP 4.1.2.D-12/1/KONV. 2014.
2. The use of indicators in ecotourism. In.: Acta Szekszardiensium. Scientific Publications XIII. Szekszárd, 2011. pp. 97-114.
3. Tematikus utak a turizmus- és vidékfejlesztésben. Leonardo NewTrailJobs projektek tapasztalatai. Társzerző: Dr. Gonda Tibor. Megjelentetés alatt
4. Ökoturizmus a Dél-Dunántúlon. Társzerzők: Dr. Gonda Tibor és Spiegler Patrícia. Megjelenik: Tér és Társadalom. Megjelentetés alatt
5. Az üzleti szolgáltatások szerepe a periférikus térségek fejlesztésében – Gazdálkodás, 2002. 5., 4–15. o.
6. Távszolgáltatások és a régiók esélyei az új területi munkamegosztásban – a hívóközpontok – Tér és Társadalom 2001/3–4, 207–230. o.
7. A szolgáltatások és a regionális fejlődés – Comitatus, 1997. június, 5-12. o.
8. A szolgáltatások osztályozása és szerepük a regionális fejlődésben – Tér és társadalom 1996/2-3., 167-178. o.
9. Buday-Sántha Attila: A Balaton-régió fejlesztése – Development Issues of the Balaton Region. Szakfordítás. Saldo Kiadó, Budapest, 2007.
10. Út a fenntartható vidékfejlesztéshez az ökoturisztikai minősítési rendszeren keresztül. Gyakorlati kézikönyv, szakfordítás. ECO-ROUTE projekt, 2005.

Legfontosabb tudományos közéleti, tudományszervezési feladatok

Dél-Dunántúl Ökoturisztikai Klaszter, elnök

Dr. Slezák-Bartos Zsuzsanna PhD

slezak@igyk.pte.hu

adjunktus

PTE IGYK GTI

Szakmai adatok:

Szerzett tudományos fokozat: PhD tudományága: gazdálkodás- és szervezéstudományok, 2005.

Kutatási területe: marketing, menedzsment

Legfontosabb publikációi, vagy publikációi:

1. Nagy Enikő, Horváth Zoltán, Slezák-Bartos Zsuzsanna
A turizmus- és az oktatásfejlesztés összefüggései a Duna régióban
MODERN GEOGRÁFIA 1: pp. 51-66. (2013)
2. Varga Ákos, Berke Szilárd, Slezák-Bartos Zsuzsanna
Consumer judgment of advertising strategies in the dairy products market.
REGIONAL AND BUSINESS STUDIES 3:(Suppl. 1) pp. 641-646. (2011)
3. Slezák-Bartos Zsuzsanna, Berke Szilárd
The Student Organization: Modern Strategic Management Scoping in the
Area of Tourism.
REGIONAL AND BUSINESS STUDIES 3:(Suppl. 1) pp. 797-801. (2011)
4. Slezák-Bartos Zsuzsanna
Modern szervezetfejlesztési megoldások lehetséges alkalmazása a turizmus
területén
NFA FÜZETEK 2: pp. 136-140. (2011)
5. Berke Szilárd, Varga Ákos, Slezák-Bartos Zsuzsanna
Corporate- and community marketingcommunication solutions for
personal sustainability and –efficiency.
REGIONAL AND BUSINESS STUDIES 3:(Suppl. 1) pp. 673-681. (2011)

Legfontosabb tudományos közéleti, tudományos szervezési feladatok:

2006-2008 PTE IGYK Minőségfejlesztési Bizottság tagja

2008- PTE IGYK Minőségfejlesztési Bizottság – elnök

2009-2010 PTE IGYK Tudományos Diákköri Bizottság – elnök

2012- PTE IGYK Kari Tanács tagja

2012- PTE IGYK –Intézeti vezető koordinátor

FÖRDERUNG EINER ZWEITSPRACHE IN KINDERGÄRTEN IN DEUTSCHLAND UND IN UNGARN

Agnes Klein – Patricia Nauwerck

Abstrakt

Um die gesellschaftlichen Vorteile zu sichern, wenden sich immer mehr Eltern dem frühen Fremdsprachenerwerb zu, und gewähren ihren Kindern schon im Kindergarten die Möglichkeit, eine zweite Sprache kennenzulernen. Dieser internationale Trend findet seinen Niederschlag in der Fachliteratur, sogar die Europäische Union (www.ec.europa.eu) entwarf zu diesem Schwerpunkt wichtige Richtlinien.

Warum Deutsch als Zweitsprache in den Kindergärten in Deutschland und in Ungarn den Kindern angeboten, von Eltern befürwortet und gewählt wird, hat auch andere, gewichtigere Gründe. Im Fokus des vorliegenden Beitrags erscheint die Sprachförderung des Deutschen als Zweitsprache in unterschiedlichen Kontexten, determiniert durch die Situation der Kinder, die Deutsch als Zweitsprache in Deutschland oder in Ungarn aneignen sollen. Nachdem in dieser Arbeit über die Gründe des Zweitsprachenerwerbs in deutschen und ungarischen Kindergärten berichtet wird und die Grundlagen des Zweitsprachenerwerbs erörtert werden, soll die Situation des Zweitsprachenerwerbs in den jeweiligen Ländern geschildert werden, denn voneinander und miteinander kann man am besten Erfahrungen sammeln.¹

1 Lektorin: Adelheid Manz PhD

Über die Gründe des Erwerbs des Deutschen als Zweitsprache

Auch in Ungarn besteht die Möglichkeit zum frühen Zweitsprachenerwerb, allerdings unter anderen Voraussetzungen als in Deutschland, denn hier geht es nicht nur um gesellschaftliche Vorteile, sondern auch um die 300 Jahre alte Kultur und Sprache der Deutschen in Ungarn an die nächste Generation weiterzugeben. Die traditionelle Sprache der Ungarndeutschen, der Dialekt wird – bis auf verschwindend wenige Ausnahmen –, nicht weitervererbt auch die Standardvarietät des Deutschen wird wenigen Kindern zu Hause beigebracht². Dem Kindergarten kommt wegen des Ausfalls der familiären Enkulturation eine zentrale und bei weitem nicht einfache Rolle zu. Die Kindergärtnerinnen müssen einerseits den Erwartungen der Eltern gerecht werden, die den Kindergarten vor allem wegen der Vermittlung der deutschen Sprache gewählt haben, andererseits müssen die deutschen Sprachkenntnisse (Umgangssprache oder Dialekt) den Kindern in einer monolingualen ungarischen Umgebung beigebracht werden, darüberhinaus soll die Pflege der ungarndeutschen Traditionen in einem entsprechenden Rahmen stattfinden.

In der Folge internationaler Schulleistungsvergleichsstudien ist in Deutschland der Kindergarten in das Blickfeld der Bildungspolitik und der Wissenschaft gerückt. Im Kontext der Diskussion, wie frühkindliche Bildungsprozesse den Übergang in die Grundschule und damit die weitere Schullaufbahn begünstigen können, wenden sich Entwicklungspsychologen, Linguisten und Sprachdidaktiker jüngst verstärkt der Sprachförderung zu. Denn die sprachlichen Fähigkeiten von Kindern beeinflussen maßgeblich das Gelingen des schulischen Lernens, bei dem die Sprache als Unterrichtsmedium Fächer übergreifend eine Schlüsselrolle spielt. Eingeschränkte Sprachfähigkeiten beeinträchtigen somit die Bildungslaufbahn, insbesondere bei Kindern mit Migrationshintergrund oder bei Kindern aus benachteiligten, spracharmen Milieus. Dieses Problem verschärft sich noch angesichts der Tatsache, dass im

2 Klein Ágnes: Nyelv és kultúra. Adatok átörökítésükhöz a német nemzetiségi óvodákban. PTE IGYFK, Szekszárd, 2007.

institutionalisierten Kontext ein schulspezifisches, fachsprachliches Register verwendet wird. Zwar bestehen die Schulfachsprachen weitgehend aus demselben Material wie die Standardsprache; beinhalten aber zugleich Begriffe und syntaktische Strukturen, die sich von der Alltagssprache deutlich unterscheiden³. Kinder, die Deutsch als Zweitsprache erwerben, können aber selbst auf die alltagssprachlichen Varianten häufig nicht zurückgreifen, da diese noch nicht ausreichend gefestigt sind.⁴

Um Fehlentwicklungen möglichst früh und nachhaltig gegensteuern zu können, zählt deshalb zu den zentralen Fragestellungen, wie Sprachleistungen übergreifend und standardisiert erfasst sowie Entwicklungssequenzen aussagekräftig dargestellt werden können. Weiterhin ist der Aspekt der Sprachförderung als Forschungsdesiderat anzusehen: Denn derzeit ist noch nicht hinreichend geklärt, wie genau Sprachförderung definiert wird⁵ bzw. welche konkreten Maßnahmen sich als besonders effizient erweisen⁶.

Mit der verbindlichen Einführung des baden-württembergischen Orientierungsplans für Kindergärten im Jahr 2010 wurden neue Akzente in der vorschulischen Bildung gesetzt; nicht zuletzt mit dem Ziel, allen Kindern unabhängig von ihrem sozialen Hintergrund größere Lernchancen einzuräumen. Darin spielt das Entwicklungsfeld Sprache als „wichtiges Werkzeug für Lernprozesse innerhalb und außerhalb von Kindergarten und Schule“ eine wichtige Rolle.

3 Apeltauer, Ernst-Glumppler, Edith: *Ausländische Kinder lernen Deutsch*. Cornelsen Scriptor, Berlin, 1997, S. 24.

4 Apeltauer und Glumppler (1997) weisen nachdrücklich darauf hin, dass Kinder ohne gezielte Unterstützung und Steuerung durch Erwachsene nicht in der Lage sind, sich das Vokabular und die Wendungen schulischer Fachsprachen anzueignen. Bei Mehrsprachigen können die kognitiv akademischen Sprachfähigkeiten (CALP) einer gut gefestigten Erstsprache auf die Zweitsprache übertragen werden und den Erwerb der Fachsprache erleichtern.

5 Knapp, Werner: *Sprachförderung und ihre wissenschaftliche Erforschung*. In: *Kultur der Mehrsprachigkeit in Schule und Kindergarten* (Hrsg: Nauwerck, Patricia). 2009, S. 75-95.

6 Ehlich, Konrad-Bredel, Ursula-Reich, Hans: *„Referenzrahmen zur altersspezifischen Sprachaneignung“*. Bundesministerium für Bildung und Forschung (BMBF), Bildungsforschung Band 29/1, Bonn und Berlin. 2008. 33.p.

Pro und kontra: Zweit(Fremd)sprachenerwerb im Kindesalter

Der Erwerb einer zweiten Sprache wird heutzutage immer mehr befürwortet, und das mit guten Gründen, auch wurde das Thema von zahlreichen Wissenschaftlern untersucht, auf jeden Fall sprechen wir über einen multidisziplinären Bereich, involviert sind Linguistik, Pädagogik und Psychologie.

Kinder erwerben eine Sprache locker, ohne Hemmungen vor der Pubertät, doch nach der Pubertät lernen die Erwachsenen analysierend jeweils eine Sprachebene. Die Monitoringfunktion (Selbstkontrolle) tritt auch verstärkt auf: Der Pubertierende hat Angst, sich auslachen zu lassen, also funktionieren die affektiven Filter, und im Gegenzug zu den Kindern verlangsamen sie den Spracherlernprozess⁷.

„Die Untersuchungen, die sich mit dem Fremdsprachenerlernen beschäftigten, stellten fest, dass die Aneignung der Grammatik vom Alter des Lerners abhängt. Je früher jemand mit dem Fremdspracherlernen anfängt, desto schneller und leichter kann er die Regeln erwerben. (...) Beim Mutterspracherwerb vollzieht sich die Aufbereitung der grammatischen Informationen in der linken Gehirnhälfte. Beim Zweitspracherwerb nehmen alle beide Gehirnhälften am Prozess teil. Diese Veränderung der Gehirnstrukturen bringt das Gehirn dazu, eine andere Strategie beim Grammatiklernen zu verwenden. (...) Die Aktivisierung beider Gehirnhälften erschwert womöglich das Lernen. Das semantische Lernen kann an keine Lebensphase angeknüpft werden, und wir lernen es auch kontinuierlich ein Leben lang. Der Grammatikerwerb unterstützt beide Thesen: die der sensitiven Periode, aber auch des erfahrungsbedingten Lernens. In einem späteren Spracherlernen werden die Effektivität und Gründlichkeit nicht geringer, nur schwieriger für den Lerner, weil er nicht an die relevanten Informationen, Erfahrungen in der günstigsten biologischen Lebensperiode herankam, die das Lernen hätten erleichtern können⁸“.

7 Krashen, Stephen: *Second language acquisition and second language learning*. Pergamon Press, Oxford, 1981. Krashen, Stephen: *The Input Hypothesis: Issues and Implications*. Longman, London and New York, 1985.

8 www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=oeed-Schuttler-Agy (abgeladen: Juli 2011)

Demnach weisen einige Meinungen darauf hin, dass die Fähigkeit des Fremdsprachenlernens im Alter verbessert werden kann, also können sich ältere Personen die syntaktischen und morphologischen Strukturen schneller aneignen als die Jugendlichen⁹. Auch wird hervorgehoben, dass bei Kindern die Sprachaneignung wesentlich langsamer ist als bei Erwachsenen, wobei hier als Ziel die Entwicklung der Motivation, positiven sprachlichen Attitüden, sprachlichen Fertigkeiten, sowie des fließenden Sprachgebrauchs wichtig sind¹⁰.

Nach der Meinung weiterer Wissenschaftler¹¹ ist nicht das Alter ausschlaggebend, sondern die Frage, wie eine entsprechende Umgebung für das effektive Spracherlernen entwickelt werden kann. Vor allem die Quantität und Qualität des sprachlichen Inputs, „learning by doing“, also sollte man nicht nur hören, sondern auch sprechen (Klavier spielen kann man auch nur erlernen, wenn man tatsächlich auf dem Instrument übt, genauso geht es mit dem Autofahren). Wichtig ist die starke Motivation und die Handlung während des Fremdsprachenerwerbs. Die Motivation und die Begabung sind die wichtigsten Faktoren, die spätere Sprachkenntnisse garantieren. Begabung sehen die Forscher als eine Eigenschaft, die sich während des Spracherwerbs entwickelt werden kann¹².

Es wird betont, dass Frühstarter wegen des impliziten Erwerbs klare Vorteile in den Bereichen Sprechen¹³ und Selbstvertrauen

9 Holmstrand, Lars: English in the elementary school. Uppsala, Uppsala Universitet, 1982.

10 Nikolov Marianne: A magyarországi nyelvoktatási és-fejlesztési politika. Nyelvoktatásunk a nemzetközi trendek tükrében. In: Fókuszban a nyelvtanulás (szerk: Vágó Irén). Budapest, OKI, 2007.

11 Oksaar, Els: Zweitspracherwerb. Kohlhammer Verlag, Stuttgart, 2003. Stern, Hans.Heinrich: Optimal age: myth or reality. In: Canadian Modern language Review 32, 1976. 283-294.

12 Edelenbos, Peter-Johnstone, Richard-Kubanek, Angelika: Die wichtigsten pädagogischen Grundsätze für die für die fremdsprachliche Früherziehung. Sprachen für die Kinder Europas. Forschungsveröffentlichungen, gute Praxis & zentrale Perspektiven. Endbericht der Studie EAC 89/04 (Lot 1.) Brüssel: Europäische Kommission, 2006.

13 Pilypaityte, Lina: Möglichkeiten und Grenzen des frühen Fremdsprachenlernens.

haben. Sie sind auch hochmotiviert, denn sie hörten (erfuhren) noch keine negative Äußerung (Meinung) über ihr Sprachtalent, sie haben ein gewisses Repertoire an Routinen angeeignet, hinsichtlich der Herangehensweise an die Fremdsprachen.

Die Auseinandersetzung mit mehr als einer Sprache führt bei Kindern nachweislich zu erhöhter Sprachaufmerksamkeit¹⁴. In diesem Zusammenhang ist insbesondere auf die Bedeutung der phonologischen Bewusstheit z.B. für den Schriftspracherwerb, das Entwickeln und Verbalisieren subjektiver Theorien (Metasprache) sowie entstehende Sprachlernstrategien (Sprachvergleiche, Analogiebildungen) zu verweisen. Für Kinder mit Migrationshintergrund oder mit einer ersten Sprache, die von der Umgebungssprache abweicht, sei es eine Minderheitensprache in Ungarn¹⁵, spielt zudem die Festigung der Erstsprache als solide Basis für den Zweitspracherwerb eine zentrale Rolle¹⁶. Eine Tatsache, mit der sich noch immer viele, bislang von einem monolingualen Habitus geprägte Kindergärten und Schulen schwer tun. Mehr Prestige erfährt das frühe Fremdsprachenlernen. Nachdem sich in vielen Regionen Deutschlands der Fremdsprachenunterricht in Grundschulen von Klasse 1 an etabliert hat, erfreuen sich in jüngster Zeit vorschulische Bildungsangebote auch im Elementarbereich zunehmender Beliebtheit. Die Situation gleicht dem Ungarischen, denn hierzulande besteht ebenfalls die Möglichkeit in Schulen für die Minderheiten, wo Zweitsprachunterricht eine Pflicht ist, aber auch in Regelschulen, wo er als eine Möglichkeit in wenigen Wochenstunden angeboten wird, eine Sprache ab der ersten Klasse zu lernen.

Mit anderen Worten Fremd(zweit)spracherwerb bringt Vorteile, aber nur dann, wenn die Kinder erwerben (implizit lernen) können, wenn ihnen ein konsequenter und ständiger Kontakt mit der Sprache angeboten wird, so dass die Sprache zum natürlichen Umfeld der

Vortrag auf der Tagung Frühes Fremdsprachenlernen-Gute Praxis Goethe Institut Budapest. <http://www.goethe.de/ins/hu/bud/lhr/ffs/deindex.htm> (abgeladen: Juli 2011).

14 Oomen-Welke, Ingelore: Entwicklung sprachlichen Wissens und Bewusstseins in mehrsprachigem Kontext. In: Sprachdidaktik. Ein Handbuch (Bredel, Ursula– Günther, Hartmut–Klotz, Peter–Ossner, Jacob –Siebert-Ott, Gesa) 2003. S. 452 – 463.

15 zu weiteren Angaben siehe Klein 2007.

16 Ahrenholz, Bernd: Kinder mit Migrationshintergrund. Spracherwerb und Fördermöglichkeiten, Fillibach, Freiburg i. Br. 2006.

Kinder gehört. Als Konsequenz kann festgehalten werden, dass auch Erwachsene in der Lage sind, sich eine Fremdsprache auf hohem Niveau anzueignen, aber mit viel mehr Mühe als Kinder. Deshalb schlägt, unter anderen namhaften Forschern, auch Friderici¹⁷ schlägt aus diesem Grunde die zweisprachige Erziehung der Kinder vor.

Die Erziehung in einer zweisprachigen Umwelt verursacht das Entstehen der kindlichen Zweisprachigkeit. Diese Umwelt, z. B. Minderheiten, Arbeit in einem anderen Land, zweisprachige Familie, kann aber sehr verschieden sein, was auf das Entstehen oder auf die Abweisung der Zweisprachigkeit sehr stark auswirkt.

In unserem Fall ist die zweite Sprache die sog. Kindergartensprache. In diesem Fall werden die Kinder die beiden Sprachen sukzessiv, also nacheinander aneignen. Laut Tabors und Snow¹⁸ verläuft der Spracherwerbsprozess in dieser Situation auf folgende Weise:

1. In der ersten Phase benutzt das Kind die Muttersprache auch dann, wenn seine Umgebung eine andere Sprache verwendet. Auf die Auswirkungen seiner Umwelt – auf die unverständlichen sprachlichen Reize – kann das Kind auf zweier Art und Weise reagieren: Es spricht nicht mehr, oder setzt die Konversation in seiner eigenen Sprache fort. Alle beide Situationen sind für es frustrierend.

2. Die zweite Phase ist die nonverbale Phase. Das Kind hört zu, und versucht mit nonverbalen Zeichen mit den Erwachsenen zu kommunizieren. Im Laufe der Zeit aber beginnt das Entdecken der Zweitsprache und die Übung der neuen Laute, auch wenn erst nur leise.

3. In der dritten Phase ist das Kind bereit die Sprache in seiner Umgebung zu gebrauchen. Sein Gespräch ist telegraphisch, ohne grammatische Merkmale, aber inhaltsbezogen. Typisch für diese Phase ist das Verwenden von Formeln. Also die von den Erwachsenen gehörten Phrasen, routinmäßige Wortverbindungen, deren Inhalt es in der Wirklichkeit gar nicht versteht, werden automatisch wiederholt.

17 Friderici, Angela: Towards a neural basis of auditory sentence processing, *Trends in Cognitive Sciences*, 6 (2), 2002. S. 78-84.

18 Tabors, Patton-Snow, Cathrine: English as a second language in pre-schools. In: *Educating second language children: The whole child, the whole curriculum, the whole community* (Hrsg: Genesee, Fred). New York: Cambridge University Press, 1994. S. 103-125

4. Die vierte Phase ist die produktive Phase. Die Kinder können eigenkonstruierte Aussagen entwickeln, die Phrasen verbinden sie mit den neuerlernten Wörtern und sie verstehen und verwenden die grammatischen Regeln der Zweitsprache.

Im Bezug auf die Kenntnisse zweier Sprachen unterscheiden wir die Performanz, die die Möglichkeit einer erfolgreichen Kommunikation sichert, und die in der guten Aussprache, in der Kenntnis vom Grundwortschatz, sowie im Gebrauch von den wichtigsten grammatischen Regeln erscheint. Die kognitive sprachliche Kompetenz benutzt jedoch das Sprechen als Mittel des Denkens, was wiederum eine Bedingung des Sprachgebrauchs von hohem Niveau ist, eine Bedingung dessen, dass wir mit Hilfe der Sprache ernsthafte kognitive Denkopoperationen wie z.B. Abstraktion, Verallgemeinerung durchführen können. Die Performanz lässt sich sowohl in der ersten als auch in der zweiten Sprache leicht entwickeln, doch die Entwicklung der kognitiven Kompetenz hängt auch von der allgemeinen Intelligenz ab: Kann sie nicht entwickelt werden, bleiben die Ergebnisse des Sprechers (des Kindes) unter seinen¹⁹.

Und die Praxis?

Nicht nur beim Immersionsverfahren (Sprachbad) in einem bilingual gestalteten Kindergartenalltag, sondern auch bei zeitlich begrenzten, spielerischen, auf Sensibilisierung angelegten Ansätzen erkennen die Kinder die zweite Sprache sehr schnell als Werkzeug, das sie auch authentisch nutzen möchten, statt sich mit der Reproduktion von Liedern, Reimen und Fingerspielen zufrieden zu geben (Nauwerck 2005). Wenngleich in einem anderen Umfang als im Immersionsmodell, zeigten die jungen Lerner bei der Sprachbegegnung nicht nur ausgeprägte rezeptive Fertigkeiten, sondern auch Interesse daran, die zweite Sprache (trotz noch begrenzter Möglichkeiten) anzuwenden. Gezieltes Nachfragen nach Wortfeldern und pragmatischen Äußerungen sowie auch der spielerische Umgang mit dem Französischen (Analogiebildungen,

19 Göncz Lajos: A vajdasági magyarság kétnyelvűsége. Nyelvpszichológiai vonatkozások. Verzal Kiadó, Szabadka 2004. Lengyel Zsolt: Bevezetés a pszicholingvisztikába. Veszprém, VE, 2004.

kreative Wortschöpfungen) indizieren Sprachaufmerksamkeit, phonologische Bewusstheit und die Herausbildung grundlegender Sprachverarbeitungsstrategien.

Sowohl im Immersionsmodell als auch bei der Sprachbegegnung erwarben die Kinder ausgeprägte rezepptive Fertigkeiten sowie teilweise identische Wortfelder/Strukturen, wobei der Wortschatz beim Sprachbad umfangreicher und vielfältiger ausfiel. Auf syntaktischer und pragmatischer Ebene zeichnete sich bei den Kindern des Sprachbegegnungsmodells dem sprachlichen Curriculum und dem Duktus der Vermittlung entsprechend eine lineare Entwicklung mit einer langsam, aber stetig steigenden Anzahl an Wörtern und Satzstrukturen. Die in einem erfolgreichen Immersionsmodell gesammelten Daten deuteten mit Rückschritten und Sprüngen im Entwicklungsverlauf auf ein natürliches Wachstum hin.

Die vorangehenden Kapitel in Betracht gezogen kann festgestellt werden, dass es beim Spracherwerb vor allem auf die Quantität und Qualität der Zweitsprache im Kindergartenalltag ankommt. Die Sicherung der entsprechenden Methoden und der Umgebung für einen impliziten Erwerb sind die Schlüssel zum Erfolg.

Fundierte Sprachkenntnisse sowie entsprechender Schulabschluss und Qualifikation der Kindergartenpädagoginnen (Kindergärtnerinnen und -pflegerinnen) sind als wichtige Voraussetzungen einer erfolgreichen Spracherziehung zu betrachten. In einer Kindergartengruppe in Ungarn arbeiten zwei Kindergärtnerinnen und eine Kinderpflegerin. In vielen Fällen verfügt aber nur eine Kindergärtnerin von den drei Betreuern über eine entsprechende Qualifikation. Für viele Kindergärtnerinnen in Ungarn ist der deutsche Sprachgebrauch mit Unsicherheitsmomenten verbunden. Manche geben auch zu, es fällt ihnen schwer und sie fühlen sich in der deutschsprachigen Erziehung der Kinder nicht genügend sicher, weil sie Sprachkompetenz- oder Sprachgebrauchsdefizite haben.

Neben den Kindergärtnerinnen stehen auch die Kinderpflegerinnen in täglichem Kontakt mit den Kindern, so ist es eine wichtige Frage und ist auf keinen Fall zu vernachlässigen, ob sie die deutsche Sprache beherrschen. Der Vorteil der deutsch sprechenden Kinderpflegerinnen erweist sich in den Aufgaben der Kinderpflege,

die mit den Kindern gewöhnlich in deutscher Sprache durchgeführt werden, sowie bei der Anwendung des spontanen, im Kindergarten angeeigneten Wortschatzes.

Struktur(iertheit) und Quantität der deutschen Sprachvermittlung spielen in der erfolgreichen Sprachaneignung eine zentrale Rolle. Ein strukturiertes Spracherwerbsprogramm hält alle Modalitäten der Sprachvermittlung sowohl für die Kinder als auch für die Pädagogen fest, so u.a.: die Zeitpunkte, in denen mit den Kindern nur Deutsch gesprochen wird, Symbole (Ort, Person, irgendeine Figur), an denen sich die Kinder bei der Sprachwahl orientieren können. Sie markieren im Tagesplan des Kindergartens immer den ausschließlichen Gebrauch der deutschen Sprache, woran sich sowohl Kinder als auch Erzieher konsequent halten können (müssen). Eine effektive Sprachaneignung steht auch mit quantitativen Messwerten in engstem Zusammenhang, und da die Kinder der deutschen Sprache in Ungarn meist nur im Kindergarten begegnen, kommt diesen eine besondere Bedeutung zu. Auf jeden Fall hängen Struktur und Quantität eines gut strukturierten Spracherwerbsprogrammes zusammen, denn die beiden bedingen einander.

Im Idealfall nähern sich die Ansätze (Immersion und spielerische Sprachbegegnung) einander an und ergänzen sich zu dem, was Pelzer-Karpf und Zangl²⁰ bezogen auf die Vienna Bilingual School, einer Mischung aus Immersion und Sprachunterricht, auf die anschauliche Formel „gesteuerte Natürlichkeit“ bringen. Denn ritualisierte Sprachspiele, Lieder und Reime gehören auch im Kindergartenalltag immersiv strukturierter Einrichtungen zum integralen Bestandteil der Sprachförderung bzw. der Vorschulpädagogik. Zugleich entsteht bei den spielerischen Sprachbegegnungsmodellen zeitweilig „Minikommunikation“ zwischen den Kindern bzw. den Kindern und der Erzieherin. Folglich sind das Wirksamwerden mütterlicher Sprachlehrstrategien sowie zweitsprachliche Kommunikation nicht alleine den Immersionsmodellen vorbehalten. Dem Alter der Kinder sowie ihren entwicklungspsychologischen Voraussetzungen entsprechend ist eine methodische Orientierung an den Grundmustern des Erstspracherwerbs in beiden Konzeptionen durchaus angemessen.

20 Pelzer-Karpf, Annemarie-Zangl, R: „Die Dynamik des frühen Fremdspracherwerbs“, Narr, Tübingen, 1998.

Förderung der Muttersprache(n) und des Sprachbewusstseins

Wenn Kinder in den Kindergarten kommen, ist das System der Erstsprache in der Regel weitgehend gefestigt, während der Erwerb verfeinerter Wortschatz- und Satzbauelemente bis ins Schuleintrittsalter und darüber hinaus andauert. Der Kindergarten hat u. a. die Funktion, die Eltern bei der Erziehung und Bildung durch ein gezieltes, vielfältiges Angebot zu unterstützen, damit später der Übergang in die Schule reibungslos gelingt und mangelnde Sprachkompetenz beim weiteren Lernen nicht zum Stolperstein wird.

Gerade bei Kindern mit Migrationshintergrund täuscht oft ein vermeintlich flüssiger Gebrauch der Alltagssprache über Schwierigkeiten in der verfeinerten Sprachwahrnehmung und –verwendung, z.B. auf morphosyntaktischer Ebene oder im semantisch-lexikalischen Bereich (differenziertere Wortschatzdomänen) hinweg²¹. Aber auch bei von Haus aus monolingualen Kindern mit altersgemäßem Sprachstand gilt: Erwachsene und Kinder verfügen über unterschiedliches konzeptuelles Wissen. Begriffe, die ein erwachsener Sprecher selbstverständlich verwendet und davon ausgeht, dass auch der Gesprächspartner das Gleiche darunter versteht, werden von Kindern vielfach anders gebraucht bzw. gedeutet²². Dazu ein Beispiel aus meiner Sammlung: Ein Kind (w, 6 Jahre) möchte in ein Freunde-Album in die Rubrik „Das macht mich unverwechselbar“ statt Nennung eines besonderen Merkmals „Meine Mama und mein Papa“ eintragen. Diese Aussage irritiert zunächst. Will das Kind ausdrücken, dass es bestimmte Anlagen von seinen Eltern mitbekommen hat? Auf die Frage, was es denn genau mit dieser Antwort meint, erklärt das Mädchen überraschenderweise: „Meine Mama und mein Papa haben mich so lieb, die würden mich nie zurückgeben“. Offensichtlich liegt hier eine semantisch-lexikalische Interferenz vor: Es wurden die Begriffe „unverwechselbar“ (wechseln z.B. Geld oder Kleider) – „nicht um-/austauschbar“ synonym bzw. paradigmatisch nicht angemessen angewendet.

21 Kaltenbacher, Erika-Klages, Hanna: „Sprachprofil und Sprachförderung bei Vorschulkindern mit Migrationshintergrund“, In: Ahrenholz, Bernd 2006, S. 80-98.

22 Osburg, Claudia: Begriffliches Wissen am Schulanfang, Fillibach, Freiburg i. Br. 2002

Doch nicht immer bleibt es bei einem amüsanten Missverständnis wie diesem. Mangelndes geteiltes Wissen und sich verfestigende – weil nicht korrigierte – fehlerhafte Schlüsse führen u. U. zu Kommunikationsproblemen²³ und behindern Lernprozesse, da im Alltag und in der Schule Inhalte überwiegend sprachlich transportiert werden. Hinterfragen erwachsene Bezugspersonen unkonventionelle Äußerungen von Kindern, entdecken sie dahinter nicht selten erstaunlich logische Gedankengänge, die erst auf den zweiten Blick, auf metasprachlicher Ebene, evident werden. Kinder, die Sprachbewusstsein entwickeln sollen, brauchen sprachaufmerksame erwachsene Bezugspersonen für Ko-Konstruktion sowie ein anregungsreiches Umfeld.

Dies erfordert, Kinder individuell wahrzunehmen und sich ihnen auch einzeln, nicht nur in der Gruppe, zuzuwenden. Ingelore Oomen-Welke gebraucht diesbezüglich den Terminus der „Adressierung“. Um Kinder zu sprachlichen Äußerungen zu motivieren, müssen diese sich persönlich angesprochen und zum Sprechen aufgefordert fühlen. Regelmäßige Sprachstandserhebungen geben Eltern, Erzieherinnen und Lehrkräften einerseits Aufschluss über den Sprachentwicklungsstand eines Kindes, um ggf. mit adäquaten Fördermaßnahmen gegensteuern zu können. Zugleich stellen Face-to-face – Testverfahren für die Kinder ein Übungsfeld dar, bei dem sie ihre sprachlichen Fortschritte wahrnehmen können, was wiederum eine wichtige Lernmotivation darstellt.

Im baden-württembergischen Orientierungsplan umfasst das Bildungs- und Entwicklungsfeld Sprache verschiedene Dimensionen: Zunächst soll durch vielfältige Gespräche, Erzählen, Vorlesen und Spielen die kindliche Ausdrucksfähigkeit erweitert werden. Die Verknüpfung von Musik, Rhythmik, Bewegung und Sprache bahnt Vorläuferfertigkeiten für den Schriftspracherwerb an (phonologische Bewusstheit z.B. das Durchgliedern von Wörtern in Silben, Erkennen eines einfachen Reimschemas bzw. Bedeutungsveränderung durch Austausch von Anlauten). Mit der Förderung des Sprachinstinkts, der sich über Sprachspielereien, Nachdenken über Sprache und damit zusammenhängende subjektive Theorien, Metasprache manifestiert und herausbildet,

23 siehe oben

wird eine wichtige Basis für alles weitere (Sprachen)Lernen geschaffen.

Neu im Vorschulbereich ist der Umgang mit Symbolsystemen, Bildern, Zeichen, Schrift und Zahlen; einem Gegenstandsbereich, der traditionell der Grundschule vorbehalten galt, was sich angesichts einer zunehmenden Zahl an Frühlesern und Frühschreibern so nicht länger aufrechterhalten lässt. Hier ermöglicht der Elementarbereich den Kindern insbesondere eine erste Begegnung mit dem System Schrift (Buchstaben als Zeichen, meist ganzheitlich über das Schreiben der Vornamen wahrgenommen) sowie deren kommunikativen Charakter und weckt Neugier auf das schulische Schreiben- und Lesenlernen.

Zusammenfassung und Fazit

Zusammenfassend ist festzustellen: Im Rahmen der vorschulischen Sprachbegegnung scheint sich ein Blick über den Tellerrand hinüber zu anderen Ansätzen durchaus zu lohnen. Zwar sollte dies nicht zu falschen Zielsetzungen oder gar einer Verwässerung von Methoden (ver-)führen. Selbst optimale Bedingungen vorausgesetzt, kann ein zeitlich und strukturell begrenztes Sprachangebot schon aufgrund der zu geringen Quantität und zu wenig differenzierten Beschaffenheit des zweitsprachlichen Inputs kaum den gleichen Effekt haben wie sachgerecht durchgeführte Immersion. Dennoch können einzelne Elemente daraus maßvoll modifiziert sowie sprachwissenschaftlich und -didaktisch sinnvoll begründet in andere Konzeptionen einfließen; z.B. Alltagsroutinen, Spielanweisungen, wiederkehrende Fragen in der zweiten Sprache formulieren; von konkreten, kontextgebundenen fremdsprachlichen Sprachhandlungen hin zu abstrakteren, dekontextualisierten. Auf diese Weise wird nicht unter falschen Voraussetzungen „künstlicher Bilinguismus“ kreiert, sondern auf Sensibilisierung ausgerichtete Ansätze durch Erkenntnisse aus der Bilinguismus- und Sprachlehrforschung sinnvoll erweitert. Um dies zu verwirklichen, sind in allernächster Zukunft Maßnahmen notwendig. Zu diesen gehören u.a.: Erweiterung bzw. Instandhaltung der Deutschkompetenzen und regelmäßige fachlich-methodische Weiterbildung der Kindergartenpädagogen, Entwicklung von Standards

und Empfehlungen bzw. von konkreten Programmen und Projekten zur Sicherung einer erfolgreichen Sprach- und Kulturvermittlung.

Literatur

- Ahrenholz, Bernd (Hrsg. 2006): Kinder mit Migrationshintergrund. Spracherwerb und Fördermöglichkeiten), Fillibach, Freiburg i. Br. 2006
- Apeltauer, Ernst–Glumpler, Edith (1997): Ausländische Kinder lernen Deutsch, Cornelsen Scriptor, Berlin
- Edelenbos, Peter–Johnstone, Richard–Kubaneck, Angelika (2006): Die wichtigsten pädagogischen Grundsätze für die für die fremdsprachliche Früherziehung. Sprachen für die Kinder Europas. Forschungsveröffentlichungen, gute Praxis & zentrale Perspektiven. Endbericht der Studie EAC 89/04 (Lot 1.) Brüssel: Europäische Kommission.
- Ehlich, Konrad–Bredel, Ursula–Reich, Hans H. (Hrsg. 2008): „Referenzrahmen zur altersspezifischen Sprachaneignung“. Bundesministerium für Bildung und Forschung (BMBF), Bildungsforschung Band 29/1, Bonn und Berlin.
- Friderici, Angela (2002): Towards a neural basis of auditory sentence processing, In: Trends in Cognitive Sciences, 6 (2), 78-84.
- Göncz L. (2004): A vajdasági magyarság kétnyelvűsége. Nyelvpaszichológiai vonatkozások. Verzal Kiadó, Szabadka.
- Holmstrand, Lars (1982): English in the elementary school. Uppsala, Uppsala Universitet.
- Kaltenbacher, Erika–Klages, Hanna: Sprachprofil und Sprachförderung bei Vorschulkindern mit Migrationshintergrund. In: Ahrenholz, Bernd (2006), S. 80-98
- Klein Ágnes (2007): Nyelv és kultúra. Adatok átörökítésükhöz a német nemzetiségi óvodákban. PTE IGYFK, Szekszárd.
- Knapp, Werner: Sprachförderung und ihre wissenschaftliche Erforschung. In: Nauwerck, Patricia, (Hrsg. 2009), S. 75-95.
- Krashen, Stephen (1981): Second language acquisition and second language learning. Pergamon Press, Oxford.
- Krashen, Stephen (1985): The Input Hypothesis: Issues and Implications.

- Longman, London.
- Lengyel Zsolt (1996) Bevezetés a pszicholingvisztikába. Veszprém, VE.
- Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden-Württemberg/
Landesinstitut für Erziehung und Unterricht Stuttgart (Hrsg.):
„Bildungsplan 2004 Grundschule“, Philipp Reclam Junior, Graph.
Betrieb, Ditzingen Im Internet: www.bildungsstandards-bw.de
- Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden-Württemberg (2006):
„Orientierungsplan für Bildung und Erziehung für die baden-
württembergischen Kindergärten“, Beltz, Weinheim und Basel.
- Nauwerck, Patricia (2005): „Zweisprachigkeit im Kindergarten. Konzepte
und Bedingungen für das Gelingen“, Fillibach, Freiburg i. Br.
- Nauwerck, Patricia (Hrsg 2009): Kultur der Mehrsprachigkeit in Schule
und Kindergarten. Fillibach, Freiburg im Breisgau
- Nikolov Marianne (2007): A magyarországi nyelvvoktatási és-fejlesztési
politika. Nyelvvoktatásunk a nemzetközi trendek tükrében. In: Vágó I.
(szerk.). Fókuszban a nyelvtanulás. Budapest:OKI.
- Oksaar, Els (2003): Zweitspracherwerb. Kohlhammer Verlag, Stuttgart.
- Oomen-Welke, Ingelore (2003): Entwicklung sprachlichen Wissens und
Bewusstseins in mehrsprachigem Kontext. In: Bredel et al. S. 452 - 463
- Osburg, Claudia (2002): Begriffliches Wissen am Schulanfang. Fillibach,
Freiburg i. Br.
- Peltzer-Karpf, Annemarie-Zangl, Renate (1998): Die Dynamik des frühen
Fremdspracherwerbs. Narr, Tübingen.
- Pilypaityte, L. (2011): Möglichkeiten und Grenzen des frühen
Fremdsprachenlernens. Vortrag auf der Tagung Frühes
Fremdsprachenlernen-Gute Praxis Goethe Institut Budapest. [http://www.
goethe.de/ins/hu/bud/lhr/ffs/deindex.htm](http://www.goethe.de/ins/hu/bud/lhr/ffs/deindex.htm) (Juli 2011).
- Stern, Hans Heinrich (1976): Optimal age: myth or reality. In: Canadian
Modern language Review 32, 283-294.
- Tabors, Patton-Snow, Cathrine (1994) English as a second language in pre-
schools. In Genesee, Fred (Hrsg.) Educating second language children:
The whole child, the whole curriculum, the whole community. S. 103-125.
New York: Cambridge University Press.
- www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=oeed-Schuttler-Agy (abgeladen Juli 2010)

Absztrakt

Sok szülő úgy dönt, hogy a magas szintű nyelvtudással járó társadalmi előnyök biztosítása céljából gyermek számára már óvodáskorban biztosítja a lehetőséget egy második nyelv elsajátítására. Ez a nemzetközi trend megjelenik a szakirodalomban, sőt az Európai Unió (www.ec.europa.eu) is fontos irányelveket dolgozott ki korai nyelvelsajátítás súlyponttal. Jelen munka fókuszában a német, mint második nyelv elsajátításának kontextusa áll, amit meghatároz azoknak a gyermekeknek a helyzete, akik a német nyelvet Magyarországon vagy Németországban második nyelvként tanulják. A dolgozatban először azokat az okokat tárjuk fel, amelyek miatt gyermekek a németet második nyelvként választják, majd a gyermekkori második nyelv elsajátításának legfontosabb elveivel ismertetjük meg az olvasókat, végül a második nyelv elsajátításának helyzetét tárgyaljuk a két országban, hiszen egymástól és egymással lehet a leghatékonyabban tapasztalatokat gyűjteni.

Szerzők:

Dr. habil. Klein Ágnes PhD.

klein@igyk.pte.hu

főiskolai docens

PTE IGYK Pedagógusképző Intézet

nyelvészet (Phd 2004, habilitáció 2014)

gyermekkori nyelvelsajátítás, kétnyelvűség

Wege zur Zweisprachigkeit. Sprach(en)erwerb vor dem Schulalter.
Pécs, Pro Pannonia, 2013.

Analyse zur Sprachaneignung im Nationalitätenkindergarten. In: Deutsch Revital - Pädagogische Zeitschrift für das Ungarndeutsche Bildungswesen 6:(6) 2009. S. 9-23.

Unterricht für die deutsche Minderheit in Ungarn im Komitat Tolnau. In: Monika Madej-Cetnarowskij–Renaty Skowron (Hrsg.): Jezkyobce-teoria i praktyka: neophilologica sandeciensia 5. Nowy Sacz: Panstwowa Wyzsza Szkoła Zawodowa, 2011. S. 43-65.

Geschichtsunterricht und Identitätspolitik. Grundschulbücher der Deutschen in Ungarn von 1868 bis heute. In: Fata Márta (Hrsg.): Migration im Gedächtnis. Auswanderung und Ansiedlung im

18. Jahrhundert in der Identitätsausbildung der Donauschwaben. Schriftenreihe des Institutes für donauschwäbische Geschichte und Landeskunde - Band 16. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2013. S. 121-135.

Prof. Dr. Patricia Nauwerck

patricia.nauwerck@ph-gmuend.de

Abteilungsleiterin Institut für Sprache und Literatur Pädagogische Hochschule Schwäbisch Gmünd

Sprachwissenschaft und Sprachdidaktik (Promotion und Habilitation)
Spracherwerb, Mehrsprachigkeit in verschiedenen Kontexten, Deutsch als Zweitsprache, Schriftspracherwerb, Sprachstandsdiagnose und Sprachförderung.

Kultur der Mehrsprachigkeit in Schule und Kindergarten. Freiburg i. Br.: Fillibach (Hrsg.) 2010. Vorsschulische Sprachbegegnung. In: Ahrenholz, Bernd; Oomen-Welke, Ingeborg (Hrsg.): Deutsch als Zweitsprache. Deutschunterricht in Theorie und Praxis (DTP), Band 9, 2010. Baltmannsweiler: Schneider Hohengehren, S. 467-478, 2. korrigierte Auflage Schuleingangsstufe: Vom Aussagewert freier Sprachproben. In: Rost-Roth, Martina (Hrsg.): DaZ-Erwerb und Sprachförderung Deutsch als Zweitsprache. Freiburg i. Br.: Fillibach, 2010. S. 163-182 Mehr als ein Weg führt nach Rom. Oder: Wie gelingt frühes Fremdsprachenlernen? In: Bus, Imre; Klein, Agnes; Mesko, Norbert (Hrsg.): Erziehung und Forschung. Beiträge zur KindergärtnerInnenausbildung. Konferenzband.

Székely: Universität Pécs, 2011. S. 189-204 Frühes Fremdsprachenlernen im Kindergarten. Konzepte und Bedingungen für das Gelingen. Freiburg i. Br.: Fillibach, 2. Auflage 2010. Vorsschulische Sprachförderung: Mehrsprachige Kinderliteratur als Wegbereiterin von der Mündlichkeit zur Schriftlichkeit. In: Gawlitzek, Ira; Kümmerling-Meibauer, Bettina (Hrsg.): Mehrsprachigkeit und Kinderliteratur. Stuttgart: Fillibach bei Klett, 2013. S. 239-262

A TÉRINFORMATIKA ALKALMAZÁSA AZ ELTÉVEDT TURISTÁK MEGTALÁLÁSÁRA

Magyari-Sáska Zsolt – Dombay István

Abstract

The aim of this paper is to present a GIS based possibility for determining the possible location of lost tourist. To achieve this it uses Dijkstra algorithm on DEM as the fundamental algorithm. The novelty consists in developing a parameterized analysis algorithm which takes account not only the DEM and the last seen position of the lost tourist, but also the land cover, the meteorological conditions and the fatigue of the person, based on his age and skill in hiking.

1. Bevezetés

Az elmúlt években Székelyföld turizmusfejlesztésében hangsúlyos szerepet kapott a biztonságos hegyi turizmus. Ennek megvalósításában – az eszközfejlesztése mellett – egyik első lépés volt a létező túraútvonalak újrajelzése, nyomvonalainak aktualizálása a helyi hegyimentő egyesületek közreműködésével.

A biztonságos hegyi turizmus ugyanakkor magában foglalja a hatékonyságfejlesztés folyamatát is. Jelen pillanatban a hegyimentő szolgálatok az eltűnt személyek utáni kereséskor csak saját tapasztalataikra, meglátásaikra hagyatkozhatnak. A keresések során nem rendelkeznek semmilyen automatikus döntéstámogató rendszerrel, annak ellenére, hogy éves riasztásaik 47%-át eltűnt személyek keresése teszi ki, és korszerű eszközök állnak rendelkezésükre úgy a közlekedésben, mint a tájékozódásban, kommunikációban. Minden egyes eltűnt személy kereséskor kérdésként merül fel, hogy melyek azok a helyek, amelyekre eljuthatott, hol vannak azok a területek, ahol fellelhető egy

adott egyéni sajátosságokkal (nem, kor, erőnlét) rendelkező személy, figyelembe véve a domborzaton kívül, a környezeti tényezőket is (területborítottság, időjárás). Ezen kérdés megválaszolásához nyújthat segítséget egy erre a célra kifejlesztett térinformatikai rendszer, amely gyorsabbá, hatékonyabbá teheti a mentés folyamatát.

2. Szakirodalmi áttekintés

A szakirodalom szerint a térbeli elérhetőségnek számos meghatározása, és ugyanakkor számos felhasználási területe is van. Egyik meghatározása úgy fogalmaz, hogy a térbeli elérhetőség azt a lehetőséget jelenti, hogy egy adott személy egy adott térbeli helyen legyen, illetve azért, hogy adott tevékenységet folytathasson (Ulimwengu-Guo, 2004). Ha ezt a megfogalmazást a turizmus témakörbe helyezzük, akkor az adott tevékenység jelentheti a túrázást is.

Kutatásunk tehát a térbeli elérhetőség fogalomköréhez köthető, hiszen gyakorlatilag azon térbeli helyek lehatárolására törekszik, ahová az eltűnt turisták adott idő alatt és adott körülmények között elérhettek.

A tudományos szakirodalomban található olyan kutatásokat is, amelyek a térbeli elérhetőség fogalmát a turizmus területén alkalmazzák. Ezekben a kutatásokban az elérhetőség elsősorban időegységben jelenik meg, feltételezve azt, hogy a leggyorsabban (legkevesebb idő alatt) elérhető területek lesznek a legsűrűbben látogatottak (Theobald et al, 2010, 1-20).

Ugyanakkor az időben kifejezett térbeli elérhetőség nem csak a túrázással kapcsolatban jelenik meg, hanem a mentéssel, kitelepítéssel kapcsolatban is; két különböző, de egymást kiegészítő megközelítésben:

- egy bajba került személy milyen gyorsan képes elhagyni a veszélyes területet és biztonságba kerülni, ahol ellátást, segítséget kaphat (Cinnamon et al, 2008)
- mennyi időbe kerül, amíg egy mentőcsapat egy bajba került emberhez elér (Pingel, 2010, 137-148).

A térbeli elérhetőség a legkisebb költségek fogalomköréhez kötődik, hiszen amennyiben az időt költségként ábrázoljuk, a legkisebb áthaladási idő egy adott területen, gyakorlatilag a leggyorsabb haladáshoz, azaz a legtávolabbi térbeli helyhez vezet.

A legkisebb költséggel kapcsolatban számos kutatás, tanulmány lelhető fel. Ezekben a kutatásokban a költség két változatban jelenik meg: izotrópként, azaz irányfüggetlenként és nem izotrópként, azaz irányfüggő változatban. Wood és Schemidtlein tanulmányában (Wood-Schmidtlein, 2012, 275-300), költségmodellt használt a legelőnyösebb gyalogos evakuálási útvonalak megtervezéséhez, amelyekkel menteni lehetne a lakosságot egy tsunami esetében. Az evakuálási idő meghatározásához, a biztonságba helyezett egyének arányával összefüggésben, az ArcGIS Path Distance modulját használták úgy izotróp mind nem izotróp változatú elemzésben. Emberi biztonságra vonatkozik Saha és társainak 2005-ös tanulmánya is (Kumar et al, 2005, 1149-1175), amelyben bejárési útvonalak tervezéséről van szó lejtőcsuszamlásos területeken. Ebben az esetben a nem izotróp modellezés volt használva. Theobald és társai a legkisebb költségek modelljét arra használták, hogy megbecsüljék a természetvédelmi területek egyes részeinek látványosságainak látogatottságát (Theobald et al 2010).

A térbeli elérhetőséggel kapcsolatban levő távolságot modellezi Fritz és Carver 2000-ben megjelent kutatása, amelyben a Dijkstra algoritmust használó, nem izotróp modellezést használták (Fritz-Carver, 2000). Ezen kutatást a későbbiekben Watts és társai tanulmányukban idézik és javasolnak egy alternatív izotróp modellezést, amely kevésbé erőforrás-igényes, ugyanakkor gyorsabb is (Watts et al, 2003, 535-546). Javaslatukat arra alapozzák, hogy a modellezési hibák (amelyek az izotróp modellezésből adódnak) nem nagyobbak, mint a haladási sebesség becslésében fellépő hibák.

Ez előzőekben említett tanulmányok mindegyike figyelembe veszi a felszín borítottságát, becsülve ennek hatását a haladási sebességre. Gietl és társainak összehasonlító tanulmánya elemzi különböző térinformatikai környezetek lehetőségét a legkisebb költségű felületek létrehozásában. A tanulmány elsősorban az IDRIS, ArcGIS és GRASS térinformatikai környezetekre fókuszál (Gietl et al, 2007).

Összegezve elmondhatjuk, hogy a térbeli elérhetőséget modellező kutatások mind az izotróp mind a nem izotróp költségmodellezést használják és elsősorban a domborzat, illetve a felületborítottságot veszik figyelembe.

3. Algoritmus és megvalósítás

3.1. Domborzatmodellen alapuló bejárési idő meghatározása

A kidolgozásra kerülő algoritmus gyakorlatilag azon alapszik, hogy meghatározzunk egy olyan költségfelületet, amely a különböző tényezők hatását időértékeként tartalmazza, majd ezen a felületen, a legkisebb költség módszerét használva, lehatároljuk azokat a területeket ahová az eltűnt turista eljuthatott.

A bejárési idő – amely alapvető költségelemként szerepel a kutatásban – meghatározására a szakirodalomban két általánosan elfogadott és széles körben alkalmazott módszer található: a Naismith (Naismith, sn, 135), illetve a Tobbler (Tobbler, 1993) módszer. Igaz ez akkor is, ha fellelhetők olyan kutatások is, amelyek próbálnak más alternatív módszereket kidolgozni (Witt, 2012, 102-112). A két elterjedt módszer kizárólag a domborzati viszonyokat veszi figyelembe.

A Naismith szabály és ennek későbbi javított változatai (Langmuir és Tranter korrekciók) a haladás irányában levő lejtőt, úgy is mint akadályozó (emelkedők és 12 foknál meredekebb lejtők esetében), de haladást segítő (12 foknál enyhébb lejtők esetében) tényezőként is említi. Ugyanakkor figyelembe tudja venni, a Tranter kiegészítés által az egyes személyek fizikai erőnlétét is ahhoz, hogy a fáradékonyságot is beemelje a haladási idő megbecsülésében.

A Tranter kiegészítés valójában nem más, mint egy megfeleltetési táblázat, amelyben az előző szabályok által kiszámított bejárési idő és az egyén fizikai erőnlétét tükröző ún. erőnléti idő alapján változtatja (növeli vagy csökkenti) a becsült bejárési időt. Az erőnléti idő valójában egy kalibrációs szám, amely azt mutatja, hogy hány perc alatt tudná megtenni az adott egyén azt az emelkedőt, melynek lejtőalapja 800 m és magasságkülönbsége 300 m.

A bejárési idő meghatározásához alkalmazható másik módszer, a Tobler szabály valójában egy képlet, [1] amely a lejtő értékét figyelembe véve egy exponenciális összefüggés alapján becsüli meg a haladási sebességet. A kitevőben szereplő aszimmetria valójában a különböző értékű lejtők haladásra vonatkozó gyorsító, illetve lassító hatását próbálja modellezni.

[1. képlet]

$$V = 6 \cdot e^{-3.5 \left| \frac{dh}{dx} + 0.05 \right|}$$

ahol,

- V – haladási sebesség (km/h)
- dh – lejtőmagasság
- dx – lejtőalap

Tanulmányában Pingel óvatosságra int a Tobler szabály direkt alkalmazásával kapcsolatban (Pingel, 2009). Érvei közt említi a meredek lejtők lassító hatását, valamint azt, hogy terepen az egyén hajlamos negatív irányba eltúlozni (csökkenti) a távolságokat, a lejtők meredekségét, illetve a bejáráshoz szükséges időt. Ezért a valóságos bejárási idő a legtöbb esetben jóval nagyobb, mint amennyi az optimális, a legrövidebb volna. A kutatás szempontjából ez a megjegyzés, figyelmeztetés valójában azt eredményezi, hogy az eltúnt személy kisebb távolságra jut csak el ahhoz képest, mint ahová eljuthatott volna, tehát a lehatárolt területen mindenképpen belül lesz.

Az alkalmazandó döntés kiválasztásához a gyergyószentmikósi Dancurás hegyimentő csapat működési területének egy részére alkalmaztuk mindkét módszert. Mivel a Tobler szabály nem veszi figyelembe az egyén erőnlétét, fáradékonyságát, ezért a Naismith módszernél csak a Langmuir javítást alkalmaztuk az eredeti szabály kiegészítéseként.

A bejárási idők összehasonlításához 5 véletlenszerű pontot választottunk ki és az ezek által páronként kialakított 10 útvonalra számítottuk, mindkét irány figyelembevételével, a bejárási időket.

Az R statisztikai környezetben alakítottuk ki azokat a függvényeket, amelyek a megadott magasságmodell és a hosszanti szelvények adatai alapján meghatározzák a bejárási időt úgy a Tobler (T) mint a Naismith szabály esetében. A Naismith szabály esetében külön számítottuk a Langmuir javítás nélküli (N), illetve az ezt is tartalmazó időt (NL).

A kapott adatok alapján észrevehető volt, hogy az NL idő az esetek többségében nagyobb, mint a T idő. Ugyanakkor az is észrevehető, hogy az N és NL idők korrelációja nagyon magas (0.99) és érzékelhető a Langmuir javítás időnövelő hatása ezen útvonalak esetében is. A T és N, illetve NL idők összefüggésében is erős összefüggés fedezhető fel

(0.97), amely igazolja a két módszer összevethetőségét, még akkor is, ha különböző elvi meghatározási módszereket tartalmaznak.

Az összehasonlítás során a két lényeges következtetést vontuk le. Egyrészt a T idő alacsonyabb a legtöbb esetben az NL időhöz képest, amely a biztonságos területlehatárolás szempontjából alkalmasabbá, megbízhatóbbá teszi a T idő használatát. Másrészt a magas NL-T korrelációs értékek érvényesítik a Tranter kiegészítés alkalmazhatóságát a T idők esetére is, így az egyén fáradékonyágának hatását be lehet majd vonni a T idő esetében is.

3.2 A magasságmodellen alapuló bejárési idő térbeliesítése

A bejárési idő térbeliesítésének egyik alapproblémája abból adódik, hogy nem tudhatjuk, hogy az adott személy milyen irányban halad át az egyes területegységeken (cellákon). A térbeli mozgás tehát alapvetően nem izotróp, de az ilyen jellegű modellezés jóval összetettebb, mint az izotróp és újabb problémákat is vet fel. Ezért a következőkben azt vizsgáltuk meg, hogy számottevő különbség érzékelhető-e az irányfüggő (nem izotróp), illetve az irányfüggetlen (izotróp) modellezések esetében.

Az izotróp modellezés esetében egyes kutatások a különböző térinformatikai rendszerek által számított lejtőértéket használják fel. Nem ezt a megoldást választottuk, hanem megpróbáltuk azt meghatározni, hogy mennyi az a minimális idő, amely alatt egy adott cellán keresztül lehet haladni úgy, hogy valójában nem tudjuk, mely irányból érkezik, és mely irányba távozik az adott személy. Ehhez úgy a cellába való érkezés, mint az abból való távozáshoz mind a 8 szomszédos cellát figyelembe vettük. Minden esetben meghatároztuk az időt az adott irányból(ba) való érkezéshez (távozáshoz) és ezen idők legkisebbejének a felét számítottuk, mint áthaladási időt.

Ahhoz, hogy lehatárolhassuk azt a területet ahová az eltűnt személy eljuthatott, a későbbiekben egy minimális költségalapú elemzésre van szükség, melyet a legtöbb térinformatikai rendszer tartalmaz.

A nem izotróp modellezés már nem egy költségfelület kialakítására törekszik, hanem arra, hogy ő maga kiszámítsa, hogy mely cellába

mennyi minimális költséggel (idő alatt) lehet eljutni. Ehhez a kezdeti raszteres adatmodell átalakítására van szükség. Mivel a szomszédos cellák bármelyikéből érkezhethet, illetve bármelyikébe távozhat az eltűnt személy, az ezek alapján történő modellezéshez az összes irányból(ba) történő áthaladási időt számon kell tartani ahhoz, hogy a legkisebb költségű értéket ki lehessen számolni.

Az átalakítás gyakorlatilag gráfokkal történő modellezésen alapszik, tehát az eredeti magassági értékeket tartalmazó raszteres állományt egy kétirányú költséggel ellátott gráffá kell alakítani (Collischonn-Pilar, 2000, 397-406). Ebben az esetben minden cella csomóponttá, a szomszédos cellákhoz való eljutási idő pedig a köztük levő kapcsolatok költségévé alakul át. A tudományos szakirodalom tipikusan három szomszédossági viszonyt tárgyal, amelyeket a Rook, Queen, illetve Knight kifejezéssel azonosítanak (Pingel, 2009). Ezen változatok abban különböznek egymástól, hogy miként értelmezik a szomszédossági cellákat. Mivel az izotróp változatban a 8 szomszédos cellát vettem figyelembe, ezért itt is ezt a szomszédosságot használtam (Queen viszony)

A szakirodalom említi a gráfok alapján történő nem izotróp modellezést, ugyanakkor az elemző algoritmust viszonylag kis területekre alkalmazza (Fritz-Carver, 2000). Kutatásunkban mindenképpen szeretnénk volna, hogy az algoritmus alkalmazhatósága akár több tízezres cellaszámra is kiterjedjen, ez viszont vagy a számolási idő vagy a felhasznált memóriaméret hátrányára volt csak elvégezhető.

A következőkben megpróbáltuk eldönteni, hogy van-e értelme a nem izotróp modellezéshez új utakat keresni vagy sem. Ezért ugyanazt az alkalmazási területet használva, a már említett útvonalak végpontjainál meghatároztuk a két változat által számított legkisebb elérési időket.

útvonal	Izotróp idő [óra]	nem izotróp idő [óra]	különbség [perc]	hossz [m]	%-os különbség
1-2	0.22821	0.28208	3	1210	24%
1-3	0.40518	0.50169	6	2115	24%
1-4	0.35672	0.45749	6	1871	28%
1-5	0.25827	0.3559	6	1339	38%
2-1	0.22792	0.27052	3	1210	19%
2-3	0.18398	0.22329	2	921	21%
2-4	0.23887	0.28315	3	1279	19%
2-5	0.24789	0.30612	3	1307	23%
3-1	0.40469	0.52391	7	2115	29%
3-2	0.18392	0.25388	4	921	38%
3-4	0.31149	0.3465	2	1661	11%
3-5	0.40187	0.49742	6	2026	24%
4-1	0.35699	0.4113	3	1871	15%
4-2	0.23945	0.26735	2	1279	12%
4-3	0.31222	0.31738	0	1661	2%
4-5	0.15797	0.17918	1	742	13%
5-1	0.25751	0.30391	3	1339	18%
5-2	0.24762	0.29864	3	1307	21%
5-3	0.40183	0.43922	2	2026	9%
5-4	0.15756	0.15609	0	742	0%

1. táblázat – Izotróp és nem izotróp bejárési idők összehasonlítása (forrás: szerző)

Észlelhető volt, hogy az izotróp modellezés mindig kisebb időt adott, ami természetes is, hiszen itt a haladási nyomvonal nem lekövethető (nem is valóságos). A százalékos eltérések viszont nem lényegtelenek, hiszen átlagban 19%-t tett ki az általam választott alkalmazási területen.

Biztonsági szempontból választhattuk volna az izotróp modellezést is, hiszen ezt a modellezést használva az eltűnt személy biztosan a lehatárolt területen belül tartózkodhat, de ez a valósághű, nem izotróp modellezéshez képest akár 43%-al nagyobb átfésülési területet jelentene egy keresőcsapat számára, amennyiben kör alakú a keresési terület. Ebből a megfontolásból kiindulva tovább folytattuk a lehetséges hatékonyságnövelést a nem izotróp változatra.

A legkisebb költségű útvonalak meghatározáshoz klasszikusnak, de máig aktuálisnak számít az 1956-ban meghatározott Dijkstra algoritmus (Dijkstra, 1959, 269-271), amely lehetőséget ad arra, hogy ne legyen szükséges a kétirányú, költséggel ellátott gráf felépítése, hanem magán az eredeti adatmodell alapján történjenek a számítások – a továbbiakban mi is ezt alkalmaztuk.

Ez által sikerült egy hatékony algoritmust kidolgozni a lehetséges tartózkodási helyek meghatározására, de ebben a változatban csak a domborzat bejárési időre gyakorolt hatása jelentkezik. A különböző egyéb tényezők (életkor, fizikai erőnlét, hóréteg vastagsága, eső, szél, stb.) szintén befolyásolják az adott idő alatt elérhető távot.

A szakirodalomban különböző empirikus megközelítések találhatók erre vonatkozóan. Watts és társainak tanulmánya „büntető tényezőként” határozza meg a különböző talajborítottsági kategóriákat (Watts et al, 2003). Táblázata szerint a mocsaraknak mintegy 3x-os lassító hatásuk van, míg pl. a füves legelők nem lassítják a haladást. Theobald és társai a különböző növényzetfajták szerint is számolják a növényzet haladást lassító hatását (Theobald et al, 2010).

A figyelembe vett különböző tényezők térbeli megnyilvánulásuk szerint két nagy kategóriába sorolhatók. Vannak olyan tényezők, amelyek az alkalmazási terület minden egyes pontjában állandónak számíthatnak és vannak olyanok, amelyek a tér különböző pontjain más-más értékkel és hatással rendelkeznek. Ilyen az életkor, a fizikai erőnlét, a szél, az eső, a hóréteg vastagsága – a maximális látótávolság állandó értéként volt felhasználva. A folyóvizek léte vagy nem léte, illetve a talajborítottság volt az, amit a térben változó paraméterként használtunk. Természetesen a hóréteg vastagság vagy az eső intenzitása térben változó, de jelen pillanatban nem állnak rendelkezésre olyan lehetőségek, amelyek ezek térbeli változását ábrázolnák az alkalmazási területen.

A CLC adatbázist használva a talajborítottság értékelésére a fent említett tanulmányokban szereplő értékek segítségével kialakítottunk egy szorzófaktoros táblázatot a talajborítottság lassító hatására vonatkoztatva.

A folyóvizek léte lényegesen megnehezíti az haladást. Ebből kiindulva a topográfiai térképek alapján elkészített, folyóvizeket tartalmazó vektorréteget raszteressé alakítottuk, majd összevontuk a

talajborítottsággal olyan módon, hogy a folyóvizet tartalmazó cellák felülírják a talajborítottság celláit. Az ezután következő újraosztályozás gyakorlatilag kialakította azt a térben változó, de izotróp szorzófaktort, amelyet a domborzat mellett figyelembe kell venni a legkisebb költségű cellaértékek kialakításakor.

Ez, a faktorokat tartalmazó réteg beépül az előzőekben említett Dijkstra algoritmusba, így egy éppen választandó cellának a legkisebb elérési ideje nemcsak a távolság és a lejtők alapján változik, hanem a két szomszédos cella szorzófaktorának átlaga szerint is.

A többi felsorolt tényező haladásra gyakorolt hatását (szintén szorzófaktoroként feltüntetve) a 2. táblázat mutatja.

Eső		Szél		Hóréteg		Köd és napszak	
nincs	1.0	szélcsend	1.0	nincs	1.0	jó látótávolság	1.0
enyhe	1.5	gyenge szél	1.2	alacsony	1.3	mérsékelt látótávolság	1.5
mérsékelt	2.5	mérsékelt szél	2.0	mérsékelt	2.0	gyenge látótávolság	1.8
intenzív	10.0	erős szél	4.0	magas	3.0	nulla látótávolság	50.0
viharos	50.0	viharos szél	10.0	nagyon magas	5.0		
		orkán	50.0				

2. táblázat – A figyelembe vett természeti tényezők szorzófaktorai (forrás: szerző)

Mivel a szakirodalomban nem sikerült ilyen jellegű felmérésekre, adatokra találnunk, a táblázatban szereplő értékek becslt értékek, melyeknek valóságát terepi mérések, gyakorlati mentések adatai kell majd, hogy pontosítsák. Jelenlegi értékeiket a mentésekben résztvevő hegyimentő szolgálatok személyzetével közösen állapítottuk meg. A kirívóan magas értékek (10-50), azt a helyzetet próbálják modellezni, amikor gyakorlatilag nagyon kicsi a valószínűsége annak, hogy valaki is haladni szeretne (pl. viharos eső, szél vagy sötét, illetve nagyon sűrű köd).

Az algoritmusban ezután következik az egyén fáradékonyosságán alapuló Tranter kiegészítés alkalmazása. Ennek megbecsüléséhez az életkort és a természetjárásban való jártasságot használtuk. Egy kereszt táblázatot készítettünk, melynek értékei a Tranter kiegészítés erőnléti kódját tartalmazzák.

	gyerek	fiatal	középkorú	Idős
Kezdő természetjáró	5	3	4	6
Haladó természetjáró	4	2	3	5
Gyakorlott természetjáró	3	1	2	4

3. táblázat – Tranter erőnléti kategóriák az életkor és természetjárásban való jártasság alapján (forrás: szerző)

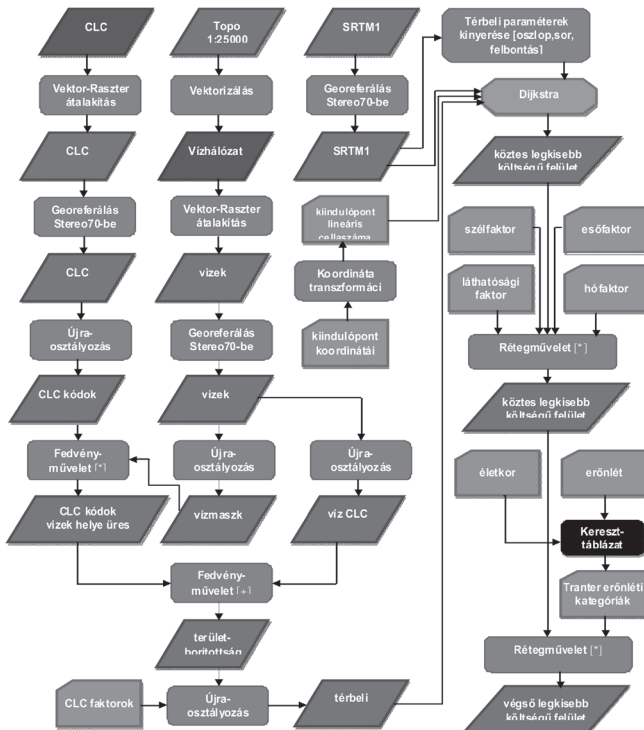
4. Következtetések és eredmények

A kutatás során a következő következtetésekre jutottunk:

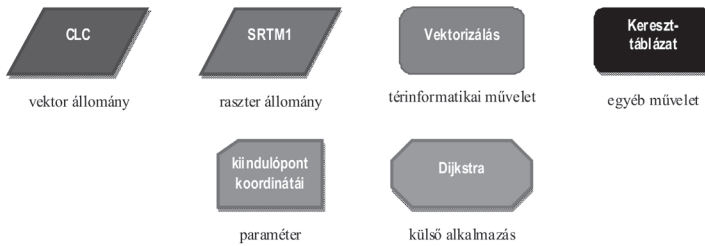
- az alapadatok előkészítése időigényes és a különböző koordináta transzformációk által a térbeli adatok sérülhetnek. Így pl. az SRTM magasságmodell Stereo70-be történő konvertálása során értékkel le nem fedett sávok alakultak ki, melyeknek értékét átlagolással számítottuk ki;
- a raszteres réteget használó modellezés miatt a kis térbeli kiterjedéssel rendelkező, de a haladás sebességére jelentős hatást gyakorló elemek (vizek, utak) – melyek eredetileg vektoros adatformátumban léteznek – adatértelmezési, és ez által adatfeldolgozási kérdéseket vetnek fel, melyeket azonban kezelni lehet a cellaszám növelése nélkül is, szorzófaktoros reprezentációval;
- a két vizsgált bejárési időt meghatározó módszer nagyon jó korrelációt mutat annak ellenére, hogy különböző megközelítéseket használnak;
- a legkisebb költségű felületek előállításakor az izotróp és nem izotróp modellezés közt számottevő különbségek mutatkoznak;
- a különböző meteorológiai tényezők haladást lassító hatására vonatkozóan nem léteznek előzetes tanulmányok, így ezek integrálása, bár szükséges és lényeges, nehezen valósítható meg úgy, hogy valóság-hű modellezést kapjunk. Későbbi kutatásoknak célja lehet ezen faktorok részletesebb, beható vizsgálata;
- a Tranter kiegészítés használata korlátozza az elérhető távolságot, hiszen a fáradékonyságot figyelembe véve, 24 óránál tovább tartó haladást nem engedélyez.

A kutatás végső eredménye egy elemző algoritmus elkészítése (1. ábra – Az elemzés végső algoritmus, 2. ábra – Az algoritmus jelmagyarázata), amely lehetőséget biztosít a hegyimentő csapatoknak arra, hogy eltűnt személyek esetében, a megvalósított alkalmazás által ismerve ezek lehetséges helyét, a keresést hatékonyabban meg tudják szervezni. Ezen cél tükrében, gyakorlati szempontból eredményként könyvelhetők el a következők:

- sikerült egy olyan megvalósítást kialakítani, amelynek feldolgozási ideje hatékony a keresési/mentési műveletekben, azaz percekben mérhető számolási idejének nagyságrendje többmillió cellaszám esetén is;
- sikerült a modellezésbe olyan faktorokat is beemelni, amelyek hasonló jellegű kutatásokban eddig nem jelentek meg (meteorológiai tényezők, egyéni jellemzők).

1. ábra

2. ábra

Felhasznált irodalom

- Cinnamon, Jonathan; Schurman, Nadine; Crooks, Valorie A.: A method to determine spatial access to specialized palliative care services using GIS, BMC Health Service Research, In: Open Access Journal, 2008/8.
- Collischonn, Walter; Pilar Jorge Victor: A direction dependent least cost path algorithm for roads and canals. In: International Journal of Geographical Information Systems, 2000/4.
- Dijkstra, Edsger Wybe: A note on two problems in connexion with graphs. In: Numerische Mathematik, 1959/1.
- Fritz, Steffen; Carver, Steve: Modeling remoteness in roadless areas using GIS, 4th International Conference on Integrating GIS and Environmental Modeling (GIS/EM4): Problems, Prospects and Research Needs. Banff, Alberta, Canada, 2000.
- Gietl, Rupert; Doneaus, Michael; Fera Martin: Cost distance analysis in an alpine environment: comparison of different cost surface modules. In Posluschny, A., Lambers, K. and Herzog, I. (eds): Layers of perception. Proceedings of the 35th international conference on computer applications and quantitative methods in archaeology (CAA 2007). April 2-6, 2007, Berlin, Germany.
- Kumar, Saha Ashis; Manoj K., Arora; Prakash, Gupta Ravi; Viridi, M.L., Csaplovics, Elmar: GIS-based route planning in landslide-prone areas, In: International Journal of Geographical Information Sciences, 2005/10.
- Naismith, William.W.: Untitled. In: Scottish Mountaineering Club Journal, Sn/2.

- Pingel, Thomas J.: Modeling slope as a contributor to route selection in mountainous areas. In: Cartography and Geographic Information Science, 2010/2.
- Theobald, David M.; Norman John B.; Newman, Peter: Estimating visitor use of protected areas by modeling accessibility: A case study in Rocky Mountain National Park, Colorado. In: Journal of Conservation Planning, 2010/6.
- Tobler, Waldo: Non-isotropic geographic modeling, Technical Report No. 93-1. Santa Barbara, CA: National Center for Geographic Information and Analysis, 1993.
- Ulimwengu, John M.; Guo, Xiaoqui: Modeling spatial accessibility within discrete choice framework. In: Selected paper for the presentation at the American Agricultural Economics Association Annual Meeting, 2004.
- Watts, Raymond D.; Compton, Roger W.; McCammon, John H.; Ouren, Douglas S.: Intensity of human use, backcountry roads, and analysis of human accessibility. ICOET 2003 Proceedings, Making Connections, 2003.
- Witt, Peter: The development of a predictive hiking travel time model accounting for terrain variations, GI_Forum 2012: Geovizualisation, Society and learning. Herbert Wichmann Verlag, Berlin, 2012.
- Wood, Nathan J.; Schmidlein, Mathew C.: Anisotropic path modeling to assess pedestrian-evacuation potential from Cascadia-related tsunamis in the US Pacific Northwest. In: Natural Hazards, 2012/2.

A szerzők:

Magyari-Sáska Zsolt, Ph.D.

zsmagyari@gmail.com

egyetemi adjunktus, Babes-Bolyai Tudományegyetem, Földrajz Kar, Kihelyezett Tagozatok Intézete

Szakmai adatok:

2008 - Ph.D. – Térinformatikai algoritmusok természeti veszélyek meghatározásában. Alkalmazás a Maros felső vízgyűjtőjében.

Kutatási terület: térinformatika, technikai földrajz, térinformatika a turizmusban

Legfontosabb publikációk:

1. Magyari-Sáska Zsolt (2013), *Efficient Spatial Time-Cost Analysis for Search of Lost Tourists*, Geographia Technica, 1/2013, ISSN 2065-4421, Kolozsvár, 9 oldal (47-55)
2. Magyari-Sáska Zsolt, Dombay Ştefan (2012), *Determining minimum hiking time using DEM*, Geographia Napocensis, anul VI. Nr. 2, Kolozsvár, ISSN 1843-5920, 6 oldal (124-129)
3. Magyari-Sáska Zsolt, Dombay Stefan, Seer Mihai (2011), *Determining and Presenting Mountain Trails Quantitative Data*, Proceedings of the 11th International Multidisciplinary Scientific Conference, Volume II, SGEM 2011, Albena, Bulgaria, ISBN 1314-2704, 8 oldal (385-392)
4. Magyari-Sáska Zsolt, Dombay István (2010), *Térinformatikai elemzések lehetőségei programozott környezetben*, Geoinformatika és domborzatmodellezése 2009, A HunDEM2009 és a GeoInfo 2009 konferencia és kerekasztal válogatott tanulmányai, Miskolc, ISBN 978-963-661-897-1, 9 oldal (1-9)
5. Magyari-Sáska Zsolt, Haidu Ionel (2009), *Slope Stability Study Based on GIS Algorithm*, Jászvárosi Műszaki Intézet kiadványa, Tomul LV (LIX), Fasc. 1-4, Sectia Hidrotehnică, 10 oldal (21-30), ISSN 1224-3892
6. Magyari-Sáska Zsolt, Haidu Ionel. (2009) *Drought and Extreme Moisture Evaluation and Prediction with GIS Software Module*, Proceedings of the ITI 2009, 6 oldal (553-558), ISSN 1330-1012. ISBN 978-953-7138-15-8, IEEE Catalog number CPF09498-PRT
7. Magyari-Sáska Zsolt, Haidu Ionel, (2008) *Precipitation Analysis in the Upper Mures Basin*, Geospatial Crossroads @ GI_Forum 2008, Wichmann * Heidelberg kiadó, ISBN 978-3-87907-465-5, 4 oldal (186-189)

Dombay István, Ph.D.

dombay.istvan@gmail.com

egyetemi docens, Babes-Bolyai Tudományegyetem, Földrajz Kar,
Kihelyezett Tagozatok Intézete

Szakmai adatok:

2003 - Ph.D. – Az Erdélyi Érchegység – geomorfológiai tanulmány.
Kutatási terület: turizmusföldrajz, ökoturizmus és fenntartható
fejlesztés, geoturizmus

Legfontosabb publikációk:

1. Dombay István, Peteley Attila, Crişan Hunor Flaviu (2011), *The Geo-Touristic Potential of the Caves in the Giurgeu Mountains. Cas Study: Sugău Cave from Strâmba Valley*, The Role of Tourism in Territorial Development, Gyergyószentmiklós, Kolozsvári Egyetemi Kiadó, ISSN 2068-9578, 10 oldal (50-61)
2. Dombay István, Hadnagy László (2011), *Geoheritage and Geotourism Potential in Yellowstone National Park*, The Role of Tourism in Territorial Development, Gyergyószentmiklós, Kolozsvári Egyetemi Kiadó, ISSN 2068-9578, 7 oldal (61-68)
3. Dombay Ştefan, Magyarai-Sáska Zsolt (2010), *Tourist Phenomenon in Geoagiu Spa Region within the Central Metaliferi Mountains*, Geographica Pannonica, Volume 14, Issue 4, Univeristy of Novi Sad, Faculty of Science, Department of Geography, Tourism and Hotel Management, ISSN 0354-8724, 5 oldal (133-137)
4. Dombay Ştefan, Seer László, Magyarai-Sáska Zsolt, Seer Mihai, (2010), *Marketing Activity of Guesthouses and Other Hospitality Units from Harghita, Mureş and Covasna Counties*, International Journal of Applied Mathematics and Informatics, Issue4, Volume 4, ISSN 2074-1278, 8 oldal (103-110)
5. Dombay Ştefan, Seer László, Magyarai-Sáska Zsolt, Seer Mihai, (2010), *The Website and its Role int he Online Marketing Mix of Guesthouses from Harghita County, Romania: an Introductory Analysis*, 5th WSEAS International Conference on Economy & Management Transformation, ISSN 1792-5983, ISBN 978-960-474-240-0, 6 oldal (98-102)
6. Dombay István, Magyarai-Sáska Zsolt, László Péter Sándor, (2008) *Ökoturizmus (Ecotursim)*, Presa Universitară Clujeană, ISBN 978-973-610-745-0, 156 pagini
7. Dombay István, (2007), *A turizmus földrajza (Geografia turismului) ediția a II.-a*, Presa Universitară Clujeană, ISBN 973-610-508-3, 160 pagini

POST-TSUNAMI LAND PARCEL RECONSTRUCTION IN ACEH PROVINCE

Mazwar, SH, M. Hum¹

Abstract

The tsunami on December 26, 2004 has devastated land parcel system, resulting in the loss of land parcel boundary markers, documents, and lives of the rightful owners. The people affected, either the survivors or their heirs sought for their legal ownership. As an effort to provide legal protection regarding land ownership in Aceh Province, the National Land Agency has conducted land parcel reconstruction by conducting land registration in the disaster-affected areas under a project called RALAS (Reconstruction of Aceh Land Administration System). RALAS experienced a lot of problems because the registration process was very complex. Post-tsunami land parcel reconstruction was challenged by two conflicting situations, i.e. emergency and reformation which prioritized democracy. Therefore, community empowerment is required. To collect out more-depth information regarding this situation, this research was conducted by using a sociological approach. The data were collected by using a library research and field research. The instruments used for the data collection were documents and interview. The research results revealed that the community participated in land parcel registration in Aceh Province by arriving at an agreement among the community to participate in land parcel registration which includes land boundary identification, placement of land boundary markers, statement form completion and marking land parcels on map. To conclude, the community participation was in accordance with the Decree of the Head of National Land Agency Number 114-II/2005, which distinguished land registration through

1 Staff member at the National Land Agency.

RALAS from commonly used land registration. However, the implementation still required some improvement. Therefore, the staff members of National Land Agency are expected to put a serious effort on socialization and provide training to community, as well as learn local wisdom and value so that the land parcel registration can give satisfactory results, which help community protect their properties.

Keywords: community participation, land registration, law certainty and protection

1. Introduction

The earthquake and tsunami² in Aceh (previously known as Nanggroe Aceh Darussalam)³ on December 26, 2004 has caused the community to feel that their rights on their land status and ownership are insecure. The problems which emerged after the tsunami were loss or damage of subjects, objects (physical land), proof of ownership,

2 The term “tsunami” was not in Acehnese terminology. However, among elderly or islamic school students, it is known as “ie beuna” which they found in oral history. “ie” means water and “beuna” means “true”. “ie beuna” means water which shows the truth of God’s words in erasing evildoings. Besides the term “ie beuna” some people know the term “smong” or “seumong”. See Abdullah Sanny, National Workshop on Encouraging Community Aspiration in Planning Post-Tsunami Reconstruction and Rehabilitation Programs in Aceh, Banda Aceh: 1 February 2005, in Hasanuddin Yusuf, Sejarah Aceh dan Tsunami, (Yogyakarta: Ar-Ruzz, 2005), p. 166. According to elders, “ie beuna” can originate in ocean accompanied by water spray out of the surface of the earth. See Sanusi M. Syarif, Gampong dan Mukim di Aceh: Menuju Rekonstruksi Pasca Tsunami, Second Edition, (Banda Aceh: Pustaka Rumpun Bambu, 2010), p. 102.

3 The use of word “Aceh” instead of Nanggroe Aceh Darussalam is based on Aceh Governor Regulation Number 46 of 2009 concerning the use of word “Aceh” and Government Official titles in official documents in Aceh Government Administration starting April 7, 2009. This regulation emphasizes that the term Nanggroe Aceh Darussalam is replaced with Aceh including when it is used with Autonomy, Local Government, Regent/Visie Regent, House of Representative, Nomenclature and Name of Aceh Government Agencies, title in signature, personal and institutional stamps in Aceh Government Administration.

and land books, as well as facilities and infrastructure of land⁴. Those problems physically separated the owners from their lands.

Physical damage of the land and loss of the ownership documents tend to be regarded as a loss in ownership in disaster affected areas. It was less likely to implement the reconstruction in the disaster affected areas without recovering land ownership.

Based on the data from the National Land Agency presented at the hearing with the House of Representative on March 7, 2005, the damage caused by the earthquake and tsunami in Aceh Province covered the area of approximately 28,483.7 Ha or 1.27% of the Aceh total area, i.e. 2,252,053.9 Ha in Banda Aceh municipality, Lhokseumawe municipality, Aceh Besar district, Aceh Barat district, Aceh Jaya district, Nagan Raya district, Pidie district, Bireuen district, and Aceh Utara district.

The people affected by the tsunami, either survivors or their heirs, expected that they were granted legal protection for their land ownership for the lands they formerly owned before the disaster. Strong recommendation on legal protection for land ownership was offered by a member of Commission A (Commission for Governance Issues) of Aceh House of Representative.⁵

Recovery program for land issue become less simple, prioritized program because this program was expected to provide legal certainty and protection for land owners.⁶ As an effort to ensure the legal

4 Head of National Land Agency in Aceh, presentation, presented on National Working Meeting of the National Land Agency in 2009, p. 5.

5 Serambi Indonesia newspaper, August 8, 2005 issue.

6 The purpose of land parcel administration activity is to provide legal certainty to the land owners. It is in line with the purpose of law proposed by E. Utrecht that law functions to ensure law certainty in human interaction, E. Utrecht, *Pengantar dalam Hukum Indonesia*, (Jakarta: Balai Buku Ihtiar, 1957), p. 254. Meanwhile, according to Jeremy Bentham, law should lead to something useful, a belief that prioritizes utilitiet (utilities theory). According to this theory, law should create what is useful for all people, because what is useful for one person might mean something harmful for others as law should help as many people as possible and Legal Certainty for an individual is what law should provide, see Liza Erwina, *Ilmu Hukum*, (Medan: Pustaka Bangsa Press, 2012, p. 33. The same discussion on legal certainty is also regulated in Article 28D paragraph (1) of the 1945 Constitution, third amendment, that "every citizen has right for fair legal recognition, protection, and certainty"

protection for the land owners in the disaster affected areas and to hasten the process of disaster recovery, a simultaneous, systematic, comprehensive, and integrated program was required to address any land issues. This program was also a part of government commitments to protect the human rights⁷ in disaster-affected areas.

Through the National Land Agency, the government conducted a free-of-charge⁸ land registration program for all land parcels in all villages in the tsunami-affected areas under a project named Reconstruction of Aceh Land Administration System (RALAS). RALAS was conducted to return every piece of land to its rightful owners as it was before the earthquake and tsunami disaster on December 26, 2004. It was organized as an effort to provide legal certainty and protection for land ownerships.

RALAS program successfully facilitated the community-based land registration for 600,000 pieces of land in tsunami-affected areas, along with their surrounding areas, as directed by the Decree of the Head of National Land Agency Number 114-II/2005 on guideline for land registration in the tsunami-affected areas. The registration of 600,000 pieces of land was conducted gradually between 2005 and 2009.⁹

The reconstruction for recovery, legal certainty and protection of land ownerships for community should have been immediately completed because it one of the requirements for social recovery in post-disaster Aceh reconstruction. It was also in this program did the government play its role to provide the people with legal certainty and

7 A new right is considered valid if the right can be maintained or protected. Therefore, as a country which prioritizes legal proceeding, human rights should be a part of national law and a procedure to maintain and protect human rights should be established. Therefore, implementing human rights should meet the following requirements: human rights should be considered positive law, a procedure to maintain and protect human rights should be available, human rights court should be independent, Bahder Johan Nasution, *Negara Hukum dan Hak Asasi Manusia*, (Bandung: Mandar Maju, 2012), p. 244-245.

8 According to Article 15 of Law No. 48 of 2007, no charge, fee, or tax should be paid for request for ownership letter replacement, land ownership conversion, land ownership recognition, or land ownership establishment along with its registration in the earthquake and tsunami-affected area until 2009.

9 Decree of the head of National Land Agency No. 114-II/2005 concerning guideline for land registration in the tsunami-affected areas.

protection for their land ownerships. It was in line with the Article 33 paragraph (3) of the 1945 Constitution, in conjunction with Article 19 paragraph (1) of Law No. 5 of 1960 concerning basic regulations on agrarian principles.

However, land management was complex even in normal condition and usually gave difficult-to-solve problems, let alone in post-disaster condition. Therefore, post-disaster legal certainty and protection for land ownerships and land ownership reconstruction in Aceh province was conducted integrally and holistically by involving as much community participation as possible.¹⁰

According to the data obtained by the National Land Agency in Aceh Province, from the targets of 600,000 pieces of land, 321,479 pieces were successfully measured and land certificates were issued for 231,316 of them.¹¹

Achieving the target of RALAS above was affected by some factors such as the capacity of staff members at the National Land Agency, existence of government regulations, and community participation. Therefore, community empowerment in the implementation of land recovery process in the disaster-affected areas through community participation was certainly required. It was also in line with the recommendation offered by Commission II (Commission for Domestic Governance, Regional Autonomy, State Apparatus and Agrarian Affairs) of the Indonesian House of Representative to the National Land Agency.¹²

10 Local head of National Land Registry in Aceh, "Rekonstruksi Bidang Pertanahan Pasca Bencana Alam Gempa Bumi dan Gelombang Tsunami di Provinsi Nanggroe Aceh Darussalam (sebagai Wujud Perlindungan dan Jaminan Kepastian Hak Atas Tanah)" paper, presented in a seminar conducted on March 1, 2005 in pekanbaru, p. 2. Community participation is defined as a condition in which an individual or group mutually involves in conducting an activity. Participation is the right, not a tool, to reach a goal in a development activity. The core of community participation is the involvement of all community elements in the process of decision making, which includes the steps of planning, implementing, monitoring and evaluating the RALAS.

11 See Data from Regional office at the National Land Agency in Aceh Province, Permasalahan Pertanahan di Provinsi Aceh, Banda Aceh, May 10, 2013

12 See Recommendation by Commission II of the Indonesian House of Representative to the National Land Agency Number KD.02/928/DPR RI/2005

The problem formulated for this research was “How was the community participation in supporting the implementation of post-tsunami land parcel reconstruction in Aceh Province?”

According to the problem formulated above, the objective of this research was to describe the community participation in supporting the implementation of post-tsunami land parcel reconstruction in Aceh Province.

This research was a prescriptive research with sociological approach. The data were collected by using a library research and field research. The instruments for data collection were document study and interview.

2. Results and Discussion

Generally, the people affected by the disaster were in temporary shelters around their former surrounding areas. This condition threaten the social structure and social ties which had been previously established. It challenged the National Land Agency to plan land parcel reconstruction which was based on the community participation. The disaster survivors were not only sources of data and information in planning land parcel reconstruction, but they could also be regarded as the primary actors in land parcel reconstruction activities.

The community participation is involving members of the public in the process of identifying problems and potentials in the community, making decision on alternative solutions for the problems, making efforts to solve the problems, and taking part in evaluation.¹³ Community participation is a process which involves members of the public, creating two-way constant communication to build community awareness to support land parcel reconstruction to return land ownership to the rightful owners after the tsunami in Aceh province.

Based on data analysis, the community participated in land parcel reconstruction by establishing an agreement to implement community-based land registration.

issued on February 14, 2005 concerning Post-Disaster Management in Aceh Province and Nias District in North Sumatera.

13 Isbandi Rukminto Adi, *Pemberdayaan Masyarakat dan Partisipasi Masyarakat*, Revised Edition, (Jakarta: Raja Grafindo Persada, 2012), p. 227.

Based on the research results, there were several steps used to established the agreement among the members of the public. The first step was to identify residents of a village or land owners who survived the disaster, followed by identifying land borders both on maps and on the land. The next step was to make notes regarding land inventory, followed by deliberation among villagers to establish a mutual agreement. The last step was to prepare an official report regarding the agreement among the villagers.

According to analysis of the process establishing an agreement among the villagers, every village was provided with guidance, supervision, and explanation by facilitator sent of some Non Governmental Organization. They were advised to village staff members, chief of tribal council, public persons (i.e. *Tuha Peut*, *Tuha lapan*, *Imam Meunasah*, and village chief) or village organization. Afterwards, the village staff members or public persons delivered the information to villagers. Whenever the explanation was not clear or ambiguous, it was confirmed to the committee/education team or to the National Land Agency in Aceh.

The villagers agreed on the schedule with all land owners or written proxies or their heirs to determine and mark all land boundaries, followed by filling in the form provided by Statement of Claim for De Facto Possession of Land Parcel and Placement for Boundary Markers, and marking every pieces of land on satellite map. The last step was to list all land owners' name.

According to the research results, the agreement was reached in four stages:

a. Land Owner And Land Boundary Identification

Land owner identification is an activity conducted to find out the identity of the person or institution to whom a piece of land belong before the tsunami. Land boundary is any border which defines a piece of land for permanent ownership. This border may be in the form of fence or others or fenceless.¹⁴

According to the research results, the community participation in identifying land owners and land boundary through the following steps:

Village staff members, along with the community, assisted by

14 R. Rahardjo, *Op.Cit*, p. 23.

facilitators identify surviving villagers including those who were living in temporary shelters or who had moved to other areas after the disaster, including underaged children and widows who would be potential land owners. Land owners or their heirs or their written proxies identified the land they owned on the map.

In field research, some lands had been inundated and become swamps or sea. For such lands, the boundary identification was conducted on maps. Inventory for lost lands as described above was reported to the corresponding institution, i.e. National Land Agency in Aceh/District Land Registry Office, Agency for the Rehabilitation and Reconstruction of Aceh and Nias, and corresponding Local Government. The management of lost lands in Aceh Province was in line with Article 3 of Law Number 48 of 2007, for which the standard operating procedure has not been made available.

After identifying land parcel boundary on the map, the land owners or their heirs or their written proxies filled land ownership forms. They placed boundary markers for their lands based on agreement among villagers. They completed statement of land ownership for each peaces of land which would be registered to the Land Registry Office / Adjudication Committee.

The land owners or their heirs who were not in the registration location, or they might have died, the land boundary identification and the placement of boundary markers were conducted by the village staff members or other villagers appointed for such responsibility based on written power of attorney or other method approved by villagers.

In an interview with Mr. Rusdi Yusuf, the secretary of Lampisang Village, one of the villages in Pekan Bada subdistrict in Aceh Besar said:¹⁵

“After identifying the land owners and land parcel boundaries by land owners or their heirs, together with other members of village, the village head representing the villagers registered the land parcels to the head of the Adjudication Committee or head of the Land Registry Office”.

The level of community participation in land owner and land boundary identification was very low. The low participation was a result of trauma suffered by the villagers, especially in the early stages of

15 Interview result with Mr. Rusdi Yusuf, the secretary of Lampisang Village, one of the villages in Pekan Bada subdistrict in Aceh Besar, on June 15, 2014 at 10.00 am

RALAS. In addition, people involved in the project and villagers did not have current residence information of some land owners or their heirs or they were currently living very far from the project area.

b. Placement of Boundary Markers

Based on the research results, the community participation in the placement of boundary marking can be described as follows:

Land owners or their heirs or written proxies placed boundary markers along the border lines of their own land parcel for which agreement had been reached among nearest neighbors, the owners of adjacent lands. The adjacent land owners who were absent by the time of this placement should be represented by their written proxies, or corresponding village staff members who were able to show the border line of the land parcel, which was in accordance with agreement among other members of village.

The placement of land parcel boundary markers was conducted to all land parcels in the corresponding village, as far as the condition in the area enabled this placement. The placement also applied to land parcels owned by more than one person (collective ownerships) or those owned by people who were absent. The boundary markers were placed at every corner of the land parcel and, if it was considered necessary, some markers were placed along the border lines. The placement of boundary markers should be on the adjacent land owners and village head awareness. If some adjacent land owners could not attend the placement, the head of village ensured the right place of the border to the best of his knowledge.

In the interview with Anwar Hasyim, the former head of Rima Jeuneu village in Pekan Bada subdistrict, Aceh Besar district, he said:¹⁶

“The boundary markers were not provided by the villagers but by Adjudication Committee, for free of charge, and placed together with land owners or their heirs or villagers on the land parcels shown by the owners.”

16 Interview result with Mr. Anwar Hasyim, the former head of Rima Jeuneu village in Pekan Bada subdistrict, Aceh Besar district, on June 15, 2014 at 9.00 am

It was in line with what the head of Aceh Besar Land Registry Office said in the interview:¹⁷

“All boundary markers were given to land owners for free in the area of adjudication because they have been provided by the National Land Agency. For the village where the markers were needed, the head of the village may request them to the Land Registry Office or Adjudication Committee office.”

The level of community participation in the placement of boundary markers were very good because they believed that their presence was crucial to ensure the right placement of boundary markers on their land parcels. The placement of boundary markers was related to the accuracy in land size before the tsunami. The owner did not wish to find their land size reduce because the land price had boosted due to its high demand for the purpose of reconstruction and relocation.

c. Statement Form Completion

The community participation in completing statement form of boundary marker placement and claim for de facto possession of land parcel, abbreviated in Bahasa Indonesia as SPPTBPF was very essential to ensure the accuracy of their land borders. According to the research results, the community participation in completing this form is summarized as follows.

The land owners or their heirs completed statement form of boundary marker placement and claim for de facto possession of land parcel for each land parcel they owned, in the presence of the owners of adjacent lands as witnesses, certified by the village head. This form was provided by the National Land Agency. One person was found to have more than one land parcel and had to complete separate forms for each of his land parcels. There were also lands owned by villagers without any current residence information or those who had passed away. The form for such lands were filled in by the owners' heirs who had been approved by the village head or village spiritual leader called *Imam Meunasah*. Some disputes among owners heirs regarding the share of inheritance were found during the implementation of this project. In this case, the heirs were recommended to settle the dispute amicably,

17 Interview result with head of Aceh Besar Land Registry Office, on June 15, 2014 at 3.00 pm

on village head awareness. The agreement was written in Statement of Inheritance and Inheritance Agreement, provided by the Adjudication Committee. If the heirs in dispute failed to arrive at an agreement, the dispute was settled in Islamic Sharia Court known as *Mahkamah Syariah* and the court decision was used for sharing the inheritance.

In the interview with Anwar Hasyim, the former head of Rima Jeuneu village in Pekan Bada subdistrict, Aceh Besar district, he said:¹⁸

“If the heirs are underaged, according to the guideline provided by the Adjudication Committee, the form should be completed by their guardians who have been approved by the village head or *Imam Meunasah*.”

The guardians were legally decided by Islamic Syaria Court. To hasten this process, the Islamic Syaria Court conducted the trial outside the office, i.e. in the corresponding villages, in an agreed schedule.

Anwar Hasyim said that to decide a guardian for underaged children, the Islamic Syaria Court did not charge any fee and the village head, along with villagers, record the decided guardians.

Anwar Hasyim said that:¹⁹

“The completed SPPTBPF form is kept by the corresponding land owner or his/her heir and the village head helped provided certified copies of this form. This form was submitted to the Adjudication Committee when they visited the village for measurement and mapping.”

d. Marking Land Parcels on Map

The community participation in marking land parcel on map, based on this research results, is presented as in the following.

The land parcels which had been marked with boundary markers were drawn into a map, and the names of the owners were recorded in Statement Letter of Land Physical Occupation. The map which identified land parcels was provided by the National Land Agency. The land owners or heirs signed the owner list after they marked their land in the map and confirmed the data regarding their land on the

18 Interview result with Mr. Anwar Hasyim, the former head of Rima Jeuneu village in Pekan Bada subdistrict, Aceh Besar district, on June 15, 2014 at 9.00 am

19 Ibid.

list. Furthermore, the village head made an agenda on the villager agreement. The agenda included the number of all land parcels in the village, the number of land parcels with clear subjects and objects and those without clear subjects and objects.

According to the decree of the head of National Land Agency Number 114-II/2005, the time that the villagers have in order to reach at an agreement is 30 days after the National Land Agency announced the name of villages in turn of the registration.

Based on the research results, after the agreement had been reached, the next step was to report to the corresponding District Land Registry Office or the Adjudication Committee that the village was ready for the land parcel registration.

In the interview with Mr. H. M. Ansari Yahya, the head of Gampong Baru village in Meuraxa subdistrict, Banda Aceh, he said that:²⁰

“The proposal stating that Gampong Baru village was ready for the land parcel registration was submitted in written to the Adjudication Committee and we also notified them through phone. We also asked local nongovernment organization or facilitators in Gampong Baru village to talk to the corresponding District Land Registry Office or the Adjudication Committee.”

The success in reaching at an agreement did not mean that the villagers had obtained the legality for their land parcels. In fact, it was a starting point for the National Land Agency to conduct a land parcel registration.

The community participation in the process of land parcel registration is presented as follows.

i. Measurement and Mapping

According to the research results, there were some activities that the villagers in the process of measurement and mapping. First of all, not all land owners/heirs/proxies/guardians were present during the process of measuring and mapping the land by the Adjudication Team. Moreover, not all adjacent land owners attended when the Adjudication Team conducted the measurement and mapping process although they were expected to be witnesses.

20 Interview result with Mr. H. M. Ansari Yahya, the head of Gampong Baru village in Meuraxa subdistrict, Banda Aceh, on June 15, 2014 at 3.00 pm

Based on the research results, the absence of land owners or their heirs during the process of measurement and mapping was due to: 1) lack of socialization and coaching provided by Adjudication Team, especially regarding measurement and mapping schedule; and 2) land owners or their heirs were still in temporary shelters which were located far from the area.

ii. Committee Conference

The research results revealed some activities that the community involved in committee conducted during the committee conference. They attended every committee conference conducted by the Adjudication Committee in accordance with the conference schedule. They also brought available data or documents as reference materials in determining whether the land ownership and land parcel boundary informed by the land owners was accurate. The documents included completed map, list of land parcel ownerships, list of lost land, list of family heads (family member cards, etc. The community involved in the committee also provided accurate information to the Adjudication Committee regarding the agreement among villagers for land borders and ownerships.

Based on the research results, when wrong information was found, either on physical data such as side border, location, and width or juridical data such as names of owners and land status, the community explained them in the conference and it was later discussed and clarified in the conference.

iii. Announcement

The research results showed some activities that the community conducted in announcement process, in which the land owners or their heirs read and paid attention to the accuracy of the physical and juridical data in the announcement. The villagers granted approval if the data were considered accurate and provided feedback if there was any mistakes in the announcement. The facilitators including villagers and village head assisted the community in reading the announcement results, ensured that every land owner was aware of the announcement results and prioritized widows and orphans in obtaining information regarding physical and juridical data.

Objections regarding technical errors were addressed to the

Adjudication Committee. If the objections were related to the land ownership agreements, it was reported to the village head. The objections were addressed to Islamic Syaria Court or District Court if the errors dealt with court institution authority.

Based on the research results, there were some land owners who did not read the announcement or read it too late but voice their objections on the announced data.

iv. Preparing Land Record and Certificate

The research results revealed that the community was not expected to actively participated in the process of preparing land record and certificate. However, the community monitored and evaluated the implementation of this process by Adjudication Team, especially the process related to deadline, and the rightful owners of the land on the land certificate.

v. Delivering Land Certificate

The research results showed that based on the Decree of the National Land Agency Number 114/II/2005 the certificate is delivered by Adjudication Team with village head to the certificate holders. In the implementation, only village head distributed the certificate because the village head knew the villagers better and he was also a member of Adjudication Team.

During the certificate distribution, the certificate holders paid very careful attention to the explanation given by Adjudication Team regarding right and responsibility of a land owner. The certificate distribution was not completed in one phase because not all villagers attended the meeting. The villagers who were absent collected their certificate on other date.

Based on the research results, there were some obstacles during land reconstruction in terms of community participation. Some problems were related to the fact that some lands were very difficult to identify due to the tsunami impacts. In addition, the some villagers were pessimistic because they no longer had ownership document which was one of the requirements for land parcel registration. Some villagers still experienced post-disaster trauma. Furthermore, the community did not have adequate knowledge on land reconstruction. Some Non-Government Organization had previously conducted

land measurement without any follow-up registration process, which discouraged the community participation in land parcel registration.

3. Conclusion and Suggestion

1.1. Conclusion

According to Decree of the head of the National Land Agency Number 114-II/2005, the community should be involved in the process of post-tsunami land reconstruction in Aceh Province, which distinguishes it with other land reconstruction (Government Regulation Number 24 of 1997, in conjunction with Agrarian Minister Regulation/Head of the National Land Registration Number 3 of 1997). However, community participation in land reconstruction process has not been optimal.

The fact that the community participation was not optimal is evident from the following finding: 1) many land owners or their heirs and adjacent land owners were absent when the team conducted couching, socialization, border clarification and measurement, 2) the villagers were not active or less careful in reading physical and juridical data, 3) the villagers did not file their objection to the Adjudication Team within the given time, and 4) the land owners or their heirs were not actively participated in land certificate distribution by the Adjudication Team.

The inhibiting factors for community participation in post-tsunami land reconstruction includes: trauma experienced by community/land owners/heirs, especially in the early stages of the project, lack of information during the program implementation, and long distance of temporary shelters from the project area.

1.2. Suggestion

It is recommended that the National Land Agency improve the process of socialization and couching to the community in the implementation of programs and activities. The National Land Agency is also expected to make the Adjudication Team aware of local wisdom and culture before conducting the land reconstruction process, so that the community was more motivated to participate.

References

Books

- Adi, Isbandi Rukminto. *Pemberdayaan Masyarakat dan Partisipasi Masyarakat*, Edisi Revisi, Jakarta: Raja Grafindo Persada, 2012.
- Daud, Syamsuddin., dan Miftachuddin Cut Adek, *Adat Meulaot: Adat Menangkap Ikan di Laut*, Banda Aceh: CV. Boebon Jaya, 2010.
- Erwina, Liza. *Ilmu Hukum*, Medan: Pustaka Bangsa Press, 2012.
- Nasution, Bahder Johan. *Negara Hukum dan Hak Asasi Manusia*, Bandung: Mandar Maju, 2012.
- Rahardjo, R. *Himpunan Istilah Pertanahan dan yang Terkait*, Jakarta: Djambatan, 2008.
- Syarif, Sanusi M. *Gampong dan Mukim di Aceh: Menuju Rekonstruksi Pasca Tsunami*, Cetakan Kedua, Banda Aceh: Pustaka Rumpun Bambu, 2010.
- Utrecht, E. *Pengantar dalam Hukum Indonesia*, Jakarta: Balai Buku Ichtiar, 1957.
- Yusuf, Hasanuddin. *Sejarah Aceh dan Tsunami*, Yogyakarta: Ar-Ruzz, 2005.
- Reports/Researches/Journals/Papers/Theses/Dissertation/Dictionaries
- Kakanwil BPN NAD, "Rekonstruksi Bidang Pertanahan Pasca Bencana Alam Gempa Bumi dan Gelombang Tsunami di Provinsi Nanggroe Aceh Darussalam (sebagai Wujud Perlindungan dan Jaminan Kepastian Hak Atas Tanah)", paper, presented on a seminar conducted on march 1, 2005 in Pekanbaru.
- Kantor Wilayah Badan Pertanahan Nasional Provinsi Nanggroe Aceh Darussalam, Permasalahan Pertanahan di Provinsi Aceh, Banda Aceh, 10 Mei 2013.
- Head of National Land Agency in Aceh, presentation, presented on National Working Meeting of the National Land Agency in 2009, p. 5.
- Recommendation by Commission II of the Indonesian House of Representative to the National Land Agency Number KD.02/928/DPR RI/2005 issued on February 14, 2005 concerning Post-Disaster Management in Aceh Province and Nias District in North Sumatera.
- Sanny, Abdullah. *National Workshop on Encouraging Community Aspiration in Planning Post-Tsunami Reconstruction and Rehabilitation Programs in Aceh*, Banda Aceh: February 1, 2005.

Law and Regulations

The 1945 Constitution. *Third Amendment.*

Law of the Republic of Indonesia Number 48 of 2007 concerning *Enactment of Government Regulation in Lieu of Law No. 2 of 2007 concerning Management of Problems related to Law in the Implemetation of Rehabilitation and Rescontruction for Physical Areas and Human Lives in Nanggroe Aceh Darussalam Province and Nias to become Law*, (The State Gazette of the Republic of Indonesia Number 168 of 2007, and The State Gazette of the Republic of Indonesia Number 4796).

Decree of the Head of National Land Agency Number 114-II/2005 concerning *guideline for community-based land registration in the tsunami-affected areas in Nanggroe Aceh Darussalam Province which become an object of Land Ownership Recovery Activities and Land Administration System Reconstruction in Aceh.*

Aceh Governor Regulation Number 46 of 2009 concerning *the use of word "Aceh" and Government Official titles in official documents in Aceh Government Administration starting April 7, 2009.*

Newspaper

Serambi Indonesia Newspaper, August 8, 2005 issue.

The Author:

Mazwar, SH, M. Hum

is employee from National Land Agency of the Republic of Indonesia whom currently study for Doctoral Program at Law Faculty, University of North Sumatra in Medan-Indonesia.

WOMEN EVALUATE THEIR PARTNER'S SEXUAL INFIDELITY: TRADE-OFF BETWEEN DISEASE AVOIDANCE AND ABANDONMENT AVOIDANCE

Norbert Meskó, András Láng and László Bernáth

Abstract

The aim of our study was to investigate how two evolutionary challenges, namely threat of abandonment resulting from partner's emotional infidelity and threat of infections, affect women's attitudes toward their partner's hypothetical betrayal on them. First, we presumed that women evaluate the two threats differently depending on the context of betrayal. Accordingly, we asked women to rate the perceived threats in different scenarios of their long-term partner's betrayal. Second, we presumed that women would form their preferences or disapprovals towards their partners' betrayal with different persons (former partner, new partner, casual sexual partner, prostitute) in terms of avoidance of abandonment resulting from partner's emotional infidelity. Based on this hypothesis, we expected women to disapprove of their partner's sexual relation with a prostitute the least. Female students (n=208) completed a questionnaire with a thought-experiment, with a hypothetical case, where they temporarily cannot have sex with their partner for medical reasons. Our results confirmed the first hypothesis. The second hypothesis was partially disconfirmed, because we found patterns of preference or disapproval cannot be predicted from the sole perspectives of disease avoidance and abandonment avoidance. The two evolutionary challenges discussed in this paper do not explain our results in themselves, so we discuss social and cultural explanations as well.

Keywords: Sexual strategies, sexual infidelity, disease avoidance, avoiding abandonment, betrayal

1. Introduction

According to the model of Trivers (1972), differences between men and women in mate-seeking and mate-choice behavior and underlying psychological motivations are connected to sex differences in the amount of parental investment. Men nominate more sexual partners as ideal than women do (Schmitt, Shackelford, Duntley, Tooke, & Buss, 2001), and are more willing to engage in short-term, temporary sexual relationships with no commitment (Buss, 2003).

Evolutionary psychologists define short and long term mating strategies as solutions to different adaptive problems (Buss & Schmitt, 1993). Long-term relationships raise such adaptive issues as creating and rearing offspring and mate-retention (Kaighobadi, Shackelford & Buss, 2010), while short-term (casual sexual) relationships include the problem of disease avoidance (Campbell & Ellis, 2005).

During human evolution, female mate retention strategies (Buss & Shackelford, 1997) have been formed by two salient forces among others. By the threat of emotional infidelity (emotional infidelity approach) (e.g. Barrett, Frederick, Haselton, & Kurzban, 2006; Buss & Haselton, 2005) and offspring resulting from males' extrapair relations (later referred to from women's perspective as 'unwanted offspring'), women have been selected to be approving of their partner's affectionless, financially based sexual relationships contrasted to their partner's emotionally committed relationships. On the other hand, the threat of infections and their consequences (disease avoidance approach) (e.g. Curtis, De Barra, & Aunger, 2011; Faulkner, Schaller, Park & Duncan, 2004) have led women to form bonds with men who have had the fewest direct or indirect sexual partners.

Emotional commitment The intimate emotional bond has been an important part of long-term human relationships (Gonzaga Haselton, Smurda, Davies, & Poore, 2008). Commitment in partnership has been highly favored by natural selection because of conditions in the ancestral environment, such as relatively small group size, food shortage, and the increased need for mutual help (Back, 2010). According to our hypothesis, women would support their partners' relationship with prostitutes because, under certain circumstances, this kind of sexual relation is less threatening for the lasting bond than sexual relations with other (non-prostitute) women. Since extrapair relations run the risk of desertion, women living in long-term relationships regard their partner's emotionally committed sexual relation with another woman as highly dangerous (Buss, Larsen, Westen, & Semmelroth 1992).

Unwanted offspring The reproductive success of women has not been

mainly dependent on the number of available partners. Instead, it has been determined through evolution by the quantity and quality of resources possessed by their families, most strikingly by their male partners. Thus, a strong pressure of selection has forced women to bond with men who are successful at acquiring and retaining resources. Since the emotional commitment of men and the monopolization of resources are highly jeopardized by unwanted offspring from men's extrapair relationships, women living in long-term relationships are highly sensitive to their partner's having an unwanted offspring with another woman (SCHMITT, 2005).

Threat of infections At the same time, threat of sexually transmitted diseases (STDs) has resulted, we propose, in another preference in women: that their male partners should engage in as few monogamous sexual relations as possible. Since the early stage of human evolution, signals of the individuals' pathogen saturation have been important in forming social bonds. Detecting situations with the potential of contracting infectious diseases has been adaptive. Even Darwin (1872/1965) noted that contact with other fellow humans could elicit fear, disgust and rejection, especially if these others were not closely and intimately related. Thus, disgust and fear that motivate the avoidance of possibly threatening stimuli have probably been adaptive traits for reducing risk of an infection (Nesse & Ellsworth, 2009; Rozin, Haidt & McCauley, 2008). While monogamous relations decrease the risk of infection, polygyny increases the dissemination of different (not only sexually transmitted) pathogens (Low, 2000). At the same time, the presence of STDs specifically may have created another selection pressure for mate choice and female mate retention strategies (Mackey & Immerman, 2000). The fertility of women in particular is put at risk when they contract a STD. The disease can spread to the fetus or to the infant as he or she passes through the birth canal, threatening the survival of both mother and offspring. The strongest predictor of contracting a STD is the number of direct and indirect sexual partners (Moore & Cates, 1990), and therefore the best way to minimize the chance of STD is to limit the number of (her own or her partner's extrapair) sexual partners. Because contracting STDs represents a higher threat to women (than to men) and their offspring, ancestral women would have benefited from a more restrictive attitude toward uncommitted sex (Campbell & Ellis, 2005).

Context of betrayal Extrapair sexual relations can take place in different scenarios depending on the persona of the sexual partner. This context can affect women's attitudes toward their partner's betrayal in a committed relationship. Women unconsciously evaluate and compare the threats of abandonment and infection. We present four different scenarios that we suggest differ in their level of betrayal. (1) Betrayal with a former girlfriend carries the possibility that the partner would reestablish the relationship.

Therefore women evaluate this scenario as the most threatening from the emotional infidelity approach (Schmitt, 2005). (2) The next form of betrayal is with a formerly unknown person, with whom sexual relation is based on mutual appeal and physical attraction (Buunk & Dijkstra, 2006). Similar to the former scenario, this also implies that the betrayed woman (wife) perceives the husband's extrapair sexual partner as a rival, and therefore a potential threat to cause abandonment. This is because this kind of betrayal implies the possibility of a long-term relationship. (3) The third theoretical category of betrayal is a casual sexual relation, a one-night stand (Buss & Schmitt, 1993). In this case the risk of being abandoned is lower than in the former cases, because one-night stands are probably conceived of as very short-term relationships by both parties. On the other hand, risk for infections could be higher. (4) The fourth possible scenario is a financially based sexual relation with a prostitute (Salmon, 2008). In this form of sexual infidelity, the risk for emotional commitment between the partner and the prostitute is low, whereas the risk of STDs is higher than in the former scenarios.

Our research was designed with the former four scenarios representing the end points and intermediate stages of a continuum. One end (sex with a former girlfriend) is characterized by high risk of abandonment and relatively low risk of STDs. The other end (sex with a prostitute) is characterized by low possibility of emotional commitment between the partner and the prostitute and high risk for infectious diseases.

2. Aims of the study, hypotheses

According to Strategic Pluralism Theory (Gangestad & Simpson, 2000) individuals take environmental conditions into account when making decisions about long- and short-term relationships. Women are selected for taking into account hazards stemming from both their partner's emotional infidelity and the chance for STDs when forming their strategy about their partner's betrayal. They choose an attitude toward their partner's betrayal depending on which of the above threats interfere more with their own and their offspring's survival.

We assume that in the population investigated (with monogamy as a social norm, institutionalized health care, and low pathogen saturation) the effects of both emotional infidelity and disease avoidance are of adaptive relevance. Based on the theoretical background presented above, we make the following hypotheses.

Hypothesis 1. Women perceive the threats of their partner's emotional

commitment with the extrapair sexual partner, the birth of an unwanted child from that relation, and contamination with infectious diseases differently in the four scenarios of their partner's sexual infidelity.

a) Women perceive the greatest threat of emotional commitment between their partner and his sexual partner in the scenario with the former girlfriend. From this point of view, sex with a prostitute is the least threatening, with the other two scenarios representing intermediate evaluations.

b) Women consider the possibility of the birth of an unwanted child the highest in the case where a former girlfriend is their husband's sexual partner. The possibility of the birth of an unwanted child is considered the lowest, if the husband has sex with a prostitute. The other two scenarios represent intermediate values.

c) Women rate the risk of being contaminated with STDs the highest if their husband has sex with a prostitute. With the other two, intermediate cases, women rate the risk of contracting STDs the lowest in the scenario, where the husband's partner is his former girlfriend.

Hypothesis 2. In Western societies with developed health care facilities where STDs are more easily curable, women's attitudes toward different scenarios of their partner's sexual infidelity are expected to be motivated less by disease avoidance than they are from avoidance of abandonment. Therefore we expect women – in an imaginary situation where they temporarily cannot have sex with their partner for medical reasons – to rank their partner's sexual relation with a prostitute as the most acceptable, and sex with a former girlfriend as least acceptable. The other two scenarios are again expected to represent intermediate cases.

3. Materials and Methods

3.1. Participants

Participants were voluntarily recruited from first-year female students of the University of Pécs ($n=208$, age mean \pm SD=23.55 \pm 7.13, min=18, max=50).

3.2. Measures

In testing the above hypotheses, women's attitude towards betrayal was mapped with a questionnaire where they had to imagine four possible types of betrayal by their long-term partner (The applied method of thought-experiment originates from Buss et al. (1992)).

After asking for basic demographic data, participants were given the following instruction, “Please think of one of your committed, long-term romantic relationships. It can be one you were in, one you are in, or one that you desire to be in. Please answer the following questions with regard to this real or imaginary relationship. In this thought-experiment, you have to imagine and evaluate how it would affect you if your partner engaged in sex with a third person in one of the following four situations: (1) your partner has sex with one of his former partners; (2) your partner gets acquainted with an unknown woman and sex with her is based on mutual appeal and physical desire; (3) your partner has casual sex with women desirable to him; (4) your partner has sex with one or more prostitutes.”

In our questionnaire participants rated imaginary situations from three aspects: (A) how strong of an emotional commitment would your partner show in the given relationship; (B) how likely would the birth of an unwanted child be from that given extrapair relation; (C) how likely would you to be infected by your partner as a result of the given extrapair relation.

Finally, in a thought-experiment, participants had to imagine that, because of health issues, they were unable to have sex for a year or two. Participants were asked to rank the acceptability of the four situations with the first being the most acceptable and the fourth being the least acceptable.

With this ranking of situations, we put respondents in a forced-choice situation with ranking preferences and aversions, which is highly similar to decisions on actions based on the individual’s assessment of the costs and benefits.

3.3. Procedure

Participants filled in the questionnaire online and received an extra 2.5% on their semester’s final exam in an introductory psychology course.

4. Results

4.1. Women’s perceptions of different threats

Women’s evaluations of different threats were tested with repeated measures ANOVA. The results show that the respondents attributed different amounts of extrapair emotional commitment, they perceived the probability of the birth of an unwanted offspring differently, and reported different levels of fear of infection in the four scenarios of betrayal.

WOMEN EVALUATE THEIR PARTNER'S SEXUAL INFIDELITY:
TRADE-OFF BETWEEN DISEASE AVOIDANCE AND ABANDONMENT AVOIDANCE

n=208	SCENARIOS								F	p	Cohen's D
	FORMER PARTNER "Your partner engages in sexual relations with one of his former partners."		NEW RELATIONSHIP "Your partner gets acquainted with an unknown woman and engages in sexual relations with her based on mutual appeal and physical desire."		CASUAL SEX "Your partner engages in casual sex with women desirable to him."		PROSTITUTION "Your partner engages in sexual relations with (one or more) prostitutes where he pays for sex."				
	Mean	SD	Mean	SD	Mean	SD	Mean	SD			
EMOTIONAL COMMITMENT "In your opinion, how strong an emotional commitment would your partner show in the given relationship?"	3.13 ^a	2.064	3.09 ^a	1.861	2.43 ^b	1.643	1.45 ^c	1.246	82.416	<.001	0.985
UNWANTED OFFSPRING "In your opinion, how likely is the birth of an unwanted child from that given extramarital relationship?"	2.55 ^a	1.920	2.48 ^a	1.744	2.17 ^b	1.711	1.36 ^c	1.054	46.309	<.001	0.768
FEAR OF INFECTION "In your opinion how likely is it that you would become infected by your partner as a result of the extramarital relationship?"	2.79 ^a	1.860	3.76 ^b	1.963	4.40 ^c	2.052	5.35 ^d	2.409	137.787	<.001	1.190

Table 1. Women's ratings of factors endangering long-term relationship compared across four different hypothetical scenarios of betrayal.

Note: Means in the same row with different indices differ significantly based on the Bonferroni pairwise comparison ($p < .05$)

4.2. Women’s ranking of the four scenarios

The respondents’ ranking of the different scenarios’ acceptability in the case of a sexually disabling medical condition was tested by the Friedman test. The post hoc pairwise comparison was produced by the Wilcoxon signed rank test. The results showed that the four different scenarios evoked statistically distinct rankings.

n=208	SCENARIOS				Friedman's χ^2	p
	FORMER PARTNER "Your partner engages in sexual relations with one of his former partners."	NEW RELATIONSHIP "Your partner gets acquainted with an unknown woman and engages in sexual relations with her based on mutual appeal and physical desire."	CASUAL SEX "Your partner engages in casual sex with women desirable to him."	PROSTITUTION "Your partner engages in sexual relations with (one or more) prostitutes where he pays for sex."		
Rank Means						
WOMEN'S APPROVAL Acceptability rank of the given situation for female respondents in the case of a hypothetical sexually disabling medical condition.	2.78 ^a	2.13 ^b	1.91 ^c	3.18 ^d	127.09	<.001

Table 2. Women’s acceptability ranking of the four different hypothetical scenarios of betrayal.

Note: Higher rank mean shows greater rejection. Rank means with different indices differ significantly based on the Wilcoxon signed rank test ($p < .05$)

5. Discussion

We investigated how two salient evolutionary challenges – possibility of being abandoned (as a result of partner’s extrapair emotional commitment)

and possibility of contracting infections – influenced women in forming their attitude toward their partner's hypothetical betrayal. On the one hand, it was hypothesized that, depending on the context of the betrayal (sex with a former partner, sex with a new partner, casual sex, sex with a prostitute), these issues threaten the emotionally committed long-term relationship of women to different extents. In order to test our assumptions we asked women to rate the perceived extent of these threats in four different scenarios of their husband's (long-term partner's) extrapair sexual relation. On the other hand, it was hypothesized that women – in an imaginary situation in which they could not have sex for a while due to medical reasons – base their acceptance (or rejection) of the different scenarios based on their need to avoid abandonment. Accordingly, women would have the greatest acceptance of the form of betrayal in which emotional commitment is the least expected to evolve, namely sex with a prostitute. Our results supported the first hypothesis. Results concerning our second hypothesis showed that neither abandonment avoidance nor disease avoidance in itself predicted women's choices. Our results are discussed in detail in the following sections.

Responding females rated their partner as showing the strongest commitment (Hypothesis 1.a) when reestablishing a relationship with a former partner or forming a new relationship based on mutual appeal (the ratings for the two situations above were not statistically different). They rated the threat of an emotional commitment less probable if their partner engaged in casual sex. The formation of emotional commitment was considered the least probable if their partner engaged in sex with a prostitute. Women are highly sensitive to the signs of their partner's emotional commitment. Traits such as being a loving, devoted and loyal partner are hypothesized as good partner indicators. Good parenting indicators (e.g. emotional stability and maturity) could also serve as good partner indicators (Buss & Shackelford, 2008). Women are more attentive to signs of their partner's emotional infidelity, which is more emotionally distressing for them than their partner's sexual infidelity. BUSS and Shackelford (1997) suggest that since the partner's emotional infidelity increases the risk of abandonment, there has been strong adaptive pressure on women to detect these kinds of threats in time. Our results confirm that women evaluate the four scenarios similarly to our theoretically based hypothesis.

The possibility of an unwanted offspring (Hypothesis 1.b) was rated by the respondents in a similar way. They evaluated the risk of the birth of a(n) (unwanted) child to be the highest if their partner reestablished a former relationship or formed a new relationship based on mutual appeal (the ratings for the two situations were not statistically different). They considered the birth of an unwanted offspring to be less probable if their partner engaged

in casual sex. The birth of an unwanted offspring was rated as the least likely if their partner engaged in sex with prostitutes. After data collection we realized that the formulation of the question was ambiguous. It is clear that from a biological perspective we cannot make predictions about the chance of conception based on the persona of the sexual partner. However, it is also evident that the pregnancy of the partner's former girlfriend signifies a greater threat to the ongoing relationship than the pregnancy of a prostitute with whom the man had had sex before. In the latter case both the certainty of paternity and emotional commitment to the child are perceived to be lower.

Our female respondents considered the risk of infection by their partner significantly more likely if he engaged in sex with a prostitute than in the case of casual sex (Hypothesis 1.c). The contraction of STDs was seen even less likely in the 'newly met partner' scenario. Respondents reported that the threat of being infected was least likely if their partner had sex with a former girlfriend. The disease avoidance system of our species is especially sensitive to individuals exhibiting visual signals of possible infection (Neuberg, Kenrick, & Schaller, 2011). In our study we focused on contextual variables, so differences in the evaluation of infection risk should be explained in relation to the persona of the extrapair sexual partner. Differences between the scenarios could be explained by the number of further sexual partners attributed to the extrapair sexual partner. Ex-girlfriends are perceived as the most committed to an exclusive sexual relation, whereas prostitutes are regarded as indiscriminately engaging in numerous sexual relations.

Although our question seemingly implies a merely cognitive process of evaluation, we are also aware of the emotional cues leading to functionally adaptive avoidant behavior. While the characteristic emotion triggering the self-defending system is fear, the disease avoidance system is activated by disgust (Oaten, Stevenson, & Case, 2009). Accordingly, women are hypothesized to react with disgust to their partner's potential sexual relation with a prostitute. In the thought-experiment of our study, women regarded 'sex with a prostitute' scenario as the least acceptable option (Hypothesis 2). Sex with a former girlfriend was significantly more acceptable than sex with a prostitute, but less favored than sex with a newly met woman or a casual sexual partner. Their partner's having sex with a casual partner turned out to be the most acceptable option for women in our imaginary situation. Sex with a newly met woman with mutual appeal was ranked between sex with a former girlfriend and sex with a casual partner, significantly differing from both other options.

If male's infidelity (in our four scenarios) is regarded from the perspectives of disease avoidance and abandonment avoidance, a casual sexual relationship seems to be an optimal choice for women. In this option the threat of extrapair

emotional commitment remains relatively low. At the same time, risk of STDs is also lower, than is the 'sex with a prostitute' scenario. According to our results, women do not make decisions based solely on either the one or the other perspective, but sum up accessible information and decide accordingly.

At the same time, one question remains open. If women reject their partner's sexual relation with a prostitute more than with a former girlfriend (i.e. disease avoidance is more important than avoiding extrapair emotional commitment), why are they more tolerant toward a casual sexual relation than toward sex with a newly met partner (i.e., disease avoidance is less important than avoiding extrapair emotional commitment)? To explain this contradiction some alternative explanations should be taken into account. Intrapsychic variables ignored in our introduction can play an important role in forming women's attitude toward prostitution. Self-esteem and prejudice toward prostitutes can be such variables. One possibility is that it is difficult for women to tolerate the fact that their partner had sex with a self-devaluing woman of low social status (i.e. a prostitute), since this might imply that they, the respondents, are interchangeable with such a woman.

Women's attitudes toward prostitution can be further shaped by the norms of the given society, which can moderate (or at least supplement) the simple evolutionary logic of disease avoidance and abandonment avoidance (resulting from partner's extrapair emotional commitment). Varying opinions are formed regarding the tolerance or rejection of prostitution and its social benefits and harms depending on the degree of sanctions and regulations on prostitution on the society in question. At the time of this study, prostitution was legal in Hungary, but promoting prostitution was a crime (Malinowski, 1997).

Women's attitudes toward prostitution are formed by other social factors as well. Human psychology regarding the formation of reputations and sensitivity to the effect of reputation is likely to have evolved in small groups where life-long repeated interactions among individuals were the norm (Rucas, Gurven, Kaplan, Winking, Gangestad, & Crespo, 2006). Piazza & Bering (2008) found that generous behavior can be motivated by concerns about one's reputation that are specifically mediated by the threat of gossip. In the case of sexual infidelity, our ancestors applied different strategies of jealousy, dependent on their sex, to minimize reproductive loss (e.g. Buss, Larsen & Westin, 1996). At the same time, being cheated on is strongly connected to the loss of reputation. Therefore, humans have evolved to be sensitive to keeping the fact of betrayal a secret. This can be important to avoid becoming a target of gossip and the loss of reputation (Tooby & Cosmides, 2008).

6. Limitations

Our study has several limitations. Since attitudes toward betrayal have cultural biases as well, our results are limited in investigating only a Hungarian sample.

Using the thought-experiment procedure also has its methodological constraints. Nevertheless, we consider the data from this methodology to be valid. It is part of human nature to make non-conscious evaluations of the consequences of their possible future actions in everyday social situations. This means that potential positive and negative consequences of our behavior are reviewed, and the behavior with the best cost-benefit evaluation is selected. The topic of our study is this type of complex social situation. Since our study was not aimed at revealing the actual mechanisms behind women's reactions to betrayal, this remains an open question. At the same time, the positive balance of the cost-benefit analysis is assumed as the evolutionary background of the acceptance of a scenario where potential benefits exceed the imaginary costs.

7. Further Research

Our paper presents novel questions and results, which can form the starting point of further studies. We found that women would view relationships with prostitutes as a lesser threat for their committed, long-term relationship from the perspective of emotional infidelity. At the same time, sexual betrayal with prostitutes would be more threatening from the perspective of disease avoidance. A further investigation into this tradeoff would be very helpful in determining the limits of each perspective: at what point would women risk more disease for a decreased risk in emotional fidelity and vice versa?

Further research can clarify the role of pathogen saturation in the genesis of women's evaluations. It is possible that in territories where pathogen saturation and therefore chance for STDs is higher (and health care is more scarce) sex with a prostitute is more disapproved. At the same time, affectionate extrapair sex could be tolerated more in spite of the danger of emotional commitment. To investigate the issue together with historical biases towards prostitution cross-cultural research is to be done. Beliefs about partner's use of condom in extrapair intercourse can also interact with perceived threat of contracting STDs. Further research should address how women evaluate the probability of their partner's condom use in different extrapair scenarios.

Besides cultural variables the role of individual differences must be revealed in the genesis of an approving (or disapproving) attitude toward betrayal. In

restricting the aim of our study to the investigation of the contextual variables on women's reactions to their partner's extrapair sexual relations, we did not intend to include the individual differences in mate retention strategies (BUSS et al., 2008). However, this can have considerable effect on this process of evaluation. Adult romantic attachment and several personality traits can also effect the individual's reaction to betrayal. Answering these questions can be the aim of further research.

Acknowledgments

The first author was supported by an OTKA (Hungarian National Scientific Research Fund) Postdoctoral Fellowship (PD 83794).

References

- Back, I.H. (2010). Commitment bias: mistaken partner selection or ancient wisdom? *Evolution and Human Behavior*, 31, 122-28.
- Barrett, H.C., Frederick, D.A., Haselton, M.G., & Kurzban, R. (2006). Can manipulations of cognitive load be used to test evolutionary hypotheses? *Journal of Personality and Social Psychology*, 91, 513-518.
- Buss, D. M. (2003). *The evolution of desire: Strategies of human mating* (Rev. ed.). New York: Basic Books.
- Buss, D.M. (2000). *Dangerous Passion. Why Jealousy Is As Necessary As Love and Sex*. New York: Free Press
- Buss, D.M. (2003). Sexual strategies: A journey into controversy. *Psychological Inquiry*, 14, 217-224.
- Buss, D.M., & Haselton, M.G. (2005). The evolution of jealousy. *Trends in Cognitive Science*, 9, 506-507.
- Buss, D.M. & Schmitt, D.P. (1993) Sexual strategies theory: An Evolutionary Perspective on Human Mating. *Psychological Review*, 2, 204-232.
- Buss, D.M. Larsen, R.J., & Westin, D. (1996). Sex Differences in Jealousy: Not Gone, Not Forgotten, and Not Explained by Alternative Hypotheses. *Psychological Science*, 7:6, 373-375.
- Buss, D.M., & Shackelford, T.K. (1997). From vigilance to violence: Mate retention tactics in married couples. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72, 346-361.
- Buss, D.M., Larsen, R. J., Westen, D., & Semmelroth, J. (1992). Sex differences in jealousy: Evolution, physiology, and psychology. *Psychological Science*, 3: 251-255.

- Buunk, A.P., & Dijkstra, P. (2006). The threat of temptation: Extradysadic relationships and jealousy. In D. Perlman & A.L. Vangelisti (Eds.), *The Cambridge handbook of personal relationships* (pp. 533-556). New York: Cambridge University Press.
- Campbell, L., & Ellis, B. (2005). Love, commitment, and mate retention. In D. Buss (Ed.), *The Handbook of Evolutionary Psychology* (pp. 419-442). Hoboken, NJ: Wiley.
- Curtis, V., De Barra, M., & Aunger, R. (2011). Disgust as an adaptive system for disease avoidance behaviour. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 366(1563), 389-401.
- Darwin, C. (1998). *The expression of the emotions in man and animals* (3rd ed.). New York: Oxford University Press. (Original work published 1872)
- Faulkner, J., Schaller, M., Park, J. H., & Duncan, L. A. (2004). Evolved disease-avoidance mechanisms and contemporary xenophobic attitudes. *Group Processes & Intergroup Relations*, 7(4), 333-353.
- Gangestad, S.W. & Simpson, J.A. (2000) The evolution of human mating: Trade-offs and Strategic Pluralism. *Behavioral and Brain Sciences*, 23, 573-644.
- Gonzaga, G.C., Haselton, M.G., Smurda, J., Davies, M., & Poore, J.C. (2008). Love, desire, and the suppression of thoughts of romantic alternatives. *Evolution and Human Behavior*, 29, 119-126.
- Low, B.S. (2000). *Why Sex Matters: A Darwinian Look at Human Behavior*. Princeton: Princeton University Press.
- Mackey, W.C., & Immerman, R.S. (2000). Sexually transmitted diseases, pair bonding, fathering, and alliance formation disease avoidance behaviors as a proposed element in human evolution. *Psychology of Men and Masculinity*, 1, 49-61.
- Malinowski, S. (1997) Hungary: Recent Crime and Enforcement Trends. *Crime and Justice International*, 13(2), 6-8.
- Moore, D.E., & Cates, W. (1990). Sexually transmitted diseases and infertility. In K.K. Holmes, P.A. Mardh, P.F. Sparling, & P.J. Wiesner (Eds.), *Sexually transmitted diseases* (2nd ed.) (pp. 19-29). New York: McGraw-Hill.
- Nesse, R. M., & Ellsworth, P. C. (2009). Evolution, emotions, and emotional disorders. *American Psychologist*, 64(2), 129-139.
- Neuberg, S.L., Kenrick, D.T., & Schaller, M. (2011). Human threat management systems: Self-protection and disease avoidance. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 35(4), 1042-1051.
- Oaten, M., Stevenson, R. J., & Case, T. I. (2009). Disgust as a disease-avoidance mechanism. *Psychological bulletin*, 135(2), 303.
- Piazza, J., & Bering, J. M. (2008). Concerns about reputation via gossip promote generous allocations in an economic game. *Evolution and Human Behavior*, 29, 172-178.

- Rozin, P., Haidt, J., & McCauley, C. R. (2008) Disgust. In: M. Lewis, J. M. Haviland-Jones and L. F. Barrett (Eds.), *Handbook of Emotions*, 3rd Ed. (pp. 757-776.) New York: Guilford.
- Rucas, S.L., Gurven, M., Kaplan, H., Winking, J., Gangestad, S. & Crespo, M. (2006). Female intrasexual competition and reputational effects on attractiveness among the Tsimane of Bolivia. *Evolution and Human Behavior*, 27(1): 40-52.
- Salmon, C. A. (2008). The world's oldest profession: Evolutionary insights into prostitution. In: J., Duntley and T. K., Shackelford (Eds.), *Evolutionary Forensic Psychology* (pp. 121-135). Oxford: Oxford University Press.
- Schmitt, D. P. (2005). Fundamentals of human mating strategies. In D. M. Buss (Ed.), *The evolutionary psychology handbook* (pp. 258–291). New York: Wiley.
- Schmitt, D. P., Shackelford, T. K., Duntley, J., Tooke, W., & Buss, D. M. (2001). The desire for sexual variety as a tool for understanding basic human mating strategies. *Personal Relationships*, 8, 425–455.
- Tooby, J. & Cosmides, L. (2008). The evolutionary psychology of the emotions and their relationship to internal regulatory variables. In M. Lewis, J. M. Haviland-Jones and L. F. Barrett (Eds.), *Handbook of Emotions*, 3rd Ed. (pp. 114-137.) New York: Guilford.
- Trivers, R. (1972). Parental investment and sexual selection. In B., Campbell (Ed), *Sexual selection and the descent of man 1871-1971*, (pp. 136-179). Chicago, Aldine.

Absztrakt

Kutatásunk célja az volt, hogy feltárjuk két különböző evolúciós kihívás (a partner érzelmi hűtlensége miatt elhagyás fenyegetését, és a megfertőzés fenyegetését) milyen hatással van a nők attitűdjére partnerük hűtlenségének elképzelt helyzetében. Elsőként azt feltételeztük, hogy a nők a megcsalás kontextusától függően ítélik meg a kétféle fenyegetettséget. Másodszor azt feltételeztük, hogy a nők attól függően alakítják ki partnerük hűtlenségével kapcsolatos preferenciájukat vagy ellenvéleményüket, hogy a partnerük kivel csalsa meg őket (előző partner, új barátnő, alkalmi kapcsolat, prostituált). Ezek alapján azt feltételeztük, hogy a nők az érzelmi hűtlenséggel együtt járó elhagyás veszélyének csökkentése miatt partnerük prostituálttal való félrelépését utasítják el a legkevésbé. 208 egyetemi hallgató töltötte ki kérdőívünket, ebben egy gondolatkísérletben kellett elképzelnünk, hogy egy feltételezett egészségügyi helyzetben (amelyben átmenetileg nem szexelhetnek), miként reagálnának partnerük hűtlenségére különböző helyzetekben. Eredményeink igazolták az első hipotézist. A második hipotézist azonban csak részben, mert olyan preferencia és

elutasítás mintázatot találtunk, amely nem magyarázható csupán a "fertőzések elkerülése" és az "elhagyatás elkerülése" nézőpontokból. Mivel a két említett evolúciós kihívás – amelyet a tanulmányban kiinduló pontként használtunk – csak részben magyarázza eredményeinket, kiegészítésként szociális és kulturális magyarázatokat is felvonultatunk.

A szerzők:

Meskó Norbert, PhD

meskon@igyk.pte.hu

főiskolai docens,

PTE IGYK Pedagógusképző Intézet

Szakmai adatok:

PhD fokozat: 2007, PTE ÁOK Elméleti orvostudományok doktori iskola

Kutatási területe: Fizikai vonzerő, párválasztás, szexualitás evolúciós pszichológiai alapjai.

Legfontosabb publikációi:

Meskó, N. (2013). Szex és lélek. A párkapcsolatok pszichológiája. Pécs: Pro Pannónia Kiadó. pp. 236.

Meskó, N. (2012). A szépség eredete. Szexuális vonzerő és párválasztás. Pécs: Pro Pannónia Kiadó. pp. 304.

Legfontosabb tudományos közéleti, tudományszervezési feladatok: a Pécsi Evolúciós Pszichológia Kutatócsoport tagja

Láng András, PhD

lang.andras@pte.hu

egyetemi adjunktus,

PTE BTK Pszichológia Intézet

Szakmai adatok:

PhD fokozat: 2011, PTE

Kutatási területe: páciens-terapeuta kötődés, machiavellizmus

Legfontosabb publikációi:

Láng, A. (2012). *Kötődés és pszichoterápiás kapcsolat*. Budapest: Animula Kiadó.

Láng, A., & Birkás, B. (2014). Machiavellianism and perceived family functioning in adolescence. *Personality and Individual Differences*, 63, 69-74.

BernáthLászló, PhD

bernath.laszlo@ppk.elte.hu

őiskolai docens,

ELTE PPK Pszichológia Intézet

Szakmai adatok:

PhD fokozat: 2006, PTE

Kutatási területe: tanulási stílus, egyéni különbsége kszanalógiás gondolkodásban, érzelem és figyelmi folyamatok

Legfontosabb publikációi:

Bernáth László – Solymosi Katalin (szerk.) (1997).Fejlődéslelektan Olvasókönyv. Tertia, Budapest.

Berezkei T., Vörös Sz., Gál Á., Bernáth L. (1997). Resources, attractiveness, family commitment; Reproductive decisions in human mate choice. *Ethology*, 103, 681-699.

Bernáth László – Révész György (szerk.) (1998). *A pszichológiaalapjai*. 3. átdolgozott kiadás. Tertia, Budapest.

Berezkei T., Gyuris, P., Köves, P., Bernáth, L. (2002).Homogamy, genetic similarity, and imprinting; parental influence on mate choice preferences, *Personality and Individual Differences*, 33(5), 677-690.

JÓZSEF ATTILA FREUDOMARXISTA FORRÁSA: KORUNK

N. Horváth Béla

Abstrakt

Die Philosophie des Freudomarxismus spielte in den Veränderungen des Weltbildes von JA in der Epoche ab 1931 eine wichtige Rolle. Seine prosaischen Schriften, aber vor allem seine Gedichte zeigen seine Kenntnisse des Freudomarxismus, vor allem die Lehren von Wilhelm Reich. In der Zeitschrift Korunk (Unsere Zeit) in Kolozsvár wurde regelmäßig über Reichs Arbeit berichtet. In mehreren Ausgaben wird über die Diskussionsschrift Dialektischer Materialismus und Psychoanalyse geschrieben, die auch für JA bekannt war. In einigen seiner Werken ist diese Wirkung mittelbar zu spüren, 1934 fing er an Reichs Werk zu übersetzen.

József Attila freudomarxista ismereteinek forrásáról nincs megbízható adatunk. Könyvtárában nem találhatók meg Reich művei, levelezésében nincs utalás arra vonatkozóan, hogy kit és mit olvasott e tárgykörben. Ugyanakkor már a *Külvárosi éj* kötetének verseiben is érzékelhető az a gondolat és tematika, amelyet expressiv verbis az *Egyéniség és valóság*, az ismert módon kinyilvánított: „És valóban, a kor, amelyben a társadalmi alany a társadalmi tárggyal egyre éle-
sebben szembekerül (míg végül a kapitalista társadalmosítás szoci-
alista társadalmosításba csap át) egyéni, illetve egyéniségi viszony-
latban a neurózisok kora.”¹ A híres tétel eddigi része még valójában Marx, a kapitalizmus átmenetéről a szocializmusba, a következő, neurózist értelmző és a neurózist a társadalmi ellentmondásokkal szoros oksági kapcsolatba helyező mondat és logika azonban már a pszichoanalízis mentén, némi freudomarxista árnyalattal elemzi

az egyén és valóság viszonyát a szexualitásra fókuszálva: „A neurózis megnyilvánulása zavar a koituszban, a koitusz pedig, amint a pszichoanalízis igen helyesen tételezi, szociális aktus, társadalmi tevékenység.”² A koituszról mint gazdasági termelő tevékenységről József Attila a fiatal Marxnál olvasható, amint a Valóság című lap egyik lábjegyzete és a *Hegel-Marx-Freud egyik jegyzete* tanúsítja. Ugyanebből a marxi okfejtésből le lehetne vezetni a koitusz társadalmi tevékenységként való értelmezését is, a költő azonban azt a pszichoanalízisnek tulajdonítja.

A pszichoanalízis hatását sokan értelmezték már, kimutatva, hogy a költő 1936-tól ismerhette Freud egyik-másik művét. Amint Tverdota György rámutatott, az *Ihlet és nemzet* antipszichologizmus a Kassák-kritika és az *Irodalom és szocializmus* idején megy át a pszichoanalízis revelációjába, majd egy kései időszakban (Gyömrői-korszak) egyfajta párpszichologizmusba. Érdekes módon ez a fordulat csaknem egybeesik azzal az időszakkal, ahogy a freudomarxista gondolkodás kitételei is megjelennek a versekben (*Munkások, Fagy*).

A freudomarxizmus jelen lehetett a pesti baloldali értelmiségi gondolkodásmódjában, hiszen Wilhelm Reich, e tan apostola, 1930-ig Bécsben élt. Bizonyítható dokumentumait ennek azonban csak a Kolozsvári *Korunk*ban találjuk. Erős Ferenc utal rá először³, hogy József Attila freudomarxista tájékozódásában az *Emberismeret* és a *Korunk* című folyóirat játszhatott iránymutató szerepet. Az *Emberismeret* Erős által említett számai 1935-36-ban jelentek meg, a *Korunk* viszont már a 20-as évek végétől, nagyjából az Unter den Bäumen-ban lefolytatott marxizmus-pszichoanalízis vita óta jelentetett meg a pszichoanalízis és marxizmus kapcsolatára utaló írásokat, illetve a társadalmi kérdéseket pszichoanalitikus szemlélettel értelmező tanulmányokat.

A Gaál Gábor szerkesztette *Korunk* szellemi nyitottságát teljes mértékben bizonyítja az avantgard művészetek befogadása, pártolása, amint Kántor Lajos tanulmánya azt bemutatja. Ez elsősorban a képzőművészeti tematikában érzékelhető – Moholy-Nagy Lászlótól Otto Dixig, Rodcsenkotól Derkovits Gyuláig szinte mindenki jelen van. Ugyanennek az avantgárd szemléletnek tulajdonítható, hogy nyitott az új lélektanra, a pszichoanalízisre és

a lap szerkesztőinek marxista szemléletéből következően a freudomarxizmusra is.

A Korunk első korszakában mintegy háromszáz lélektani írás jelent meg, amint Kapás István összegzi a lap lélektani érdeklődését.⁴ Tanulmányokat közöl Kulcsár Istvántól, Feldman Sándortól, ismertetéseket Freud, Reich, Fromm könyveiről, beszámolókat szexuálpszichológiai kongresszusokról Neufeld Bélától, és helyet ad a marxizmus pszichoanalízis vitát ismertető írásoknak is. A lapban többször publikál József Attila is, művei nemegyszer azokban a lapszámokban jelennek meg, amelyek a freudomarxizmusról szóló írásokat is közölnék. (E rövid tanulmány keretében József Attila marxista-freudomarxista fordulatának idejéhez kapcsolható tanulmányokra, illetve a freudomarxista vita és Wilhelm Reich műveit bemutató írások interpretációjára van lehetőségünk.)

1930-ban jelenik meg Erg Ágoston, József Attila fiatalkori barátja, tollából a Kultúrkrónika rovatban a pszichoanalízis és marxizmus kapcsolatát értelmező írás. Erg párhuzamosságokat állít fel a két modernista filozófia között, majd megállapítja, „a psza. materialista ugyan, de nem dialektikus”. Az oppozíció ismerős, az ekortájt folyó vitából, amint a konklúzió is: „A marxisták ugyanis tudják, hogy ma az u.n. osztályharc korában élünk és így bizonyos szkepszissel fogadják azokat az emberiség jövődjébe tekintő örökérvényű megállapításokat, amelyek nagy részéről csak az igazolódott be, hogy valamilyen formában az uralkodó osztályok érdekeit szolgálják.”⁵ Az adleriánus Kahána Ernő A modern pszichológia és a szocializmus címmel tesz közzé 1930-ban egy tanulmányt, ami vitát gerjeszt és átnyúlik a következő évbe is. Kahána egy beteg anamnéziséét hosszan ismertette és értelmezve szembeállítja a pszichoanalízist és az individuálpszichológiát. Ez utóbbit úgy látatja, mint amelyik „beletorkollik a szociológiába”, a marxizmusba. Mint mondja, a közönségnek szerepe van az idegesség keletkezésében: „A legkülönbözőbb újságokban és folyóiratokban olvashatunk és előadásokban hallhatunk az idegességről, mint a modern kor betegségéről, korunk neurózisáról, lelki válságáról, a tömeglélek problémáiról stb. stb.”⁶ A cikkíró azt a polgári kultúra hanyatlásaként értelmezi, ugyanakkor, mint veszedelmes tendenciát. „Ezek a cikkek, ahelyett, hogy az idegességet a hibás társadalmi rend megnyilvánulásaként

állítsák oda, mint ahogy az tényleg van, s ennek megfelelően az idegesség megszüntetésének egyetlen biztos gyógyszerként a társadalmi rend megváltoztatását tartásuk szükségesnek, ahelyett az ellenkező utat járják.” A gondolat ismerős, hasonló szellemben és érvekkel bírálja majd József Attila is, Tóti Béla könyvét *Az ifjúság nemi problémái* cikkében.

A freudomarxista gondolkodás legkarakterisztikusabb figurája a Korunkban Neufeld Béla, a „magyar Wilhelm Reich”, ahogy Erős Ferenc nevezi.⁷ Neufeld 1931-es *A társadalmi realitás és a neurózisok* című írásában szerepel először a Korunkban Reich neve, mint aki „a két elmélet összeférőségét próbálja dokumentálni”. Az utalás Reich *Dialektikus materializmus és pszichoanalízis* című tanulmányára vonatkozik. Neufeld a pszichoanalízis és marxizmus kapcsolatát vizsgálja. Először a különbözőségeket, mondván, hogy a marxi tanítás szociológiai dimenziójában értelmezi az ember, társadalmi létében, és elvet minden biologizmust. A pszichoanalízis az egyén fejlődéstörténetét a biológiai és az ösztönstruktúrából eredezteti, s a szociális miliónek kevesebb jelentőséget tulajdonít. Igaz, később elismeri Freud tanításának alapvető érdeméért, hogy szembeszállt a polgári erkölcs prudériájával. Mint írja: „A szexuális morál elfojtó célzata a neurózis melegágya. És itt válik ellenállhatatlan erejűvé a társadalmi realitás szerepe, amely egyedeit neurotikus lelki helyzetbe sodorja. Ezért megtámadhatatlan tény – amit az analízis felismerései döntően igazolnak – a neurózis szociálpszichológiai determináltsága. A neurózis ideológiai függvénye a kapitalizmus társadalmának.”⁸ Hasonlót mond József Attila is az *Egyéniség és valóságban*, csak absztraktabb fogalmazással és túlhevített dialektikával.

Neufeld a freudizmust marxista szemlélettel értelmezi és a két rendszer összeegyeztethetőségét vallja. Ezt láthatjuk az 1932. 10. számban megjelent *Világnézet és szexualitás* című tanulmányában is. (Ugyanebben a számban olvasható Danzinger [Agárdi] Ferenc József Attila a szocializmus költője című méltatása.) Neufeld reichizmusának tanúsága ez az írás. Ismerteti Max Hodann és Reich munkásankétjait, amelyeket olyan munkáskörökben rendeztek, amelyek – mint mondja – a legkevésbé állnak a keresztény világnézet befolyása alatt. Reich számadatai szerint az anketon jelen levő nők 90, s a férfiak 60 százaléka mutatott

neurotikus zavarokat. Hivatkozik más összefüggésben, Reich *Der Einbruch der Sexualmoral* című könyvére is. Más tekintetben is a reichi, freudomarxista nézetek tükré ez a tanulmány. Noha most is olvashatók fejtegetések a két filozófia, a marxizmus és a pszichoanalízis rokonságáról, materializmusuk hasonlóságáról az értelmezést a szexuálpaszichológiai szempontok vezérlik. Ebből az aspektusból bírálja a szerző a keresztény morált, az asexualitást, az aszkézist. S Freud tanaiból épp a szexuálkritikai aspektust emeli ki, bár, mint írja, „Freud elmulasztotta felismeréseinek szociológiai következtetéseit levonni.”⁹

Neufeld írásában megtalálhatók a nemi erkölcs, a szexualitás szociológiai aspektusainak értelmezései is. Mint Reichnél – és némiképp József Attila *Az ifjúság nemi problémái* című cikkében – olvashatók a lakáshelyzetből, a nők munkába állásából, a munkanélküliségből, a prostitúcióból adódó nemi nyomorról, kiszolgáltatottságról levont következtetések. Neufeld írásának leginkább ez a része rokonítható Reich egyik-másik írásával. És természetesen a Szovjetunióval vont párhuzam¹⁰, mely szerint a szovjet életből eltűnt a kapitalista szexuálmorál: „Azok az intézmények – házasság, család –, amelyeknek szolgálatában a negatív szexuálmorál állott – átalakultak, s az életigenlő nemiség az alapvető felszabadulás egyik lényeges eleme.”¹¹

József Attila figyelmét bizonyára nem kerülte el Neufeld *Határkérdések* rovatban *Pszichoanalízis és marxizmus* címmel a *Korunk* 1933. 4. számában megjelent írása. Azt a vitát ismerteti, amely a *Zeitschrift für Psychoanalyse* 1932. 3. számában lezajlott Reich és Siegfried Bernfeld között. Neufeld mintegy bevezetőként néhány alaptételt fölvezet, így bemutatja, hogyan jut el Freud a halálösztön (*Totestrieb*) hipotéziséhez, s mint állítja, Freud a *Rossz közérzet a kultúrában* (*Das Unbehagen id der Kultur*) című könyvében a halálösztön elvére kultúrbölcseleti szemléletet épít. Freud és Reich 20-as évek közepe óta lappangó vitájában ez volt a szakítópont, tehát Neufeld megismétli Reich álláspontját, miszerint az empirikus, klinikai szempont és a neurózis szociológiai kontextusban történő értelmezése és klinikai kezelése Freud metafizikai hipotéziseinek oltárán feláldozódik. Neufeld ismerteti Reich *Der Einbruch der Sexualmoral* 1932-ben megjelent könyvét, amely Malinowski

ethnográfiai adataira támaszkodva, a szexuálökonómikus modell írja le, a nemiség és a társadalmi struktúra összefüggésében. Ismét a Szovjetunió példáját hozza, de általános ismérvek alapján vonja le az ilyen művekből ismert következtetést: „A szexuáligenlő társadalomban nem lehető fel sem a neurózis, sem a perverziók, míg ellenben a magángazdálkodáson alapuló, a szexuális elnyomással dolgozó társadalomban mindez tömegjelenség.”¹²

Neufeld röviden felvázolja az 1929-es vitát is Reich és Sapir között, majd ismerteti Bernfeld álláspontját. Bernfeld Reich téziseit leginkább azért bírálja, mert az a pszichoanalízist természettudományként értelmezi, mégis filozófiaként elemzi. Neufeld kiemeli Bernfeld írásának egyik legfontosabb tételét, miszerint az individuálszichológia – amely az egyes, konkrét ember lelki folyamatait leírja, elégtelen az »lelkinek mint történeti aktusnak« a leírásához.¹³ Neufeld vitaismertetése széles alapokon nyugszik, kitér Reich és Bernfeld előéletére is, hogy az utóbbi 1925-ös Sisyphus tanulmánya némiképp megelőzte Reich későbbi szociálszichológiai indíttatású fordulatát. Cikkében azonban érzékelhetően nem áll ki Reich mellett, amit talán az magyarázhat, hogy Bernfeld a freudi tanokat úgy értelmezi, mint amelyek távol állnak a hagyományos individuálszichológiától. (Erős Ferenc idéz egy vélekedést, amely szerint Bernfeld írása Freud megrendelésére készült.¹⁴) 1933-ban József Attilát a vita tartalma talán már kevésbé érdekelhette, hisz a szovjet valóságáról egyre inkább kritikusan vélekedik, ugyanakkor tény, hogy a freudomarxista egyén-társadalom viszony leképeződik a nemcsak A város peremén vagy az *Elégia* soraiban, de az *Eszmélet* okfejtésében is. Másrészt tény, hogy 1934-ben nekikezd Reich *Dialektikus materializmus és pszichoanalízis* című munkájának fordításához, de csak az első néhány oldallal készült el.¹⁵

Valószínűleg nagy érdeklődéssel olvashatta viszont Neufeld Reich *A fasizmus tömeglélektan* című könyvének ismertetését. Reich könyve 1933 őszén, tehát néhány hónappal Hitler hatalomra jutása után jelent meg. Reich a vereség okát keresi, Hitler hogyan tudta tömegmozgalommá változtatni a szervezett munkásmozgalommal szemben a fasizmus ideológiáját, kihasználva a németek önrendelkezésre irányuló igényét, antiszemitizmusát. A vereség okait a mozgalomban és vezetőiben egyaránt felmutatja: „... a

politikai reakciót nem jelszavakkal, hanem valódi tudással, nem felhívásokkal, hanem a valódi forradalmi lelkesedés felkeltésével, nem bürokratikus pártapparátussal, hanem belülről demokratikus, minden kezdeményezésnek teret adó munkásszervezetekkel, csakis meggyőződéses harci osztagokkal lehet legyőzni”¹⁶ József Attila hasonló gondolatok mentén vonja meg a következtetéseket a Szocializmus bölcselete némely okfejtésében.

József Attila biztosan ismerhette a Korunk publikációit. Itt jelent meg róla Gergely Sándor lederongoló bírálata és néhány évvel később Fejtő Ferenc Fülöp Ernő álnéven írott tanulmánya, amely először méltatja, mint nagy költőt. Jelen volt verseivel is, itt látott napvilágot A város peremén is, a freudomarxista óda. A költő azonban Erdélybe nem jutott el. Így írt Dzsida Jenőnek: „Ha sorsom fordulna immár egy kissé, igaz örömmel nénék szét nálatok. Régi vágyam ez, ám Istenem nem juttat hozzá. Azt hiszem, tifelek nem is ösmernek eléggé, annyira, hogy egy pár hónapig, amíg körülnéznék egész Erdélyben, megélhetést is találjak. Igazán fáj a szívem, hogy Bécsset és Párizst, bár újságot árulván, megjárhattam, de fajtám távolabbi rétjei felét út még nem adatik.”¹⁷

A tanulmány az OTKA 105026.sz. „József Attila prózai műveinek (1930-1937) kritikai kiadása című pályázat keretében készült.

Jegyzetek

1. József Attila Összes Művei III. (szerk. Szabolcsi Miklós), Bp., Akadémiai Kiadó, 126.
2. József Attila Összes Művei III. uo.
3. Erős Ferenc: Marx és Freud a város peremén
In: Analitikus szociálpszichológia 167-183., 178.
Új Mandátum, 2001.
4. Kapás István: Viták a pszichoanalízisről a Korunk című folyóiratban
Helikon, 1990. 2-3., 183-194.
5. Erg Ágoston
Korunk, 1930., 645-647.
6. Kahána Ernő: A modern pszichológia és a szocializmus
Korunk, 1930. 10., 681-689., 688.

7. Erős Ferenc i.m. 169.
8. Neufeld Béla: A társadalmi realitás és a neurózisok
Korunk, 1931. 6., 416-420., 419.
9. Neufeld Béla: Világnézet és szexualitás
Korunk, 1932. 10., 780.
10. Reich rövid utazást tett a Szovjetunióban, s benyomásait lelkendező
leírásban tette közzé. Jóllehet 1929-ben már a pszichoanalízis
háttérbe szorult.
Reich, Wilhelm: Die Stellung der Psychoanalyse in der Sowjetunion
Internationale Zeitschrift für Psychoanalytische Bewegung, 1929,
258-368.
11. Neufeld Béla: Világnézet és szexualitás i.m. 781.
12. Neufeld Béla: Pszichoanalízis és marxizmus
Korunk, 1933. 4., 340-344., 342.
13. Neufeld Béla i.m. 343.
14. Erős Ferenc i.m. 136.
15. A szöveget közzéteszi Horváth Iván: Reich, Marx, Freud. „Mint sok
fát gyümölcse!” Tanulmányok Kovács Sándor tiszteletére, Bp., ELTE,
1997., 120-128.
16. Reich, Wilhelm: Massenpsychologie des Faschismus 1933.,
Koppenhaga 5-6.
17. József Attila levelezése (Sajtó alá rend. Stoll Béla), Bp., Akadémiai
Kiadó, 2005

A szerző:

Dr. Horváth Béla

horvathb@igyk.pte.hu

dékan

Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar

2011. MTA doktora

Kutatási területe: 20. századi magyar modern irodalom

Főbb publikációk:

- 2013.: Az én pozíciója az Eszméletben, In: AA VV Füzfa Balázs (szerk.) A tizenkét legszebb magyar vers. 11. Eszmélet. Szombathely: Savaria University Press, 2013. pp. 229-238.
- 2012.: A sikertelenség sikere, In: Bús Imre, Klein Ágnes, Tancz Tünde (szerk.) Értékkörzés és -átadás: Nevelés- és művelődéstörténeti tanulmányok. Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar, 2012. pp. 13-15.
- 2012.: József Attila a népi-urbánus vitában, In: Angyalosi Gergely, E Csorba Csilla, Gintli Tibor, Veres András (szerk.) Egy közép-európai értelmiségi napjainkban: Tverdota György 65. születésnapjára. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 2012. pp. 85-93.
- 2011.: A politikum esztétikája, LITERATURA XXXVII: pp. 267-273.
- 2009.: Ein psychoanalytischer Interpretationsversuch, In: Hans-Heino Ewers (szerk.) Kinder und Jugendliteraturforschung //. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag, 2009. pp. 125-135.
- 2008.: A líra logikája József Attila, Budapest: Akadémiai Kiadó, 510 p.
- 2006.: Egyéniség és valóság, Budapest: Nap Kiadó, 247 p.
- 2004.: Eszmélet, (szerk.) Budapest: Nap Kiadó, 414 p.
- 1999.: A hetedik, Budapest: Pannonica Kiadó, 214 p.
- 1999.: Műközelben, Budapest: Korona Kiadó, 286 p.

Legfontosabb tudományos közéleti, tudományszervezési feladatok:

- MTA Pécsi Akadémiai Bizottság alelnök 2002-2007
- Magyar Irodalomtörténeti Társaság elnökségi tag 2002-
József Attila Társaság elnökségi tag 2004-
MAB Irodalomtudományi Szakbizottság tag 2001-2006
- Tanító- és Óvóképző Főiskolák Főigazgatói Kollégium elnök 2003-2006
- Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság tag
- Magyar Írószövetség tag

A SZOCIÁLIS GAZDASÁG ÉRTELMEZÉSI ÉS SZABÁLYOZÁSI DILEMMÁI AZ EURÓPAI UNIÓBAN ÉS MAGYARORSZÁGON

Nagy Janka Teodóra

Interpretation and legislation of social economy in the European Union and in Hungary

Abstract

A 2011 recommendation of the European Commission urges the member countries to improve the legislation of social enterprise that are key player of social economy and innovation. The present study aims to give an overview of the different interpretations of social economies in the European Union and in Hungary and and identify the most demanding problems that have to be concerned during the legislation process.

Keywords: social economy, innovation, organizations of social economy, social enterprise, social cooperative, European legislation, Hungarian legislation

A szociális gazdaság az Európai Unió dokumentumaiban és szakpolitikáiban mind gyakrabban kerül a szabályozás, a közfigyelem középpontjába. A szociális/társadalmi vállalkozások¹ az Európai

1 Az angol nyelvű szakirodalom és a szabályozási dokumentumok mára a 'social enterprise' kifejezést használják a vállalkozások e típusának megjelölésére, amelynek egyértelmű, lokális konnotációkat nélkülöző jelentése: 'társadalmi vállalkozás'. A magyar nyelvben azonban nem ennyire egyértelmű a szóhasználat. A 'social' eredeti jelentés relációja ('társadalmi', 'szociális') a magyar nyelvben

Unió Bizottságának ajánlásában (2011) mint a szociális gazdaság és innováció kulcsszereplői jelentek meg, a szociális szövetkezetek pedig a szövetkezetek nemzetközi éve (2012) kapcsán kaptak kitüntetett figyelmet.² Az érdeklődés háttérében alapvetően azok az európai gazdasági, társadalmi folyamatok állnak, amelyek jellemzője a szociális, a személyi és a közösségi szolgáltatások iránti növekvő szükséglet, a mind nagyobb tömegben megfogalmazódó szolgáltatási igények egyre szűkösebb forrásokból történő, relatíve „olcsóbb” kielégítésének problematikája, a munkanélküliek számának és arányának növekedése Nyugat Európában, a formális gazdaság a foglalkoztatás területén tapasztalható újabb kudarcai (pl. kellő számú munkahely teremtésére képtelenség, a hátrányos helyzetű személyek kiszorulása a munkaerőpiacról).³

felülíródott: a 'társadalmi' helyett/mellett erőteljesebbé vált a 'szociális' (rászoruló, segítségre, támogatásra váró) jelentéstartalom: kevésbé fejezve ki az eredeti tartalmat, mely szerint a 'társadalmi' az elsődleges jelentése, amelynek csak egy szegmensét jelenti a magyar nyelvben szinte kizárólagossá vált értelmezés, a 'szociális'. Mindezekre tekintettel a tanulmányban a szociális vállalkozások megjelölésére a magyar szakirodalomban mindinkább meghonosodó 'társadalmi vállalkozás' (social enterprise) kifejezést használjuk.

- 2 A témával kapcsolatban e kiadványsorozatban foglalkozó tanulmányok az elmúlt években: Agostino Burruni: *De l'économie sociale et solidaire a l'entreprise sociale*. In: Raffay Zoltán, Béres István, Kurucz Rózsa, Nagy Janka Teodóra (szerk.) *Acta Szekszardiensium, Universitas QuinQueecclesiensis, Facultas de Illyés Gyula Nominata*. Tom. XIV. (Scientific Publications 14.) Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar, Szekszárd, 2012. 289-305.; Nagy Janka Teodóra-Sasvári Gábor-Maros Kitti: *Les cooperatives sociales en Hongrie*. In: *Acta Szekszardiensium, Universitas QuinQueecclesiensis, Facultas de Illyés Gyula Nominata*. Tom. XIV. (Scientific Publications 14.) Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar, Szekszárd, 2012. 306-340.; Nagy Janka Teodóra: *A szociális gazdaság, mint társadalmi innováció, avagy egy „harmadik modernizáció” lehetősége a harmadik évezred elején*. In: Farkas Éva (szerk.) *Acta Szekszardiensium, Universitas QuinQueecclesiensis, Facultas de Illyés Gyula Nominata*. Tom. XV. (Scientific Publications 15.) Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar, Szekszárd, 2013. 69-76.
- 3 Csoba, Judit-Frey Mária-G.Fekete, Éva-Lévai Márta-Soltész, Anikó: *Szociális gazdaság kézikönyve*. OFA, Budapest, 2007., G.Fekete Éva-Solymári Gábor: *A szociális gazdaság kiépítésének esélye és feltételei az Észak-magyarországi régióban*. In: *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek regionális kutatási periodikus kiadvány, az észak-magyarországi regionális fejlesztés szakmai folyóirata* (Szerk.: G. Fekete Éva), 2004. I. évf. 2. 32-78.

A szociális gazdaság meghatározási, értelmezési kísérletei az Európai Unióban

A szociális gazdaság meghatározása esetében a szakirodalomban a különböző megközelítések és eltérő nemzeti gyakorlatok ellenére mindvégig a foglalkoztatottság, a munkavégzés kérdése dominált – gyakran a konszenzuálisan a szociális gazdaság lényegének tekintett „beágyazottságot” is háttérbe szorítva.⁴ Az Európai Uniónak saját definíciókísérletei során tehát nem kis nehézségekkel kellett számolnia. Szembesülnie kellett azzal, az egyes tagállamokban a szociális gazdaság fogalma és tartalma a politikai, szociális és jogi feltételektől függően térben és időben igencsak eltérő. Tevékenységük, szervezeti felépítésük, jogi formájuk, céljaik és a formális politikához való viszonyuk országról országra változik, de előfordul, hogy még egy-egy országon belül is eltér. A projektek feltételrendszere és infrastruktúrája is különböző, csakúgy, mint az igény az ilyen típusú projektekre. Vannak országok, amelyekben állampolgári kezdeményezésre végeznek olyan tevékenységeket és szolgáltatásokat, amelyek másutt állami feladatot jelentenek, helyenként pedig olyan funkciókat teljesítenek, amelyeket a piac nem vállal. Másutt közszolgálati célok megoldásának eszközét látják a szociális gazdaságban. *Olaszországban* például azt, hogy szociális, egészségügyi és oktatási tevékenységeket lásson el, illetve nyújtson szolgáltatásokat a fogyatékossgal élő embereknek, időseknek, drogfüggőknek, és támogassa a hátrányos helyzetűek és nehezen elhelyezhető munkanélküliek integrációját. *Ausztriában* azt várják, hogy munkatapasztalatot biztosítson az álláskeresőknél közhasznú projektekben, a hagyományörzés, a környezetvédelem, az egészségügy, a turizmus, a sport és a középületek restaurációja területén. Az *Egyesült Királyságban* a társadalmi kirekesztettség elleni küzdelem fontos eszközét látják benne, ami jóléti, munkaerő-piaci, képzési és egészségügyi szolgáltatásokat nyújt, továbbá támogatja az óvodáskorúakat és újjáéleszti a lepusztuló helyi gazdasággal

4 Petheő Attila István: A vállalati felelősségen túl: a szociális vállalkozás. PhD-értekezés. Budapest, 2009., J. Gregory Dees: The Meaning of Social Entrepreneurship 1998/2001., Polányi Károly: Az archaikus társadalom és a gazdasági szemlélet. Gondolat Kiadó, Budapest, 1976.

rendelkező településeket. *Németországban* azért támogatják ezt a szektort, hogy rövidtávra szóló munkahelyeket teremtsen a hulladék-újrahasznosítás és a szociális szolgáltatások területén. *Hollandiában* az idősgondozásban számítanak a szociális gazdaságra,⁵ az *Európai Unióban* pedig azt várják tőle, hogy elősegítse a fizikai és környezeti megújulást, választ adjon a szociális kirekesztettség problémájára, támogassa a képzést és a vállalkozóvá válást, valamint a foglalkoztatást a lepusztult városrészekben.⁶ Egy 2009-es tanulmány becslése szerint a szociális vállalkozási tevékenységben részt vevő aktív lakosság részaránya Belgiumban 4,1%, Finnországban 7,5%, Franciaországban 3,1%, Olaszországban 3,3%, Szlovéniában 5,4%, az Egyesült Királyságban pedig 5,7%. Ugyanezen forrás szerint az Európában alapított vállalkozások egynegyedét a szociális vállalkozások jelentik.⁷

Az eltérő értelmezések ellenére természetes vannak közös kiindulópontok is. A szociális gazdaság az Európai Unió értelmezése szerint kirekesztettség által veszélyeztetettek számára munkalehetőséget biztosító terület, amely *a versenyszféra és a közszféra között elhelyezkedő harmadik szektor része a karitatív alapon működő szervezeteket magában foglaló közösségi gazdaság és az informális gazdaságot, családi, önálló tevékenységeket tartalmazó árnyékgazdaság mellett.*⁸ Hozzájárul a hatékony piaci verseny kialakulásához, új megközelítést vezet be a vállalkozási és foglalkoztatási formákra vonatkozóan. Munkahelyteremtési potenciállal rendelkezik, új igényeket elégít ki, működése nagyrészt a tagság által végzett tevékenységeken alapul, igényli az állampolgári részvételt és az önkéntes munkát, erősíti a szolidaritást.⁹ E közös sajátosságokra alapozva határozta meg az Európa Parlament 2009. február 19-i állásfoglalását követően az Európa Bizottság közleményében a szociális gazdaság fogalmát.¹⁰ *Az Európai Bizottság értelmezésében*

5 Csoba-Frey-G.Fekete-Lévai-Soltész 2007.

6 EC 2002. 10.

7 CIRIEC 2009.EB „L'économie sociale dans l'Union européenne”

8 New jobs in Europe 1999.

9 G.Fekete-Solymári 2004.

10 A terminológiai bizonytalanságot jól tükrözi, hogy maga az EU is 2011. október 25-én a Bizottság által elfogadott közlemény angol nyelvű címében (Communication on the Social Business Initiative) a 'social business' kifejezést használja, és csak majd később válik általánossá a 'social enterprise' kifejezés alkalmazása a hivatalos közösségi dokumentumokban is. A magyar hivatalos

a szociális gazdaság mellett, hogy a „magas versenyképességű piacgazdaság” előmozdítója, társadalompolitikai többletfunkciója, hogy a területi kohézió és a társadalmi problémák (különösen a szegénység, a kirekesztetés elleni küzdelem) újszerű megoldási formája.

A szociális gazdaság szervezeti formái az Európai Unióban

Ha szervezeti alapon akarjuk körvonalazni a szociális gazdaságot, alapvetően két megközelítés között választhatunk. Az általánosan elterjedt definíció szerint a szociális gazdaságba tartozik a szövetkezet (*cooperative*), a kölcsönös biztosítópénztár (*mutual*), az egyesület (*association*), az alapítvány (*foundation*) és a társadalmi vállalkozás (*social enterprise*). Az Egyesült Királyságban viszont egy kiterjesztő értelmezés alapján minden, a szociális gazdaságba tartozó szervezetet társadalmi vállalkozásnak (*social enterprise*) tekintenek. A társadalmi vállalkozás (*social enterprise*) fogalmát az Európai Unió Bizottsága mindkét értelmezést figyelembe véve, de a kiterjesztő szemléletből kiindulva határozta meg. E körbe tartozónak tekint minden olyan vállalkozást,

- „amelynek esetében közérdekű szociális vagy társadalmi cél szolgál a gyakran magas szintű szociális innovációban megnyilvánuló kereskedelmi tevékenység alapjául,
- amelynek nyereségét elsősorban e társadalmi cél elérése érdekében forgatják vissza,
- és amely küldetésének megfelelő (demokratikus vagy részvételi alapelveken, illetve a társadalmi igazságosság célkitűzésén nyugvó) szervezeti felépítéssel vagy tulajdonrendszerrel rendelkezik.”¹¹

A szociális gazdaság egyes szervezeti formái közül az elmúlt időszakban az Európai Unió különös figyelmet fordít a társadalmi

fordítás a 'social business' kifejezést itt még következetesen 'szociális vállalkozásnak' fordítja. (Communication on the Social Business Initiative – Kezdeményezés a szociális vállalkozásért. COM(2011) 682 final.) A tanulmányban e dokumentum 'szociális vállalkozás' formájában fordított 'social business' kifejezését is 'társadalmi vállalkozás' formájában használjuk.

11 Uo.

vállalkozásokra (*social enterprises*). E törekvésekhez kapcsolódóan a *társadalmi vállalkozás* fogalmát az Európai Unió Európai Gazdasági és Szociális Bizottsága (EGSZB) 2012. május 23-án az EB véleménye alapján megfogalmazott következtetésekben és javaslatokban egyrészt tovább pontosította, másrészt deklarálta, *hogy míg a társadalmi vállalkozás (social enterprise) kezdetben kizárólag a nem profitszerzés céljából működő szervezetek által folytatott üzleti tevékenységeket jelentette, amelyek során e szervezetek a megtermelt nyereséget saját finanszírozásukra forgatták vissza, mára azonban a társadalmi vállalkozás fogalma már jóval szélesebben értelmezendő.*

A továbbiakban az EU-ban terminológiaként és referenciaként is alkalmazandó meghatározás szerint tehát *társadalmi vállalkozások (social enterprises)* például:

- *„az olyan vállalkozások, amelyek szociális ellátást nyújtanak, illetve kiszolgáltatók helyzetűeknek szánt árukat és szolgáltatásokat kínálnak (lakáshoz, egészségügyi ellátáshoz juttatás, kiszolgáltatók helyzetű népességcsoportok társadalmi befogadása, idős vagy fogyatékos személyek gondozása, gyermekmegőrzés, foglalkoztatási és képzési szolgáltatások, önállóságvesztés kezelése stb.); és/vagy*
- *olyan vállalkozások, amelyek árutermelési vagy szolgáltatásnyújtási módja társadalmi célkitűzést (különösen hiányos képzettségük vagy kirekesztődést és marginalizálódást eredményező szociális vagy szakmai nehézségeik miatt hátrányos helyzetű személyek foglalkoztatás útján történő szociális és szakmai integrációját) szolgál, de amelyek tevékenysége nem szociális jellegű javakra vagy szolgáltatásokra is kiterjedhet.”¹² Az EGSZB szerint tehát társadalmi vállalkozás minden olyan vállalkozás, a.)amelynek szociális célkitűzése/küldetése van, b.) vállalkozói tevékenységet folytat c.)és részvételen alapuló irányítás jellemzi.¹³*

12 Communication on the Social Business Initiative – Kezdeményezés a szociális vállalkozásért. COM(2011) 682 final.)

13 Itt kell megjegyeznünk, hogy a dokumentum túllépve a terminológiai bizonytalanságokon *a szociális szövetkezeteket a szociális gazdaság szereplői, a szociális vállalkozások között helyezi el, annak egyik jogi formájaként.*(EGSZB 2012. május 23.)

A közösségi szabályozás

Az Európai Uniónak a szociális gazdaságról közösségi szabályozása során tehát nem kis nehézségekkel kellett számolnia. Szembesülnie kellett azzal, hogy az egyes tagállamokban a szociális gazdaság fogalma és tartalma a politikai, szociális és jogi feltételektől függően térben és időben igencsak eltérően alakul. Amiben a közösségi dokumentumok egységet kívánnak teremteni, az a szociális gazdaság értékeinek, szükségességének, működési alapelveinek deklarálása. Ezek többek között megfogalmazódnak az Európai Bizottság által 2011-ben tagállamai körében a szociális gazdaság és innováció kulcsszereplőinek tekintett szociális vállalkozások támogatásának ösztönzésére kiadott ajánlásában is.¹⁴ Ugyanakkor az Unió elismeri a sokféleséget a szervezeti, jogi modellek (szövetkezet, kölcsönös biztosító pénztár, egyesület, alapítvány, szociális vállalkozás), a megvalósulási formák, a tevékenység, a célok és a formális politikához való viszonyulás tekintetében (pl. eltérő történelmi előzmények, sajátos, nemzeti konnotációk, gazdasági, technológiai, infrastrukturális fejlettség, társadalmi adottságok, centrum-periféria kérdése, humán erőforrás fejlettsége, adaptációs készsége, intézményi struktúra, tradíciók, értékrendbeli sajátosságok, mentalitás, életmód).¹⁵

Az elmúlt időszakban az Európai Unióban megvalósuló, a területhez kapcsolódó projektek feltételrendszere és infrastruktúrája is különböző volt, csakúgy, mint az ilyen típusú projektekre megfogalmazódott igények. Mint említettük, a szociális gazdaság keretében végzett tevékenységek és szolgáltatások köre és megvalósítója rendkívül eltérően alakult. Van, ahol állampolgári kezdeményezés indukálja a megvalósított tevékenységeket és szolgáltatásokat, másutt ugyanezek állami feladatként jelennek meg. Más országokban a szociális gazdaság olyan funkciók realizálását jelentette, amelyeket a piac nem vállalt, de az is előfordult, hogy közszolgálati célok megoldásának eszközét látták a szociális gazdaságban.

Az Európai Unió szabályozásai gyakorlata is ennek megfelelően alakult. Elsősorban egy deklaratív, diszkrecionális szabályozással

¹⁴ EGSZB 2012. május 23.

¹⁵ Uo.

találkozunk mind az Európai Parlament (2009), mind az Európai Bizottság állásfoglalása (2011), mind pedig a hivatkozott, az Európai Unió Európai Gazdasági és Szociális Bizottsága (EGSZB) 2012. május 23-án a társadalmi vállalkozásokkal összefüggésben megfogalmazott véleményében. Az elvek tekintetében egy erőteljes deklaráció jelenik meg, amely alapot nyújt az egyes országok a területet érintő, támogató jogi szabályozási gyakorlatához. A dokumentum széles tárháza a tagállamokban megvalósult jó gyakorlatoknak is, szabályozási és működési modellként, alternatívaként mutatva fel azokat.¹⁶

A szociális gazdaság fogalmi körülhatárolása Magyarországon

Ahogy az uniós tagországokban, nálunk sem lehet egyértelműen kijelölni a szociális gazdaság határait. Azt, hogy mely szervezetek sorolhatóak többé-kevésbé egyértelműen e szektorba, illetve hogy milyen ismérvek határozzák meg a szociális gazdaság körébe tartozást.¹⁷

Pragmatikus okokból a szociális gazdaságra vonatkozóan először *Frey Mária* a magyar szakirodalmat megalapozó, a nemzetközi gyakorlattal egyezően természetesen foglalkoztatás központú megközelítést ismertetjük. *„Olyan helyi kezdeményezéseket tekintünk a szociális gazdaságba tartozónak, amelyek célja a nehezen elhelyezhető emberek integrálása a munka világába, foglalkoztatást, szakmai tudásuk fejlesztését és tanácsadást kínálva számukra.”*¹⁸

A szociális gazdaságra vonatkozó definíció értelmezését pontosítják a területen működő szervezetek általános jellemzői.

A szociális gazdaság szereplői jellemző, hogy lokális szinten működnek a köz- és piaci szektor között, magáncégek és állami intézmények által kielégítetlenül hagyott helyi szükségletekre reagálnak. Új munkahelyet

16 Ezek között a magyarországi jó gyakorlatok egyikeként éppen a szekszárdi Kék Madár Alapítvány társadalmi vállalkozási tevékenységét (Íz-lelő Étterem) nevesítve. (EGSZB 2012. május 23.)

17 Csoba-Frey-G.Fekete-Lévai-Soltész 2007.

18 Uo.

teremtenek, jövedelmet generálnak és céljuk, hogy idővel önfinanszírozóvá váljanak. Bevételeik között a magánfinanszírozás megjelenik, célcsoportjukat elsősorban a tartós munkanélküliek, az elhelyezkedési nehézséggel küzdő pályakezdő fiatalok, a gondozási kötelezettséget vállaló nők, az idős emberek, a fogyatékos személyek és a szociális beilleszkedési zavarokkal küzdő személyek jelentik.¹⁹

A hazai gyakorlat a szociális gazdaság fogalmának értelmezésében sajátos vonásokkal rendelkezik. *Egyrészt a szociális gazdaság szereplői, a működő szervezetek esetében a foglalkoztatási, szolgáltató és közösségi funkciók között a nemzetközi gyakorlathoz igazodóan kiemelten kezeli a foglalkoztató funkciót a szolgáltató és a közösségfejlesztő funkció mellett.* A foglalkoztatás hangsúlyozott volta elsősorban a foglalkoztatási projektek menedzselésében, a munkaerőpiaci szolgáltatás nyújtásában nyilvánul meg a szociális ellátások szórványos előfordulása mellett, és a foglalkoztatási célcsoport tekintetében is elsősorban a munkaerő-piaci hátrányokkal küzdő személyek dominálnak. *Másrészt szembeűnő sajátossága a hazai közelítéseknek, hogy a közelműltig szinte kizárólag a nonprofit szférára korlátozta a szociális gazdaság fogalmát.*²⁰ A magyar szabályozási gyakorlat, pályázati rendszer az elműlt években e szemléletműdot erűsítette (pl. a szociális szűvetkezetek számára kiűrt pályázatokkal, a munkaerűpiaci támogatási formákkal). A nemzetközi és a hazai szakirodalomban, a magyar társadalom- és gazdaságpolitikában szintűn megfigyelhetű az uniűs hivatalos dokumentumokban is deklarált paradigmaváltás a szociális gazdaság fogalmának, jellemzőinek meghatározása során.²¹

19 Uo., Tudástár 2011.

20 Holott éppen ez utűbbi szempontjából jelentett változást a német „űj szociális gazdaság” irányzat felfogása, amely a szociális gazdaságot már nem szűkíti le a nonprofit szférára, hanem kiegészíti azt azokkal a kezdeműnyezésekkel is, amelyek inkább profitorientáltabbak. (Pl. olyan ökológiai/űjrahasznosító projekteket is ideűrtve, amelyek munkanélkülieknek adnak munkát. Ezek késűbb majd működhetnek a versenyszférában állami támogatás nélkül vállalkozásökként is, de az indulás idűszakában szűkségűk lehet állami segítsűgre a szervezet felűpítéséhez, a munkahelyek létrehozásához) Csoba-Frey-G.Fekete-Lűvai-Soltész 2007.

21 Csoba-Frey-G.Fekete-Lűvai-Soltész 2007, G.Fekete-Solymári 2004, Pethű-Gyűri-Nemeth-Feke-Simon 2010, Tudástár 2011, <http://www.tudasklaszter.hu/node/23>

Az elmúlt évtizedekben Magyarországon is szinte kizárólag a nonprofit szervezetekhez kötődően használták Magyarországon a szociális gazdaság fogalmát, gyakran a harmadik szektorral azonosítva azt. Holott egyrészt a szociális gazdaság szereplői éppen a közsféra feladatait látták el az állami részvétel erősödése mellett (pl. a foglalkoztatás területén). Másrészt viszont a szociális gazdaság szereplőinek az elmúlt évtizedekben működésük során deklaráltan „*a szociális piacgazdaság*” nehezen definiálható keretei között, ténylegesen a versenyszférában kellett megmérettetni magukat: csak azok maradtak fenn hosszú távon, amelyek nyereségesek, azaz gazdasági szempontból is fenntarthatónak voltak.²² A második, a gyakorlat támasztotta kritérium érvényesülésének igényét, az oly sokféleképpen értelmezett, de a piaci helyzetben közgazdasági szempontú feltétel teljesülését vette figyelembe az EU, amikor a szociális gazdaság szervezeti sokszínűségéből a társadalmi vállalkozásokat emelte ki. A *vállalkozási oldal, a vállalkozási szemlélet erősítése pedig a szociális gazdaság fogalmát is átértelmezte*. A társadalmi vállalkozás egyrészt a szociális gazdaság egyik szervezeti formája, modellje, másrészt viszont vállalkozás, azaz a versenyszféra része. E „*kettős kötés*” szemléletét tükrözi a CIRIEC az EU állásfoglalását előkészítő kutatási anyagában már 2007-ben javasolt szociális gazdaság/társadalmi vállalkozás definíciója is.²³

A szociális gazdaság szereplői jogi forma szerint az Európai Unióban igen sokfélék, sokszínűek lehetnek. E diszkrecionális szemlélet figyelembe veszi, hogy a szociális gazdaságnak az egyes országokban az országok igen sokszínű értelmezése az eltérő történeti előzmények (saját társadalom- és gazdaságtörténetük, sőt mentalitástörténetük), valamint a közelmúlt gazdaságpolitikai viszonyulásai tükrében igen sokszínű értelmezése, modellje alakult ki a szociális gazdaságnak. Még csak a taxativitásra sem, mindössze példalózó felsorolásra vállalkozva veszi számba az ide sorolható szervezet típusokat – korábbi dokumentumaiban a szociális gazdaság, 2011-től pedig

22 Sümegei Endre: A szociális gazdaság fogalmi értelmezéséhez (Kézirat) 2013.

23 A szociális gazdaság meghatározására a Köztulajdonú, Szociális és Szövetkezeti Gazdaság Nemzetközi Kutató- és Tájékoztatóközpontja (CIRIEC) 2007 novemberében az idézett definíciót javasolta az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság részére elfogadásra.

mindinkább a szociális vállalkozások jogi formája/modelljeként. A hazai gyakorlatban az uniós lehetőségek közül a *szövetkezetek, az egyesületek, az alapítványok és a szociális vállalkozások (társadalmi vállalkozások) vannak jelen. Szinte teljesen hiányoznak az önszerveződő egységek (pl. kölcsönös biztosító pénztárak).*

A szociális szövetkezetek hazai helyzetét és szerepvállalását a szociális gazdaságban előző tanulmányunkban részletesen vizsgáltuk,²⁴ most inkább az elmúlt években az Európai Unió figyelmének előterébe került társadalmi vállalkozásokról (*social enterprise*) kívánunk szólni. A *társadalmi vállalkozások legfontosabb jellemzőit* Makár Sándor-Varga Zoltán-Horkay Nándor összefoglaló tanulmánya alapján tekintjük át.²⁵

A szociális gazdaságot alkotó szociális vállalkozások jellemzői¹

„a.) Úgy kívánnak társadalmi célokat szolgálni, hogy gazdasági és kereskedelmi tevékenységet végeznek.

b.) Nonprofit szervezetek abban az értelemben, hogy a megtermelt profitot visszaforgatják a vállalkozás gazdasági tevékenységébe, vagy más módon használják fel a vállalkozás társadalmi céljainak eléréséhez.

c.) Olyan a jogi felépítésük, hogy a vállalkozás tőkéje és felhalmozott vagyona nem egy magánszemély tulajdona. Azoknak az embereknek, területeknek a javára használják fel ezt a vagyont és tőkét, akiknek támogatása amúgy is a vállalkozás társadalmi céljai között szerepel.

24 Nagy Janka Teodóra-Sasvári Gábor-Maros Kitti 2012, Maros Kitti-Nagy Janka Teodóra-Sasvári Gábor: The employment of the disabled people and people with changed working abilities in the light of practice of Retextil and Hold my Hand foundations from a legal point of view: Hungary, Pécs. In: L'entrepreneuriat social en Europe: regards croisés, regards d'ailleurs. Université Jean-Moulin, Lyon, 2013. 40-49., Nagy Janka Teodóra: L'HISTOIRE DU MOUVEMENT COOPÉRATIVES EN HONGRIE. Előadás az AROBASE Manager in the European Social Economy képzésben (Leonardo-projekt, Lyon, 2012. március 17.),

25 Makár Sándor-Varga Zoltán-Horkay Nándor 2010. 82.

d.) Szervezeti felépítésük ösztönzi a tagok együttműködésen alapuló teljes részvételét, azonos jogok mellett.

e.) A szociális vállalkozási szektor egyik további jellemzője az, hogy ösztönzi a szociális vállalkozások és más szervezetek kölcsönös együttműködését a szélesebb társadalmi és helyi gazdaságon belül. Jellemzően a helyi szinten működnek, és alapvetően nem az a céljuk, hogy a foglalkoztatást tartósan a szociális keretek között oldják meg, hanem hogy közösségi alapon olyan jövedelemtermelő tevékenységeket indítsanak el, amelyek idővel önfinanszírozóvá válhatnak, stabilá téve a létrehozott munkahelyeket, tartóssá téve a foglalkoztatás magasabb szintjét.”

Amagyar gyakorlat számára is kihívásként jelenik meg a társadalmi vállalkozások „kettős kötődése”: a forprofit és nonprofit orientáltság dilemmája, a vállalkozás fenntarthatóságának (nyereségességének) és a társadalmi küldetésnek az összeegyeztethetősége.

A társadalmi vállalkozások egyébként is képlékeny értelmezése az elmúlt években belsőleg is differenciálódott, megengedőbbé vált. Az egyes szervezeti formákat alapvetően az különbözteti meg egymástól, hogy az üzleti tevékenység és a társadalmi cél követése milyen mértékben fedi egymást. Van ahol 1. a kettő teljesen egybeesik, vagy 2. fedhetik egymást részlegesen, vagy 3. egymástól függetlenül léteznek. (Ezt a hazai szakirodalom nem is társadalmi vállalkozásnak, hanem felelős vállalatnak nevezi.) 1. Egybeesik például a társadalmi küldetés és az üzleti tevékenység, ha egy vállalkozó fogyatékos személyeket képez, felkészíti és foglalkoztatja őket, majd az általuk készített terméket a piacon kívánja értékesíteni. 2. Fedik egymást részlegesen, de a társadalmi küldetés dominanciája mellett például, ha egy nonprofit szervezet társadalmi küldetéséhez kapcsolódó igényt észlel a piacon, és üzleti tevékenység megvalósításával felvállalja ennek kielégítését. Majd a piacon szerzett nyereséget visszaforgatja a nonprofit szervezet működésébe, a vállalt misszió megvalósítására. 3. Egymástól függetlenül valósul meg a két cél viszont, ha egy nonprofit szervezet egy a társadalmi küldetéséhez kapcsolódó igény piaci kielégítésére egy olyan forprofit szervezetet hoz

létre, amely nem feltétlenül kapcsolódik missziójához, és elsődleges célja a forrásteremtés, a nyereségre törekvés.²⁶

Összegezve megállapítható, hogy a társadalmi vállalkozás az egyélynegűség sokszínű megjelenítése. Azaz a gyakorlatban a társadalmi vállalkozások rendkívül sokszínű szervezeti keretek között vannak jelen, de alapvető definíciós ismérvük lényege a társadalmi küldetésvállalás. E paradoxon hátterében annak a társadalmi vállalkozásokat jellemző sajátosságának a felismerése áll, hogy a vállalt társadalmi misszió és cél megvalósítása a horizontálisan (országoként, régióként, településenként, lokális közösségenként, stb.) és vertikálisan (időben) igencsak különböző gazdasági, társadalmi, stb. környezetben nagyon is eltérő szervezeti formák között valósulhat meg.

A szociális gazdaság hazai szabályozási háttere

A magyar szabályozási gyakorlat az Európai Unió Alkotmányának 3. cikkével egyezően alkotmányban deklarálta (az 1989. évi XXXI. törvénnyel módosított 1949. évi XX. törvény) a „szociális piacgazdaságot” (amely deklaráció az Alaptörvényben ma már nem szerepel (Ma-gyarország Alaptörvénye 2011. április 25.)). A szociális gazdaságra vonatkozóan a szervezeti formák tekintetében Magyarországon igen sajátosan alakult a jogi szabályozás. A szocializmus időszakában jól működő *szövetkezeteket* a rendszerváltást követően (1989) felszámolták, és csak 2004-től, az ország EU-csatlakozását követően szervezték újjá a szövetkezetek töredékét a nemzetközi szövetkezeti mozgalom és a közösségi ajánlások alapján. Erre elsősorban állami és nonprofit szerepvállalással (1992. évi II. törvény, 2000. évi CXLI. törvény) került sor, ahogyan a hirtelen megnövekedett nagyszámú munkanélküliek támogatására, munkába való visszahelyezési projektjeinek megvalósítására is (1991. évi IV. törvény). Úgy tűnt, mind a szövetkezeti működés,

26 Ashoka Hungary: <http://hungary.ashoka.org>; Petheő Attila István: A vállalati felelősségen túl: a szociális vállalkozás. PhD-értekezés. Budapest, 2009, http://phd.lib.uni-corvinus.hu/398/1/petheo_attila.pdf; J. Gregory Dees: The Meaning of Social Entrepreneurship 1998/2001. http://www.caseatduke.org/documents/dees_sedef.pdf

mind a foglalkoztatási támogatási tevékenység forráslehetőséget és mozgásteret jelenthet az 1949-ben felszámolt és 1982-től újjáalakuló *nonprofit szervezetek* (egyesületek, alapítványok) számára (1989. évi II. törvény). Az Európai Unió egyes tagországaiban a szociális gazdaság területén komoly szerepet játszó *kölcsönös biztosítási pénztárak* a sajátos magyar gazdasági környezetben nem váltak számottevőekké (1993. évi XCVI. törvény). A *vállalkozási szféra* szabályozása pedig élesen elkülönült más területektől (2006. évi IV. törvény, 2009. évi CXV. törvény, 2000. évi C. törvény, 1991. évi XLIX. törvény).

Magyarországon az elmúlt évek szabályozási gyakorlata a *szociális szövetkezeteket* helyezte a jogalkotás fókuszába. Egy speciális szövetkezeti formaként (2006. évi X. törvény), külön prioritást biztosított az állami foglalkoztatási feladatokban közreműködők számára (foglalkoztatási szövetkezet). (A 2012. évi XXXVII. törvény ilyen értelemben módosította a szövetkezetekről szóló 2006. évi X. törvényt és a közfoglalkoztatásról szóló 2011. évi CVI. törvényt.) Az EB ajánlása és az EGSZB véleményének hatásaként azonban ma már a magyar szabályozás is mindinkább figyelemre méltatja a *társadalmi vállalkozásokat*. Pozitív diszkriminatív, speciális szabályozással azonban még nem találkozunk a területen. A versenyszféra szabályai vonatkoznak a rendkívül eltérő tevékenységű és struktúrájú szervezetekre, amelyek támogatási lehetőségek kedvezményezettjeként juthatnak többletforrásokhoz – így kapnak esélyt az általuk megfogalmazott társadalmi küldetés fenntartható teljesítéséhez.

Irodalom

- Agostino Burruni: De l'économie sociale et solidaire a l'entreprise sociale. In: Raffay Zoltán, Béres István, Kurucz Rózsa, Nagy Janka Teodóra (szerk.) Acta Szekszardiensium, Universitas QuinQueecclesiensis, Facultas de Illyés Gyula Nominata. Tom. XIV. (Scientific Publications 14.) Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar, Szekszárd, 2012. 289-305.
- Csoba Judit-Frey Mária-G.Fekete Éva-Lévai Márta-Soltész Anikó: Szociális gazdaság kézikönyv. OFA, Budapest, 2007.

- G.Fekete Éva-Solymári Gábor: A szociális gazdaság kiépítésének esélye és feltételei az Észak-magyarországi régióban. In: Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek regionális kutatási periodikus kiadvány, az észak-magyarországi regionális fejlesztés szakmai folyóirata (Szerk.: G. Fekete Éva), 2004. I. évf. 2. 32-78.
- J. Gregory Dees: The Meaning of Social Entrepreneurship 1998/2001. http://www.caseatduke.org/documents/dees_sedef.pdf
- Makár Sándor-Varga Zoltán-Horkay Nándor: Helyi gazdaságfejlesztés. Ötletadó megoldások, jó gyakorlatok. In: Területfejlesztési Füzetek 2. NFM-NGM, Budapest, 2010. http://www.vati.hu/files/articleUploads/21338/TF_fuzet2_Helyi_gazdasagfejlesztes.pdf
- Maros Kitti-Nagy Janka Teodóra-Sasvári Gábor: The employment of the disabled people and people with changed working abilities in the light of practice of Retextil and Hold my Hand foundations from a legal point of view: Hungary, Pécs. In: L'entrepreneuriat social en Europe: regards croisés, regards d'ailleurs. Université Jean-Moulin, Lyon, 2013. 40-49.
- Nagy Janka Teodóra: A szociális gazdaság, mint társadalmi innováció, avagy egy „harmadik modernizáció” lehetősége a harmadik évezred elején. In: Farkas Éva (szerk.) Acta Szekszardiensium, Universitas Quinqueecclesiensis, Facultas de Illyés Gyula Nominata. Tom. XV. (Scientific Publications 15.) Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar, Szekszárd, 2013. 69-76.
- Nagy Janka Teodóra: L'HISTOIRE DU MOUVEMENT COOPÉRATIVES EN HONGRIE. Előadás az AROBASE Manager in the European Social Economy képzésben (Leonardo-projekt, Lyon, 2012. március 17.)
- Nagy Janka Teodóra-Sasvári Gábor-Maros Kitti: Les cooperatives sociales en Hongrie. In: Acta Szekszardiensium, Universitas Quinqueecclesiensis, Facultas de Illyés Gyula Nominata. Tom. XIV. (Scientific Publications 14.) Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar, Szekszárd, 2012. 306-340.
- Petheő Attila István: A vállalati felelősségen túl: a szociális vállalkozás. PhD-értekezés. Budapest, 2009 , http://phd.lib.uni-corvinus.hu/398/1/petheo_attila.pdf;
- Polányi Károly: Az archaikus társadalom és a gazdasági szemlélet. Gondolat Kiadó, Budapest, 1976.
- Sümegei Endre: A szociális gazdaság fogalmi értelmezéséhez (Kézirat) 2013.

Nemzetközi dokumentumok

New jobs in Europe, 1999.

<http://cordis.europa.eu/euroabstracts/en/october99/innov1.htm>

Kezdeményezés a szociális vállalkozásért. A szociális vállalkozásokat, mint a szociális gazdaság és innováció kulcsszereplőit előmozdító szabályozási légkör kialakítása. COM(2011) 682 final. – eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?...

Európai Gazdasági és Szociális Bizottság (EGSZB) 2012. május 23-án tartott ülésén elfogadott vélemény - www.toad.eesc.europa.eu/ViewDoc.aspx?...

CIRIEC 2009.EB „L'économie sociale dans l'Union européenne” <http://www.socialeconomy.eu.org/spip.php?article421>

Elektronikus publikáció, adattár, weblap

- Ashoka Hungary: <http://hungary.ashoka.org>;
- EUROSTAT - ec.europa.eu/eurostat
- Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudomány Intézet – www.mtaki.hu
- Munkaerő-piaci helyzetkép – Nemzeti Foglalkoztatási Hivatal Kutatási és Elemzési Főosztály
- NFSZ – www.afsz.hu
- OFA - <http://www.szocialisgazdasag.hu/kooperacioprojekt>
- Socialeconomy – <http://www.socialeconomy.eu.org>
- Statisztikai Tükör 2011/17, 2011/27 – KSH www.ksh.hu
- SZOSZÖV - <http://www.szoszov.hu>
- Szövetkezeti Kutatóintézet - www.szovetkezetikutato.hu/.../ahazai_szovetkezes...
- Tudástár 2011: <http://www.tudasklaszter.hu/node/23>

A SZOCIÁLIS GAZDASÁG ÉRTELMEZÉSI ÉS SZABÁLYOZÁSI DILEMMÁI AZ EURÓPAI UNIÓBAN ÉS MAGYARORSZÁGON

Absztrakt

Az Európai Unió Bizottságának 2011-ben kiadott ajánlása a szociális gazdaság és innováció kulcsszereplőinek tekintett társadalmi vállalkozásokat támogató jogszabályi környezet erősítésére hívja fel a tagállamokat. A tanulmány a szociális gazdaság közösségi és hazai értelmezésének dilemmáit, a jogi szabályozás eltérő előzményeit számba véve kívánja érzékeltetni a támogató jogi környezet megvalósításának nehézségeit.

Kulcsszavak: szociális gazdaság, innováció, szociális gazdaság szervezeti formái, társadalmi vállalkozás, szociális szövetkezet, uniós szabályozás, magyar jogi szabályozás

A szerző:

Dr. Nagy Janka Teodóra

janka@igyk.pte.hu

mb. intézetigazgató főiskolai tanár

Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar, Társadalomtudományi Intézet

Minősítését „A magyar jogrendszer megújítása a jogállamiság és az európai integráció jegyében” PhD-programban szerezte (2000), a jogtörténet területén habilitált (2013).

Kutatási területe a jogi néprajz, jogi kultúrtörténet, a szociális gondoskodás történeti formái, a szociális közigazgatás történet, a szociális közigazgatás történet. Publikációiban a szociális gazdaság jogi szabályozási, társadalom- és gazdaságpolitikai történetével is foglalkozik.

Az oktatói munka és a kutatások eredményei több mint száz szakmai tanulmányban, cikkben, több könyvben, jegyzetben, recenzióban kerültek közlésre. (www.mtmt.hu)

A publikációs tevékenység mellett a szerző részt vállal a tudomány-közélet és a tudományszervezés feladataiból is.

„A LEGCSILLOGÓBB ÁRNYÉK” MÉSZÖLY MIKLÓS MESÉI

N.Tóth Anikó

Abstract

The fairy tale genre has a special role in Miklós Mészöly's oeuvre. Not only his individual volumes of tales have demonstrated this, but the author also puts tales into his short stories. This paper examines the characteristics of Mészöly's tales, discusses the variation of the traditional fairy tale elements, deals with the rewriting of folk tales, the narrative techniques, story-types and the specific use of language.

A szekszárdi születésű Mészöly Miklóst a posztmodern próza szálláscsinálójaként tiszteljük. Az írók írójaként tekintünk rá, az ő mellénye alól bújtak ki a prózafordulat végrehajtói (Nádas Péter, Esterházy Péter, Lengyel Péter, Hajnóczy Péter és mások). Az elsősorban kisszerkezetekből (elbeszélésekből, novellákból, kisregényekből) összeálló opus megkerülhetetlen a kortárs prózatörténelem megértése szempontjából is.

1. A mese helye az életműben

Kevesebb szó esik arról, hogy Mészöly szorgalmas (és kénytelen) művelője volt a mese műfajának is, amit számos önálló kötet bizonyít: *A bánatos medve* (képes mesekönyv, 1954), *Hétalvó puttonyocska* (mesék, 1955), *A hiú Cserép-királykisasszony* (mesék, 1964), *Az elvarázsolt tűzoltózenekar* (mesék, 1965), *Szomorú, vidám* (képes mesekönyv, 1974), *A pipiske és a fűszál* (mesék, 1976), *Kerti hangverseny* (mesék, 1977),

Reggel a tanyán (képes mesekönyv, 1978), *Az elvarázsolt tűzoltózenekar és más mesék* (1980), *Jelentés egy sosevolt cirkuszról és más mesék* (1980), *Mesék* (1998). Meséi és meseátdolgozásai bekerültek a T. Aszódi Éva által szerkesztett, sok kiadást megélt impozáns mesegyűjteményekbe is (*Kis gyermekek nagy mesekönyve; Minden napra egy mese; Tündérek, törpék, táltosok*). Az ötvenes évek politikai viszonyai között ellenzéki magatartása miatt Mészöly alig jutott publikálási lehetőséghez. Bábszínházi dramaturgként dolgozott, számos íróársáéhoz hasonlóan a meseírás biztosított számára megélhetést, ahogy erre reflektál is *Érintések* c. esszékötetében: „Botcsinálta meseírónak érzem magamat. Első meséimet inkább rábeszélésre írtam, mint belső ösztönzésre. Ez még az ötvenes évek elején történt. Valahányszor visszautasították egy novellámat, önvigasztalásul írtam egy mesét. Elég sok mesét írtam akkoriban; s még később is, sokáig. ... Tény-való, hogy nagyon kellett akkoriban valami gyógyszer-pótlék.”¹ A műfaj kitüntetett szerepéről tanúskodik egy másik jegyzete is: „Minden epika bölcsője a mese. Nekem prózaíróként is fontos műfaj – sok mesét írtam gyermekeknek, felnőtteknek. A mese talán a legcsillogóbb »árnyék« rajtunk és bennünk. Valami, ami megfoghatatlanul valóságosabb minden másnál, ami kitelik belőlünk. Minden embernek van egy mese-vízjele. Ez az ő ártatlansága, mégha elbukik is.”²

2. Mészöly mesemodelljei

Thomka Beáta Mészöly-monográfiájában arra hívja fel a figyelmet, hogy a mészölyi mesevilágban kétféle, a „hagyományos népmesemodellhez közelebb álló, valamint a prózai narrációhoz és formáihoz közelebb kerülő művészi mesetípusokat”³ lehet megkülönböztetni. Főképp az utóbbi típusból Mészöly elbeszélésköteteibe is rendszeresen felvesz néhányat: már az első, *Sötét jelek* (1957) c. kötet tartalmaz a 15 elbeszélés mellett 9 mesét, az *Alakulások* c. novellagyűjteménybe (1975) 6 mese, a *Merre a csillag jár* (1985) kötetbe 1 mese, *Az én Pannoniám*

-
- 1 Mészöly Miklós: A mese korszerű. In: Uő: *Érintések*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1980, 139.
 - 2 Mészöly Miklós: Még nem jött föl a nap. In: Uő: *A pille magánya*. Pécs, Jelenkor Kiadó, 1989, 219.
 - 3 Thomka Beáta: Mészöly Miklós. Pozsony, Kalligram, 1995, 140.

c. sajátos szövegegyüttesbe (1991) 2 mese került, sőt *Az atléta halála* (1966), valamint a *Saulus* (1968) c. regényben is olvasható egy-egy mesebetét. Ezt a kötetszerkesztési döntést magyarázhatja a következő szerzői nyilatkozat is: „Mintha a meséim nem is mesék lennének a szó klasszikus, gyermekirodalmi értelmezésében, hanem felnőtteknek szóló történetek. Talán mert a gyermekkoromnak felnőtt jellege volt. A játékoságokban, a nagy téli kiszáncolásokban, a nyári családi fülleltségekben is mindig volt valami felnőtt, valami, amit mesebeli helyett komolynak és valósnak kellett megélnem.”⁴

2.1 Népmese-átdolgozások

Mészöly a magyar népmeséken kívül különböző népek (norvég, svéd, eszkimó, jakut, jukagir, arab, spanyol, kraó, kalapalo) meséit dolgozza át. Ezek általában tündérmesék. Thomka Beáta megállapítása szerint a folklór meseszerkezeteket és szüzsétípusokat Mészöly felidézi, ugyanakkor el is tér tőlük: „Lényegesen személyesebb a hang, mint amit a mesei hagyományból ismerünk, és közvetlenebb a beszédmód, mint prózájában.”⁵ Ilyen példa lehet a következő, történetet megakasztó poétikus betét *A lencsemagból lett legény* c. mesében: „No, egy kis időre csönd lett az erdőn, csak a cinkék poroztatták a befűjt bokrokat, a jég riant a patakon, mintha tündér sikoltana.” Mészöly kísérletezik a különböző népköltészeti műfajok nyelvi elemeinek újrakomponálásával is. Erre példa a *Kerekecske-dombocska* vagy *A tíz testvér* c. mese, mely egy-egy ismert mondókára épül (Kerekecske dombocska, Ez elment vadászni...). A *Farsang* c. mese pedig már alcímével is jelzi az eredeti műfajt: variáció egy népdalra. Ebben a szövegben varázsmondókák, ráolvasások, jóvendölések forgácsai ismerhetők fel. Mind a mondóka, mind a népdal fokozott ritmikusságot feltételez – ez köszön vissza a mondatok, mondatdarabok, mondatrészek ismétlődésében, az egymásra ütő, mondaton belüli vagy mondatvégi rímekben. A kihagyásos szerkezet, az elhallgatásalakzatok miatt vonja magára a szerző figyelmét a ballada műfaj, melynek tapasztalatait pl. *A hét torony kedvence* vagy a *Fehér cédrus* c. meséjében használja fel.

4 Szigeti László: Párbeszédkísérlet. Mélyinterjú Mészöly Miklóssal. Pozsony, Kalligram, 1999, 191.

5 Thomka Beáta 1995, 140.

2.2. Irodalmi mesék

A tradicionális mesei elemek visszaköszönnek Mészöly irodalmi meséiben is, ám elrendezésük, kiforgatásuk, újraértelmezésük sajátos világot teremt. Az alábbiakban a hagyományos modelltől való eltérés néhány fontosabb jegyét foglalom össze, illetve kitérek a mészölyi mese jellegzetességeire.

2.2.1. Történet

Mészöly történetmondáshoz fűződő viszonyát alapvetően a kétely jellemzi: prózája azt példázza, hogy nem lehet ok-okozati összefüggésekre építkező, kezdőpontból lineárisan a végpont felé haladó kerek történetekben megragadni a világban zajló folyamatokat. A mese műfaji szabályai viszont éppen ezt írják elő. A történet a mészölyi műhelyben módosul: a narráció olykor megtorpan, az esemény vagy cselekmény helyébe a szemlélődő elbeszélő érzéki tapasztalatai, pontos megfigyelései kerülnek, pl. „Nagy-nagy csöndesség borult a présházra. Csak a pincében forrt-pusmogott a must, az egész domboldal mélységes álomba merült. Aludtak a kanyargó szurdikok, a megkopasztott tókéék, az árván meredező karók, aludtak a fák kérgeiben a katicabogarak – de legesleginkább Puttonyocska aludt. A világ minden kincséért sem ébredt volna föl, hiába legyezgette a szél, hiába füttyült a fülébe – attól ő csak még szebbeket álmodott.” (*A hétalvó puttonyocska*)

2.2.2. Mesekezdet

A mikro-realizmus akár a mesekezdetek szintjén is érvényesül: „Volt az én öregapámnak egy füles rocskája. Bikkfából készítette a bognár, vaspántot rakott rá a kovács, s akkora volt, mint egy félakós hordó, mégsem fért bele több víz, mint amennyit beleöntöttünk.” (*A szomjas rocska*) A hangsúlyosan mágikus világba (Óperenciás tengeren túlra, üveghegyen innenre) röpítő mesekezdő formula helyett ismerősebb, közelebbi tájakat ígér a legtöbb mese, így *A hétalvó puttonyocska* felütése is: „Hol, hol nem, túl a Bakony erdején, túl a Balaton vizén, ahol karónak vágják az akácfát, ahol szurdiknak mondják a dombok árkat, volt egy...” A helyszínek, tárgyak bemutatásának anyagszerűsége ellenére a mozaikos szerkesztés gyakran rejtélyessé teszi a szövegeket, ami a befogadói fantáziát fokozottabban igénybe veszi.

2.2.3. Mesei terek

Mészöly meséinek helyszínei rendszerint nem tündérvilágba kalauzolnak. A mindennapok terei válnak meseszínterekké, vagyis a hétköznapi világ vált mesei világrendbe, ahogy Lovász Andrea is megállapította⁶. Az események gyakran zajlanak falusi udvaron (*Vakarocska*, *Állatok beszélgetése*, *A szomjas rocska*), réten (*A pipiske meg a fűszál*, *Kökény kisasszony*), szőlőskertben (*A hétalvó puttonyocska*, *Virágok beszélgetése*), erdőben (*Mese a vörösbegyőről meg a két harkályról*, *Fehér cédrus*) A természeti környezethez való ragaszkodás sajátos atmoszférateremtő erőt is jelent. („Napsütötte hegyoldalon élt Kökény kisasszony, a lakása csupa ablak volt, gicsgöcs a fala, levél-zsúp a teteje. Bármilyen szellőcske jött, az mind tisztelgett nála; megsimogatták, megcsiklandozták – talán attól lett olyan gyönyörű kék.” – *Kökény kisasszony*)

2.2.4. Hétköznapi csodák

Mészölynél ritkán találkozunk csodás, különleges hatalmú vagy képességű hagyományos mesei lényekkel (ilyen ritka vendég a sárkány *Az égig érő fa* és a *Hajnalfia* c. mesében, vagy az átváltozásra képes címszereplő lencsemagból lett legény és a rókaszemű menyecske). Ennek következményeképpen a csodák is hétköznapiak, amit animizált növények (ballagó tölgyfa), „lelkes” tárgyak (hiú cserép-királykisasszony), antropomorfizált állatok (beszélő vörösbegy, harkály, farkas) idéznek elő – ezek a meseelemek megtalálhatóak mind a népmesei hagyományban, mind az (aiszóposzi vagy anderseni) irodalmi mesékben. Szokatlanabb mágikus esemény Mészölynél, hogy a tüzet nem víz, hanem a tűzoltózenekar muzsikája oltja el (*Az elvarázsolt tűzoltózenekar*), vagy a Jamma nevű kisfiú (akit egyébként a *Magyar novellából* is ismerünk) mintegy a szinesztézia trópusát aktivizálva zsebre vágja a cé hangot, nézi a csendet, hallgatja a szappanbuborékot, csukott szájjal beszél (*Kerti hangverseny*), vagy a *Fehér cédrus* férfi főhőse fává, női főhőse kecskegidává lényegül (vagyis eggyé olvadnak a természettel).

6 Lovász Andrea: Jelen idejű holnemvolt. Budapest, Krónika Nova Kiadó, 2007, 75.

2.2.5. Szereplők

Mészöly emberfigurái a mesei tradícióhoz híuen a boldogságot, vagy inkább a boldogulást keresik; próbákat állnak ki: küzdenek a mindennapi megélhetésért, a környezetük okozta akadályok elhárításáért, és gyakran kénytelenek megküzdeni önmagukkal is. A mindent próbáló szegényember saját esendőségével, szerencsétlenségével szembesül. Az *Emide és Amoda* hősei ostobaságuk és kétbalkezességük rabjai. A jámbor együgyűség (*Gyigymóka*), a kíváncsiság (*Hovámész*), az álmodozás (Sulika *Az elvarázsolt tűzoltózenekar* c. mesében) következtében a figurákat kitaszítják. A *Miért nincsen szárnyad?* ember és állat hősei egyaránt testi fogyatékoságuk miatt szenvednek. Mészölynél sajátos közösségek is megjelennek: a várakozás ellenére az elvarázsolt tűzoltózenekarban, illetve a sosemvolt cirkuszban az összetartozás esetleges, a tagok a közösségen belül magányosak, reménytelenség, szomorúság jellemzi őket. Az állatfigurák emberi tulajdonságokkal rendelkeznek (bánatos és elégedetlen medve, nagyravágyó pipiske, ugorkát dézsmáló róka), de az állatmese-tradíciótól eltérően itt többnyire elmarad a tanító szándék. Ugyanez elmondható az antropomorfizált tárgyokról is (szomjas rocska, hétalvó puttonyocska, hiú cserép-királykisasszony). Akár ember, akár állat, akár tárgy, ritka a sikeres hős: a szereplők céljuk elérésében, álmaik teljesítésében rendre kudarcot vallanak.

2.2.6. Mesezárlat

A tündérmese-átdolgozások kivételével éppen a fentiekből kifolyólag megállapítható, hogy Mészöly meséinek zárlatai sokkal inkább nyugtalanítóak, semmint feszültségoldók: gyakran hiányzik a boldog vég, a szereplők nem nyerik el méltó jutalmukat. Lovász Andrea szerint ezek a mesék „nyitottak, azaz a történet bármikor továbbírható, és így semmiképpen sem garantált a mesék szigorú értéketikájának érvényesülése.”⁷ S mivel elkomorulnak ezek a történetek, kérdéses, hogy egyáltalán megfeleltethetőek-e a mese műfaji elvárásainak. Zóka Katalin hasonló megállapítást tesz ugyan, de nem kérdőjelezi meg a meseműfaji besorolást, inkább egy szokatlan értelmezési lehetőségre hívja fel a figyelmet: „Ezekben a mesékben a hagyományos mesei kompenzáció nem működik, mert a kiállt próbák végcélja nem az áhított jutalom,

7 Lovász 2007, 74.

hanem a különböző egzisztenciális helyzetek megélése, azokhoz való alkalmazkodni tudás... a vándorlás során átélt próbatételekkel mindenki rálel saját létezésének értelmére, jóllehet ez küzdelmes, nem szokványos életfeladatot jelent.”⁸ Ezek a „szomorúmesék” tehát sajátos közérzetrajzok: a lét fenyegetettségét és a világ illúziótlanságát példázzák, elsősorban az ezekkel való szembenézésre szólítanak fel – emiatt nem is a műfaji besorolásuk problematikus, hanem a célközönségük szűkíthető felnőtt befogadókra. (A szerző intenciója is ez, lásd fentebb a Párbeszédkísérlet egyik nyilatkozatában.)

3. Tipológia

Mészöly mesevilága változatos. Találunk jónéhány példát tündérmesére, ezek általában népmese-átdolgozások (*Hajnalfia, A rókaszemű menyecske*). A szerző kedveli az állatmesét is (*A bánatos medve, Elment a tyúk vándorolni, Csengős bárány*). Szívesen kipróbálja a tréfás mese (*Emide és Amoda*), illetve a csalimese (*Tréfás mese*) szüzséjét is. Sajátos mesetípusa a „létármese”, mely voltaképpen jellegzetes tulajdonságaikkal együtt veszi számba, sorolja fel a választott figurákat, miközben szinte teljesen elhagyja a történetet (*Vidám és szomorú, Állatok beszélgetése, Az elvarázsolt tűzoltózenekar, Jelentés egy sosemvolt cirkusztól*). Talán leginkább a novellamese műfajában érzi magát jól (*A hétalvó puttonyocska, Fehér cédrus, Virágok beszélgetése, Hét torony kedvence*), ezekben figyelhetőek meg a mészölyi narrációs technika prózakötetektől ismert fogásai.

4. Nyelv

A Műhelynaplók tanúsága szerint Mészöly gyűjtötte, feljegyezte a ritka, elfeledett vagy különleges csengésű szavakat, hangulatfestő, hangutánzó, tájnyelvi kifejezéseket; nem kell tehát túlságosan csodálkoznunk, hogy meséibe is belecsempésszi a *szurdik, bakhátas utak, pulya, vakarocska*

8 Zóka Katalin: A mesetradíció újraértelmezése a huszadik századi magyar irodalomban. Doktori disszertáció. Budapest, ELTE, 2006. 107-108. Elérhető az interneten: <http://doktori.btk.elte.hu/lit/zoka/diss.pdf> (A letöltés ideje: 2013. november 5.)

(gyürke), gölöncsér, böszönhő, zsiribol, szuszmókál, birsomliktárium és más kifejezéseket. Kitűnnek továbbá a mesék erőteljes zeneiségükkel. Az ismétlődő mondatdarabok, mondatok, valamint a rímes próza ritmikussá teszi a szöveget, pl.

„Ha mézet nyalogatott, nem volt elég édes. Ha a nap kisütött, nem volt elég fényes.

Még az odúját is szűknek találta, kint aludt inkább egy bokor aljába. Bezzeg tüsszögött is reggelre kelve – akkor meg emiatt dörmögött ökelme.” (A bánatos medve). Nem ritka az alliteráció sem, ami nemcsak a ritmikusságot fokozza, hanem a dallamosságért is felelős:

„...ez nem csempe cserepecske, se nem ócska csuprocška – ragyog ez, mint a napocška...

...nem cserép ez, nem csuprocška, csúfabb az, mint a rocska – hajítsuk csak menten sutba!”

(A hiú Cserép-királykisasszony)

5. Ajánlás

„A mese költői ösztönzés, hogy átmentsünk egy keveset a valóságba abból a biztonságból, amellyel a jót, rosszat, igazat és hamisat megkülönbözteti. S ehhez örök szempontjai vannak. Nem lehet megvesztegetni.” – írja Mészöly egyik jegyzetében⁹. A fenti *jelentésből* talán kiderül, hogy bár Mészöly meséi a legtöbb esetben nem kínálnak boldog feloldódást, mégis érdemes olvasni őket. Már csak azért is, hogy azt a bizonyos *mese-vízjelet* mindenki megtalálhassa magában.

Absztrakt

Mészöly Miklós életművében kitüntetett szerepe van a mese műfajának. Nemcsak önálló mesekötetek sora bizonyítja ezt, hanem a szerző elbeszélőköteteibe és regényeibe is illeszt meséket. A dolgozat a mézőlyi mesék jellegzetességeit vizsgálja: kitér a hagyományos meseelemek módosulására, a népmesék újraírására, a narrációs technikákra, a mesetípusokra, a sajtós nyelvhasználatra.

9 Mészöly Miklós 1980, 142.

A Szerző:

N. Tóth Anikó, Mgr., PhD

atoth@ukf.sk

egyetemi adjunktus

*Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok
Kara, Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet*

Az ELTE Magyar Irodalomtörténeti Doktori Iskolájában szerzett PhD minősítést 2005-ben Közelítések Mészöly Miklós prózájához c. dolgozatával.

Kutatási területe a kortárs magyar irodalom.

Legfontosabb publikációi:

Kísérlet megszólalásra és elnémulásra. Olvasói kalandok a 20. század magyar prózájában. Kalligram, Pozsony, 1999. 191 p. ISBN 80-7149-240-X

Szövegvándor. Közelítések Mészöly Miklós prózájához. Kalligram, 2006. 307 p. ISBN 80-7149-870-X

Grendel Lajos: Csehszlovákiai magyar novella. In: Irodalomtanítás a harmadik évezredben. (Szerk.: Sipos Lajos). Krónika Nova Kiadó, Budapest, 2006, 671-677. ISBN 963 9423 75 0

A *varietas* öröme. Beszélgetések írókkal. Kalligram, Pozsony, 2011. 221 p. ISBN 978-808101-493-2

„If there is no given identity”. About Two Novels by Zsuzsa Rakovszky. In: Narrative construction of identity in female writing. Zsófia Bárczi, Gabriella Petres Csizmadia (ed.) Budapest, Eötvös University Press, 2013., 185-215. ISBN 978 963 312 181 8

Szervezeti tagság:

a MTA Külső Köztestület tagja

a Szlovákiai Magyar Írók Társasága tagja

a Szépirodalmi Társasága tagja

az Arany A. László Polgári Társulás tagja

a Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége tagja

az Irodalmi Szemle szerkesztőbizottságának tagja

„A NAGYSZERŰ HALÁL” A SZOMORÚ MESÉBEN

Petres Csizmadia Gabriella

Abstract

„The wonderful death” in sad tales

Sad tales are considered to be a special subcategory of literary fairy tales, they can be associated not only with the world’s biggest story tellers (Anderson, Oscar Wilde, etc.), but they also play a significant role in Hungarian tales. This type of text which seemingly contradicts eucatastrophe, in other words the happy ending in fairytales, can be found mainly in the work of Pilinszky János and Mészöly Miklós. This category of tales finds happiness in relief after death, so in a higher level of existence. Death, destruction are not the carriers of failure, but they are the field of moral glorification where the good characters are rewarded. In my paper I deal with Mészöly Miklós’s sad tales, and I demonstrate the genre through his tale: Csengősbárány.

1. A népmese és irodalmi mese világgépe

A népmese és a mese tradíciójából építkező, a mesebeli sztereotípiákat magába olvasztó vagy éppen dekonstruáló irodalmi mese műfaja nagy népszerűségnek örvend a gyermekirodalomban. Mindkét szövegtípus racionális és irracionális világ szimbiózisát hordozza magában, ahol a csodás és természetfeletti lények együtt élnek és működnek a hétköznapi világ lakóival, azonban az irodalmi mese univerzumában problematikusabbá válik a két világ összekapcsolása. Lesznai Anna szerint az irodalmi mese „a lélekvalóság játékos álomterülete”, amely a népmese

1 Lesznai Anna: Babonás észrevételek a mese és a tragédia lélektanához. Nyugat, (XI. évf.) 1918. 13. sz. 55-68. p.

természetes csodavilágát a játék és álom világára fordítja le, leválasztva a hétköznapi valóságtól. Az irodalmi mese szövegtípusában a népmese metamorfózison megy keresztül, hiszen világképét a gyermeki befogadók igényeihez és életkori sajátosságaihoz igazítja. Lovász Andrea felhívja a figyelmet arra, hogy ez sosem jelenthet leszűkítést, korlátozást vagy „*cselekménybeli, nyelvezetbeli megcsonkítást*”², hiszen az irodalmi mesének meg kell őriznie a népmese világképének etikáját, hogy „*elfogadhatóvá, intellektuálisan és érzelmileg is követhetővé tegye a világot.*”³ A zárt belső szabályrendszer mentén felépülő mesei világkép mindkét szövegtípus lényegalkotó eleme, amely kizárja a „minden lehetséges” motívumát: csak az történhet meg egy mesében, amit a mesebeli etika – vagyis a jó győzedelmeskedésének követelménye – engedélyez. A két szövegtípus kapcsolata is kötött viszonyrendszeren alapul, hiszen az irodalmi mesében alapvetően három irányú népmese-transzformáció figyelhető meg:

1. egy-egy szüzséelem változása – a varázsmese szüzséjéből egy-egy funkció kimarad vagy mutáción, aktualizáláson megy keresztül; a cselekmény racionalizálódik, novellaszerűség hatja át a történetet; a zárlatot következményekkel járó veszteségek felhőzik stb.
2. a mesebeli szerepkörök átalakulása – a varázsmese hét szerepkörében⁴ szerepcsere vagy szerepösszevonás történik, a hősök deheroizálódnak, demitologizálódnak és profanizálódnak, a népmese bipoláris jellemábrázolásával szemben hétköznapi és árnyaltan körülrajzolt karakterek jelennek meg a történetben stb.
3. a szöveg nyelvezetének aktualizálása – a népmese objektív modalitásával szemben szubjektivizálás történik, előtérbe kerül a nyelvi humor és a kortárs nyelvhasználat, nyelvi regiszterek keverednek stb.

Ezeknek a módosulásoknak köszönhetően az irodalmi mesének többféle alműfaja születik, melyek közül ezúttal a szomorú mese műfajával foglalkozunk.

[online] <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00249/07456.htm> (letöltve: 2014. június 2.)

2 Lovász Andrea: Jelen idejű holnemvolt. Budapest, Krónika Nova Kiadó, 2007.63.p.

3 Lovász Andrea 2007.63.p.

4 Propp, Vlagyimir J.: A mese morfológiája (ford. Soproni András). Budapest, Osiris-Századvég, 1995.

2 A szomorú mese etikája

A szomorú mese szövegtípusa látszólag szembemegy a mesebeli etikával, hiszen ezekben a történetekben a jó tragikus sorsát, illetve megsemmisülését tapasztaljuk – gondoljuk például Andersen *A kis gyufaáruslány*⁵ című meséjére vagy Oscar Wilde *A Boldog Hercegére*⁶, amelyben a főszereplő halála révén oldódik fel a történet feszültsége, valamint Pilinszky János *A madár és a leány*⁷ című történetére, ahol a főhősreménytelen, szomorú sorsát ismerhetjük meg. Nem véletlen, hogy Pompor Zoltán az irodalmi mesék esetében megváltozott meseetikáról⁸ beszél, amely a boldog beteljesülés helyett „*egy magasabb erkölcsi értékre*nd felé mutat.”⁹ Ez nem az eukatasztrófa megszűnését jelenti, hanem a népmesei tradíció sajátos megvalósulását, melynek már nem feltétele a rossz fizikai megsemmisülése vagy a jó boldog földi élete. A mesebeli etika tehát nem feltétlenül a boldog továbbélést jelenti, hanem a jó rossz feletti győzedelmeskedését, felülkerekedését foglalja magába. Mind a népmese, mind az irodalmi mese hangsúlyozza, hogy ennek a győzelemnek ára van: míg a népmesében ez különböző próbatételek leküzdésén keresztül mutatkozik meg, az irodalmi mese tovább megy, mivel a rossz legyőzése a főhős szerencsétlen sorsába, kilátástalan jövőjébe, sőt akár az életébe is kerülhet. A főhős tehát valamilyen szellemi vagy fizikai áldozatot hoz egy magasabb erkölcsi érték érdekében.

Az anderseni mesevilágból származtatható szomorú mese műfajának egyik mozzanatát a halálesztétika elve, amelyben „*a hősök a földön nem talált elismerés, boldogság, szeretet után a halálban nyerik el szenvedéseik, hűségük, kitartásuk, helytállásuk jutalmát*”.¹⁰ A mesezáró

5 Andersen, Hans Christian: *A kis gyufaáruslány*. In: Hans Christian Andersen meséi. [online]<http://mek.oszk.hu/00300/00309/00309.htm#17> (letöltve: 2014. június 4.)

6 Wilde, Oscar: *A Boldog Herceg* (fordította: Lengyel Balázs). [online]<http://www.mek.iif.hu/porta/szint/human/szepirod/kulfoldi/wilde/boldogh/boldogh.htm> (letöltve: 2014. június 4.)

7 Pilinszky János: *A madár és a leány*. In: Pilinszky János: *Mesék*. [online]http://mek.oszk.hu/01000/01016/01016.htm#h3_254 (letöltve: 2014. június 3.)

8 Pompor Zoltán: *Lázár Ervin meséinek etikai vonatkozásai*. Disputa, (IV. évf.)2006. 1. sz. 62-65. p.

9 Pompor Zoltán 2006. 63. p.

10 Vasvári Zoltán: *A fabulózus felszámolása Andersen történeteiben*. Disputa,

halál motívuma tehát egyszerre felemelő és esztétikai élmény, vagyis magába sűríti a 'meseszép' kifejezés jelentésének esszenciáját. A mesezáró eukatasztrófáitt nem a földi boldogság formájában, hanem a halálon túli megnyugvásban valósul meg. A halál, a megsemmisülés azonban nem a bukás, hanem az erkölcsi felmagasztalódás terepe, ahol a jó elnyeri méltó jutalmát, és a történet „*azt sugallja, hogy a halál utáni lét boldogabb, mint az azt megelőző.*”¹¹

A halálesztétika betüremkedése a mesei világba az irodalmi mese novellizálódásával és racionalizálásával hozható kapcsolatba, hiszen a népmese bipoláris szerkezetű világmépének fellazítása, árnyalása magával hozza a hétköznapi kiábrándultságának, reménytelenségének, a társadalmi igazságtalanság és aránytalanság tapasztalatát. A szomorú mesék műfajában a halálon túli jutalmazás tudata oldja fel a megpróbáltatásokat elszenvedett hős nehézségeit.

A halál mesevilágba való emelése balladisztikus tónusúvá változtatja a mese világmépét, és azt sugallja, hogy a hős sorsa eleve elrendelt. Ez a determináltság átalakítja a szövegtípus főhősét, és a népmese aktív, cselekvő hőisével szemben passzív, meditatív jellemet kölcsönöz neki. Vasvári Zoltán Andersen meséinek értelmezésekor kiemeli, hogy ez a szövegtípus „*a népmese cselekvő hőse helyébe a világ sokszor érthetetlen, megmagyarázhatatlan, néha egyenesen misztikus történéseit átélő, azokon elgondolkodó, morális tanulságokat kereső, valódi személyiséggel rendelkező alakjait helyezi.*”¹² A szomorú mesék tehát nemcsak zárlatukból adódóan transzformálják át a mesei etikát, hanem parabolikus történetekként funkcionálva didaktikus felhangot is hordoznak magukban.

3. A Mészöly-textúrák mint a szomorú mesék mintázatai

A magyar irodalomban elsősorban Pilinszky János és Mészöly Miklós nevéhez kapcsolódik a szomorú mese műfajának meghonosítása. Az ő meséik sajátos adaptációi az anderseni és wilde-i szomorú mesék világának, mivel a tragikus sorsú hősábrázolás, illetve halálesztétika

(IV. évf.) 2006. 1. sz. 71. p.

11 Vasvári Zoltán 2006. 66. p.

12 Vasvári Zoltán i.m. 69. p.

mellett erős lirizálódás figyelhető meg a szövegekben. Mindkét szerző szomorú meséit líriko-epikusság hatja át, bár ez Pilinszky-nél a verses forma választását, Mészöly-nél pedig a prózaforma megtartását jelenti. Az ő mesevilágukból nőtt ki a kortárs irodalmi mese egy sajátos szövegvilága – például Máté Angi és Boldizsár Ildikó meséi¹³ –, amelyek példázatoságukkal, lírai beszédmódjukkal a magyar szomorú mese tradíciójára építenek.

A legerősebb anderseni szomorú-mese-hatás Mészöly Miklós példázatos meséiben figyelhető meg, hiszen Mészöly is kedveli a mikrovilág szereplőit, történetei parabolikus és didaktikus jelentésrétegekkel gazdagodnak, s néhány meséjében – például a *Jégvirág*¹⁴, a *Csengős bárány*¹⁵, a *Hovámész*¹⁶, *A hegy meg az árnyéka*¹⁷, a *Kökény kisasszony*¹⁸, a *Virágok beszélgetése*¹⁹ vagy a *Fehér cédrus*²⁰ történetében – valami vagy valaki elmúlását, megsemmisülését, pusztulását tematizálja. A szomorú mesék a Mészöly-korpusz egy sajátos, szűk rétegét képezik, amelyek modalitásukkal, szüzségükkel, a hős szellemi vagy fizikai (ön)feláldozásávalélesen elválnak a többi mese harmonikus és optimista világképétől. Ezekben a szövegekben a halálmetaforikus tartalmakkal telítődik, hiszen a mesék elsősorban a lelki kiüresedést, megsemmisülést, a felemésztés, (ön)feláldozás motívumát ábrázolják, és a fizikai halál motívuma időnként el is marad a történetekből. Némelyik szövegben a vágyalmok halálát, elvesztését figyelhetjük meg (*A torony meséje*), má-

13 Például: Máté Angi: Emlékfoltozók. Budapest, Magvető, 2012. Boldizsár Ildikó: Boszorkányos mesék. Budapest, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó Zrt., 2011.

14 Mészöly Miklós: Jégvirág. In: Mészöly Miklós: Mesék. Jelenkor – Kalligram, 1998, 210-214. p.

15 Mészöly Miklós: Csengős bárány. In: Mészöly Miklós: Mesék. Jelenkor – Kalligram, 1998, 282-284. p.

16 Mészöly Miklós: Hovámész. In: Mészöly Miklós: Mesék. Jelenkor – Kalligram, 1998, 52-62. p.

17 Mészöly Miklós: A hegy meg az árnyéka. In: Mészöly Miklós: Mesék. Jelenkor – Kalligram, 1998, 207-209. p.

18 Mészöly Miklós: Kökény kisasszony. In: Mészöly Miklós: Mesék. Jelenkor – Kalligram, 1998, 245-247. p.

19 Mészöly Miklós: Virágok beszélgetése. In: Mészöly Miklós: Mesék. Jelenkor – Kalligram, 1998, 274-281. p.

20 Mészöly Miklós: Fehér cédrus. In: Mészöly Miklós: Mesék. Jelenkor – Kalligram, 1998, 293-300. p.

sokban az önzés felemésztő mardosását tapasztaljuk (*A hegy meg az árnyéka*), találkozunk önmagát feláldozó, az átlényegítő halálnak önként átadó hőssel (*Kökény kisasszony*), megismerjük a méltóságteljes halálba vonulás életre szóló élményét (a *Hovámész* című mesében a szarvas példája) és olvashatunk a végzetüket el nem kerülhető, tragikus sorssal rendelkező mesehősök történeteiről (*Virágok beszélgetése*, *Fehér cédrus*, *Csengős bárány*). Az említett mesékben – anderseni mintára – felerősödik a balladisztikus hangvétel, a világ és szereplői eleve elrendeltségének érzete, s a halál és a szépség esztétikai kategóriái egybeforrnak. A történetek tragikus kimenetele szinte az első mondatától kezdődően sejtethető: elharapott előretalások, elhallgatások sora teremti meg a mesék feszültségét. Az egyes szereplők gyakran szimbolikus figurákká, egy-egy tulajdonság vagy jelenség hordozóivá válnak; a növényi vagy állatvilágból kerülnek ki (például búzavirág, zsálya, szarvas), illetve a fantázia szüleményei (például Hovámész karaktere).

A különböző színezetű szomorú mesék közül az egyik legdrámaibb szövegnek a *Csengős bárány* című mese minősül, melyben a jó és rossz reménytelen egymáshoz feszülését, hierarchikus elrendeződését tapasztaljuk. A Mészöly-féle szomorú mesék világába az említett mese szorosabb olvasata mentén kóstolunk bele.

4. A Csengős bárány című történet szomorú meseként való értelmezése

A *Csengős bárány* című történet a *Mesék*²¹ című kötet *Este* ciklusában található. Már a ciklusba illesztés is az elmúlás, a lezárás asszociációit kelti – nem véletlen, hogy a fentebb felsorolt szomorú mesék nagy része éppen ebben a meseciklusban helyezkedik el.

A szöveg szomorú meseként történő olvasata az incipittel kezdődik, a sztereotipikus mesekezdő formula helyett ugyanis melankolikus felütést találunk: a főszereplő karakterének megjelölése az ősz metaforáján keresztül történik, szembeállítva az elmúlás évszakát egy, az élet-erőt sugárzó piros virággal. A „nagy ősz” és az „egy szál virág”²² ellentéte

21 Mészöly Miklós: *Mesék*. Jelenkor – Kalligram, 1998.

22 Mészöly Miklós: *Csengős bárány*. In: Mészöly Miklós: *Mesék*. Jelenkor – Kalligram, 1998, 282. p.

a hétköznapi étellel szembeszegülő másság, rendhagyóság, egyediség képzetét nyitja meg, amely rendíthetetlenül, kitartóan felvállalja ön maga elkülönböződését környezetétől. A tömegből (nyáj) való kiválás reménytelenségét sugallja a főszereplő funkcióinak hiányokon keresztül bemutatása, hiszen a csengős báránynak az a feladata, hogy betöltse a környezetében keletkező űrt (*„Ha nincs sehol nóta, akkor is nótázik, ha sötétség ereszkedik, akkor is elvezet a jó úton.”*²³).

A mindentudó elbeszélőnek ez a negatív jellemábrázolása baljóslatként jelenik meg már a szöveg elején, melyet a mese archaizáló nyelvezete folyamatosan, szinte mondatról mondatra fokozva, balladisztikus tónusra hangol. A mese drámaiságának mozgatórugója a fokozás és az ellentétes ábrázolásmód: a mondatkezdésekben negatív töltetű cselekvések jelennek meg (*„Panaszkodott mifelénk az öreg gubás, hogy farkas kerülgeti a nyáját. S panaszkodott a farkas a világban, hogy a kölykei a csengettyűszótól nem tudnak aludni otthon.”*²⁴), a fokozás a drámai ellentét nyomatékosítására szolgál (*„De minél jobban szaggatta a bárányt, a csengő annál harsányabban szólt.”*²⁵), az ellentét kiemelése tömör és hiányos mondat szerkesztéssel történik, amit sejtelmesség jár át (*„És megselekedte. Aztán mosolyogva hazatért.”*²⁶). Az előrevetítő, sejtelmes modalitás és fokozó ábrázolás nemcsak a szöveg nyelvezetében, hanem szűzségében is megfigyelhető, hiszen a farkas gyilkolását – a népmesei hagyományból kiindulva – három szóbeli fenyegetés előzi majd, s csak a felszólításokat követően jelenik meg a fizikai bántalmazás, illetve a holttest meghurcolásának mozzanata.

A drámai fokozás a halálesztétika sajátos megvalósításáig, a halál lírai megfestéséig jut. Mészöly meséjében a halál eufemisztikus, poétikus leírásával találkozunk, ahol a farkas az éjszaka leple alatt ragadja ki a nyájból a csengős bárányt, *„hogy a göndör fehér bundát bepirosítsa”*²⁷. A pusztítás metaforikus képeken keresztül jelenik meg, amit a természet gyászolása teljesít ki, hiszen a halált hozó telet követően a természet nem képes megújulni, virágba borulás helyett *„csupa feslett golyócsing,*

23 Uo. 282. p.

24 Uo. 282. p.

25 Uo. 283. p.

26 Uo. 283. p.

27 Uo. 283. p.

*foszló pántlika*²⁸ borítja el a világot. Az eukatasztrófa akkor történik meg, amikor a fehér csengős bárány maradványaiból piros csengettyűvirág nő ki, vagyis a halálon erőt vesz az élet körforgása. Hangsúlyos a szöveg színszimbolikája: az ártatlanul megölt bárány fehér, a tisztaság és jószág hordozója, a bárány különlegességét elviselni nem képes fekete farkas pedig a gonoszságmegtestesítője. A csengettyűvirággá átlényegült bárány pirossága egyrészt az erőszakos halált, az áldozat vértanúságát, másrészt a megújuló, viruló életet testesíti meg. Az ártatlan bárány elpusztítása, majd új alakban való megjelenése metaforikus jelentéssel tölve gazdagodik: a jó és rossz harcát képezi le, ahol a darabokra szaggatott bárány az önmagát feláldozó Isten Bárányával azonosítható, aki a feltámadást követően új létmódot választott magának. A mesében összegződik a halálesztétika felmagasztaló ereje, hiszen a címszereplő bárány elveszejtése elsősorban rituális, megtisztító áldozathozatal, és sorsának néma elszenvedése – a bárány egyetlen egyszer sem jut szóhoz a történet során – a jószág halálon túli győzelmét hirdeti.

A mese explicitje – amely szintén eltér a népmesezáró formulákból – beteljesíti a történet tragikus sorsábrázolását, hiszen a gyilkos büntetésben részesül. A mesezárásban hangnemet vált az elbeszélő: személyes tudását közösségi tudásanyaggá szélesíti, melyben keveredik a pletyka homályos, suttogó sötétsége és a zárt közösség ősi, mitikus életismerete. Az „*azt beszélük mifelénk*”²⁹-formula alkalmazása bizonytalanná, nyitottá teszi a zárlatot, és a farkas megőrülésének következményeit vázolja fel. A bárány elpusztításával ugyanis nem tűnik el a világból az az értékrend, amelyet az képviselt, ezért a farkas gyűlölete sem nyerhet kielégítést. Az erőszakos halált elszenvedett bárányhoz hasonlóan tragikus sors vár a farkasra, akire fizikai halál helyett szellemi pusztulás, leépülés vár: először családi, közösségi identitását veszíti el, majd megháborodásának köszönhetően személyes identitását is elveszti, s időben és térben céltalanul bolyongva tengeti életét. A farkas tragédiája alapvetően abban található, hogy a közösségből kitűnő egyént nem képes elviselni, ezért kivetett állapotba kerül. Tragikus helyzet-félreértelmezést hajt végre, hiszen úgy gondolja, a szellemi értékek fizikai megsemmisítéssel eltűnhetnek. A másik felemészítése azonban önmaga és családja felemészítését vonja maga után, amilyen csak az örület enyhíthet valamelyest.

28 Uo. 283. p.

29 Uo. 284. p.

A történet sajátossága, hogy a jó és rossz harcában megjelentet egy közvetítő figurát, az egyetlen emberi alakot a gubás képében. A közvetítő szerepkör az irodalmi mese realiztikus vonásaiból táplálkozik, hiszen hidat képez a bipoláris mesevilág között, és békítő gesztusokat kínál a gonosz felé. A közvetítő bukását jelenti, hogy csupán verbálisan áll ki a jó mellett, cselekvésre való képtelensége azonban a gonoszság néma jóvá hagyását jelenti, amin a marcangoló lelkiismeret-furdalás sem segíthet. A szomorú mese eukatasztrófájában végül új esélyt kap az elbukott közvetítő karaktere is, ami a halállal való megbékélést és az új élet lehetőségét kínálja.

Felhasznált irodalom

- Andersen, Hans Christian: A kis gyufaárus lány. In: Hans Christian Andersen meséi. [online]<http://mek.oszk.hu/00300/00309/00309.htm#17> (letöltve: 2014. június 4.)
- Boldizsár Ildikó: Boszorkányos mesék. Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó Zrt., Budapest, 2011.
- Máté Angi: Emlékfoltozók. Budapest, Magvető, 2012.
- Mészöly Miklós: Jégvirág. In: Mészöly Miklós: Mesék. Jelenkor – Kalligram, 1998, 210-214. p.
- Mészöly Miklós: Csengős bárány. In: Mészöly Miklós: Mesék. Jelenkor – Kalligram, 1998, 282-284. p.
- Mészöly Miklós: Hovámész. In: Mészöly Miklós: Mesék. Jelenkor – Kalligram, 1998, 52-62. p.
- Mészöly Miklós: A hegy meg az árnyéka. In: Mészöly Miklós: Mesék. Jelenkor – Kalligram, 1998, 207-209. p.
- Mészöly Miklós: Kökény kisasszony. In: Mészöly Miklós: Mesék. Jelenkor – Kalligram, 1998, 245-247. p.
- Mészöly Miklós: Virágok beszélgetése. In: Mészöly Miklós: Mesék. Jelenkor – Kalligram, 1998, 274-281. p.
- Mészöly Miklós: Fehér cédrus. In: Mészöly Miklós: Mesék. Jelenkor – Kalligram, 1998, 293-300. p.
- Lesznai Anna: Babonás észrevételek a mese és a tragédia lélektanához. Nyugat, (XI. évf.) 1918. 13. sz. 55-68. p.[online]<http://epa.oszk.hu>

- hu/00000/00022/00249/07456.htm (letöltve: 2014. június 2.)
- Lovász Andrea: Jelen idejű holnemvolt. Budapest, Krónika Nova Kiadó, 2007.
- Pilinszky János: A madár és a leány. In. Pilinszky János: Mesék. [online]
http://mek.oszk.hu/01000/01016/01016.htm#h3_254 (letöltve: 2014. június 3.)
- Pompor Zoltán: LázárErvinmeséinek etikai vonatkozásai. Disputa, (IV. évf.) 2006. 1. sz. 62-65. p.
- Vasvári Zoltán: A fabulózus felszámolása Andersen történeteiben. Disputa, (IV. évf.) 2006. 1. sz. 66-72. p.
- Propp, Vlagyimir J.: A mesemorfológiája (ford. Soproni András). Budapest, Osiris-Századvég, 1995.
- Wilde, Oscar: A Boldog Herceg (fordította: Lengyel Balázs). [online]
<http://www.mek.iif.hu/porta/szint/human/szepirod/kulfoldi/wilde/boldogh/boldogh.htm> (letöltve: 2014. június 4.)

Absztrakt

Az irodalmi mese egyik sajátos alműfajaként tartjuk számon a szomorú mese műfaját, amely nem csupán a világirodalom nagy mesemondói (Andersen, Oscar Wilde stb.) világába tartozik, hanem a magyar irodalmi mesekincsnek is szerves részét képezi. A mesebeli eukatasztrófiával, vagyis a boldog véggel látszólag szembemenő szövegtípus elsősorban Pilinszky János és Mészöly Miklós mesebirodalmában találta meg a helyét. Ez a mesekategória a halál utáni megnyugvásban, vagyis egy magasabb rendű létezésben talál rá a boldogságra. A halál, a megsemmisülés nem a bukás hordozója, hanem az erkölcsi felmagasztalódás terepe, ahol a jó elnyeri méltó jutalmát. Tanulmányomban Mészöly Miklós szomorú-mese-korpuszába kóstolok bele, és a műfaj működését a Csengős bárány című mese értelmezésén keresztül mutatom be.

A Szerző:

Petres Csizmadia Gabriella, Mgr., PhD.

gpetres@ukf.sk

egyetemi adjunktus

Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok
Kara, Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet

A Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem A magyar nyelv és irodalom oktatásmódszertana doktori iskolájában szerzett PhD minősítést 2012-ben Az önéletírói műfajok újabb megközelítései és ennek alkalmazása az irodalomoktatásban c. dolgozatával.

Kutatási területe: személyes irodalmi műfajok, kortárs mese és meseregény, irodalomtanítás módszertana

Legfontosabb publikációi:

Személyes (az) irodalom. Kalligram Könyv- és Lapkiadó Kft., Pozsony, 2014. ISBN 978-80-8101-728-5

Identity Construction Through Therapeutic Writing: The Interpretation of Woman on the Front, an Autobiographical Novel by Alaine Polcz. In: Zsófia Bárczi – Petres Csizmadia Gabriella (eds.): Narrative Construction of Identity in Female Writing. Eötvös University Press, Budapest, 2013, 129-152.

A peremműfajúságtól a hétköznapi írásmódig. (Az önéletírói szövegek helye a műfaj történeti kánonban és az oktatásban). In: Átmenet és különbözőség. Magyarságtudományok kelet-közép-európai kontextusban. Szerk. Fenyvesi Kristóf. Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság, 2012, 173-181. ISBN 978-615-5309-00-7.

(Ne)možnosti autobiografie v diele Karla Čapka Obyčejný život. In: World Literature Studies 2011/2, 61-69.

Szervezeti tagság:

a MTA Külső Köztestület tagja

az Arany A. László Polgári Társulás tagja

a Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége tagja

a Katedra folyóirat vezető szerkesztője

az országos Legere Irodalmi Verseny egyik főszervezője

az országos Katedra Irodalomverseny és Anyanyelvi Vetélkedő összeállítója és főszervezője

„MULT ÉS JÖVŐ KÖZT HÍDÚL ÁLL AZ ÉNEK...”¹ GARAY JÁNOS ÉS A ZENE

Töttös Gábor

Abstrakt

„Ungarn hatte bis zu den neuesten Zeiten keine echte Kunstmusik ... Dazu kam erst ab Anfang des vorigen Jahrhunderts (19. Jh.) die Möglichkeit ...” – wurde von Béla Bartók festgestellt. Auch aus diesem Gesichtspunkt ist es wichtig, das Verhältnis des hervorragenden Dichters des Reformzeitalters zu der Musik zu untersuchen: dieses Thema wurde nämlich noch nicht untersucht und die diesbezüglichen Materialien wurden noch nicht zusammengefasst. János GARAY, obwohl es uns nicht bekannt ist, ob er Musikstudien geführt hat, hat die klassische Musik sehr gut – weit über sein Zeitalter hinaus – gekannt. In seinen Dramen sind mehrere Lieder und Musikelemente zu finden. Unter seinen Werken findet man sowohl Andenken an MOZART als auch Gedichte zum Ehren von LISZT. Der Pest-Budaer Musikverein hat bereits im Jahre 1837 die von György ADLER vertonte Variante seines Gedichts Das Grab vorgeführt. Die Beliebtheit des Dichters in der Musik ist durch die Werke Schmal ist die Grenze der Wirklichkeit von dem preußischen Ludwig SCHINDELMEISSER, Kreislied (Hymne) von unbekanntem Komponist/ unbekanntem Komponisten, Proklamation an die Nationversammlung von Béni EGRESSY, Kreislied (Lied im Kreis) von Franz ERKEL, Apotheose der ungarischen Bühnendichtung von Károly THERN (Vizedirigent des Ungarischen Nationaltheaters), Chorlied zum 50. Jahresfest vom Palatin Josef und das Szegzárder Weinlied repräsentiert. Das erste Werk von Franz Liszt, das zu einem ungarischen Text komponiert wurde, ist ein Männerquartett mit dem Titel zum Bach. (Bächlein). Bereits zu Lebzeiten von Garay war das Lied Die ungarische Dame beliebt. Nach

1 Garay János: Az Árpádok. Vezérhang. In: GJÖM 3. köt. 10. p.

dem Tod des Dichters wurde an ihn mit dem Werk Seligkeit von Garay erinnert. Auch später waren die Komponisten von seinen Werken inspiriert, das zeigen folgende Lieder: Lasst den Sänger! von Ferenc DOPPLER, Glaube, Hoffnung und Liebe von Ignac BOGNAR, Nachtstimmen am Balaton von Laszlo ZIMAY, Das weiße Kleid von Sandor BERTHA und Vilma von Ferenc MIKOLAY. Am Ende des 20. Jahrhunderts liefern das Szegzader Weinlied des Ensembles Hollo, die Hymne von Péter MIKOLA zum 2012 Bizentenarium und Wiedersehen in Szegzard den Beweis, dass die Beziehung zwischen Garay und der Musik bis zum heutigen Tage lebendig ist.

A régi magyar irodalomban természetes volt, hogy a költők maguk is zenei előadásra szánták verseiket: az irodalomban Dombóvárról indult TINÓDI Sebestyén maga szerzett zenét históriás enekeihez, BALASSI Bálint kora ismert zenedarabjainak dallamát jelölte meg művei megszólaltatásához. A XVIII-XIX. század fordulóján főleg CSOKONAI konynyed dalait zengtek szerte a honban, a Tolna megyei KAZINCZY Klárát feleségül vevő PÁLÓCZI HORVÁTH Ádám „O és Uj, mintegy Ötödfélszáz énekek, ki magam csinalmanya, ki másé *című gyűjteménye, mely 1813-ban keszuilt el (csak 1953-ban jelent meg)*”, a népi (vagy népies) dallam és vers együttélésének legszebb bizonyítéka.² KISFALUDY Sándor nem csupán szépen hegeduilt, hanem zenét is szerzett, s 1809-ben a nemesi felkelés lelkesítésére írt indulója ugyan kéziratban maradt, de az Auróra 1823-1824-es évfolyamában tancai jelentek meg.

A reformkor első idozsakaban MATRAY Gábor tanulmánya azt is világossá teszi, hogy népdalaink „*a nemzeti karakternek valóságos fenntartói*”.³ GARAY János más oldalról ugyanezt bizonyítja be úttörő és alapossagaban szinte egyedülálló, a hazai táncról szolo tanulmányában.⁴ Az sem lehet véletlen, hogy szerkesztő korában a szekszárdi da-

2 Mezei Márta: Pálóczy Horváth Ádám. In: A magyar irodalom története 1772-tol 1849-ig. Főszerk. Soter István, szerk. Pándi Pál. Bp., 1965. Akadémiai K. 3. köt. 119. p.

3 Mátray Gábor: A muzsikának kozsenyes története. In: Tudományos Gyűjtemény 1828. 6., 10., 1829. 2., 3., 1830. 4., 1832. 7., 8. füzet. Az idézet a kiemelt szám 55. oldaláról való.

4 Garay János: A magyar táncz történeti tekintetben. In: Honművész 1834. 5-7. sz. E tárgykörből e jeles gondolatsor előtt mindössze a Tudományos Gyűjtemény 1831.

lárda alapító karnagyától, HALÁSZ Józseftől közölt e tárgyban felhívást lapjában.⁵ Az szintén jellemző, hogy (a LISZTET 1846-ban és 1865-ben is társaival Szekszárdon üdvözlő) HALÁSZ 1862-ben már az énekkarok nemzeti összefogását sürgeti: „Lehetetlen e helyen – talán elfogultsággal, de semmi esetre sem képzelésemből – egy képet magunk elé nem idéznünk, azt tudniillik: midőn – más országok szokásos eljárásait követve – hazánk történetének valamely ünnepélyes pillanatában, az összes magyarországi dalárdákból kiválogatott, s e célra összegyűlt 2-3000 egyén ajkairól szükséges zenei képzettséggel s még több lelkesedéssel hallanók azt a gyönyörű imádságot, mely így kezdődik: »Isten áldd meg a magyart!«”⁶ Szükségtelen rámutatnunk, hogy a zene derekasan kiveszi részét egyrészt a nemzeti küzdelmekből, másrészt – ezzel párhuzamosan – alakítja ki saját egyéniségét, ahogy BARTÓK Béla nevezi: „hazai stílusát”, amelynek bölcsőjét éppen GARAY idején ringatják. „Magyarországnak például a legújabb idő-kig nem volt igazi műzenéje” – vallja a világhírű zeneszerző és zenetudós, majd így folytatja 1941-ben adott amerikai interjújában – „Nem is lehetett ez másként, mivel több mint három évszázadon át idegenek uralkodtak rajtunk, először a törökök, azután az osztrákok. Politikai bizonytalanság és kulturális felfordulás nem a legjobb talaj egy művészet kialakulásához. Erre Magyarországnak csak a múlt [XIX.] század kezdete óta nyílt lehetősége.”⁷

Nem kétséges tehát, hogy a kor költőjének a zenéhez, valamint a zene képviselőinek a költőhöz és műveihez való viszonya sokat elmondhat az alkotó műveltségéről, hozzáállásáról, de másrészt hozzájárulhat egykori s későbbi ismertségéhez és népszerűségéhez is. GARAY János – noha tüzetesebb zenei tanulmányairól nincs ismeretünk – bizvást elmondhatta magáról, hogy korát meghaladó színvonalon s avatottan ismerhette, főleg a klasszikus zenét. Kedves anakronizmusként az 1834-ben megjelent, 1440-ben játszódó *Csatár IX.* énekének záró képébe visszavetíti a XIX. századi zenei szokásokat, amikor HUNYADI János győzelmi bevonulását ábrázolja az eposzban: „... zaj, öröm s vígság zeng mindenüvéről, / És falu végéről bejövén a barna cigányság

évi 1. füzetében látott napvilágot egy kisebb írás A táncról címmel.

5 Halász József: Nemzeti tánczunk ügyében. In: Regélő Pesti Divatlap 1842. 101. sz.

6 Halász József: Szózat a honi dalárdák érdekében. In: Vasárnapi Ujság 1862. aug. 24. 9. évf. 34. sz.

7 Bartók breviárium. (Levelek – írások – dokumentumok). Összeállította és az előszót írta: Ujfalussy József. Szerk. Lampert Vera. Bp., 1974. Zeneműkiadó 434. p.

/ Egyszeriben rákezdí zajos hangája vigalmát, / S táncra pereg lányzó s lebegő hólábu menyecske. / Így tért meg szomorú harcok mezejéül azonnal / Hunyady is, győző seregével, s dallva bevágtat / Régi Fehérvárnak kapuján, hol hókaru hölgyek / Szózatok ének közt koszorút nyújtának agyára, / S megdallolá ragyogó tettét a kósza trufátor.”⁸ Figyelemreméltó, hogy ebben a rövid idézetben négy különféle zenei elem található egymás mellett. Ha a nép dalainak nyomát keressük műveiben, mindössze néhány helyen bukkanhatunk erre. Az akadémiai drámai jutalomra pályázott s „dicsérettel említett” *Az utolsó magyar khán* című öt felvonásos szomorújátékának nyitó jelenetében⁹ a manapság *Ispilangi rózsza* címen ismert leány-körjátékot illeszti művébe, amelyben többször és többen dalra is fakadnak a szereplők közül. Más drámában is gyakran szerepelnek, hölgyeiket dalaikkal bájolják a trubadúrok.

Lírai művei közül leginkább az egyetemi ifjúság felkérésére írt *Liszt Ferenchez* című költeményét ismerik, de ennek is legkevésbé idézik a témánkba illő második-harmadik versszakát: „Zengj nekünk dalt, dal királya! / Lelkest, édest és rokont, / Mely a lelket összejárja, / Melyre a szem könnyet ont, / Melynek minden hangzatára / Szív dobog, feszül a kar! / S benne Rád és önmagára / Ismerjen minden magyar! // Zengeményed nagy szavára / Milliók eggyé leszünk; / S lesz a nemzet szent zsoldára / Egybezengő énekünk...” Minden túlzás nélkül megállapíthatjuk: ez a reformkori nemzeti összefogás zenei megvalósítása, melyet nemcsak a köszöntő kortárs költő, hanem egy évszázad múlva BARTÓK is ugyanígy látott, amikor imént idézett gondolatát így zárta: „Azt mondhatnók, a magyar zene LISZTtel kezdődött. Az ő életkörülményei azonban egy valóban nemzeti kifejezés mód szempontjából nem voltak kedvezőek; magyarul sem tudott.”¹⁰ (Ez utóbbi tény a németül kitűnően beszélő, sőt igen keresett nyelvkönyvet is író GARAYT legkevésbé sem zavarhatta, ráadásul ezt a versét maga LISZT KERTBENY Károly fordításában is megismerhette.¹¹ Nem hihetjük pusztá véletlennek ezek után azt sem,

8 In: GJÖM 1. köt. 373. p. (A kiemelések tőlem: T. G.)

9 GJÖM 4. köt. 172. p. Az egykori bírálókat nem kevésbé lephette meg, hogy a mű egész első jelenete csupa ének: a halász, a vadász, a férfi és hölgykar – a második jelenetből derül ez ki – ősi dallal’ fűszerezi vigalmait. GJÖM 4. köt. 174. p.

10 Bartók breviárium 434. p.

11 In: GJÖM 1. köt. 461. p. Ferenczy József jegyzetében említi a fordítást, amely azonban csak később látott napvilágot kötetben, de ennek népszerűségét jól mutatja, hogy egy éven belül új kiadást ért meg – Pest után immár Bécsben: Garay

hogy LISZT első magyar szövegül, amelyre zenét írt, éppen GARAY művét választja – ahogy arról majd később szólunk.)

Közel öt évvel a LISZT-hez írott vers előtt, „1841. dec. 5-kén” született GARAY igen figyelemreméltó költeménye, a *Mozart emléke*. Feltehetően felkérésre íródott az emlékvers, hiszen a Pesti Hirlap már novemberben többször tudatta: „A' pestbudai hangászegyesület Mozartnak ötven év előtt történt halálnapja emlékét, jövő hó 5-kén nagyszerű hangversennyel, melynek részletei csupán a' halhatatlan mester műszereményeiből fognak választatni, kívánja ünnepelni.”¹² Így esik, hogy a zeneszerző halálának félszázados évfordulóján a magyar poéták közül egyedül ő tart gyászünnepepet a „legnagyobb mesternek”. Szerinte MOZARTOT az Úr azért emelte magához, mert „Ily hangra, szól, ember nem érdemes; / E hang a Cherub s Szeráfok körében / Az égi sphaerák zengeménye lesz”. Ezért írhatja meg vele a *Requiemet*, „a zenék zenéjét”, „Mindegyik hangjában a Megváltónak / Hangozva vissza szent ígérétét: / Legyen békeesség a földön s az égen...”. A honi költő értékelése tágabb összefüggéseiben is helytálló: „Mozart nem egy hazának volt polgára, / Az istenszakra, mely ihlette át, / Mint üstökös fény a nagy ég ivéről / Egy félvilágra szórta sugarát, / Bájos zenéje tündérvesszejével / Istent és embert tölte égi kéjjel.” Külön érdemes figyelniünk a *polgára* szóra, mert e helyen a *mestere, művésze* egyaránt kínálkozott volna, de GARAY és reformer kortársai szemében ez nagyobb elismerés a szokványos másik kettőnél. A hét versszakos szöveg más pontján a mélyen vallásos költő nem haboz „félisten”-nek nevezni a szerzőt, s „szent gyászzenét” emleget – a korábban meglehetősen merészséggel. (Ne feledjük, alig két évvel GARAY halála után a vele igaz barátságban állt ERDÉLYI János csak azt sajnálta *Az obsitosban*, hogy kár volt azért a káromkodásért,¹³ ami nem más, mint „az angyalát!” felkiáltás.)

János. Dichtungen. Aus dem Ungarischen übersetzt durch [Karl] Kertbeny. Pest, 1855. Emich und Számwald. XLIII + 120 p. 2. Auflage. Miniatur-Ausgabe. XXVIII + 146 p. Wien, 1856. Karl Helf.

12 Idézi Diószegi György: Kossuth Lajos üzenete. Pesti Hirlap – anno 1841–1844. Bp., 1988. Népszava k. 176. p.

13 Nehogy valaki túlzásnak érezze az 1855. szeptember 13 – november 24-e között megjelent cikksorozatból ezt a tömörített következtetést, érdemes idéznünk szövegkörnyezetében, ahol a bíráló egyenesen azzal vádolja a költőt, hogy ő ezzel egész folyamatot indított el. „Torzképeket más időben csak történetesen, talán csak tévedésből csináltak volna, de a regényes korban [értsd: a romantika idejében] erre is elv jogosítá az írókat. Mennyi nemtelen adalék vegyült ez úton költésztünkbe,

Érdemes azonban kitérnünk költőnk és az 1836-ban alapított Pest-budai Hangászegyesület kapcsolatára. A GARAYVAL a sajtó révén is közelebbi barátságban lévő MÁTRAY GÁBOR, aki 1837 szeptemberétől lett a szervezet ideiglenes titkára, beszámolóiban nem mulasztja el megemlíteni a pályatárs értő kritikáit és építő megjegyzéseit, melyek a zene, a magyarság s a fejlődés eredményeit, lehetőségeit egyaránt méltányolták.¹⁴ A költő közel két éves pozsonyi távolléte, noha nem használt, de nem is ártott ennek a kapcsolatnak. Az egyesület hangászainak egy csoportja GUZMICS Izidor apátnak, az Akadémia 1839. szeptember 1-jén Bakonybélben elhunyt tiszteleti tagjának nem emlékmisét, hanem, mert székhelyén 1837-ben zene- és énekiskolát alapított, csendes gyászzenéi estét tartott. (A nap pontos megjelölése nélkül: „*novemberben*”, s talán 17-én, amikor akadémiai tagságának huszadik évfordulóját ülhette volna.) Ezen többek között GARAY JÁNOS *A sír* című költeményének ADLER György által megzenésített változatát is előadták.¹⁵

Mivel tudomásunk szerint ez a GARAY-művek közül a legkorábbi megzenésítés, érdemes szót ejtenünk magáról a költeményről s a zeneszerzőről is. A mindössze hat versszakból, 24 sorból és 90 szóból álló vers valóságos miniatűr romantikus ballada.

nehéz volna e kivonatos vizsgálódások között előadni; csak az árnyékot festenők vastagabbra. Mióta Garay Háy Jánosával annyiszor elmondta ismeretes »az angyalát«: azóta nem maradt ez igen naiv példa utánczóknak nélkül. Én meg nem foghatom, micsoda rövidséget szenvedett volna Háy János jellemé, s vele a magyar költészet, ha kihagyatik belőle amaz érthetetlen, s magyarázván pedig éretlen, fel-felkiáltás. Ez igen népi lehet, de korántsem jellemzetes még azon esetre sem, ha szinte magyar embernek, némelyek szerint, oly szükséges vonásaihoz tartozik a káromkodás, hogy mint születése idejét, keresztlevelébe kellene ígdatni azt is.” Erdélyi János: Egy századnegyed a magyar szépirodalomból. In: Erdélyi János válogatott művei. Vál., szöveggond., jegyz. T. Erdélyi Ilona. Bp., 1986. Szépirodalmi K. 415-416. p. /Magyar remekírók sorozat/ (A kiemelések és a beszúrt értelmezés tőlem: T. G.)

14 Mátray Gábor: A pestbudai hangászegyesület kormányzó bizottságának jelentése az 1837. évre. Pest, 1837. I. füzet. Lásd még erre: Isov Kálmán: A Pest-budai Hangászegyesület és nyilvános hangversenyei /1836–1851/. Különnyomat a Tanulmányok Budapest múltjából. Szerk. Gárdonyi Albert, Némethy Károly. Bp., 1934. 3. kötetéből.

15 Zoltványi L. Irén: Guzmics Izidor életrajza. Bp., 1884. Kilián biz. – Szent István Társulat biz. 381-383. p.

A sír

Sötét éjben sötéten
Egy halvány ifju ült,
Fölötte vész az égen,
Alatta sír terült.

„Ki vagy te, sírok őre?
Alattad mely sír ez?
Tekints e puszta kőre,
Megmondja, mit fedez:

Mi kincsem volt s világom
E nagy világ ölén,
Legkedvesebb barátom
Itt nyugszik, – a remény!

S halmára lehevertem,
S halmán itt hervadok,
A temető lett kertem,
S kertésze én vagyok.»

És mint a kőre nézek,
S az írást olvasom,
Nagy borzadalmat érzek,
Remeg minden tagom:

A sír sötét ürében
Magamra ismerek;
S a sírásó szemében
Saját könyűm remeg.

A képi világon kívül érdemes figyelnünk az igen érdekes ritmusra: nem más ez, mint egy hagyományosan kötelező sormetszeténél kettétört alexandrin, amely így egy 7+6-os keresztrímes fél versszakká, két sorrá válik. A jambikus lejtés mellett – ha szigorúan vesszük, talán a 19. sort (persze egyáltalán nem véletlenül) kivéve – a ritmizálás felfogható magyaros ritmusnak is, tehát szimultán verselésnek tekinthető. Ez pedig megfelel az ún. kanásznóta-típusú magyaros dallamütemezésnek (amelyhez, ne feledjük, majd ERKEL *Himnusz*-megzenésítése is csatlakozik 1844-ben), s emellett testvére számtalan könnyed nyugat-európai daltípusnak is. Alighanem az utóbbi járhatott ADLER György zeneszerző fejében, de nem zárhatjuk ki a magyaros motívumot sem, hiszen első nyomtatásban megjelent műve épp ez irányú fogékony-ságát mutatja: *Variationen über ein ungarisches Thema für drei Violin mit Begleitung von 2 Violinen, Viola und Violoncello* (Bécs, 1820.). A mester (Győr, 1789. – Buda, 1867.) HAYDN tanítványa; leánya, Adél révén, ERKEL Ferenc apósa, de arra nézve nincs kellő fogódzónk, honnét ismerhette GARAY versét. Tekintve, hogy 1839-ig Győrött volt templomi zenész, könnyen elképzelhető, hogy a költő pozsonyi éveiben akár személyesen is találkozhattak. Sem erre, sem az ellenkezőjére nincs bizonyítékunk. Az azonban tény, hogy már előtte megjelent *Három eredeti magyar dal* című kompozíciója (Pest, 1837.), mely GARAY János: A sír, BAJZA József: *Éjféltor*, valamint a Himfy-versek szerzője, KISFALUDY Sándor: *A keseregő szerelem* ciklusának 126. darabját rejti.¹⁶ Természetesen egy költeményt legkevésbé sem terjedelme jellemez, de megállapíthatjuk: GARAY műve a leghosszabb. A másik két mű 12 és 16 soros (44, illetve 46 szóból áll, tehát együttesen épp annyiból, mint a GARAY-vers egyedül), s mindegyik jellemzően magyaros verselésű (bár BAJZAÉ kissé döccen, hiszen ez egyik sora: „Kiolthatatlanok”). Ebből az következik, hogy ADLER nem a könnyűsége, hanem nyilván más, esztétikai okok vagy tartalmi jellegű vonzódás miatt választhatta megzenésítésre *A sír* című költeményt.

A Pest-budai Hangászegyesület egyik nyilvános hangversenyén, 1845-ben GARAY János másik művét is bemutatta. Ez az igen korai, 1832-es alkotás, mely eredetileg a *Cantate* címet viselte, valóban szabályos kantáta, s mint ilyen szinte kívánja a megzenésítést. Ezt a

16 Major Ervin: Adler György. In: Szabolcsi Bence, Tóth Aladár: Zenei Lexikon (2003.) WS – 029 CD-ROM

porosz SCHINDELMEISSER Ludwig zeneszerző és színházi karmester (Königsberg, 1811 dec. 8. – Darmstadt, 1864 márc. 30.) valósította meg *Keskeny a való határa* címmel. (A cím megváltoztatásának igen egyszerű oka lehetett: míg a költészetben kellően figyelemfelhívó és különleges az eredeti *Cantate* cím – a magyar versek között nem is akadunk hasonlóra! – a zenében ez teljesen köznapi, ráadásul semmit nem fejez ki ez esetben magasztos művészi tartalmából. Ezért – némi jó szándékú szelíd erőszakkal – a mű első sorát emelte ki címül a komponista.)

CANTATE

Férfiak kara

Keskeny a való határa,

Keljetek föl, képzetek!

Ideálok bájhonából

Éneket teremtetek!

Lenge, lebke szárnyad éljen!

Üdvözlégy, phantasia!

Rózsafelhőd bájjölében

Él az énekek fia!

Hölgyek kara

Keljetek föl, érzemények!

Éneket teremteni,

A kebelnek ömledésit

Forró dalba önteni!

Mely az embert boldogítja,

Légy dicsőjtve, érezt!

Csak ha költőt láng borítja

Szólni ajkát szív tanítja,

Költhet mester-éneket.

Férfiak kara

Légbe vész phantasiánk

Könnyü röpte lengzetével!
Hölgyek kara
Mint lobog, mint ég a láng!
Elborít a hev tüzével!
A kritikus
Képzemények, érzemények,
Mind meg annyi bábalak;
Ész az ember égi része,
Más egyébe földsalak.
Érten érted küzködésünk,
Légy dicsőjtve, fényes ész!
Szent világod a vezérünk
Nélküled minden reményünk
Ködborúként szétenyész.
Férfiak kara
Jaj, az ész repülni tiltja
És a képzelet kihal!
Hölgyek kara
Jaj, a lángot mind eloltja
Megfagy a szív és a dal!
A művész
Lánggal égjen mindig a szív,
Mérd ki, ész, ösvényedet,
Ideálok bájhonába
Szállj el, ábránd képzelet!
Én, a mester, összekötlek,
Engemet kövessetek;
Ízlés nélkül nincs művészet,
A szabályost és a szépet
Ihletem mutatja meg!
Mind a két kar

*Üdv nekünk: kezet fog ésszel
A repülő képzemény!
Összeforrtak: izlésével
Mérsékült az érzemény!
A geniusz
Forrjatok össze
Négy elemek,
Lelkem övezze
Éneketek!
S e csókbul ömöljön az isteni dal,
A mester örökdiszű hangjaival.
Mind
E csókbul ömöljön az isteni dal,
A mester örökdiszű hangjaival.*

Magát a művet GARAY természetesen felvette 1843-ban megjelent versei közé,¹⁷ de az öt népszerűsíteni kívánó, halála utáni válogatások nemigen értékelték, hiszen 1904-1993 közötti kiadások közül csupán az utolsóba került bele.¹⁸ A zeneszerző, aki 1839-1844 között a pesti

17 Garay János versei. Pest, 1843. A szerző sajátja. 97-99. p. Ennek alapján a GJÖM 1. kötet 38. oldalán található 25. sor végén indokolatlanul tett vesszőt ismét ponttá változtattuk; az 1843-as kiadás és a ritmika nyilvánvaló kívánalmi alapján a 45. sorban a repülő helyett visszaállítottuk az eredeti repülő alakot.

18 Az említett kiadások a következők: Garay János munkái. Válogatva kiadta és bevezetéssel ellátta Ferenczi Zoltán. Bp., 1902. 323 p. Magyar Remekírók 29. kötet; Garay János válogatott költeményei. Az ifjúság számára összeválogatta Gaál Mózes. Garay János életrajzával. Bp., 1904. 62 p., /Kis könyvtár. 81–82./ 2. kiadás. 1908.; Garay János válogatott költeményei. Az ifjúság számára összeválogatta Gaál Mózes. Garay János életrajzával. Bp., 1905. Lampel R. Rt. 62 p.; Garay János válogatott költeményei. Kiadta és bevezetéssel ellátta Angyal Dávid. Garay Ákos rajzaival. Bp., 1908. XXI + 328 p. Remekírók képes könyvtára.; Garay János munkái. Költemények. Bev. Sajó Sándor. Bp., 1928. Franklin Társulat XIV + 199 p.; Garay János válogatott munkái. Összeáll. Kozocsa Sándor. Bp., 1943. Magyar Népművelők Társasága 96 p. /Magyar klasszikusok sorozat/; Garay János válogatott művei. Sajtó alá rendezte és életrajzi bevezetővel ellátta Kovács Antal. Szekszárd, 1956. Tolna Megyei Tanács V.

német színház karmestere volt, nem tudjuk, hol vezényelt 1845-ben, de 1846-ban már Budán alkalmazták. „*Utóbb Hamburgban (1847), Frankfurtban (1848), Wiesbadenben (1851) és Darmstadtban (1853) karmesterkedett*”, s ez a pályáiv egyértelműen bizonyítja képességeit, ám a magyar zene iránti szimpátiáját az is jól jelzi, hogy „*Szapáry című magyar tárgyú operáját 1839-ben mutatták be Pesten; ebben az operában többek között felhasználta a Rákóczi-indulót*”.¹⁹

Mire a Pest-budai Hangászegyesület GARAY fenti művét bemutatta, addigra már SCHINDELMEISSERNél ismertebb zeneszerzők is megtisztelték dallamaikkal a költőt és a közönséget. Nincs egészen pontos ismeretünk a megzenésítések időrendjéről, de valószínűsíthető, hogy ADLER *A sír* című dala után másodikként az Athenaeumban *Körének* címen 1841-ben megjelent, később *Hymnusként* – már csak a „*Kárpátoktól Adriáig*” saját leleményű szállóigéje nyomán is – elhíresült költeményhez írtak zenét.²⁰ Megfogalmazásunk kényszerűen homályos, mert FERENCZY József jegyzete szerint: „*E költeményről írják BUCHEIM és FALKE, hogy több zeneszerző is írt rá dallamot s alig volt ünnepély, melyen ne szavalták és énekelték volna.*”²¹ Az említett szerzők meg nem nevezett, de kikövetkeztethető művét talán sikerült azonosítanunk,²² de tanulmányoznunk nem, ezért Adolf BUCHHEIM és Oskar FALKE nyomán akár többféle megzenésítést is feltételezhetünk. A még sokáig időszerű nemzeti és polgári óhajtás: „*Adjon isten szebb jövőt...*” // „*Szebb jövődöt mint a mult volt, / Jobbat a jelennél; / Szebb jövőről régen él egy / Szent hit e nemzetnél. / Adjon néki hírt, hatalmat / A kivítt csatákra; / Nyúgodalmat, de dicsőet, / Annyi belvitákra...*” a reménységgel és félelmekkel egyaránt terhes 1840-es években sokak szívéből szólhatott.

B. Megyei Könyvtára 208 p.; Garay János. Bev., vál. Töttös Gábor. Szekszárd, 1993. Garay Alapítvány 160 p. (E kötetben a 30. oldalon találjuk.)

19 Major Ervin; Schindelmesser Ludwig. In: Szabolcsi Bence, Tóth Aladár: Zenei Lexikon (2003.) WS – 029 CD-ROM

20 Előző címe és a megjelenés helye Ferenczy József jegyzeteiből derül ki. GJÖM 1. köt. 348. p.

21 Uo.

22 Nationalgesänge der Magyaren. Mit einem Anhang: Sachsenklänge aus dem letzten Revolutionskriege. I.–III. Aus dem Ungarischen übertragen von Adolf Buchheim und Oskar Falke. (VIII + 62; VI + 60; VIII + 75 p.) Kassel, 1850. Raabé und Komp.

Ugyanebbe a politikai vonulatba tartozik az időrendben harmadik megzenésítés, melyről maga a költő írt öccsének, GARAY Alajosnak. Miután *Dal* címmel idézte (a később *Országgyűlési dal*, az összes munkákban *Országgyűlésről 1843⁴* című) költeménye nevezetes sorait – a végső változatban: „*Országgyűlésről nem tudok, / Oh nem tudok mást dallani, / Hogy többet kéne tenni ott, / és kevesebbet szólani!*” – leírja másik művének hatását, ami magyarázta a kor jeles zenészenek ügybuzgalmát. „*Egy másban [t. i. másik versben] ellenben reményemet fejeztem ki, melybe hiszek, jövőnkéről. Címe: »Országgyűlési szózat«, mely itt Pesten meglehetősen viszhangra [!], sőt, tán magamnak is kiszabad [!] mondanom, lelkesedésre talált. A [Nemzeti] Körben felolvastatván, háromszori ismétlésre kívántatott. Legközelebb pedig EGRESSY Béni zenére tevén azt, FÁY András estéjén [!] akarja felszentelni.*”²³ Ne feledjük, ebben az esztendőben bizvást a pesti Nemzeti Színházban kis szerepeket játszó EGRESSY Béni a legismertebb itthon élő magyar zeneszerző, hiszen alig néhány hónapja nyerte meg a Nemzeti Színház (valójában BARTAY András) által a VÖRÖSMARTY Mihály *Szózata* megzenésítésére kitűzött 20 arany pályadíjat.²⁴ A későbbi színműíró, librettista (Sajókazinc, 1814. ápr. 21. – Pest, 1851. júl. 17.) 1843-tól felívelő pályájának az életrajzi lexikon²⁵ által nem jegyzett mozzanata ez, de híven tükrözi mind EGRESSY leleményességét,²⁶ mind GARAY gondolatainak népszerűségét.

Nem közömbös, hogy kezdősorai: „*Egy legyen magyar hazánk, / meddig az magyar lesz*” híven fejezték ki azt a közóhajt, amellyel a következő évben a magyar nyelvet hivatalossá tették. Az pedig, hogy „*Hegy s folyó nem rak határt / Testvér nemzeteknek*”, „*mert két kamrá-*

23 Garay Alajoshoz Pest, nov. 19kén 843. In: Garay emlékkönyv Szerk. Kaczián János. Szekszárd, 2012. Kiadó nélkül 111-112. p. [A továbbiakban: Garay emlékkönyv ...p.] (A kiemelések és a beszúrt értelmezés tölem: T. G.)

24 Bayer József: A „Szózat” megzenésítése 1843-ban. In: Budapesti Szemle 1913. 153. köt. 337-346. p. és Papp Viktor: A Szózat százéves zenéje. (Emlékezés Egressy Béniére.) In: Budapesti Szemle 1943. 265. köt. 338-348. p.

25 Egressy Béni. In: Magyar Életrajzi Lexikon. Főszerk. Kenyeres Ágnes. Bp., 1967. Akadémiai K. 1. köt. 412-413. p.

26 Nem véletlenül használhatjuk ezt a szót, hiszen a pályadíjnyertes Szózat-dallamról már 1861-ben megállapította egy kutató, hogy Rózsavölgyi Márk Honfihűség című 1840-ben született kompozíciójának felhasználásával született. Lásd erről Hajdu László: Nemzeti táncunk és népzeneink, amint van s kellene lennie. In: Zenészeti Lapok I. évf. 23. sz. (1861.)

ja van / Szívnek a kebelben” majd az 1848-as forradalmi követelések s utóbb törvények tömör „Unió” kívánalmában testesül meg.²⁷ Az pedig, hogy ezt a költő formailag ismét 7/6-os szótagszámú sorpárokban fejezte ki, ösztönösen segíthette ismét a megzenésítést – a *Cantatéhoz* hasonlóan.

A véletlen úgy hozta, hogy a következő GARAY-verset az 1844-es év legnépszerűbb hazai komponistája – aki akkor már tagadhatatlanul ERKEL Ferenc – zenésítette meg. Ebben az esztendőben mutatják be EGRESSY szöveggönyvére írt *Hunyadi László* című operáját, s a KÖLCSEY Ferenc *Himnusz*ának megzenésítésére hirdetett pályázatot is ERKEL szerzeménye nyerte meg.²⁸ VÁRNAI Péter jeles cikkel²⁹ adózott a zeneszerző és a költő közös művének. Már FERENCZY József jegyzetei említik,³⁰ hogy a Pesti Divatlap 1844-es évfolyamában (egy másik verséhez hasonlóan) szintén *Körének* címmel megjelent, később *Köri kör-dalként* elhíresült szöveg megragadta a „Meghalt a cselszövő”-re is lelkesítő zenét alkotó ERKEL fantáziáját, annál is inkább, mert tartalmilag ennek a kórusnak ikertestvére GARAY gondolata: „Már elég volt a hasonlóság, / És elég a pártvihar! / Nyolcszáz éven át eléggé / Szétszakadt volt a magyar; / Ébredezzünk valahára / Egyetértés hajnalára / Nyolcszáz év után.” Ma már a zenei lexikon sem jelzi, hogy ennek az első és az utolsó versszaknak milyen kiemelkedő szerepe volt egy szabályos kördalban,

27 Magyarország és Erdély egyesülését hivatalosan csak 1848. május 30-án mondták ki. Garay János volt az első magyar költő, aki ezt versben üdvözölte: Unio című költeményében, mely a Kossuth Hírlapja 7. számának 25. oldalán várta az olvasót, szinte egymást éri több fennkölt gondolat: „Kimondatott, kimondatott végtére, / A rég epedt, a hön várt égi szó; / Eggyé lón a magyar hazával Erdély, / Kimondatott a szent szó: unio! [...] // Mióta a világteremtő »légyen«-t / Kimondta isten s lett e szép világ, / Nem monda senki e földön nagyobb szót... [...] // Légy üdvözölve ujjászületésünk / Előpostája, rég várt égi szó! / Magyarország s Erdély egyesülése / Légy üdvözölt, váltságunk, Unio! / Lefolyt az átok, egy lett Árpád népe... / Hol az erő, mely újra ketté tépje?” GJÖM 2. köt. 148-150. p. (A kiemelés az eredetiben.) Meglepő, de Ferenczy József nem említi jegyzeteiben sem a lírikusok közötti elsőséget, sem a megjelenés helyét, a Kossuth Hírlapját. Adataink forrása: Jókai Mór összes művei. Cikkék és beszédek (1848. március 19 – 1848. december 31). Összeáll., s. a. r. Szekeres László. Bp., 1967. Akadémiai K. 2. köt. 706-707. p.

28 Erkel Ferenc. In: Magyar Életrajzi Lexikon. Főszerk. Kenyeres Ágnes. Bp., 1967. Akadémiai K. 1. köt. 440. p.

29 Várnai Péter: Erkel Ferenc „Köri dal”-a. In: Új Zenei Szemle 1953. 7-8. sz. 9-11. p.

30 FERENCZY József jegyzetei: GJÖM 1. köt. 355. p.

amelynek mibenlétéről a XIX század legelesebb magyar kézikönyve világosít fel: „*Kördal vagy körének, társas előadásra szánt ének, melyben minden versszak kezdetét vagy végét az egész kar, a többit azonban csupán az előénekes szokta előadni.*”³¹ Nem kell hozzá túl nagy képzelőerő, hogy átérezzük, milyen rendkívüli hatása lehetett egy erőteljes összkari megszólalásnak.

Más időkben még az egyéninek is. Az említett modernkori tanulmányra ugyan kissé rányomja bélyegét megírásának ideje, de a reformkor nemzeti küzdelmeibe és zenei törekvéseibe illeszkedő művet méltán értékeli nagyra, s eléggé merész is, mert GARAY versére szintén ráirányítja a figyelmet. Abban pedig – 1953-ban a szocialista táborban egyáltalán nem kor- és időszerű – magvas gondolat rejlik: „*Nem magyar, nem ember, kit nem / Érdekel rokon fele,*” illetve: „*És a hol némán ülendjük / E szent összeforradást, / És hol a habzó pohárral / Iszunk érte áldomást: / Mindenütt s mindig csak egyért, / A magyarnak egységéért / Fog dobogni szűnk.*”³² Mindez természetesen a dalként imént már bemutatott *Országgyűlési szózatban* megfogalmazott, Magyarország és Erdély unióját magasztosan szorgalmazó gondolat.

ERKEL mellett, aki a Nemzeti Színház első karmestere volt ekkoriban, a másodkarmester sem akart lemaradni. Ezt akár tréfás megjegyzésnek is vehetnénk, de tudjuk azt, hogy egyrészt a *Hunyadi László* szerzője igen elfoglalt lehetett, másrészt az elvégzendő feladatokat megosztotta THERN Károllyal.³³ Így történt, hogy *A magyar színiköltészet apoteosisa. Előjáték Kisfaludy Károly születése LVII-ik évnapjának megülsére a Nemzeti Színházban Pesten, 1845. február 6.* című és alcímében az eseményt magyarázó hosszabb mű „*Zenét írt THERN Károly.*”³⁴ A költő maga is megemlékezik erről öccséhez, GARAY Alajoshoz 1845. február másodikán küldött levelében: „... két hét óta felette elfoglalt a

31 Kördal. In: A Pallas Nagy Lexikona – Az összes ismeretek enciklopédiája 16 kötetben. Bp., 1893–1897. Pallas R.-T. Szöveges és hipertextes adatbázis. CD-ROM Bp., 1998. Arcanum Adatbázis Kft. ISBN 963 85923 2 X

32 Kőri kördal. In: GJÖM 1. köt. 310-311. p.

33 Róla a korabeli kritika úgy tartotta: [Doppler Ferencnél] „Erkelhez még Thern is közelebb áll; ámbár ez is messze marad tőle.” Erről: Egy zenész: Doppler [!], Benyovszky. Vegyes ujdonságok. In: Nemzeti Ujság. 1847. nov. 26. 598. sz. Idézi: Jókai Mór összes művei. Cikkék és beszédek (1847. január 2 – 1848. március 12). Összeáll., s. a. r. Szekeres László. Bp., 1965. Akadémiai K. 1. köt. 811-812. p.

34 GJÖM 4. köt. 311-312. p.

*Kisfaludy társaság, mely a február 6-án tartandó Kisfaludy-közgyűlést egy a színházban tartandó ünnepélylyel kívánta összekapcsolni, emelni; s erre engem kértek fel egy prolog, sajátképen egy előjáték készítésére, s mivel előleg is 10 aranyat biztosítottak fáradságomért, én bizony, bár félig betegen, rá adtam fejemet, – tegnap este végeztem be.*³⁵

Nem vagyunk ugyan tisztában sem a Nemzeti Színház művészeinek tanulási gyorsaságával, sem a másodkarnagy úr zeneszerzői sebességével, de ebben az utóbbi állításban mindenképpen van némi túlzás. El kell fogadnunk, hogy talán az utolsó simításokat tényleg csak elsején, a bemutató előtt öt nappal végezte el, de ez már mindössze a zeneszerző esetleges kéréseinek méltánylását, illetve a lényegét nem érintő szöveg módosításokat jelentheti. Véleményünket nem megérzésre, hanem magára a 26 oldalas műre alapozzuk. Ebben a harmadik jelenet után 24 soros, két kórusra írt „*Kantáta*” (immár e magyaros megnevezéssel) található, majd ennek végeztével ez a költő színi utasítása: „*A dal végszavánál sűrű felhő ereszkedik le, mely alatt a jelenvolutak eloszlanak. Most az orkesztrumban a fuvola megszólal s lágy játéka között a felleg mindinkább átlátszóvá lévén, látszik a következő néma [kép]*”. Külön előírja a fuvola elnémulását is, illetve a mű legvégén a karok működését és ismétléseiket.³⁶ Mindez a zeneszerzővel való gondos egyeztetés és a színészek többszöri próbája (no meg kellő szöveg- és dallamutadása) nélkül nehezen képzelhető el. A négy, köztük egy néma főszereplőt, külön írók és színészek karát, valamint „*magyar országnagyok, írók, színészek, nép*” alakítóit, legkevesebb 20-30 „*játszó személyt*”, de akár kétszer ilyen népes csapatot megmozgató előjáték színi megvalósításának begyakoroltatása sem egy-két napi feladat. Természetesen a számos korabeli szereplőt és a közönséget elégedettséggel töltheti el, midőn azt hallja, hogy „*A halhatatlanság kapúja nyitva! Előre!*” Ezután a Színköltészet babérkoszorút emelve így szól: „*A művészet zöld borostyánt*”, a *Nemzetiség* [vagyis mai szóval: a nemzet] csatlakozik hozzá: „*A nemzetiség örök emléket ígér!*”, s a két jelképes alak közösen (az írók és színészet karának refrénszerű énekének kíséretében) dalra fakad-

35 Garay Alajoshoz Pest, febr. 2-kán 845. In: Garay emlékkönyv 122. p. (A kiemelések tőlem: T. G.) Az emlékkönyv összeállítója sajnálatosan nem tudta azonosítani Garay ekkor írt művét; Thern Károlyt pedig sem itt, sem későbbi megzenésítése révén az egész kötetben meg sem említi.

36 GJÖM 4. köt. 320-321. és 328. p.

va fejezi ki a végső mondanivalót: „*Itt a nagyság fényugári! / Ott szép örömvirági! / Mert a nemzetiséggel / Művészet együvé kel; / S mert a szelid művészet / Fénnyel csak úgy tenyészhet, / Ha rajt nemzetiségnek / Szerelme, csókja égne.*”³⁷ (Szüleinek postázott leveléből tudjuk: GARAY elment az ünnepélyre, majd egy hét múlva orvosához, mert megfázott: „*elég súlyos bajba estem – főszaqqatásba és szemhomályosodásba, úgy hogy újra írni és olvasni csak tegnap és ma kezdek, – a szobából tehát három hónap alatt csak kétszer voltam kiinn*” – írja 17 nappal a bemutató után.³⁸)

Valószínűsíthető, hogy az együttműködést a költő és a zeneszerző-karmester is gyümölcsözőnek ítélhette, s további terveket is dédelgethettek. Ennek egyik nyilvánvaló jele az utolsó, még elkészült, színpadi előadásra szánt mű, mely zenei szempontból már címében is igen beszédes: *Kar-ének József-nádor félszázados öröm-ünnepére. 1846.*³⁹ Mivel tudjuk, hogy GARAY János nem csupán formailag tisztelte a nemzet és a király közötti nagy közvetítőnek és kiegyenlítőnek tartott HABSBURG főherceget, a LANDERER és HECKENAST kiadó-tulajdonosok az ő nagyszabású költeményével elegáns díszművet is terveztek,⁴⁰ a zenés darabot

37 GJÖM 4. köt. 328. p.

38 Szüleihez. Pest, febr. 23.-kán 845. In: Garay emlékkönyv 123-124. p.

39 GJÖM 4. köt. 329-344. p. Ferenczy József jegyzeteiben (GJÖM 4. köt. 349-350. p.) nem említi meg, hogy a művet Ney Ferenc Emlékvonások Magyarország nádorispánjainak életéből című tanulmányának társaságában díszes, albumszerű kivitelben, s szinte ehhez az alkalomhoz átalakított (Kar-ének cs. k. főherczeg József nádor dicső nádorsága félszázados öröm-ünnepére) címmel ki is adták. A közös kiadás címe és könyvészeti adatai: Nemzeti Örömemlék főherczeg József nádorispán ő fensége félszázados nádorsága ünnepének dicsőítésére 1846-ban. [Pest, 1846. Ny. Beimel József.] 4 levél + 96 p. A kötet másik alkotója a költő életében több volt pusztá szerzőtársnál, hiszen Ferenczy József életrajzában 1849-1850 fordulójáról írja: „Összes költeményeinek kiadását tervezte. Barátja, Ney Ferenc, segített neki az összeállításban, ki majdnem mindennapos volt a betegnél.” GJÖM 1. köt. LXII. (62.) p. Halála után pedig: „A nemzet sem maradt hűtlen költőjéhez, mert Ney Ferenc felhívására alig két év alatt 10,000 forintot adott a fiatal özvegy és az árvák segélyezésére.” Jeney János: Garay János. Bp., 1932. 89. p. / Palaestra Calasanciana. A piaristák doktori értekezései az 1932. évtől 1. szám/

40 Nádoremlék. József csász. kir. főherczeg. Magyarország félszázados nádorának élete. Irta Horváth Mihály. – Pályaképek főherczeg József nádor életéből. Irta Garay János. Pest, 1865. Heckenast G. VIII + 196 p. A díszkötésű mű kiadásakor megemlítik: „A munka előszavában tudunkra adja a kiadó, hogy ez emlékkönyv

nem a költő saját indíttatású kezdeményezésének kell gondolnunk, hanem a Nemzeti Színház olyan egyedi igényére készült műnek, amellyel csakis az intézmény sajátos művészi eszközeivel fejezheti ki hódolatát. A műben szoprán, alt, tenor, basszus (úr, pór, iparos, tudós), külön pogány és külön keresztény kar, s még négy (közülük három jelképes) főbb szereplő kap feladatot. Távoli diadalének után „*a zene egy a chaos zürzavarából fokonyként fejledező derű festésébe megy által*”, később „*a zene ütközeti zajt fest, mely vége felé diadal-énekké fejlődik ki*”, azután „*a zene rettegő, aggodalmas jelleméből, panaszos keservbe megy át*”, hogy utóbb számos szólón keresztül egy „*Végkar*” megzendülésében csúcsonyodjék ki. Ez a mű nem utólagos emlék, hanem a várt, megüendő valóságos évfordulóra íródott, de ez az esemény a nádor betegsége miatt elhúzódott, majd halála után örökre csak terv maradt: hogy is lehetett volna elénekelni már akkor: „*Isten! nagy és hatalmas! / Menny- s földnek szent ura! / Add, még sokáig éljen / Országunk nádora!*”⁴¹ Mindez azonban mit sem von le GARAY művének és zenei vonatkozásának értékéből.

Thern Károly feltételezett zeneszerzői szerepét valószínűsítheti az imént vázolt előző eredményes együttműködés, a feladat zeneileg ki-sebbszerű jellege, de az is, hogy talán már megalkotása hónapjában, 1846 szeptemberében megzenésítette a költő *Szegszárdi bordal* című – korában rendkívüli sikerű, és a *bikavér* szót először világ elé táró – versét, s ez egyaránt utalhat szorosabb kapcsolatukra, személyes találkozásaikra, de akár a komponista kedveskedésére is.⁴²

közzétételét még 1847-ben készítette elő oly szándékkal, hogy vele azon fejedelmi államférfiu emlékezetének áldozzon, ki mint Magyarország nádora, félszázadon keresztül nemcsak a haza kormányrúdját igazgató, hanem nevét a nemzet történetébe is a legbensőbbben beszötte. [...] A bekövetkezett mozgalmas idők e szándék valósulását meghiúsították. A jobb idők hajnala – hosszú, sötét éj után – csak most kezd ismét derengeni. A fölébredt közös bizalom perceiben – mondja a kiadó – most, midőn az élő ivadék, élete fonálát ismét a szomorú időt megelőzőt szép napokéhoz kötni kész, elérkezettnek látja azon időt, melyben ez évek óta pihent emléklapokat át kell adnia a nemzetnek...” Nádor-emlék. Irodalom és művészet. In: Vasárnapi Ujság 1865. nov. 26. 48. sz. A mű megjelent a GJÖM 2. köt. 390-424. oldalán is. Nem közömbös, hogy még a modern szakirodalom is idézi Garay művének megállapításait: Soós István: József nádor (1776 – 1847). In: Nagy képes millenniumi arcképcsarnok. 100 portré a magyar történelemből. Szerk. Rác Árpád. Bp., 2000. Rubicon–Aquila-könyvek 166-169. p.

41 GJÖM 4. köt. 329-344. p. (A kiemelések tőlem: T. G.)

42 Ferenczy József jegyzete: „Zenére tette Thern Károly.” In: GJÖM 1. köt. 463. p.

Akadat azonban költőnk életében THERNNél jóval nevezetesebb előadóművész és komponista, aki korának Európa-szerte ismert magyar zeneszerzője volt. Természetesen LISZT Ferencről van szó. Róla dr. HADNAGY Albert írja: „Pestre jött hangversenyezni, itt [1846.] április 30-tól május 14-ig tartózkodott. Érkezése diadalmenet volt: az egyetemi ifjúság fáklyákkal vonult fel, hogy Szekszárd szülöttjének, GARAY Jánosnak erre az alkalomra írt költeményével köszöntse a hazatért Mestert. Hatalmas sikerű, leginkább jótékony célra adott hangversenyei után LISZT pár hónapra eltávozik, de október 10-én újra Pesten van, hogy 11-én a József Fiúárvház javára hangversenyezzék. Ezt követően utazik Szekszárdra.”⁴³ Ebből nemcsak az derül ki, hogy Szekszárdon nem találkozhattak,⁴⁴ hanem azt is valószínűsíti, hogy a Mester akár kíváncsi is lehetett az őt üdvözlő vers szerzőjére, aki persze művét egy esetleges bemutatáskor sebtében le is fordíthatta számára. Ha erre nincs is adatunk, azt mindenképpen feltételezhetjük, hogy szekszárdi tartózkodása előtt vagy alatt a házigazda AUGUSZ Antal eldicsekedett a kastélyával átellenes házban született koszorús költő-akadémikussal, akinek első kötete megjelenésében atya is tevékeny részt vállalt. (Azt, hogy AUGUSZ kiválóan ismerte GARAY verseit, különösen pedig a *Liszt Ferenchez* címűt, jól mutatja: 1865-ben, a *Szent Erzsébet oratórium* bemutatója utáni, a Mesternek mondott köszöntőjében idézi is: „Zengeményed nagy szavára / Milliók egygyé leszünk; / S lesz a nemzet szent zsoldára / Egybezungó énekiünk...”)⁴⁵

Ilyen előzmények után jöhetett szóba LISZT régi vágya, hogy magyar szövegre alkosson zenét. A kiszemelt vers természetesen rövid, a költő más megzenésített műveihez hasonlóan egy sormetszeténél 7/6-os szótagszámú két sorra szétvált alexandrin. Fülbemászó jambusai mellett könnyen érthető tartalma, sőt szelíd szellemessége is alkalmas-

43 Hadnagy Albert: Liszt szekszárdi kapcsolatairól. S. a. r., kieg., jegyz. Prahács Margit. In: Tanulmányok Tolna megye történetéből. Szerk. Puskás Attila. Szekszárd, 1969. Tolna megyei Tanács Levéltára 2. köt. 223. p.

44 Évesen ezt feltételeztem tanulmányomban: Liszt Ferenc Szekszárdja – Szekszárd Liszt Ference. In: Honismeret 39. évf. 5. sz. (2011. okt.) 45. p. Némi mentésül szolgál a tévedésre, hogy akkor még nem jelent meg az a Garay-levél, amely egyértelműen igazolja, hogy 1846 októberében már Pesten tartózkodott. Lásd erről levelét szüleihez. In: Garay emlékkönyv 146-147. p.

45 Felköszöntés Liszt Ferencre. In: Vasárnapi Ujság 32. évf. 34. sz. (1865. aug. 20.) Augusz Antal ugyanekkor nem említi a költő nevét.

sá tette a sikeres próbálkozásra. „Mily tiszta vagy patakcsa! / Lelátni kebledig, / Mindannyi kis kövecsrre, / Mely benned rejtetik. // Igy látni szép szemén át / Az ő keblére le, / S ah éppen ily köves szűt / Táplál a kebele!” Mindössze ennyi *A patakznál* című, 1837-ben írott vers, mely „a *Hajnal 1838-iki évfolyamában*” jelent meg először, de az ezt megjegyző FERENCZY József Lisztről már nem szól.⁴⁶ HADNAGY Albert a komponálás körülményeiről és mibenlétéről megírja: „LISZT AUGUSZ és PETRICHEVICH HORVÁTH Lázár kíséretében 1846. október 24-én hagyta el Szekszárdot, hogy eleget tegyen a pécsi meghívásnak. Útközben Nádasdon, SCITOVSZKY János pécsi püspök, a későbbi esztergomi érsek nyári lakában szálltak meg. Itt írt LISZT először magyar szövegre. A szekszárdi GARAY János »A patakhoz« [!] c. költeményére komponált férfinőgyest a pécsi dalárda számára.”⁴⁷

Nem adatunk rá, hogy ekkor előadták-e az egylet későbbi tagjai, de más forrásból azt viszont tudjuk: ekkor még nem is volt Pécssett dalárda. A legújabb kutatások szerint: „WITT János hegedűművész vezette négyfős pécsi delegáció meghívására 1846. okt. 25–28. között járt Pécssett. Kérésükre [!] írta Mecseknádasdon GARAY János: *A patakhoz c. versére első magyar férfikari négyesét, »A patakcsa« címmel. E mű lett ösztönzője a Pécsi Dalárda 1847-es alapításának.*”⁴⁸ Ha nincs is okunk kételkedni ezeknek az állításoknak igazában, az egy sereg újabb kérdésre nyit kaput. A legelső mindjárt az: miért éppen ennek a – minden túlzás nélkül mondhatjuk – nem éppen jelentős versnek a megzenésítését kérték a Mestertől? Egyáltalán mi indokolná, hogy a főmeghívó WITT János, hajdani székesegyházi zenekari tag, volt püspöki magán zeneiskolai tanár, akit utóbb az osztrák városparancsnok (hihetőleg forradalmi érzülete miatt) majd 1849-ben ki is tilt a városból,⁴⁹ éppen ezt a sem nem keresztény, sem nemzeti, sem nem különösebben mélyen filozofikus, legkevésbé pedig népinek vagy bármire buzdítónak mondható verset

46 Ferenczy József jegyzete: GJÖM 1. köt. 342. p.

47 Hadnagy Albert: Liszt szekszárdi kapcsolatairól. S. a. r., kieg., jegyz. Prahács Margit. In: Tanulmányok Tolna megye történetéből. Szerk. Puskás Attila. Szekszárd, 1969. Tolna megyei Tanács Levéltára 2. köt. 225. p. Az eredeti szöveg hibás verscímén nem változtattunk.

48 Kovács Attila: Liszt Ferenc és Pécs. In: Pécs Lexikon. Főszerk. Romváry Ferenc. Pécs, 2010. Pécs Lexikon Kulturális Nonprofit Kft. 1. köt. A–M. 465. p.

49 Vargha Dezső: Witt János. In: Pécs Lexikon. Főszerk. Romváry Ferenc. Pécs, 2010. Pécs Lexikon Kulturális Nonprofit Kft. 2. köt. N–Zs. 408. p.

kívánta volna kottára vinni? Sokkal inkább valószínűnek tarthatjuk: nem a konkrét versre vonatkozhatott a felkérés, s abban, hogy mégis ezt zenésítette meg, szerepe lehetett AUGUSZ Antalnak éppúgy, mint PETRICHEVICH HORVÁTH Lázárnak vagy másnak.

Bármilyen meglepő, de a költő élete végéig alig akad már adunktunk művei megzenésítésére, illetve előadására. Erre való utalásokat nagy valószínűséggel lehetne találni a már említett Adolf BUCHHEIM és Oskar FALKE *Nationalgesänge der Magyaren. Mit einem Anhang: Sachsenklänge aus dem letzten Revolutionskriege* című háromkötetes gyűjteményben, illetve VASFI (EISLER) Mór és (az e kötetben BENKŐ álnéven közreműködő) KERTBENY Károly hasonló összeállításából,⁵⁰ amely – akárcsak az előző – számomra hozzáférhetetlen.

LOVAS Csilla tanulmányában⁵¹ említi az 1850 januárjában megrendezett, Nemzeti Színházban lezajlott hangversenyt, de ennek műsorában s a hasonmásban bemutatott – ezt hirdető – plakát között több ellentmondás és elírás is akad. „1849 decemberében SZILÁGYI közölte, hogy [a] hangversenyhez [a] hatóság az engedélyt megadta[,] és a műsortervet is részletezte: ERKEL vállalja el a rendezést. HOLLÓSI Kornélia két dalt énekel, LÁSZLÓNÉ ariát, TÉLEY [!] Róza a Magyar hölgynek születtél című GARAY versére írt dalt adja elő, JÓKAINÉ, BULYOVSZKYNÉ és LENDVAY szavalni fogak, GARAY karéneket és a zenedarabokat a színház tagjai adják elő”⁵² – írja a Hölgyfutár 1849. december 27-i számára hivatkozva a tanulmány szerzője. Nincs kétségünk afelől: a SZILÁGYI [Sándor rendező] által előzetesen közölt műsort valóban *elő szerették volna adni*, sőt az is lehet, hogy a Helytartótanács vagy HAYNAU megbízottja ezt egy gyenge pillanatában engedélyezte is. A tanulmányíró által (egy oldalon belül egyszer „január 20.-án” [sic!], majd öt sorral lejjebb „január 21.” megjelöléssel) említett hangverseny plakátjáról azonban már az ígért művek és előadók többje hiányzik. LÁSZLÓNÉ, TÉLEY Róza⁵³ és LENDVAY – hacsak a kar névtelenségében nem – nincs a szín-

50 *Nationallieder der Magyaren*. Uebersetzt von Vasfi und Benkő. Braunschweig, 1852. Jeger XXVI + 6 + 384 p.

51 Lovas Csilla: A Garay-kultusz. In: Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve XXVI. (Szerk. Gaál Attila.) Szekszárd, 2004. A Wosinsky Mór Megyei Múzeum kiadása. 23-36. p. (A kiemelések tőlem: T. G.)

52 I. m. 25. p.

53 Nem tudjuk eldönteni, hogy a Hölgyfutár közleményében szerepel-e elírással,

lapon, GARAY tervezett művei helyett egyedül az ártatlan *Hasszán* című költeményt „szavalja JÓKAINÉ”.

Két fontos adalékkal mégis szolgál ez a tervezet, illetve a megvalósult hangverseny. Az egyik nyilvánvaló elírás, mert igen nehezen képzelhető el, hogy „GARAY karénekét” szándékoztak volna előadni, hiszen a költőnek tudomásunk szerint csak egyetlen ilyen című megzenésített alkotása van, az 1846-os, soha be nem mutatott *Kar-ének József-nádor félszázados öröm-ünnepére*.⁵⁴ Ezt aligha tarthatták alkalmasnak és aktuálisnak. Lehet azonban a cím elírás, amit erősítene, hogy ERKEL vezénylései során mindig beiktat egy-egy saját szerzeményű művet, s van is ilyen, a *Körének*,⁵⁵ (a versek között: *Köri kördal* címen találjuk), amely csupán egyetlen betűvel tér el a címben. Ennek a szövege azonban (pl.: „*Minket a kor szent szózatja / Egyeségre szólított, / A rokon szív testvér-lángja / Egy testté szilárdított; / Mi magasztos érzetinkkel / Összeforunk mindenikkel, / A ki hú s magyar.*” Stb.) egy levert forradalom és szabadságharc után aligha hangozhatna el.

A másik adalék, hogy „a Magyar hölgynek született című GARAY versére írt dal” említi, amelynek címéhez toldották ugyan az abban nem, csupán a költemény első sorának végén szereplő szót, de kétségtelenül mint megzenésített művet említik. Kétkedhetnénk ebben, vélhetnénk azt, hogy esetleg a szavalat helyett véletlenül írták el dalnak (ahogy az előző esetben nyilvánvalóan a címben hibáztak), de az előadó egyértelművé teszi: bizonyosan énekszámról van szó, hiszen előadója Tély Róza szopránénekesnő, akinek egyrészt versmondásáról amúgy egyetlen adatunk sincs, másrészt szavalként kiváló színésznők előzték meg őt akkoriban, nem lenne tehát indokolt versmondói fellépítése. Sajnos, e töredékes adatból bármennyire is nyilvánvaló a *Magyar hölgy* című költemény megzenésítése, a szerzőről mit sem tudhatunk.

Több jel mutat arra, hogy a szabadságharc után – főleg a *Szent László* című nagyszabású történeti költemény megjelentetése révén –

vagy tollhiba, de a színésznő neve helyesen: Tély Róza (operaénekesnő, szoprán). 1847 óta többször lépett fel a Nemzeti Színházban, de annak szerződött tagja soha nem volt. Lásd erről: Tély Róza. In: Magyar Színművészeti Lexikon. A magyar színjátszás és drámairodalom enciklopédiája. Szerk. Schöpflin Aladár. Bp., 1931. Az Országos Színészegyesület és Nyugdíjintézete k. 4. köt. 346-347. p.

54 Lásd a 39. jegyzetet!

55 Lásd a 29. és 30. számú jegyzetet!

GARAY népszerűsége tovább nőtt, halála után pedig részben a családja iránti országos (gyűjtésben is megnyilvánuló) részvét, de az ekkori irodalmi és zenei rendezvények is jól mutatják ezt. Az utóbbiak közül kiemelkedik az az emlékhangverseny, melyet egykori pécsi iskolatársa, pest-budai író társa, NAGY Ignác szervezett, s melynek néhány szavas emlékét Jókai örökítette meg. „GARAY elment az ősz hulló leveleivel, NAGY Ignác érze talán, hogy az ő jelszava a tavasz fakadó bimbói? Az ő eszméje volt e hangverseny az elhunyt költő barát árvái számára. Ő akarta azt rendezni. [...] A GARAY emlékére tartott hangverseny napján kivette munkás kezeiből a tollat az Isten halavány angyala, a halál; és monda néki: pihenj meg. E himnusz helyett, mellynek hangjai e helyről ég felé törnek, más éneket, más dalt hall ő már odafenn!”⁵⁶

Nem tudjuk pontosan, milyen művek hangzottak el ezen a kegyeletes alkalmon, de egy véletlen adat arra utal, hogy feltehetően külön zeneműben is megörökíthették a költő emlékét. Annyi bizonyos, hogy jól sikerült alkotás lehetett, mert néhány év múlva Szegeden [!] is megszólaltatták – DUGONICS Andrásra emlékezvén. „Az ünnepelet elhunyt jelesünk fölékesített aranykeretű arcképe előtt, »Garay megüdvözülése« című szóhangnégysé eléneklésével zárák be – számol be az eseményről a korabeli tudósító –, s mi azon meggyőződéssel hagyók el a színházat, hogy a nép, melly elhunyt jelese iránt illy kegyeletet, illy tiszteletet tanusit, megérdemli becsülésünket, s hogy attól méltán várhatjuk, miszerint az irodalom és művészet fölvirágzásának előmozdítását szíven viselje.”⁵⁷

A tudósítás (talán álneves) szerzőjéről sehol nem leltünk adatot – sem PÉTER László *Szeged irodalmi emlékhelyei* című könyve, sem GULYÁS Pál írói álnévlexikonja nem említi –, de az kétségtelen: jelen volt az általa leírt alkalmon, és semmi oka sem lehetett elírni az említett zenemű címét. Az összefüggésekből világos, hogy ennek irodalmi vonatkozású műnek kellett lennie – az alkalom miatt –, s bár akad a magyar irodalomban egy másik GARAY (a költő többször emlegetett öccse, Alajos), a „megüdvözülése” csakis halottra vonatkozhat, akkor pedig kizárólag GARAY János jöhet szóba. A „szóhangnégysé” fogalmát már SZILY Kálmán *A magyar nyelvújítás szótára*, sőt a CZUCZOR–FOGARASI-

56 Jókai Mór: Magyar költők sorsa. In: Vasárnapi Ujság 1. évf. 4. sz. (1854. márc. 26.) Nagy Ignác halála s a Garay-emlékhangverseny időpontja: 1854. március 19.

57 Keszthelyi: Dugonics emlékének megünneplése. Vasárnapi Ujság 6. évf. 34. sz. (1859. aug. 21.)

féle hatkötetes nagyszótár sem ismeri, de azért kikövetkeztethető a jelentése. „Szóhang, a nyelvtanban a. m. a nyelvben, a beszédben előforduló hang; egyszerűben: hang”,⁵⁸ ebből következik, hogy *talán férfinégyes*, melyet az első és második tenor, alt, basszus valamilyen variációjára írhattak. ERKELTŐL THERNIG s köztük több tucatnyian szóba jöhetnek zeneszerzőként, de ennek felderítése a nagyobb lehetőségekkel rendelkező (pl. az újabb és újabb digitális adattárakhoz hozzáférő) jövőben nemzedékre marad.

GARAY verseinek megzenésítése ezzel azonban még korántsem zárult le: a különböző utána következő korszakok más és más szempontból tartották értékes dalalapanyagnak műveit. Valószínűsíthetjük, hogy a NAGY Ignác által szervezett koncerten már elhangozhatott a DOPPLER Ferenc⁵⁹ (Lemberg, 1821. okt. 16. – Baden [Bécs mellett], 1883. júl. 27.) lengyel virtuóz fuvolaművész, a Nemzeti Színház operájának első fuvolása és zeneszerző által 1854-ben *A dálnokot hagyjátok* című vers az erre komponált zenei formában.⁶⁰

Az eredeti cím ugyan a végén felkiáltójellel és három ponttal egészült ki,⁶¹ de ennél fontosabb, hogy a sötét BACH-korszakban igen merésznek számíthatott a szöveg néhány kitétele. Érdeemes szövegszerűen idéznünk a kilenc versszakból, csupán 127 szóból álló költeményt, amely – szinte már természetesen így van ez a megzenésített művek esetében – 7/6-os osztatú sorokból, vagyis félbetört alexandrinokból áll. „*A dálnokot hagyjátok! / S hagyjátok álmaid. – / A dálnok álmodásin / Nincsen gunyolni mit. // Csak legyetek ti ébren, / Csak föllengjen fen ő, – / Álmaiban egybefolynak / A mult, jelen s jövő. // Csak hordjátok ti híven / A hon ügyét, baját; / Ti vállon, ő a szívben / Hordozza a hazát. / Ti gomblyukra fűzétek / A hon három színét; / Ő hív szívébe véste / Szentségül szent nevét, // S midőn szabadság s jobblét / Zászlótokon lebeg; / Legyen szabadság s szebblet, / Miért ő hön eped. // A dálnokot*

58 Szóhang. In: A Pallas Nagy Lexikona – Az összes ismeretek enciklopédiája 16 kötetben. Bp., 1893–1897. Pallas R.-T. Szöveges és hipertextes adatbázis. CD-ROM Bp., 1998.

59 Doppler Ferenc. In: Szabolcsi Bence, Tóth Aladár: Zenei Lexikon (2003.) WS – 029 CD-ROM (A Garay-kompozíciót nem említi.)

60 Ferenczy József jegyzete a vershez: „Megjelent először a Pesti Divatlap 1844-iki évfolyamában. Zenét írt rá Doppler Ferenc 1854-ben.” In: GJÖM 1. köt. 342. p.

61 GJÖM 1. köt. 302. p. Innen és a következő oldalról idézzük a teljes szöveget is.

hagyjátok! / S hagyjátok álmaikat – / S melynél egyébbel nem bír / A szív oltárait. // A dalnok álmódását / Szellemkéz rezgi át; / Dalába hangot és szót / Isten sugalma ád. // Mert a dalban istenség van, / S mint él az, él a dal / A népek örömeivel, / A nép fájdalomival. // A dalnokot hagyjátok! / Hagyjátok álmaikat, – / A költő álmódása / Megtermi magvait.”

Az 1844-ben erőteljesen reformernek ható, de az alkotó romantikus, ám kellően megszelídített zsenikultuszába burkolt mondanivaló az egyre szabadabbá váló hazában egészen másként visszhangozhatott, mint ugyanott, de akkori felfogás szerint a leverte forradalom utáni – birodalmi tartományban. Mi indokolhatta, hogy „A hon három színét” emlegető, a „szabadság s jobblét” gondolatát összekapcsoló, „A népek örömeivel, / A nép fájdalomival” törődő, ekkor már meglehetősen merész szavak és mondatok – talán gond nélkül – a nagyközönség elé kerülhettek? Az egyik lehetséges válasz az, hogy mivel GARAYT a jó szándékú KOSSALKÓ János fővádló felmentette,⁶² így gutgesinntnek számított. De ez még önmagában nem lett volna elég. Nyilvánvaló, hogy egy megzenésített műben – noha a dallam lehet akár egyenértékű, sőt a verset meghaladó minőségű is – a hatást elsősorban a jelentés hordozójában, a szövegben kell keresnünk. Márpedig a költőt, aki halott, nem lehet felelősségre vonni. Külön esik a latba az a valószínűsíthető kegyeleti tényező, hogy a mű éppen az ő emlékére rendezett hangversenyen hangzik el – minden bizonnyal a Nemzeti Színház avatott művészeinek előadásában. Ennek az intézménynek FESTETICS Leó az igazgatója, aki fölött az akkori Helytartótanács elnökhelyettese, AUGUSZ Antal áll. Noha e két úrnak utóbb párbajba torkolló összetűzései is lettek, a GARAY-emlékhangverseny ügyében aligha voltak vitáik. Ha ehhez hozzávesszük AUGUSZnak a költő iránt érzett külön személyes tiszteletét, (de még a zenei műveltségét is), nem kétséges, hogy szerepe lehetett a megzenésített mű előadásában.

62 „Midőn a politikai zaklatások idején Garay is megidézett a hadi törvényszékhez, hogy igazolja magát s midőn kérdezték, hogy mit írt, hogy tartott-e nyilvános szónoklatokat? Garay nyugodtan felelé, hogy hazafias költeményeket írt. Kossalko [!] János akkori közvádlo, – jelenleg legfőbb törvényszéki ítélő bíró – ki a magyar írók iránt kiváló elnézést tanúsított, s őket mindig a legmelegebben pártfogolta, félvén, hogy Garay önmagát dönti veszélybe, közbeszólt: Ismerem Garay műveit, nincs bennök semmi! Mire csakugyan igazoltatván, többé semmiféle zaklatásnak nem volt kitéve.” Ferenczy József életrajzi jegyzete. In: GJÖM 1. köt. XLIV. (44). p. és Ferenczy József dr.: Garay János életrajza. 40 arany jutalmat nyert pályamű. 1 arczképpel. Bp., 1883. Franklin-társulat 186. p.

FESTETICS igazgató egyik kedvence, BOGNÁR Ignác tenorista és zeneszerző, (Csepreg, 1811. – Bp., 1883. nov. 1.), „számtalan dal és karének” szerzője, „1847-től kartanító a Nemzeti Színháznál”, amikor itt élete fő művét, a *Tudor Mária* című nagyoperáját is előadták 1856 novemberében, ugyanebben az évben zenésítette meg GARAY János *Hit, Remény, Szeretet* című versét férfikarra.⁶³ Csupán a logikus összefüggésből következtethetünk arra, hogy a több száz magyar dalt szerző BOGNÁR művei között ez bizonyos fokig kiemelkedő helyet foglal el, mivel a szócikket író MAJOR Ervin *A szellőhöz* című 1875-ös VÖRÖSMARTY-megzenésítésen kívül csak az előbbi említi cím szerint. (Az is felkeltheti a jövődő kutatók érdeklődését, hogy a kiadott dalokon kívül „több százat tartalmazó kötetét a Magyar Nemzeti Múzeum kéziratára őrzi” a szócikk szerint, s e kéziratömegekben bizvást eredménnyel remélhetünk megzenésített GARAY-műveket is.)

Az eredeti, szintén 1844-ben keletkezett vers címe azonban egy kicsit más volt: *Hit, remény és szeretet*,⁶⁴ de ez kegyes és nem katolikus, inkább ökumenikus, jobban mondva ez esetben minden kereszténynek szóló jellegén mit sem változtat. A négy nyolcsoros versszakból álló költemény első három szakaszának kezdősoraiban („Téged hiszünk, nagy Isten”, „Bened reméliünk, Isten!”, „Téged merünk szeretni”) taglalja e három szempontból az Úrhoz való viszonyt, s végül a negyedik szakaszban Jézusban (ki „Az isten és ember közt / Szent híd gyanánt felállt”) csúcsosodik ki az ember hite: „Téged hiszünk, nagy Isten, / Ég föld dicsó ura, / Bened reméliünk, Isten!, / Szelid[,] kegyes atya. / Téged merünk szeretni / Fiadnak általa; / Mert te vagy a szeretet / Legtisztább hajnala!” (Ahogy a megzenésített művek többsége, ez is kettéválasztott alexandrinokból, 7/6-os osztatú sorokból áll.) A politikailag legkevésbé sem kényes mű tulajdonképpen igen ritka a költő alkotásai között. Tisztán vallási indíttatású versnek mondható, de a hasonló jellegű művek közül bizonyára nem véletlenül ragadta meg éppen ez ekkoriban a komponista képzeletét: az esztergomi bazilika felszentelésének idején vagyunk, midőn mások is békés húrokat pengetnek.⁶⁵

63 Major Ervin: Bognár Ignác. In: Szabolcsi Bence, Tóth Aladár: Zenei Lexikon (2003.) WS – 029 CD-ROM

64 GJÖM 1. köt. 305-306. p. Ferenczy József egyáltalán nem fűzött jegyzetet a vershez, így természetesen a megzenésítést sem említi.

65 „Itt fogunk tollhoz, itt írjuk le kedves honfiainknak a látott és hallott ritka dolgokat,

A következő GARAY-vonatkozásnál is inkább erről, mint megzenésítésről beszélhetünk. A szerző ZMAJ katonai karmester fia, ZIMAY László zeneszerző (Gyöngyös, 1833. jún. 29. – Bp., 1900. ápr. 8.), „*kar-nagya volt a [GARAY első megzenésített művét is előadój] Pest-budai Dalárdának, majd a Nemzeti Dalkörnek*”. Kései érésű alkotónak látszik, de „*finomízlésű, invenciózus mester volt, ki főként kisebb méretű formákban alkotott vérbeli, hivatott muzsikusra valló kompozíciókat. Dalaiban kora magyar zeneirodalmának lelkes-búsongó nemzeti hangját ütötte meg, zongoraműveiben inkább a romantikusok, főként SCHUMANN hatása alatt állott.*”⁶⁶ Nem tudjuk mindebből mi igaz az „*egyéb művei*” között elsőként említett *Éji hangok a Balatonon* című opus 14. zongorára írt darabra, mely „GARAY János verse nyomán” keletkezett.⁶⁷ Azt tudjuk, hogy az opus 13. az 1867-ben keletkezett *Honfidal*, tehát nagyjából erre az időre datálhatjuk e mű megírását is.

Látszólag egyértelmű, hogy több kisebb részletből álló, 1847 telén megjelent *Baltoni kagylókról* lehet szó.⁶⁸ GARAY költőink közül tagadhatatlanul a magyar tenger első szerelmese, romantikával átszőtt történetei – a Teremtő könnyecseppjétől a balatoni kecskekörmökig – sokak számára kedvesek voltak és maradtak sokáig: 1883-ban például a Balaton-egylet tett ezért nemes gesztust.⁶⁹ Ennek alapján akár több

hogy az ihletettség hangolt lelkesedés Kárpátoktól Adriaig nemzettestünk, sőt a közbirodalom minden rétegeit az isteni gondviselés imádására, a honszerelme fölvillanyozza, miszerint atyáink erényeit s ezekkel a közboldogságot föltámasztanunk sikerüljön.” Majer István: Esztergom. V. A basilika ünnepélyes fölszentelése. In: Vasárnapi Ujság 3. évf. 36. sz. 1856. szept. 7.

66 Eddigi rá vonatkozó adataink forrása: Major Ervin; Zimay László. In: Szabolcsi Bence, Tóth Aladár: Zenei Lexikon (2003.) WS – 029 CD-ROM

67 Uo.

68 Jókai a Mi hír Budán? hírcsokróban így ajánlotta olvasói figyelmébe 1847. november 28-án: „Megjelentek [!] »Baltoni Kagylók«. [!] Garay Jánostól. Ajánljuk a szépirodalom kedvelőinek veterán költőink egyikének e legujabb elmeszüleményét.” In: Jókai Mór összes művei. Cikkek és beszédek (1847. január 2 – 1848. március 12). Összeáll., s. a. r. Szekeres László. Bp., 1965. Akadémiai K. 1. köt. 401. p. A kiadó – jó szokása szerint – azonban előre dátumozta a kötetet, így a könyvészet e formában tartja számon a 60 oldalas munkát: Baltoni Kagylók. Költeményfüzér. Budapest [!], 1848. Szerző sajátja. „ajánlva báró Bésán Klára és Bésán Mihály úrnak mint füredi emléket”. Ferenczy jegyzete: GJÖM 2. köt. 464. p. A címben itt, s a GJÖM 2. köt. 89. oldalán is csak az első szóban nagy a kezdőbetű.

69 A kegyeletet jól tükrözi Jalsovics Aladár: Emléklapok a Balaton-egylet Garay János

ihlető szálra is gondolhatunk a zongoradarab előzményeként, valójában azonban mégis csak egyre, a *Balaton* *magylók* V. részére, mert az éjszaka témája csak ebben bukkan fel, s nem hiányzik persze a romantika sem. „*Két tündér szózata csábít / A hold s a kies Balaton; / A hold egy ezüsthaju hárfás, / A másik egy szép hajadon. // Csolnakra, lapátra, barátim! / Az est oly tiszta, oly hűs, / Hab habbal ölelkezik, a szél / Pajkos játékokat úz. // Dalt mondjatok a Balatonnak, / Dalt kedvel az éjjeli hold, / Dalnok vala ő is a hárfás, / Mig ifju s szerelmes volt. // Mit suttog e játszi szellő? / Mért olyan csendes az ár? / Szerelmet vall Balatonnak / Méz ajkival a csapodár. // Légy üdvöz, ezüsthaju hárfás! / S te pajkos, hűs fuvalom! / Szépen köszönjük a táncot, / Te kékszemu szép hajadon!*”

Szintén a romantika lehetett legfontosabb indoka egy különös GARAY-mű megzenésítésében BERTHA Sándornak (Pest, 1843. aug. 19. – Párizs, 1912. nov. 24.). A zeneszerző, zongoraművész és zeneíró Pesten MOSONYI Mihály, Berlinben Hans von BÜLOW, majd 1864-től Rómában LISZT Ferenc tanítványa, „*majd véglegesen Párizsban telepedik le*”⁷⁰ Itt írta – a ma már csak a zenei szaklexikon által számon tartott „*A fehér ruha (dal, GARAY versére, 1872)*”⁷¹ című művét. A költő talán legtömörebb kis balladája éppúgy felfogható afféle óvilági sanzónként, mint hat versszakba sűrített drámaként, s lehet, hogy ez is vonzotta leginkább a dallá formálásra a komponistát. S hogy mi még? Akár a családi neve is, hiszen a németül kiválóan művelt BERTHA ismerhette az ottani sokszínű néphit valamelyik rétegét, amelyben nevének jelentése: fehér asszony.⁷² Üres spekulációnak tarthatnánk mindezt, ha nem éppen az

kunyhójának fölavatási ünnepélyére (Bp., 1883. Az Egylet kiadása 46 p.) című műve.

70 Életrajzi adatainak és pályaképének forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. Főszerk. Kenyeres Ágnes. Bp., 1967. Akadémiai K. 1. köt. 198. p.

71 Major Ervin: Bertha Sándor. In: Szabolcsi Bence, Tóth Aladár: Zenei Lexikon (2003.) WS – 029 CD-ROM

72 „Berta (ófelnémet: Berchta, Perahta a. m. a fénylő), több középkori félig-meddig mondai nőnek neve. Berchta a. m. «fénylő», délnémet, valamint frank és thüringiai területen a Holda asszonyt (l. o.) helyettesítő mitológiai alak; Ausztriában Frau Percht. Valószínűleg ő is – úgy mint Holda – a felhők istennőjének egyik alakulása. A felhőkhöz hasonlóan az ő alakja is a legkülönfélébb vonások vegyülete; majd szépeknek, majd rútnak mondják, sőt más felfogás szerint csak elül szép, hátul meg olyan, mint egy dagasztó teknő, tehénfarkkal és lúdtalppal. Az embereknek is hol jöltevéje, hol meg szivtelen üldözője. Bertha néven és a fehér asszony alakjában

Akadémia által kiadott életrajzában olvassánk: „BERTHA Sándor az ERKEL Ferenc utáni magyar zeneszerző-nemzedék egyik legkülönösebb alakja. Azon elv alapján, hogy nemzeti zenekultúránkat a legalapvetőbb rétegektől kezdve kell újra kiépíteni, a barokk polifón formákhoz nyúlt vissza, melyeket nemzeti elemekkel (verbunkos, népies műdal) próbált feltölteni.”⁷³ Ebbe a kép tökéletesen illik a sejtelmes, de éppen a fehér szín bűvöletéhez kötődő mű.

A fehér ruha

„Anyácska, végy beteg
Lányodnak új ruhát;
Fehéret, mint a hó,
Könnyet, mint lenge nád!”

»Fiam, jó gyermekem,
Annyi van, mint a fű
Kék, tarka, zöld, piros,
Ki tudja hány színű.«

„Fehér ruhát nekem,
Fehéret végy, anyám, –
Meg újra esd a szűz –
Az illik énreám!”

S elhozták a ruhát,
Fehér az mint a hó,
A lányka hűlt, hideg
Testére símuló.

előfordul nemesi családok ősanjaképpen is.” Berta és Bertha címszó: A Pallas Nagy Lexikona – Az összes ismeretek enciklopédiája 16 kötetben. Bp., 1893–1897. Pallas R.-T. Szöveges és hipertextes adatbázis. CD-ROM Bp., 1998. Arcanum Adatbázis Kft.

73 Magyar Életrajzi Lexikon 1. köt. 198. p.

Fejénél gyertya ég
 Viaszból hosszasan;
 Mellette anyja sír,
 Keserves kínosan:

»Fehérbe öltözél,
 Szerette gyermekem!
 Hogy istent angyalúl
 Láthasd a mennyeken!«

A modern kor ilyen élményt át nem élt embere talán semmi másnak nem tartja, mint csöpögő romantikának, de ne becsüljük le azokat az érzéseket és zeneszerzői képességeket, amelyek meghitt csodát varázsolhattak ebből a gyöngyszemből. (Annyiban ismét hasonlít az eddigi megzenésítések többségéhez, hogy ez is félbe tört alexandrin, de különösségét az adja, hogy a jambikus hatos végén nincs egy fél versláb, s így nem válik hetessé, vagyis zavartalanul gördül tovább a jambikus lejtés. Mindazonáltal a mű párbeszédese jellege miatt ez a lüktetés egyszerűs mind közel áll a drámai jambushoz is, bár annál jóval tisztább.)

Csupán két mű megzenésítéséről szólhatunk még – szinte tömondatokban. FERENCZY József az 1841-es művek közt elsőként besorolt *Vilma* című románcszerű zsánerkép jegyzetében tudatja: „*Zenét írt rá MIKOLAY Ferenc.*”⁷⁴ A komponista nem szerepel egyetlen általunk forgatott lexikonban sem, de internetes adatbázisban sem leljük. A családról azonban mind NAGY Iván, mind KEMPELEN Béla nemesi famíliákról szóló könyve tudnak, ám Ferenc keresztnévűről nem tesznek említést: tehát kétséges minden ilyen irányú fogódzó. Ha (joggal) feltételezzük FERENCZYRÓL, hogy valahonnét hozzájutott ehhez az adathoz, jó szándékkal hihetjük: valamilyen helyi jelentőségű szerzőről lehet szó.

Annál kevésbé illik ez a kitétel a világhírű KODÁLY Zoltánra, akinek 1926-ban bemutatott *Háry János*át a művelt zenei világ még a II. világháború előtt megismerte. Csakhogy ennek szöveggönyvét – GARAY többször és többek által továbbgondolt műve, *Az obsitos* nyomán – HARSÁNYI Zsolt és PAULINI Béla írta, tehát a motívum elindítóját, az

74 GJÖM 1. köt. 349. p.

élő alak irodalomba emelését köszönhetjük a költőnek. Természetesen ez sem kevés – még a zenéhez kapcsolódva sem.

Néhány mondatot kötelező szánnunk a modern feldolgozásokra is. Ezek sorát a XX. század végén, 1997-ben Szekszárdon, a költő szülővárosában a Holló együttes (KOVÁCS Gábor, RITTER Péter, SILI Károly) nyitja, amely rendkívül eltalált új zenét remekelt a *Szekszárdi bordalra*, s ennek felvétele megtalálható a Magyar Rádió Archívumában. (Bárcsak a többi, a régi megzenésítésekről is hasonlókat mondhatnánk.) A költő születésének 200. évfordulóján, 2012. október 10-én a Garay János Gimnázium dísztermében az Ungaresca Consort (BARABÁSNÉ MORVAI Tímea oboajátékával), illetve a Tolna Megyei Illyés Gyula Könyvtárban MIKOLA Péter (furulya, ének) és NEMES András (gitár, ének) előadásában szólalt meg a *Hymnus*, illetve a *Viszontlátás [!] Szekszárdon*.⁷⁵ Mindkettő zenéjét MIKOLA Péter szerezte.

Összegzésül érdemes a tárgyalt témákból eredő megállapításokat tennünk, az elért eredményekből néhány következtetést levonnunk, illetve a kutatás további lehetőségeire rávilágítanunk.

GARAY János feltételezhetően alapos zenei ismerete hatott költői és drámai alkotásaira. A komolyzenéhez való vonzódása elvezette a Pestbudai Hangszegylethez, első műveinek megszólaltatójához, majd az ezzel (és már eredetileg az alkotóval is) szoros kapcsolatban lévő Nemzeti Színház zenei vezéregyéniségeihez. A kor, de néhány esetben a magyar, német, lengyel és egyetemes zenetörténet jelesei komponáltak dallamot verseire s színházban bemutatott nagyobb alkalmi műveire. Mindebben közrejátszott egyrészt az, hogy alkotásait ritmikailag is igen igényesen formálta meg, s ezzel megkönnyítette a zeneszerzők

75 A költő életében megjelent kiadásokban (az Életképekben 1846-ban, ugyanekkor negyedrért két levélben A szekszárdi bordallal önálló kiadványként, Ujabb versei 1843-1847. 1848-ban megjelent kötetében) költeménye címében határozottan t-nélkül írja Viszontlátás formában (GJÖM 2. köt. 73. p.), de már összes munkái második kötetének jegyzeteiben (GJÖM 2. köt. 463. p.) Ferenczy – s nyomában a Kovács Antal-féle 1956-os válogatás (118. p.) s a Garay emlékkönyv is (22. p.) – önkényesen „kijavítják” ezt a Viszontlátás alakra.

munkáját.⁷⁶ Végül, ami talán a legfontosabb: korában, főleg a reformkorban ki tudta fejezni azt a szellemiséget, amelyben a nemzet és a haladás ügye összefonódott, illetve képes volt kisebb jelentőségű verseivel is a közös kultúra és a romantika stílusának formálódásában részt venni. Volt mondanivalója a forradalom utáni korszakok számára is, többen és szívesen támaszkodtak műveire halála után. A zeneszerzők a korszak irodalmárainak (s talán színházi korifeusainak) kezdeményezésére emlékhangversenyt tartottak hálájuk jeleként, amelyen minden bizonnyal róla szóló jelképes művel fejezték ki tiszteletüket.

Mindez nem jelenti azt, hogy akár mennyiségi, akár minőségi szempontból szembe kellene őt állítanunk más kortársaival. Nem kétséges, hogy például PETŐFivel sem előtte, sem utána senki nem versenyezhetett, (vagy ha igen, akkor meg költőként nem tartották vagy tartják ma már számon), de azért ugyancsak meglepődnénk milyen szerény igen jeles poéták megzenésített műveinek száma.

Tüzetesebb vizsgálat, a kéziratos és eddig hozzáférhetetlen adatbázisok feldolgozása szolgálhat még meglepetésekkel, már ami GARAY megzenésített műveit illeti, de legalább ennyire fontos lenne az itt feltárt anyag kottáinak beszerzése és a művek megszólaltatása egy történelmi hangverseny keretében. Ha – ilyen irányú képzettség híján – e tanulmányban jobbra mindvégig tartózkodtunk is művek és szerzők minősítésétől, illetve csakis a legszükségesebbekre szorítkoztunk, ez zeneileg pallérozott szerző a jövőben könnyen megteheti. Mi ehhez csupán az ismeretlenben bűvő adatsorban próbáltunk némi világosságot gyűjtani.

76 Garay életrajzírói közül nem mindenki ért ezzel egyet. „Nyelve verseiben és verses elbeszéléseiben természetesebb, drámáiban csiszoltabb. Mindkettőből hiányzik azonban a művészi ritmusérzék, amiért is sorai sokszor dőcögők, egyenetlenek, laposak, sőt néha – süketek.” Jeney János: Garay János. Bp., 1932. 88. p. /Palaestra Calasanciana. A piaristák doktori értekezései az 1932. évtől 1. szám/ Jeney állítása bizonyítására egyetlen sort sem idéz, s ez véleményét igencsak szubjektivizálja. Nem sejtethjük, pontosan mire gondolhatott, de eddig még hibátlan munkásságú költő nem született... Azt azért megjegyezhetjük, hogy az irodalomtörténeti tények szerint – mert a disszertáció írójának vélekedésével csak így hangzik egybe – nemcsak Garay volt süket a verselésre, hanem akkoriban az egész Magyar Tudományos Akadémia, amely 1844-ben éppen verseit jutalmazta nagydíjjával, 100 arannyal, s a „jutalom kivívásában részére Vörösmarty, Jósika és Széchenyi buzgólkodtak különösen”. Ferenczy József: Garay János életrajza. In: GJÖM 1. köt. XXXV. [35.] p.

Absztrakt

„Magyarországnak a legújabb időkig nem volt igazi műzenéje... Erre csak a múlt [XIX.] század kezdete óta nyílt lehetősége” – állapítja meg Bartók Béla. E szempontból is fontos a reformkor kiemelkedő költőjének zenéhez való viszonyát vizsgálunk: a témáról még nem született feldolgozás, az elszórt adatok hiába várták összegzésüket. Garay János, bár zenei tanulmányairól nem tudunk, korát meghaladó színvonalon ismerte a klasszikus zenét. Drámáiban több dalbetét, zenei elem szerepel. Művei közt Mozart emléket megörökítő és Lisztet köszöntő verset is találunk. A Pest-budai Hangászegyesület már 1837-ben A sír című költeményének Adler György által megzenésített változatát adta elő. A porosz Schindelmeisser Ludwig Keskeny a való határa (Cantate), ismeretlen szerző[k] a Körének (Hymnus), Egressy Béni az Országgyűlési szózat, Erkel Ferenc a Körének (Köri kördal), Thern Károly (a Nemzeti Színház másodkarmestere) A magyar színiköltészet apotheosisa, a Kar-ének József-nádor félszázados örömnepére és Szegszárdi bordal című művével jelzi a költő zenében megjelenő népszerűségét. Liszt Ferenc első magyar szövegre komponált műve A patakcsa (A patakhoz) című férfinégyes. Már életében kedvelt a Garay versére írt Magyar hölgy című dal. A költő halála után ismeretlen szerző Garay megüdvözülése című alkotással állított neki emléket; Doppler Ferenc A dalnokot hagyjátok!, Bognár Ignác Hit, Remény, Szeretet, Zimay László Éji hangok a Balatonon, Bertha Sándor A fehér ruha, Mikolay Ferenc Vilma című műve mutatja: a komponistákat később is ihlették művei. A XX. század végén a Holló együttes Szegszárdi bordala, a 2012-es bicentenáriumon Mikola Péter Hymnus és Vizszontlátás Szegszárdon című műve jelzi Garay és a zene máig eleven kapcsolatát.

A Szerző:

Töttös Gábor

bölcsészdoktor

bajuszosdocens@igyk.pte.hu

főiskolai docens

PTE Illyés Gyula Kar Társadalomtudományi Intézet

Kutatási területe a Tolna megyéhez kapcsolódó irodalmi, történelmi, gazdaság- és kultúrtörténeti emlékek; Babits Mihály, Garay János életműve; Prágai András *Fejedelmeknek serkentő órája* (1628) című fordítása és nyelvtörténeti jelentősége.

Néhány önállóan megjelent mű: *Babitsról Babitsért* (1983), *Irodalmi séták Szekszárdon* (1985), *Történelmi séták Szekszárdon* (1986), *A szekszárdi szőlő és bor* (1986), *Babits titkok nyomában* (1991), *Garay János* (1993), *Rejtett értékeink* (1995), *Válogatott nyúgeim* (2001), *Hajdani tolnai hölgyek könyve 1-3 kötet* (2002), *Dienes Valéria – Az első magyar professzornő ifjúkora* (2003), *Emlékezetre méltó – Tolna megyei évfordulók /öt kötet/* (2005-2009), *Szép literatúrai ajándék* (2006), *Szekszárd – Mesélő útikönyv* (2008), *Boros kerengő – Szonettkoszorú* (2011), *A Remete-csurgó egykor és ma* (2014).

Legutóbb megjelent tanulmányok: *Mikszáth Kálmán két elfeledett műve* (Tiszatáj 66. évf. 11. sz. /2012/ 73-85.), *A színjátéktól a színműig. Az Ozorai példa és előzményei* (Acta Szekszardiensium 15. évf. /2013./ 139-153) *Szövétnék egy sötét korszakban. Garay János: Szent László* (ItK 118. évf. 2. sz. /2014/ 245-259.)

KIILLESZKEDÉS AZ UNDERCLASSBÓL / EXCLUDED FROM THE UNDERCLASS

Vajda Norbert

Abstract

In this paper we have a special focus on the integration possibilities of the deprived population of Hungary. Our theme based on a research, deal with those families who several years before left their own communities in the interest of better living conditions. They found a way to get access to the labour market in the capital of Hungary, but in the same time had to face the insecure conditions of accommodation. Consequently the analyzed group members seized an empty house in the center of Budapest with their families at the end of 1990s. After a few years they were removed from the house, but some of these families got a low cost rental property nearby. We made interviews with them after a decade, because we identified them as a perfect sample for investigating integration strategies among people who used to belong to the underclass community. Our aim was to make a description about their integration, which they could achieve in their new social environment.

Fókuszpont

Magyarországon, az 1989-es gazdasági rendszerváltást követően, a homogén státuszú deprivált településeken és településrészekben a lakhatási viszonyok által lehatárolt nagycsaládokban a társadalmi tőke krízishelyzetekben is hosszú távon érvényesülni tudott. A közös kirekesztettség egyértelműen a Putnam által leírt kollektív, összekötő társadalmi tőke kiterjedését fokozta, amely a közösségi tudat belső erősödése mellett a homogenizálódó csoportok befelé zárását is

elősegítette. (Putnam, 2000) Valójában a Robert Castel által leírt kiilleszkedési folyamatnak vagyunk tanúi.

„... egy olyan koordináta rendszerben, ahol az egyik tengely a társadalomban a munka révén való betagozódása vagy be-nem-tagozódása, a másik pedig a társadalmi-családi társas kötelekekbe való beilleszkedése vagy be-nem-illeszkedése...” (Castel, 1993:4)

A társadalomtudományokban a 1980-as években indult diskurzus a rétegződésmodellek használatának korlátairól. (Beck, 1983) Más szerzők, később igen népszerűvé vált gondolatai, a természeti és társas környezet kapcsolódást, ezek egymásra hatását, s a fenntarthatóság kérdését állították középpontba. (Giddens, 1991, 1999) A 2000-es évektől, a nemzetközi irányváltással párhuzamosan, a hazai szakmai műhelyek mind inkább emellett foglaltak állást, hogy a társadalmi struktúra vizsgálatához szükséges a vertikális tagozódást kiegészítő/meghaladó szemlélet képviselése. (Kovách 2006; Kovach et al 2012)

Ennek a folyamatnak egyfajta előzményeként tekinthetünk a hazai „undeclass vitára” (Stewart 2001, Ladányi-Szelényi 2001). A 2000-es évek legelején, az alsó státuszúakra koncentrááló kutatók egy része az „underclass” kifejezés hazai terminológiába történő bevezetése mellett érvelt. Ez alapvetően arra a felismerésre vezethető vissza, amely szerint az underclass elkülönül az alsó státuszú, tartós szegénységben élő népességtől. Marginalizációjuk tehát nem kizárólag fizikai formában ölt testet, hanem integrációs akadályokat képez. Az alsó státuszú népességhez hasonlóan ennek a csoportnak a tagjai is képzetlenek, tartós munkanélküliek, de legnagyobb problémájuk nem réteghelyzetükkel függ össze, hanem kirekesztettségükkel. Ebben az élethelyzetben, miközben saját belső értékrendszerük megerősödött, saját csoportjukon kívüli szociális kapcsolataik megszűntek. Mindez településtípustól függetlenül hosszú távon érvényesült, akár az aprófalvas vidékeket, akár a nagyvárosok szegregáló településrészeire tekintettünk.

Az elmúlt esztendőkből önállóan, illetve kutatócsoport tagjaként végzett felméréseim adatai azonban azt mutatják, hogy a „szegénység kultúrájaként” ismert normarendszer jelentősen veszített szabályzóerejéből. (Vajda 2009; Kozma-Vajda et al 2010; Vajda 2014) Az individualizáció és a globális fogyasztói attitűd megtörte a lokális közösségi/kommunális érték-közösséget.

Az alábbiakban nem a deprivált településeken maradó tömegekkel, hanem költözésükkel és lakhatásuk megváltoztatásával közösségüket is elvesztő népesség egy speciális szegmensére fogok koncentrálni. Megfigyelhető, hogy az egyén társadalmi tagságát a marginális csoportban dominánsan jellemző, ugyanakkor a szélesebb társadalmi kapcsolódásokat elzáró normarendszer érvényessége, a fizikai tér megváltoztatásával elhalványul. Tanulmányomban azt vizsgálom, hogy az új kirekesztettség között megjelenő alkalmazkodási stratégiák mennyiben vezethetnek stabilabb társas kapcsolatokhoz. Az „underclassból való kiilleszkedést” olyan személyek esetében vizsgálom, akik elszakadtak eredeti közösségüktől, s a termelési kapacitások szempontjából és a hozzáférhető legális/illegális munkahelyek tekintetében is központinak nevezhető Budapestre költöztek.

Célcsoport

Az 1990-es évek elején a magyarországi vidéki „underclass” valódi közösséget teremtett, de külső kapcsolatok hiányában a mobilitás gátját is felépítette, ami egyúttal a társadalmi struktúra újratermelődéséhez is hozzájárult. Piaccgazdasági körülmények között a tagok közötti folyamatos egyenlőségre törekvés-, a rövid távú időszemléletből következő stratégiai tervezés hiánya-, vagy éppen az azonnali fogyasztás egyértelmű preferenciája a felhalmozással szemben az osztálytársadalom képviselőiből értetlenséget és elítélést váltott ki. A normatagadónak bélyegzett kisebbséget a többség eltolta magától, miközben a kirekesztettek egyre erőteljesebben befelé zártak. Az eredmény egy olyan kettős fal kiépülése volt, amely a többi társadalmi csoporttól már nem csak fizikailag különítette el a résztvevőket, hanem az informális csatornák beszűkülésével azoktól a forrásoktól is elzárta őket, amelyek az egyének szintjén adhattak volna reményt a magasabb státuszok eléréséhez.

A 2000-es évektől mind több jel utal rá, hogy az egységes belső szolidaritás végleg megtört. Továbbra is tartós munkanélküliség és kirekesztettség jellemzi ezeket a területeket, de a közeg belső koherenciája már a múlté. A dezintegráció -, hasonlóan a társadalom többi csoportjához- elérte a család szintjét is.

A családi szerepek részben a mikrokörnyezeti hálózatok hiányában (pl. válások magas aránya), részben a gazdasági depriváció hosszú távú hatásainak következtében (pl. „családfenntartó” apák tartós keresőképtelensége) az identifikáció és a természetes támasz képződés alapvető kritériumait sem teljesítik.

Komoly probléma a család válsága... a fiatalok korán összeházasodnak, aztán elválnak... persze sokan nem is házasodnak össze... Vannak, akik csak pár hónapig vannak együtt... itt is születik egy gyerek meg ott is... az apa elhagyja őket, az anya összeáll mással... a végén igazán senki se tudja, hogy akkor ő most kicsoda... ez aztán könnyen viszi a fiatalokat az alkohol és a drog felé...”

Közösségfejlesztő szakember, deprivált kistéleplés, 2014-ben

A közösségi dezintegráció egységesen érvényesül, de a család és az egyének szintjén természetesen heterogén válaszokat találunk. A következőkben azokra szűkítem elemzésemet, akik a fentebb vázlatosan bemutatott folyamatok hatására a deprivált kistéleplésekről fiatalon, 20-as éveik elején kisgyermekükkel együtt, tudatosan hagyták hátra addigi közegüket.

„Anyukám nem adott helyt nekem... Szolnok megyéből jöttünk el... nagyon felelőtlenek voltunk... 5 és 3 éves gyerekekkel, nekivágtunk... <Budapesten> a testvérem fogadott be, de nagyon sokan voltunk a lakásban, ott nem maradhattunk...” Egyházi fenntartású bérlakásban élő, budapesti középkorú nő, 2009-ben

Közülük is egy speciális szegmenssel foglalkozom: az ezredfordulón „önkényes lakásfoglalóként” rövid időre a figyelem középpontjába kerülő családok képviselőivel készítettem interjúkat. Célom az volt, hogy feltárjam azoknak az integrációs stratégiáknak a főbb összefüggéseit, amelyekkel az eredeti közösségeiket elhagyó családok egymástól függetlenül jellemezhetőek.

Módszertan

Több évtized távlatából nagyon nehezen nyomom követhetőek a családtörténetekben jelentkező konkrét események. A kutatási célja, azonban nem az élettörténetek rögzítése volt, hanem a kirekesztett közegből érkezők változó életstratégiáinak azonosítása. A közös

pontot a lakásfoglalás ideje és helyszíne jelentette, amely az előzmények és az azóta eltelt időszak viszonylatában a közös pontok feltárását tette lehetővé.

Az érintettek mindegyike vidékről érkezve illegális szálláshelyet szerzett magának a Király utca 25-ben. Ez a ház a magyarországi dzsentrifikáció szempontjából kiemelten fontos, belső-erzsébetvárosi területen található, ahol a legkülönbözőbb státuszú egyének egymás közvetlen szomszédságában laktak. Az épület akkor került a figyelem középpontjába, amikor az ezredfordulón annak hátsó, lezárt traktusába rövid idő alatt kiskorú gyermekekkel családok sokasága költözött. Az „önkéntes lakásfoglalóknak” minősített emberekről sokáig senki sem tudta megmondani, hogy hogyan kerültek oda, s hol voltak előtte. A hatóságok az évekig húzódó eljárásokban felderítették, hogy szinte kivétel nélkül a piacgazdasági szerkezetváltást követően munkanélküliséggel sújtott településekről érkeztek. Az önkormányzat egyenként vizsgálta meg az eseteket, s csak azoknak a családoknak keresett a város-, illetve a kerülethatáron belül alternatív szálláslehetőséget, ahol igazoltnak látta, hogy más eszközzel –, befogadó közeg hiányában- a fizikai feltételek semmilyen formában sem biztosíthatóak. A folyamat lezárulását követően, egy évtizeddel később, ennek a csoportnak a tagjait kerestem fel. 2009-ben összesen 19 interjút készítettem, 6 különböző helyszínen, kivétel nélkül olyan személyekkel, akik a redisztributív szektor működésének köszönhetően már önálló, legális lakhatáshoz jutottak.

Az érintettekkel készített interjúkban a lakhatási depriváció egyes formáinak és a kiilleszkedési folyamat állomásainak összefüggéseit narratív technikák alkalmazásával vizsgáltam. Az emberek mindennapi életére voltam kíváncsi, így mindegyiküket arra kértem, hogy tekintsen vissza az életében a közösségvesztés körülményeire és következményeire. Az elbeszélésekben a cselekvő elhelyezte saját magát, tapasztalataira, motivációira így az általam készített keretben reflektált. Az idősíki fontossága minden esetben központi jelentőségű volt, kifejezetten hangsúlyos volt emiatt, hogy miként függ össze jelenlegi életvitele az alany múltbéli tetteivel és lehetőségeivel. Az elbeszélés mellett (telling) kifejezetten törekedtem a megélés (living) és az újraélés (reliving) terminusainak megjelenítésére. Ennek megfelelően sohasem kértem az interjúalanyoktól, hogy közvetlenül

reflektáljanak lakhelyük vagy munkahelyük körülményeire, hanem arra törekedtem, hogy a számukra meghatározó integrációs mechanizmusok a saját olvasatukban kerüljenek megfogalmazásra

A szegregált körülmények közül érkező népesség Budapesten a kirekesztettség új formái között találta magát, ami eltérő területeken sarkalta őket normakövetőnek és normatagadónak minősített viselkedésformák kialakítására, illetve fenntartására. A földrajzi hely változtatásával a kirekesztettség egyik formájából egy másikba érkezők tapasztalatai-, az ezek mögött megbúvó, az érintettek előtt sem ismert szabályszerűségeket strukturált interjúk segítettek számomra jobban megérteni.

Céлом egyértelműen az volt, hogy az időközben kialakított integrációs formáikat a munkavállalás és a gyermeknevelés területén vizsgáljam. Az összefüggések megjelenítése során azonban egy új, addig is feltételezett, de hatásai tekintetében nem ismert jelenség szerepével szembesültem. A kényszerű lakhatási cirkuláció kiterjedtsége mind a munkavállalás-, mind a gyermekek szocializációja tekintetében megkerülhetetlen.

Cirkuláris kényszerek: informális és formális csatornák között

A beszámolók alapján kijelenthető, hogy a fővárosba költözést egyértelműen a magasabb és biztosabb jövedelmek lehetősége inspirálta. Budapesten azonban folyamatos kihívást jelent a lakhatás fenntartása, amit az érintettek instabil munkaerőpiaci integrációja sohasem tud teljes mértékben garantálni.

A deprivált térségek széttöredezett közösségeiből a fővárosba érkezők gyakran meglévő/megmaradt kapcsolatrendszerüket felhasználva találnak lakhatási lehetőséget. Interjúalanyaim esetében is ez volt jellemző. Kezdetekben egy már korábban érkezett rokon/ismerős fogadta be őket, ami azonban előrevetítette az ideiglenességet. A jellemzően leromlott állapotú bérleményekben összezsúfolt, alacsony-, vagy éppen semmilyen bevétellel sem rendelkező tagok között hamar feszültséghez vezetett a lakásfenntartáshoz kapcsolódó költségek megosztása.

Ezzel párhuzamosan a különféle mentális-, és szenvedélybetegségek életvezetési képességekre gyakorolt hatásainak elhatalmasodása is gyakran megfigyelhető, ami a tágabb környezettel is állandósuló konfrontációkhoz vezet. Végeredményben azt láthatjuk, hogy azonos státuszú egyének informalitáson alapuló szolidaritása az új közegben sem képes az életszínvonal emelkedését elősegítő stabilitást biztosítani.

A háztartást elhagyni kényszerülők a hazatérés lehetőségén kívül három legális, nem törvénybeütköző alternatíva közül választhattak.

- Saját maguk szereznek egy piaci bérleményt.
- További instabil informális kapcsolatokra építve átköltöznek egy újabb bérleménybe.
- Igénybe veszik a lakhatást biztosító szociálpolitikai ellátások közül azokat, amelyekre jogosultságot tudnak szerezni.

A nagyvárosi magasabb bérleti díjak rendszeres munkajövedelem hiányában a kisgyermekes családok esetében nem jelenthetnek hosszú távú alternatívát. Az is kijelenthető, hogy az ismeretségen, rokonságon alapuló szívességi lakáshasználat a nevezett okok miatt szintén nem nyújthat tartós megoldást. Mindkét formációt az ideiglenesség jellemzi, így a vidékről érkező nincstelenek életében egyik sem lehet több mint a lakhatási cirkularitás egy-egy újabb állomása. A szociálpolitikai és gyermekvédelmi ellátások sohasem csak a lakhatásra koncentrálnak, míg a komplett nukleáris családok számára elérhető férőhelyek száma erősen korlátozott, így a fennálló jogosultság sem garantálhatja a megfelelő elhelyezést. A kapacitások korlátozottsága miatt ráadásul a megszerzett, ideálisnak minősülő körülmények sem állandósíthatóak, mert minden esetben határozott időszakra vonatkoznak.¹

1 A feladatot a családok átmeneti otthonai, az anyatotthonok és egyes-, utógondozást végző gyermekvédelmi szakellátásért felelős gyermekotthonok tudják felvállalni. Ezek az intézmények stabilitást kínálnak, szakmai felkészültségükkel a hozzájuk fordulónak a szálláslehetőségen túl a hosszú távú tervezés segítségét kínálják. A formalitás azonban nagyon egyértelmű szabályokhoz kötődik, amit be kell tartani az igénybevevőknek. A közösségeiből kiszakadt fiatal szülők éppen döntési kompetenciájuk beszűkülése miatt hagyták el otthonaikat, így jellemzően nem akarnak/nem tudnak rögtön egy új normarendszer kereteibe illeszkedni.

A családok éveken keresztül cirkuláltak a különböző lakhatási formák között. Ezen körülmények között az 1990-es évtized utolsó éveiben, a hatósági illetékességi körök kuszasága miatt az illegális lakásfoglalás még valós alternatívát jelentett.²

Illegális lakásfoglalás mint integrációs eszköz

A lakásfoglalás nyilvánvaló illegalitása ellenére esélyt teremtett a formális és informális szállások között cirkuláló migráns családok részére új közegükbe való beilleszkedésre. Ez a konfliktusokkal terhelt út az üresen álló belvárosi ingatlanokba való beköltözésekkel vette kezdetét. A családok egy pontban történő koncentrációja, a jogszabályi következetlenségekkel, valamint az intenzív médiajelenléttel kiegészülve az illetékes önkormányzat számára nem tette lehetővé a nem kívánt állapot azonnali rendezését.

A Király utcai lakásfoglalók szociális-demográfiai háttéréről Diósi Ágnes 2000-ben megjelent tanulmányának köszönhetően több, pontos információ áll rendelkezésünkre:

„A legtöbbben évek óta Budapesten élnek. Általában már itt élő rokonaihoz jöttek fel, majd albérlettel próbálkoztak, végül lakásfeltörésekkel. Van, aki már évek óta él önkényesként különböző helyeken. Jellemző pályát futottak be a hajléktalanná vált egykori munkavállalók: feljöttek Pestre dolgozni, mert lakóhelyükön nem találtak munkát, munkásszállón laktak, vidéki kapcsolataik megszűntek, esetleg családi életük is felbomlott, megszűnt a gyár, a munkásszálló, utcára kerültek, rokonok-barátok vendégszeretetét sokáig nem vehették igénybe, a hajléktalanszállót sokáig nem bírták, újra utcára kerültek, elfoglaltak üresen álló lakást, kilakoltatták őket, újra elfoglaltak üresen álló lakást.” (Diósi, 2000)

2 Jelenleg ez már nincs így, a jogszabályi szigorítások azonnali intézkedést tesznek lehetővé. Meg kell jegyezni, hogy ezzel a lakásfoglalásokat sikerült felszámolni, de a problémát nem sikerült megoldani. A fővárosi lakhatási szegények folyamatos cirkulációja napjainkban is jelentősen csökkenti az érdekükben tett intervenciók hatékonyságát.

A szerző idézet soraiban épp arról beszél, amire én „cirkularitásként” hivatkoztam. Évekkel ezelőtt érkeztek, nem mentek vissza eredeti deprivált közegükbe, de az új feltétek a különböző bizonytalan lakhatási formák folyamatos vándorlásra kényszerítették őket.³

A családok tisztában voltak illegális helyzetükkal, s valószínűleg azzal is, hogy az elfoglalt ingatlanokat az önkormányzat nem fogja számukra bérleti szerződésekkel legitimálni. Mégis integrációs stratégiáik egyértelműen azt mutatták, hogy a maradni akarnak.

Az érintettek igyekeztek minél inkább megfelelni a velük szemben támasztott elvárásoknak. Rendszeres munkajövedelemmel rendelkezett a felnőttek nagyjából 60-70%-a, míg a gyerekek többsége napközben tankötelezettségének megfelelően közoktatási intézményekbe járt. Fizetni akarták a közműveket, de bérleti szerződés hiányában ezt nem tudták megtenni.⁴ Politikai, egyházi és civil szervezetek szolidaritást vállaltak velük, sőt többségük nyíltan az oldalukra állt. Nem voltak többé egyedül, nem csak saját csoportjuk tagjai vettek róluk tudomást, hanem a külső környezet véleményformálói is.

Ennek köszönhető, hogy rövid időre, de bekerült a köztudatba, hogy ezek az emberek nem olyan feltételek közül érkeztek mint amit a fővárosban megteremtettek maguknak. Azt is többen felismerték, hogy nem a szállás komfortfokozata jelentette a motivációt, hiszen az elfoglalt ingatlanok -, hasonlóan az deprivált térségekben lévő eredeti otthonaikkal- az alapvető emberi követelményeknek sem feleltek meg.⁵

3 Összesen 72 személy, közülük 35 fő fiatalkorú. 17 családban csak 3-ban nem voltak gyerekek. A vidéki érkezők 80%-a Szabolcs vagy Borsod megye településiről származott, de a családok 65% az adatfelvétel időpontjában már minimum 10 éve Budapesten élt. Mindössze egy család volt, amelyik csak 1 éve élt a fővárosban a beköltözés időpontjában.

4 Hozzá kell tenni, hogy ennek hiányában is használták a közműveket, ami illegális pozíciójukat erősítette.

5 A tanulmány fő vonalvezetésétől eltér, ugyanakkor kiemelt jelentősége miatt lábjegyzetben mindenképpen érdemes megjegyezni a következőt. Az ezredfordulón ez az akció néhány hónapra napirendre vette a problémát, de a közvélemény akkor is csak annak manifesztformával foglalkozott, tehát azokkal, akik helyben okoztak, látható feszültséget.

A deprivált térségek nincstelenjei azonban akkor, s azóta sem kaptak tartós eredményeket elősegítő társadalompolitikai válaszokat. Továbbra is

A Király utcai lakásfoglalók helyzetét egyéni megegyezések során rendezte az önkormányzat. Volt, akit visszaköltöztettek vidékre, volt, akinek átmeneti szállásokon nyújtottak menedéket és voltak, akiknek szükséglakásokat ajánlott fel az önkormányzat. 2002 májusában az utolsó családot is kiköltöztették a Király utca 25-ből. Az ingatlanokat befalzták, a jogi réseket betömték, így azóta hasonló akcióra nem került sor.

Lakhatás stabilitása, esély az integrációra

Tíz évvel az események után a Király utcai családok többségére nem egykori összetételében találtam rá. Mint látni fogjuk, e mögött az egyszerű tény mögött nem kizárólag demográfiai okok húzódnak meg, hanem a vizsgálati keretünkbe tartozó közösségi integráció egyéni szintű kudarcai is.

Tíz év alatt nagyon sok minden történt a családtagokkal. Vannak, akik elhagyták a fővárost, sőt az országot is. Vannak, akik megházasodva új családot alapítottak, vannak, akik elváltak, börtönbe kerültek vagy hajléktalanná váltak. Vannak, akik meghaltak, s vannak, akik azóta születtek.

Mégis az önálló, legális bérleményekkel rendelkezők esetében mindenhol létezik egy sajátos családmag, ami sérthetetlen. Nem szerepekhez kötött, mert valahol az anya valósítja ezt meg, valahol az azóta felnőtt fiúgyermek. Sokkal inkább a tagok közös tudatában van jelen, ami alapvetően befolyásolja önmeghatározásukat.

Rendkívül érdekes, hogy hajdani, külső kapcsolataikat tudatosan lezárták. Nem feltétlenül szakították meg a viszonyokat, de elhatárolják

túlzsúfolt, rendszerint szubsztandard lakhatással rendelkeznek. (Értsd. nincs vezetékcsatlakozás víz és/vagy elektromos áram.) A megélhetéshez és a csoporthatárai átlépéséhez szükséges alapvető forrásokat nem tartják ellenőrzésük alatt. Az olyan elemi életfeltételek tartós bizonytalansága mint a napi élelem beszerzésének körülményei, betegség esetén az egészségügyi intézmények elérhetetlensége, téli fagyok idején a fűtés megoldatlansága a deprivált térségek állandósuló problémájává váltak. Ezt az állapotot konzerválja a legális piaci munkahelyek teljes hiánya, ami a redisztributív szektortól való függő helyzetüket rögzíti.

magukat a nem velük egy háztartásban élő rokonaiktól. Azon talán nem lepődünk meg, hogy a fizikailag távoli családtagokkal való viszonyok az évek során fellazultak. A háttérben jellemzően egyéni sérelmek állnak. Ezek minden esetben az elszakadáshoz kötődő értékrendszerbeli eltérésekre vezethetőek vissza.

Kifejezetten meglepő volt ugyanakkor, hogy a Budapesten, akár a szomszéd utcában lévő, a Király utca 25-ben még sorsközösséget alkotó rokonokkal sincs különösebb kapcsolatuk. Tudnak egymásról, de az adatfelvétel időpontjában már csak szórványos információkkal rendelkeztek a „többiekéről”, így semmilyen formában sem alkotnak támogató közösséget. Amennyire tudatos az elhatárolódás a deprivált rokonoktól, annyira tudattalan ez utóbbi forma. Egyik megkérdézt sem tudott kézenfekvő magyarázatot adni a jelenségre:

„Ezen még sohasem gondolkoztam...”;

„Elszaladtak az évek, aztán elmaradoznak a találkozások...”;

„Az az igazság, hogy mindenkinek megvan a saját baja...”

Ez utóbbi kijelentés segített közelebb kerülni a kialakult élethelyzet sajátosságaihoz, mivel arra mutat rá, hogy megváltoztak a viszonyítási pontok. A soha nem tapasztalt stabilitású fővárosi önálló, megfizethető⁶ bérlemény feloldotta a sorsközösséget. Ők többé nem tekintenek magukra kirekesztettként, mert nem illegális, társadalmon kívüli csoport tagjai, ennek megfelelően nincsenek közösen megoldandó feladataik. Szegények, nélkülözők, mindennapi küzdelmet kell folytatniuk a bérlemény fenntartásáért, de vannak más kapcsolataik, más csoportok képviselőivel. Ezek a csoportok ráadásul egyáltalán nem veszélyeztetik a kivívott pozíciójukat.

„Kölcsön soha nem kérek...s nem is nagyon adok...jó a Provident az más, az persze van, nem is fizetem, mert becsaptak.....illetve fizetem, csak nem úgy, ahogy akarják...”

Ha átgondoljuk ezeket a mondatokat, a mögöttük lévő értékrendszer abszolút beleillik a fenti stratégiai keretbe. Személyközi viszonyokban nem hozza magát olyan helyzetbe, amelyben alárendeltségi viszonya újra felerősödne, mert tudja, hogy ez a kivívott bizalom és az ezzel összefüggő elismert teljesítményt tenné kockára.

6 Az önkormányzat vagy egyházi fenntartású lakások esetében minden esetben jóval a piaci bérlemények alatt voltak a költségek.

Ennek a gondolatnak koherens eleme, hogy ő maga sem ad kölcsön olyanoknak, akik rászorulnak, mert azt is tudja, hogy ezzel a saját lehetőségeit kezdené beszűkíteni.

A pénzhiány ettől még a mindennapi gondokat okoz. A háztartás költségvetése egészen szigorú szabályokhoz kötött, s a kiadások között abszolút prioritást élvez az otthon megtartása. A bérleti díj határidőre történő kifizetése kiemelt jelentőségű, mert ennek elmaradása rövid távon képes veszélybe sodorni a család integrált közösségi tagságát. A közüzemi számlák fizetésére ugyancsak figyelnek, az ebben lévő „játéktér”, hasonlóan más nélkülöző csoportokhoz, addig terjed, amíg a szolgáltató nem kikapcsolással szankcionál.

Nagyon érdekes, hogy a társasház közös költsége hátrébb sorolódik ezen a skálán, ilyen elmaradásra bőven találtam példákat. Elsőre azt gondolhatjuk, hogy ez komoly hiba, hiszen a közös felelősség elhárítása megakadályozza az azonos ingatlanban élőkkel való integrációt. Itt azonban már nem ilyen egyszerű, lineáris összefüggésről van szó. A közös költség nem köthető közvetlenül a bérleményhez, ráadásul egy-egy nagyobb társasházban a nem fizetők „rétege”, annak jellemző arányai miatt nem kriminalizálja az érintetteket. Sőt! A bérlemény díja és a közüzemi számlák rendszeres befizetése mellett a közös költséggel való „elmaradás” erősíti a „tiszteséges szegény” pozíciójukat.⁷

A fogyasztói társadalomnak akkor tudnak integráns részei lenni, ha tudnak költeni, meg tudják engedni maguknak olyan termékek és szolgáltatások igénybevételét, ami nem pusztá túlélésüket teszi lehetővé. Ahogyan a fenti megjegyzés is mutatja, a nem személyekhez kötött hitelfelvétel, gyorskölcsönök formájában része az életüknek. A nem fizetés hozadéka az állandó stresszhelyzet, amit az élettörténetükben felhalmozott emlékek felerősítenek. Fontos észrevenni, hogy megjelenik a társadalmi igazságosságra, méltányosságra, becsületre való hivatkozás. Tudatukban, átalakuló értékrendjükben folyamatosan jelen van a „jó” és a „rossz” szembeállítás, tehát annak az igénye, hogy minden (!) cselekvésüket magyarázni és igazolni tudják, nem csak saját maguk előtt, hanem a külső környezet számára is.

⁷ Szorosan ide tartozik, hogy minden család, akivel beszéltem ismerte a helyi családsegítőt, s tisztában volt azokkal a lehetőségekkel, amiket az anyagi javak hozzáférhetővé tételén túl a szolgálat érdekükben tenni tud.

Éveken keresztül éltek kirekesztettségben, ami az alapvető szükségleteik kielégítésében is akadályozta őket. Saját elhatározásuk következtében, a hozzáférés javítása érdekében önerőből igyekeztek változtatni fizikai környezetük körülményein. Azt tapasztalták, hogy ezzel valójában szociális környezetüket is megváltoztatták. Önkényes lakásfoglalóként interakciók alakultak ki, amelyek ugyancsak éveken keresztül kölcsönös elismerések és kölcsönös elutasítások formájában befolyásolták, formáltak társadalmi egyenlőtlenségekkel és az „igazsággal” kapcsolatos álláspontjukat. Tisztában voltak illegális státuszukkal, elismerték, hogy jogszerűtlenül jutottak szálláshelyhez. Törvényen kívüliségüket a hivatalos állásfoglalásokon túl számtalan informális beszélgetés erősítette, amelyek azt hangsúlyozták, hogy az általuk alkalmazott eszköz nem elfogadható. Nem elfogadható, mert hasonló körülmények között még több százezren élnek ebben az országban, s nem elfogadható, mert akciójukkal a „tisztesleges” lakásigénylőket szorították háttérbe.

Másrésről viszont más magas státuszú csoportok reprezentánsai amellet érveltek, hogy a követésük „jogos”, és a közösségnek –államnak, önkormányzatnak- kötelessége róluk gondoskodni. Eredeti, deprivált közösségeikben hasonló képvisellel soha nem találkozhattak.

A Király utca 25. elhagyását követően saját, önálló bérlemben megszűnt az illegálitásuk, ami tagságot jelent számukra a szegények között. Ez óriási eredmény, amit meg kell őrizni. Ha szükséges fel kell adni nem csak a vidéki rokonsági kapcsolatokat, hanem a budapesti viszonyokat, akkor is, ha ezek a nukleáris család belső szereplőit érintik. Az olyan szélsőséges devianciák mint a bűnözés, prostitúció, alkoholizmus a közvetlen családtagok kirekesztéséhez vezettek.

Az idősebbek tisztán emlékeznek saját gyerekkoruk körülményeire és igyekeznek mindent megtenni annak érdekében, hogy a gyermekeiknek „jobb legyen”. A deprivált térségekben a közoktatási intézmények elérése is jelentős akadályt jelent, s a szülők sem feltétlen élnek meg problémaként, ha a gyerekek nem fejezik be az általános iskolát.

Interjúalanyaim mindegyike kifejezetten hangsúlyozta, hogy az ő gyerekei közül mindegyik nagyobb probléma nélkül teljesíti

az alapfokú képzés követelményeit. A kimaradások azonban nem oldódtak meg, csak egy szinttel feljebb tolódtak. A gyerekek a középiskolából már rendszeresen kimaradnak, ráadásul ezt szüleik tudtával teszik. Alapvetően két indok húzódik meg a háttérben:

1. munkavállalás
2. gyermekvállalás

Mind a kettő az önállósodás felé tett lépésként értelmezhető.

A munkavállalás abszolút prioritás, mert nem csak jövedelmet jelent, hanem kapcsolódást is más, stabilabb státuszú csoportok képviselőihez. Nagyon keveseknek van csak állandó munkahelye, jellemzően alkalmi-időszakos munkákból tartják fenn magukat. Amikor viszont van munka, nagyon nem mindegy mennyit tud abból az egész család profitálni. Így fordulhat elő, hogy a fiatal fiúk hajnalonként apjukkal, idősebb testvérükkel elkezdenek munkába járni, először csak hétvégenként és tanítási szünnapokon, majd később már iskolaidőben is. Amikor a bejáratott munkalehetőségek megszűnnek, már nem mennek vissza az iskolapadba, a lemorzsolódás törvényszerű.⁸

Fontos következménye ennek a folyamatnak, hogy a gyerekek hasznosítható, kompetens tudást biztosító készségeket szereznek. Minderre jobbra építkezéseken van lehetőségük, ahol fizikai segédmunkát végeznek, azonban ennek következtében szinte egyikük sem szerez szakképesítést. Kiszolgáltatott helyzetük így garantáltan megmarad, mert ezeket a munkákat az ideiglenesség mellett az illegalitás jellemzi.

További probléma, hogy az illegalitás miatt munkahelyi baleset esetén sincs semmilyen biztosításuk, kártérítésre nem számíthatnak, a kieső bevétel pedig felborítja a háztartás törekeny egyensúlyát. A gyerekes családok esetében, ahol az édesanya bevételel a minimális családtámogatás adja, felhalmozás és megtakarítások nélkül egy ilyen helyzet abszolút kilátástalan helyzetet teremt.

A korai gyermekvállalás a fiatalok önállósodási törekvésének egyértelmű jele. A többgenerációs családokban a 30-40 négyzetméteres lakásokban az együttélés addig sem volt egyszerű, de egy csecsemő gondozása újabb megoldandó feladatokat hordoz magában. Az újszülött szülei nem ritkán még fiatalok, a hirtelen nagyszülővé váló

8 Ők a „Moszkva téri emberpiacnak” gyakorlatilag állandó utánpótlását biztosítják.

családtagok pedig több esetben is azzal szembesültek, hogy gyermekük párjának lakhatásáról is nekik kell gondoskodni.

Ezen a ponton megszűnnek a hosszú távú stratégiák, mert mindenki tudja, hogy az a formáció, ami éveken át működőképes volt, komoly veszélybe került. A számottevően nem növekvő bevételek mellett a költségek megosztása a több családmag miatt egyre nehezebb. A konfliktusok mind gyakoribbá válnak, a család történelmi krízishelyzetéből következő egység megsérül, a családi homeosztázis addigi formában való fenntarthatósága megkérdőjeleződik. Az eddig rejtett, illetve kontrollált devianciák utat törnek. Növekszik az alkoholfogyasztás, nyílttá válik a kábítószer-használat, az illegális munkavégzést a kisebb-nagyobb bűncselekmények váltják fel. A legtöbb helyen megjelenik az addig nem ismert verbális és fizikai agresszió. A feloldás az elhangzott történetek alapján valamelyik családtag vagy családtagok kilépését valószínűsíti. A kilépők nem tervezett módon távoznak, valójában nincs biztos önálló lakhatásuk. Nincs azonban semmilyen egyéb rokoni kapcsolatuk sem, így a támogató közegnek erre a formájára sem számíthatnak. Kísértetiesen hasonló folyamat zajlik mint bő két évtizeddel ezelőtt, amikor az akkori fiatal szülők elhagyták családjukat és Budapestre költöztek. A mostani távozókról további sorsáról nagyon keveset tudtam meg. Ezt az információhiányt a helyben maradó családtagok narratívájában nem igényelt különösebb magyarázatot. Ennek oka minden bizonnyal a hasonló élethelyzetek aktív emlékében keresendő. Nem tudjuk biztosan, de valószínűsíthető, hogy a kilépők egykori kapcsolataik fellazulása vagy teljes megszűnése mellett a korábbi generáció által már megismert lakhatási cirkuláció instabil viszonyaival kell megküzdeniük.

Összegzés

A társadalmi pozíciók alkotta viszonyok közötti küzdelmek hosszú évtizedeken keresztül a hierarchiába szerveződő, de egymástól elkülönülő rétegek közötti konfliktusokkal leírhatóak voltak. A környezeti feltételek megváltozása azonban a legalsó státuszú,

legkiszolgáltatottabb népesség tagjai számára is lehetőséget teremtett a társadalmi tőke egyéni szintű felhalmozásra és aktív használatára.

Tanulmányomban azokkal a családokkal foglalkoztam, akik az ezredforduló környékén önkényes lakásfoglalóként teremtettek maguknak lehetőséget az többségi integrációra.

Utókövetéssel megvalósult kutatásomban azt tapasztaltam, hogy többségük egy évtizeddel később sem szegregálódott a többségtől, hanem a munkamegosztás folyamatain keresztül képes volt a korábbi, több dimenzióban érvényes kirekesztettségét felszámolni. Mindehhez a lakhatás és a személyközi viszonyok stabilitására volt szükségük. Az underclassból való kiilleszkedéshez elengedhetetlen a rendszeres munkajövedelmet biztosító kapcsolatok kialakítása, ugyanakkor tartós eredményhez a nukleáris család természetes támaszként való újra-szerveződésére is szükség van.

A teljesen illegális-, és a legalitás határán mozgó tevékenységeket a munkavégzéshez kapcsolódó fizikai tér magasabb státuszúakkal való megosztásának lehetősége, illetve a szükségletek kölcsönös kielégítésének keretei magyarázták. Mindezt a társadalmi tőke átalakuló lehetőségei teremtették meg számukra. Lényeges megjegyezni, hogy az érintettek nem egyszerű elszenvedői az átalakulásoknak, hanem a bourdieui értelemben vett habitusukkal maguk is alakítják környezetük struktúráit. Saját gyermekeik szocializációjában ugyanez a tendencia érvényesül. A gazdasági instabilitás, valamint a közösségi integráció lehetőségét megteremtő biztos lakhatás fizikai korlátai azonban az új generációk belépésével gyakran megoldhatatlan feladatok elé állítják az érintetteket. A strukturális hátrányoktól való elszakadás átörökítésére így az új közegben kialakított, közösségi integráció mellett sem feltétlen garantált.

Felhasznált irodalom

- Beck, U. (1997 [1983]): Túl renden és osztályon? Társadalmi egyenlőtlenségek, társadalmi individualizációs folyamatok és az új társadalmi alakulatok, identitások, In Angelusz Róbert (szerk.): A társadalmi rétegződés komponensei, Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, 418–468.

- Beck, U. (2003 [1986]): Kockázat-társadalom. Út egy másik modernitásba. Budapest: Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság, Századvég Kiadó
- Bourdieu, P. (1997 [1983]): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Angelusz Róbert (szerk.): A társadalmi rétegződés komponensei. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, 156–177 o.
- Castel, R. A nélkülözéstől a kivettségig - a „kiilleszkedés” pokoljárása, Esély, 1993/3
- Connely F.M.-Clandinin D.J.: Narrative Inquiry (ford: Vargáné N.A.) http://terd.unideb.hu/doc/modszertan/A_narrativ_vizsgalodas.pdf
- Diósi Á.: „Folyton lagnának”, Esély, 2000/3
- Durkheim, É. (2001 [1893]): A társadalmi munkamegosztásról, Budapest, Osiris
- Giddens, A. (2000 [1999]): Elszabadult világ. Hogyan alakítja át életünket a globalizáció? Budapest, Perfekt Kiadó.
- Giddens, A. (2009 [1991]): The consequences of modernity, Repr. Cambridge ; Malden : Polity Press
- Kovach, I. (szerk.) Társadalmi metszetek, hatalom, érdek, individualizáció a mai Magyarországon, Napvilág Kiadó, 2006
- Kovach, I.-Dupcsik Cs.-P.Tóth T.-Takacs J. (szerk.) Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon, Argumentum Kiadó, 2012
- Kozma J.– Vajda N. et al (2010): Nyomorgó családok és szociális szolgáltatások, Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet
- Ladányi J. - Szelényi I.: Van-e értelme az underclass kategória használatának?. Beszélő, 2001. november
- Lewis, O. (1963): The Children of Sánchez, Autobiography of a Mexican family, New York, Random House
- Putnam, R. (2000): Bowling Alone. The Collapse and revival of American community. New York: Simon and Schuster, 2000
- Stewart, M.S: *Depriváció, romák és az underclass*, Beszélő, 2001. július-augusztus
- Vajda N. (2009): A Király utca lakóinak mindennapos viszontagságai, Kritika, 2009/10
- Vajda N. (2014): A közösségvesztést követő társadalmi integráció lehetőségei, Iskolaszövegség
- Wilson, W. J. (1990): The Truly Disadvantaged: The Inner City, The Underclass, and Public Policy, University of Chicago Press

Absztrakt

Ebben a tanulmányban a magyar deprivált népesség integrációs lehetőségeiknek egy speciális szegmensével foglalkozunk. Vizsgálatunk egy korábbi kutatáson alapszik, amely azokkal a családokkal foglalkozott, akik a jobb életkörülmények reményében elhagyták addigi közösségeiket. Ezek az emberek a fővárosban megtalálták az utat a munkaerőpiachoz, de mindeközben folyamatosan szembe kellett nézniük a lakhatásuk megoldatlanságával. Következésképp az 1990-es évek végén Budapest központjában családostul elfoglaltak egy üresen álló bérházat. Néhány évvel később mindenkit eltávolítottak, de néhány család a közelben olcsó bérleményeket kapott.

Tíz évvel később velük készítettünk interjúkat. Ezt a döntésünket az indokolta, hogy álláspontunk szerint a csoport tagjainál kiválóan vizsgálható az underclassból érkező emberek változó integrációs stratégiája. Célunk az volt, hogy megpróbáljunk minél pontosabb leírását adni annak, hogy az új szociális környezetben milyen integrációs formákat tudtak kialakítani.

A szerző:

Vajda Norbert

vajdanorbert@igyk.pte.hu

Doktorjelölt /PhD candidate

PTE-IGYK, Társadalomtudományi Intézet

Szakmai adatok

Vajda Norbert doktorjelölt, 2014. szeptember 23-án védte meg munkahelyi vita keretében PhD „Lakhatási szegénység és társadalmi integráció” c. értekezését. A fokozat megszerzésére várhatóan 2015. tavaszán kerül sor. Kutatási területe a társadalmi egyenlőtlenségek, valamint az szociális szolgáltatások többtű kapcsolata.

Legfontosabb publikációi:

Vajda N. (2014) A közösségvesztést követő társadalmi integráció lehetőségei, Iskolaszövetség

Vajda N. Társadalmi deficit, Esély, 2011/2

Vajda N. (2011) Szociális szabályzók, Szakmai szabályzók fejlesztése, Nemzeti Család és Szociálpolitikai Intézet

Kozma J.– Vajda N. et al (2010): Nyomorgó családok és szociális szolgáltatások, Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet

Vajda N. (2009): A Király utca lakóinak mindennapos viszontagságai, Kritika, 2009/10

Vajda N. A rendszerváltás társadalmi és térszerkezeti hatásai, In: A Jogállamiság 20 éve, Széchenyi Egyetem ÁJK Doktori iskola, 2009, 65-70 o.

Legfontosabb tudományos közéleti, tudományszervezési feladatok:

- Teljes szociális és gyermekvédelmi ellátórendszer szakmai szabályzó anyagainak egységes keretrendszerben történő kidolgozása, illetve magasabb szintű jogszabályokhoz kapcsolása
- Szakmai tevékenységek adminisztrációjának és az indikátorfejlesztés módszertani kapcsolódásainak megalapozása
- Szabályozási módszertan kidolgozása, illetve dokumentációs hátterének megteremtése

SZOCIÁLIS ADMINISZTRÁCIÓS TEVÉKENYSÉG A CSALÁDSEGÍTŐ ÉS GYERMEKJÓLÉTI SZOLGÁLATOKNÁL 2006-BAN A DÉL-DUNÁNTÚLI RÉGIÓBAN¹

Varga István

Abstrakt

Soziale und administrative Tätigkeiten in dem Amt für Familie und Jugend in der Südtransdanubischen Region

Das Institut für Soziale Arbeit und Sozialpolitik der Illyés Gyula Fakultät der Universität Pécs durchführte im Jahr 2006 eine Unterhebung mit der Unterstützung des Ministeriums für Jugend, Familie, Sozialwesen und Chancengleichheit in den drei Komitaten der Südtransdanubischen Region (Baranya, Somogy, Tolna), die sich auf die, mit den sozialen Basisversorgungen zusammenhängenden administrativen Tätigkeiten richtete. In der Studie wurden die Ergebnisse der 96 Samples, die von den Mitarbeitern des Amtes für Familie und Jugend eingeschickt wurden, vorgestellt. Die soziale Administration gehört zu den wenig erforschten Bereichen in Ungarn, die Zahl der Publikationen daher wenig. Diesen Mangel versuchen die Studie, sowie das komplexe Modul Soziale Administration für die Studierenden im Institut für Soziale Arbeit und Sozialpolitik, das sie nach dem vierten Semester wählen können, aufzuheben.

Bevezetés

A Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Főiskolai Kar Szociális Munka és Szociálpolitikai Intézete 2006. évben az Ifjúsági, Családügyi,

¹ Lektor:

Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium támogatásával a szociális alapszolgáltatásokkal összefüggő adminisztrációs tevékenységek vizsgálatára irányuló kutatást végeztem². Ezen belül a felmérés a falu- és tanyagondnoki, az étkeztetés és házi segítségnyújtás, valamint a családsegítés esetében a szolgáltatást nyújtók, valamint a szolgáltatás során felmerülő adminisztrációs kötelezettségekkel rendelkező települési önkormányzati jegyző megkérdezésével kívánt képet kapni a hatályos jogi szabályozás hatékonyságáról. Arról, hogy a segítő szakmában az adminisztráció milyen arányban és milyen strukturáltsággal van jelen. Célunk volt az is, hogy az esetleges innovatív véleményeket, kezdeményezéseket is megismerhessük.

Felvetődik a kérdés, hogy van-e értelme publikálni 2014-ban egy 2006-os kutatáseredményét. A válaszuk egyértelmű: Igen, mert a szociális adminisztráció méltatlanul keveset kutatott terület hazánkban. Igen, mert a kutatáshoz hasonlóan a publikációk száma is csekély ezen a területen.³ Végül igen, mert karunkon a Szociális Munka és Szociálpolitikai Intézetben 2008 óta működik a „Szociális Adminisztráció” komplex modul, melyet a hallgatók a IV. félév után választhatnak.

1. A kutatás körülményei

A kutatásra kvantitatív módszertani eszközök alkalmazásával a dél-dunántúli régió három megyéjében: Baranyában, Somogyban és Tolnában került sor. A különböző ellátási kötelezettséggel

2 A kutatás résztvevői a Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Főiskolai Kar Szociális Munka és Szociálpolitikai Intézetének nappali és levelező tagozatos hallgatói voltak (150 fő). A hallgatók munkáját az Intézet 3 főállású oktatója (Dr. Nagy Janka Teodóra, Simonik Péter, Varga István) irányította.

3 Pl.: Héra Gábor – Ligeti György: Igények és hiányok – informatika a szociális szférában (Esély 2005/6), Hegyesi Gábor – Talyigás Katalin: A szociális munka adminisztrációja (Wesley János Kiadó, 2009), Varga István: A mátrix és a szociális munka (HÁLÓ, 2007. március), Varga István – Dettre Erzsébet – Mihály-Tamás Katalin – Baráth Katalin: Nemzetközi gyakorlat, korábban kifejlesztett tevékenységadminisztrációs és szabályozó anyagok vizsgálata (<http://modernizacio.hu/old/index.php?page=dokumentum&pillar=2&dokid=344>)

rendelkező településtípusokon 257 szociális adminisztrációt végző személytől érkezett be értékelhető, illetve részben értékelhető adatokat tartalmazó kérdőív. A kérdőív 37 kérdése az alapadatok körében a szociális adminisztrációt végző személy nemére, korára, legmagasabb iskolai végzettségére, a szociális ellátórendszerben végzett feladataira, munkatapasztalatára kérdezett rá. Ezt követte az alapszolgáltatás megszervezőjére, illetve intézményes formában biztosított ellátás esetén az intézményre vonatkozó adatok sora (fenntartó, település nagyság, intézményi feladatok típusa, a szolgáltatást nyújtó munkatársak száma, ügyfélkörük). Majd a szociális adminisztrációs tevékenység gyakoriságára, időtartamára, szervezésére, infrastrukturális hátterére, az adminisztrációs folyamatra, az adminisztráció strukturáltságára kérdeztünk rá. A kérdéseket kerekké az innovatív törekvések számbavétele és az adminisztrációs tevékenység elengedhetetlen záró folyamatára, az ellenőrzésre rákérdezés tette.

A kutatás három szakaszra oszlott:

- az előkészítés 2006. január 31. - április 15. között zajlott (a hallgatók szakmai és módszertani felkészítése a kutatás tárgyában, terepgyakorlatok önkormányzatnál, szociális alapszolgáltatást nyújtóknál, a kérdőívek próbalekérdezése)
- a kérdőívek lekérdezése április 16. - május 15. között történt,
- a kutatás feldolgozása május 16. - május 31. között folyt.

Már az előkészítés szakaszában azzal a hipotézissel éltünk, hogy az általunk vizsgálni kívánt alapszolgáltatások terén az aprófalvas települések magas arányával rendelkező Baranya, Somogy és Tolna megyékben jelentős különbségek mutatkoznak adminisztrációs szempontból a döntően intézményes keretek között megvalósuló családsegítés és az egyéb alapszolgáltatások között, ezért a kérdőív adatainak értékelése során külön választottuk a családsegítésre vonatkozó adatokat. A továbbiakban a családsegítő és gyermekjóléti szolgálatok dolgozóitól beérkezett 96 db kérdőív⁴ összesített eredményeinek bemutatására kerül sor.

4 161 db kérdőív az étkeztetést, házi segítségnyújtást, falu- és tanyagondnoki szolgáltatást nyújtó személyektől érkezett vissza.

2. A családsegítésről röviden

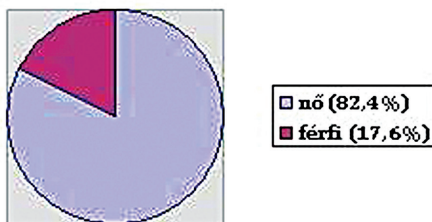
Az első családsegítő szolgálatok 1985-ben jöttek létre hazánkban, de igazi „elterjedésükre” a szociális törvény (1993. évi III. törvény a szociális ellátásokról) megalkotása után került sor. Az évek során a kezdeti komplex ellátás egyre specializálódott/differenciálódott. Jelenleg a legtöbb családsegítő szolgálat egy intézményben integráltan található a gyermekjóléti szolgálattal, hajléktalan ellátórendszerrel.⁵

Természetesen igen nehezen hasonlítható össze egy budapesti kerület vagy vidéki nagyváros családsegítő központja, egy kisközség egyszemélyes családgondozójának helyzetével. Kutatásunk azonban az adminisztrációra terjedt ki, és a családsegítő szolgálatoknál dolgozó szociális munkásoknak település- és intézménynagyságtól függetlenül azonosak az adminisztrációs kötelezettségei.

3. A kutatás adatai

3.1. Az alapadatok

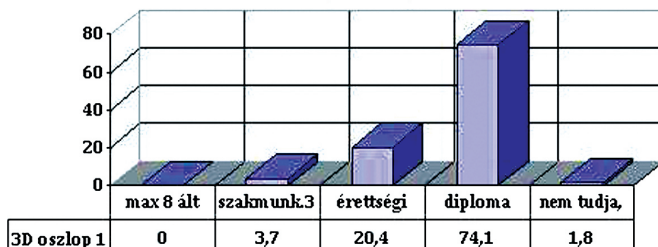
A megkérdezett neme
(1. sz ábra)

A kutatás is igazolta azt a tényt, hogy a szociális munka, szociális adminisztráció „női szakma”, mert a megkérdezetteknek mindössze hatoda férfi.

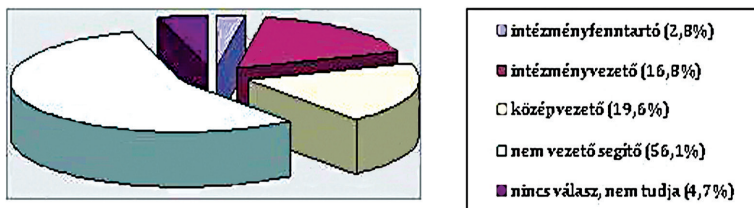
5 Takács Imre: A családsegítés múltja, jelene és jövője 27. p. (HÁLÓ 2005. augusztus-szeptember)

Mi az ön legmagasabb iskolai végzettsége?
(2. sz ábra)

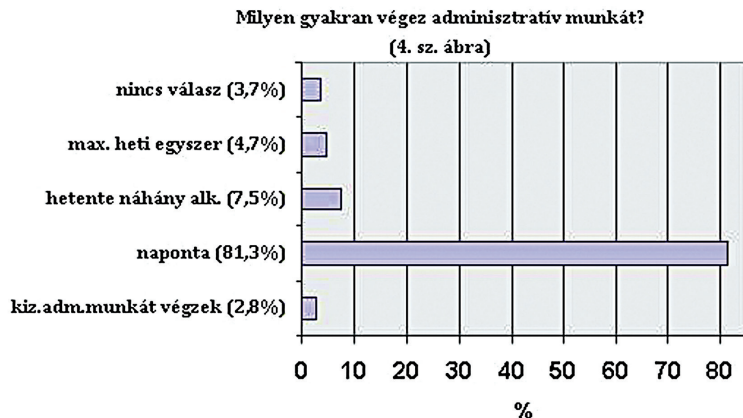
A megkérdezettek túlnyomó többsége, csaknem háromnegyede diplomás, ezen belül az összes megkérdezett 13%-a egyetemi végzettségű. Elmondható tehát, hogy az adminisztrációt zömmel magasan képzett szakemberek végzik a családsegítő szolgálatoknál, és csak egy elenyésző kisebbség nem rendelkezik érettségivel.

Milyen feladatokat lát el a szociális ellátórendszerben?
(3. sz ábra)

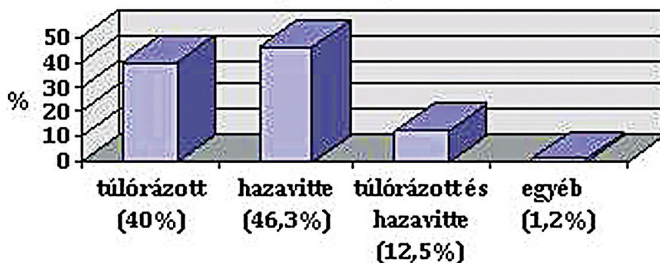
A szociális szakemberek minél szélesebb körét igyekeztünk bevonni a kutatásba. A megkérdezettek több mint fele olyan „frontvonalbeli” segítő, aki nem tölt be vezető pozíciót. Több mint harmaduk vezetői pozíciót tölt be, köztük azonban meg kell különböztetni az intézményvezetőket (a megkérdezettek hatoda) és a középvezetőket (a megkérdezettek ötöde). Az intézményfenntartóktól (pl.: jegyző) nyert adatok az alacsony esetszám (3 fő) miatt következtetések levonására nem bizonyultak alkalmasnak, de egy másik kutatás alapját képezhetik.

3.2. Az adminisztrációs tevékenység jellemzői

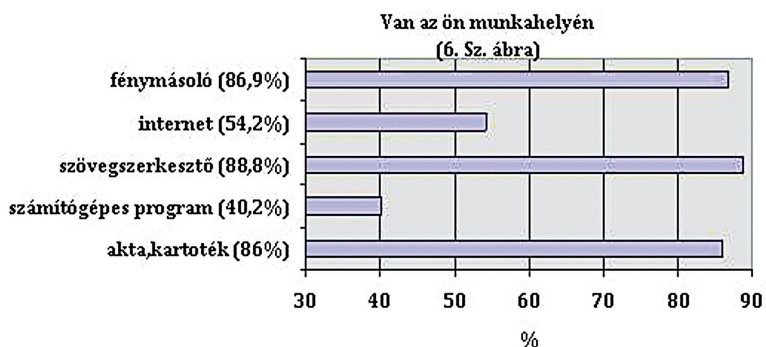
Napi gyakorisággal tesz eleget adminisztratív teendőinek a megkérdezettek túlnyomó többsége, négyötöde. A nem válaszolókat és a kizárólag adminisztratív munkát végzőket leszámítva maradó nyolcadnyi kisebbségnek több mint a fele is hetente több napon végez adminisztratív tevékenységet.

Mit tett abban az esetben, amikor adminisztratív teendőit munkaidejében nem tudta elvégezni?
(5. sz. ábra)

A megkérdezettek háromnegyedénél előfordult már, hogy az adminisztratív teendőit nem tudta a munkaidejében befejezni. Ilyen esetben csaknem felük hazavitte az anyagot, kétötödük túlórázott, nyolcaduk pedig kombinálta a két módszert: hazavitte és mellette még túlórázott is. Ez a magas szám feltehetőleg abból fakad, hogy az „érdemi” segítő munkát igyekeznek a munkaidőben elvégezni, és ezt követően kerül sor az elvégzett munka „nem annyira lényeges” leadminisztrálására.

3.3. Az adminisztráció technikai háttere

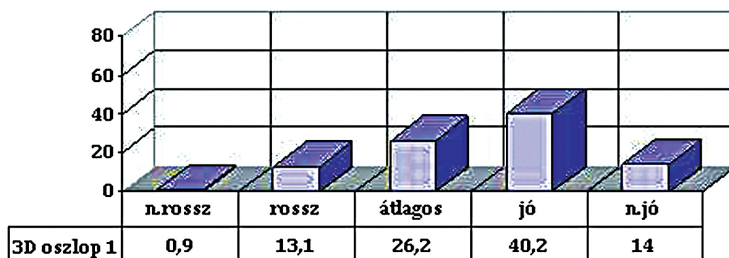
Fontos kérdés, hogy milyen adminisztrációt segítő eszközök állnak a segítő szakember rendelkezésére a szakszerű adminisztrációs tevékenység hatékonyabbá tétele során. Tíz megkérdezettből kilencnek (88,8%) segíti munkáját szövegszerkesztő. Elmondható tehát, hogy az írógépek, és a kézi írás alig jellemző. Mivel azonban csaknem ugyanennyi helyen (86%) van akta- és kartotékrendszer, valamint csak a megkérdezettek kétötödénél található meg számítógépes program, valószínűnek látszik, hogy bizonyos egyszerűbb feladatokat továbbra is kézzel adminisztrálnak (esetleírás egy része, forgalmi napló, segélykérelmek, „macis nyomtatványok”). A szintén széleskörűen elterjedtnek mondható fénymásoló adminisztrációt segítő funkciója nem igényel különösebb magyarázatot.

Internet minden második megkérdezett munkahelyén van. Ez ugyan közvetlenül nincs kapcsolatban az adminisztrációval, de hasz-

nálója feltehetően járatosabb a számítógépes rendszerek használatában, és nyitottabb az új technológiák iránt, mint aki nem használja, nem ismeri.

Hogyan értékeli adminisztrációs eszközeit?

7. sz. ábra

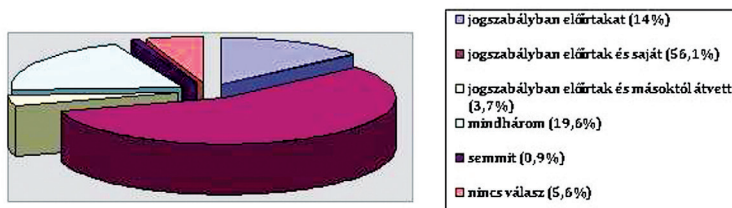

A megkérdezettek negyede átlagosnak értékeli a meglévő adminisztrációs eszközöket. A jól értékelők a megkérdezettek több mint felét teszik ki és a kifejezetten jó értékelést adók pedig 14%-nyian vannak. Ugyanennyien mondták azt is, hogy rosszak az adminisztrációs eszközök, de kifejezetten rossz értékelést csak 1 fő (0,9%) adott. A megkérdezettek tehát inkább jónak minősítik az adminisztrációs eszközeit, vagy máshogy fogalmazva inkább elégedettek velük.

3.4. Innováció és ellenőrzés

Milyen dokumentumot használ?

8. sz. ábra

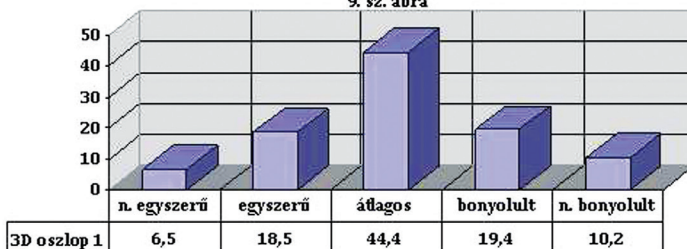

A megkérdezettek hetede kizárólag a jogszabályban előírt kötelező, adminisztrációt segítő nyomtatványokat használja. Minden második megkérdezett ezen dokumentumokat kiegészíti a saját maga által készítettekkel. Ez egyrészt a központilag előírt dokumentáció hiányosságát jelenti, másrészt viszont az adminisztrációt végzők kreativitását is mutatja, hiszen a megkérdezetteknek csak 3,7%-a használ a jogszabályban előírtak mellett másoktól átvett dokumentációt. Minden ötödik megkérdezett pedig mindhárom módszert használva hoz létre valamiféle saját rendszert, ami ismételten a saját kreativitását dicséri.

Ennél a kérdésnél meg kell jegyezni, hogy kérdéses milyen mértékben lehet egységesíteni a különféle adminisztrációs teendőket központilag előírt nyomtatványokkal. Meglátásunk szerint az a szerencsés, ha az egész országban egységes az adminisztrációs-nyilvántartási rendszer, de ezt a területen dolgozók véleményének figyelembe vételével, sőt aktív közreműködésével szerencsés kialakítani

Mi a véleménye az intézmény adminisztrációjáról?

9. sz. ábra

Az intézményi adminisztrációt inkább bonyolultnak (29,6%), mint egyszerűnek (25%) érzik a megkérdezettek. Azonban a 4,6 százalékpontos különbség túl kicsi ahhoz, hogy egyértelműen kijelentsük az adminisztráció bonyolultságát, hiszen a szélső értékek lényegében kioltják egymást, és a megkérdezettek csaknem fele csupán átlagosan érzi az adminisztrációt bonyolultnak.

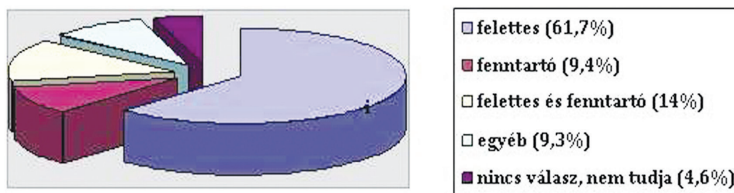
Az hogy a dolgozók élnek-e változtatási javaslattal általában két dologtól függ.

- 1. Jellemző-e rájuk az újító szellem, az innovációra való törekvés?
- 2. A munkahelyi légkör, a vezető vezetési stílusa lehetővé teszi-e javaslatok felvetését/megfogalmazását? Illetve figyelembe vevődnek-e ezen dolgozói vélemények?

A megkérdezettek csaknem fele (43,9%) javasolt már változtatást az adminisztrációban. Rájuk tehát az előbb említett ismérvek legalább egyike jellemző lehet. Majdnem 5 százalékponttal többen vannak, akik nem éltek változtatási javaslattal. Az ő magatartásuk egy másik kutatás témája lehetne. Vajon csak az előbb említett ismérvek hiánya miatt nem éltek változtatási javaslattal, vagy más tényezők is közrejátszottak ebben?

Ki szokott ellenőrizni?

11. sz. ábra

Az adminisztráció fontos munkaszervezési funkciója az ellenőrzés. Azaz a vezető a beosztottjai munkavégzését sok esetben az adminisztrációból (is) meg tudja ítélni. Ez történik a megkérdezettek háromötödénél. A fenntartó végzi az ellenőrzést a megkérdezettek tizedénél, és a felettes és a fenntartó együtt ellenőriz a megkérdezettek hatodnál. Az egyéb ellenőrzést végzőket részletesebben nem vizsgáltuk.

4. Az eredmények összefoglalása

A kutatás során a régióra vonatkozóan képet kaptunk a családsegítő és gyermekjóléti szolgálatok munkatársainak iskolai végzettségéről, szociális adminisztrációval kapcsolatos munkatapasztalatáról.

A kirajzolódó képben egy szociális tevékenységet végző, diplomás beosztott nőt látunk, aki naponta adminisztrál, de ezen túl gyakran haza is viszi az adminisztrálandót. A szövegszerkesztő mellett akta és kartotékrendszerrel használ, intézményében biztosan van fénymásoló, esetleg internet és nyilvántartatást segítő számítógépes rendszer. Az adminisztrációt segítő technikai eszközöket jónak, a nyilvántartási formákat viszont kiegészítendőnek tartja. Az intézmény adminisztrációs rendszerét az átlagosnál kissé bonyolultabbnak tartja, esetenként változtatást is javasol.

Ennek alapján megállapítható, hogy az intézményes keretek között nyújtott családszolgálat, gyermekjóléti szolgáltatás adminisztrációját a gyakorlatban dolgozók megfelelőnek tartják. Kiemelendő, hogy sikerült rávilágítani a területen dolgozóknak a szociális adminisztráció terén mindennapi leterheltségük mellett is megnyilvánuló innovációs készségére. Ugyanakkor fontos lenne technikai eszközök és infrastruktúra fejlesztése, és egy megfelelő szociális információs rendszer kiépítése. Ez azóta részben megtörtént. Lehet, hogy érdemes lenne a kutatást 8 év elteltével megismételni?

Irodalomjegyzék:

- Hegyesi Gábor – Talyigás Katalin: A szociális munka adminisztrációja (Wesley János Kiadó, 2009)
- Héra Gábor – Ligeti György: Igények és hiányok – informatika a szociális szférában (Esély 2005/6)
- Takács Imre: A családszolgálat múltja, jelene és jövője (HÁLÓ 2005. augusztus-szeptember)
- Varga István - Dettre Erzsébet - Mihály - Tamás Katalin - Baráth Katalin: Nemzetközi gyakorlat, korábban kifejlesztett tevékenységadminisztrációs és szabályozó anyagok vizsgálata (<http://modernizacio.hu/old/index.php?page=dokumentum&piller=2&dokid=344>)
- Varga István: A mátrix és a szociális munka (HÁLÓ, 2007. március)
1993. évi III. törvény a szociális ellátásokról

Absztrakt

A Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Főiskolai Kar Szociális Munka és Szociálpolitikai Intézete 2006. évben az Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium támogatásával a dél-dunántúli régió három megyéjében (Baranyában, Somogyban, Tolnában) szociális alapszolgáltatásokkal összefüggő adminisztrációs tevékenységek vizsgálatára irányuló kutatást végzett. A tanulmányban a családsegítő és gyermekjóléti szolgálatok dolgozóitól beérkezett 96 db kérdőív összesített eredményeinek bemutatására kerül sor.

A szociális adminisztráció méltatlanul keveset kutatott terület hazánkban, a publikációk száma is csekély ezen a területen. Ennek a hiánynak a csökkentéséhez kíván hozzájárulni a tanulmány, valamint a Szociális Munka és Szociálpolitikai Intézetben 2008 óta működő „Szociális Adminisztráció” komplex modul, melyet a hallgatók a IV. félév után választhatnak.

A Szerző:

Varga István

vargai@igyk.pte.hu

egyetemi tanársegéd

Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar Társadalomtudományi Intézet

Szakmai adatok:

Doktori abszolutórium (ELTE TATK)

Kutatási területe a törvénytelen születés, fiatalkori bűnözés, és a szociális adminisztráció.

Legfontosabb publikációi:

Varga István: A törvénytelenül születés orvosi és büntetőjogi vonatkozásai a két világháború közötti Magyarországon. (In.: Társadalomtudományi gondolatok a harmadik évezred elején, szerk.: Karlovitz János Tibor, International Research Institute, Komarno 2013., ISBN 978-80-971251-4-1)

Varga István: Poverty certificate, both an advantage and disadvantage. (In: Nagy Janka Teodóra, Raffay Zoltán, Béres István, Kurucz Rózsa, Jász Krisztina (szerk.) Acta Szekszardiensium. Universitas Quinqueecclesiensis, Facultas de Illyés Gyula Nominata. Tom.

- XIII: Scientific Publications XIII. PTE IGYK., Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar, 2011.)
- Udvari Kerstin - Varga István: Tervezett tervezetlenség – közfoglalkoztatási tervek tartomelemzése (In: Esély 2010/1)
- Varga István: A törvénytelen születés interdiszciplináris megközelítése (Jogi néprajzi - Jogi kultúrtörténet, Szerk.: Mezey Barna – Nagy Janka Teodóra, Budapest 2009, Eötvös Kiadó)
- Varga István - Udvari Kerstin: A környezettanulmány, avagy a magánszféra sérthetetlenségének dilemmái (In: Esély 2008/3)
- Varga István: Lehetséges-e a „minőségbiztosítás” a szociális szférában? (Kapocs - A Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet folyóirata, 2008. június)
- Varga István: Törvénytelen születésű személyek mobilitási lehetőségei Magyarországon a két világháború között (In.: Némedi Dénes- Szabari Vera, szerk.: kötő-jelek 2007 - Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kar Szociológia Doktori Iskolájának Évkönyve Budapest, 2008.)
- Varga István: Kísérlet a törvénytelen gyermekek két világháború közötti helyzetének bemutatására Magyarországon (In.: Némedi Dénes- Szabari Vera, szerk.: kötő-jelek 2006 - Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kar Szociológia Doktori Iskolájának Évkönyve Budapest, 2007.)

NÉHÁNY GONDOLAT AZ E-KÖZIGAZGATÁS TÉMAKÖRÉHEZ

MIKÉNT VÁLHAT(NA) AZ ÜGYFÉL HASZNOS PARTNERRÉ AZ E-KÖZIGAZGATÁS KIÉPÍTÉSÉBEN, FEJLESZTÉSÉBEN? (1. RÉSZ)

Walkéné Galambos Erzsébet

Abstract

Different elements of e-government are also in Hungary becoming parts of everyday life widely and practically inevitably. All citizens attach their various forms directly or indirectly, regularly or rarely. They meet the elements of e-government not only on the areas of the classical public administration, but on lot of other places, for example in the surgeries or in the law offices. There is a very wise phrase: If you cannot stop the road roller, the wisest thing to do is going up on it! This publication aims to draw attention of clients and civil servants on an important question: why would it be expedient to involve citizens in the process of the formation and expansion of e-government? It tries to delineate a possible way to make more citizens be well disposed towards public services, use them adeptly and be able to participate in the development of the constantly expanding e-government system.

Keywords: e-government, information and communication technology (ICT), digital ecosystem, digitally illiterate and digitally literate, primary digital divide, secondary digital divide

1. Bevezetés

Az e-közigazgatás fogalmát illetően számos meghatározás létezik. Ezek közül most a következőt emeljük ki: (az e-közigazgatás) „a közszféra kapcsolatrendszerének tudás alapú átalakítását és racionalizált, szolgáltató jellegű újraszervezését jelenti, az infokommunikációs technológiai alkalmazások közműszerű használata révén”¹. E fogalom jól érzékelteti, hogy az infokommunikációs technológia (IKT) és annak fejlesztése – nem lebecsülve annak jelentőségét, de - csak egy eleme, mégpedig az eszköze az e-közigazgatás megvalósításának. Az IKT ugyanis - Molnár György definíciója szerint² - olyan eszközök, technológiák, szervezési tevékenységek, innovatív folyamatok összességét jelenti, amely az információ- és kommunikációközlést, feldolgozást, áramlást, tárolást, kódolást segíti elő, teszi gyorsabbá, könnyebbé és hatékonyabbá.

Könnnyen belátható azonban, hogy a túlbujánzó, bizonyos elemekben öncélúan, diszfunkcionálisan működő bürokráciát ön-magában még a legfejlettebb infokommunikációs technológia alkalmazása sem tudja hatékonyvá és eredményessé³ tenni. Amikor az e-közigazgatás idézett definíciója a közszféra kapcsolatrendszerének tudás alapú átalakításáról, racionalizálásáról és szolgáltató jellegű újraszervezéséről beszél, egyértelműen jelzi, hogy e munkafolyamat során a közigazgatás minden egyes részterülete górcső alá, s megannyi elemében megreformálásra kell, hogy kerüljön.

Mielőtt azonban bármiféle elismerő vagy kritikai megjegyzéssel élnénk e munka eddig elért eredményeit illetően, úgy járunk el korrekt

-
- 1 Ld. Budai Balázs Benjámin: Az e-közigazgatás axiomatikus megközelítésben PhD doktori értekezés Pécs, 2008. p. 20. http://doktori-iskola.law.pte.hu/files/tiny_mce/File/Archiv2/budai/budai_balazs_ertekezés.pdf
 - 2 Molnár György: IKT, hálózati és mobil kommunikációs megoldások az atipikus tanulási formák tükrében. In: 5. Magyar Nemzeti és Nemzetközi Lifelong Learning konferencia p. 3. http://www.mellearn.hu/events/5konf/prezentaciok/molnar_gyorgy.pdf
 - 3 A hatékonyság alatt egységnyi output minél kevesebb inputtal való előállítását, az eredményesség alatt pedig a megfelelő célok követését, illetve azok elérését értve. Ld. KÖZIGAZGATÁSI SZAKVIZSGA Általános közigazgatási ismeretek IV. modul: Közigazgatás-szervezési és vezetési ismeretek Bp. 2014. p. 35.

módon, ha kellőképpen tudatosítjuk magunkban az e-közigazgatás kiépítését, fejlesztését célul tűző feladat nagyságrendjét is.

2. Az e-közigazgatás kiépítését, fejlesztését célul tűző feladat nagyságrendjének érzékeltetése

A közigazgatás a társadalomban jelen levő legnagyobb szakigazgatási rendszer, amelynek tevékenysége az egész társadalomra kiterjed, és amelynek célja a mennyiségileg hatalmas, területeit illetően pedig rendkívül szerteágazó állami feladattömeg ellátása.⁴ Ráadásul minden egyes reform beavatkozást egy folyamatosan működő rendszerben kell elvégezni úgy, hogy a változtatások lehetőség szerint még átmeneti fennakadásokat se okozhassanak. Ugyanakkor - rendszerről lévén szó - kellő figyelmet kell fordítani arra is, hogy valamely részterület változtatásai milyen hatással lesznek/lehetnek más, kapcsolódó igazgatási területekre. ...És akkor a biztonság, a megbízhatóság (az azonosíthatóság, a személyiségi jogok védelme, a rövidebb és hosszabb távú archiválás, stb.) követelményeiről még nem is beszéltünk. A célunk azonban most nem a teljes körű bemutatás, hanem az elvégzendő munka nagyságrendjének az érzékeltetése volt.

Mindezek hátterén válik ugyanis igazán érthetővé, hogy az ezredforduló tájékán megindult, a politikai változásoktól sem függetleníthető közegben zajló reformfolyamat miért csak több, ütemezett, konkrét akciók sorát⁵ magában foglaló stratégiai terven keresztül valósulhat meg. A jelenleg irányadó, a Kormány 1069/2014. (II. 19.) sz. határozatával elfogadott és a 2014-2020 közötti időszakra szóló, Nemzeti Infokommunikációs Stratégia (NIS)⁶ pillérstruktúrája is

4 KÖZIGAZGATÁSI SZAKVIZSGA Általános közigazgatási ismeretek I. modul: Központi állami szervek rendszere Jegyzet Nemzeti Közszolgálati Egyetem Bp. 2014. p. 130

5 Ld. pld. DIGITÁLIS MEGÚJULÁS CSELEKVÉSI TERV 2010 - 2014 AZ NFOKOMMUNIKÁCIÓS ÁGAZAT CSELEKVÉSI TERVE A TÁRSADALOM ÉS A GAZDASÁG MEGÚJULÁSÁÉRT pp. 104-112; 118-194. http://www.nfm.gov.hu/data/cms2089529/Digitalis_Megujulas_Cselekvesi_Terv.pdf Letöltés: 2014.10.02.

6 NEMZETI INFOKOMMUNIKÁCIÓS STRATÉGIA 2014-2020 Az infokommunikációs szektor fejlesztési stratégiája (2014-2020) Továbbiakban: NIS <http://www.kormany.hu/download/b/fd/21000/Nemzeti%20mmunik%C3%A1ci>

figyelembe veszi a korábbi stratégiai közelítéseket illetőleg beépíti azokból a még jelenleg is releváns összefüggéseket, javaslatokat, célkitűzéseket. A következő táblázat összefoglalóan felsorolja e stratégia terveket és szemlélteti azok irányultságát.⁷

Stratégiai dokumentum neve	A NIS pillérei			
	Digitális infrastruktúra	Digitális kompetenciák	Digitális gazdaság	Digitális állam
Magyar válasz az Információs Társadalom kihívásaira („Magyar válasz”, 1999)	xxxx	xxxx	xxxx	xxxx
Tézisek az Információs Társadalomról (2000)	xxx	xxx	xx	xx
Nemzeti Információs Társadalom Stratégia (NITS, 2001)	xxxxx	xxxxx	xxxx	xxxxx
Elektronikus Kormányzat Program (2001)	xx	xx	x	xxxxx
Magyar Információs Társadalom Stratégia (MITS, 2003)	xxx	xxxxx	xxx	xx
Nemzeti Informatikai Stratégia (2005)	xxx	xxx	xx	xxx
E-kormányzat Stratégia és Programterv 2005	xxxx	x	x	xxxx
Nemzeti Szélessávú Stratégia (NSzS, 2004)	xxxxx	xxxx	xxx	x
eGazdaság Akcióterv (eGAT, 2009)	x	xx	xxxxx	xxx
Digitális Írástudás Akcióterv (DIAT, 2009)		xxxxx		
Szélessávú Akcióterv (SZAT, 2007)	xxxxx	x	x	x
E-közigazgatás Program 2008-2010	xx	xxx	x	xxxxx
E-közigazgatás 2010 stratégia (2008)	xxxx	x		xxxx
Az IKT szektor iparpolitikai akcióterve (2009)	x	xxxx	xxxx	x
Digitális Megújulás Cselekvési Terv (DMCsT, 2011)	xxxx	xxxx	xxxx	xxxx

3. A digitális írástudás szerepe a digitális ökoszisztéma fenntarthatóságában

3.1 A digitális ökoszisztéma

A NIS tényként kezeli, hogy napjainkra már Magyarországon is kialakult egy „digitális ökoszisztéma”, amely alatt olyan elosztó, alkalmazkodó, nyílt társadalmi-technikai rendszert ért, amelyben

[%C3%B3s%20Strat%C3%A9gia%202014-2020.pdf](#) Letöltés: 2014.10.02.

⁷ NIS p.18.

a felhasználók (lakosság, vállalkozások, kormányzat) milliói és eszközök tízmilliói kommunikálnak egymással, tartalmak és alkalmazások tízezeit igénybe véve a nagy adatforgalmat biztosító szélessávú hálózatok útján, s amelynek egyik legfontosabb követelménye a fenntarthatóság. A jól működő digitális ökoszisztéma feltételezi keresleti oldalon a kellő motiváltságot és felkészültséget, kínálati oldalon pedig az infrastrukturális feltételek meglétét, a megfelelő eszközök és szolgáltatások rendelkezésre állását. Fenntarthatóságában egyaránt döntő szerepet játszik a szükséges infrastruktúra kiépülése, a releváns szolgáltatások elérhetősége, a digitális gazdaság erőssége és – ugyanilyen hangsúlyosan – az, hogy mindig legyen elegendő felhasználó. E négy elem bármelyikének tartós deficitje az egyensúly megbomlását és egyértelműen a digitális ökoszisztéma fenntarthatóságának veszélybe kerülését eredményezi.⁸

8 NIS p.4:11.

3.2 A digitális írástudás és a digitális megosztottság

A digitális ökoszisztéma fenntarthatóságához, fejlődéséhez elengedhetetlen tehát az, hogy legyen mindig elegendő, a különböző szintű e-szolgáltatásokat használni akaró és tudó, azaz digitális írástudással rendelkező felhasználó és sikerüljön felszámolni vagy legalábbis a minimálisra csökkenteni a társadalom tagjainak – elsődleges és másodlagos – digitális megosztottságát.

A digitális írástudás olyan kompetenciák összességét jelenti, amely birtokában valaki képes számítógépet - vagy az internet használatára alkalmas más eszközt - és az internetet legalább a legegyszerűbb feladatok elvégzésére használni. A Nemzeti Fejlesztési Minisztérium által az alapszintű digitális kompetenciafejlesztéshez összeállított listát (IKT 0-1kompetencialista)⁹ alapul véve *digitális írástudással rendelkezik* az, aki az alábbi kompetenciákkal legalább a leelemibb szinten rendelkezik, tehát képes:

1. „A digitális információáramlás keretei között befogadni, feldolgozni, illetve reagálni például a kapott adatokra.
2. Annak felismerésére, hogy mikor van szüksége digitális információra, megérti az információs folyamatokat, megtanulja azokat alkalmazni és befolyásolni;
3. Az információs társadalom természetének, hasznának és korlátainak megértésére;
4. Az információs és kommunikációs technológiák (IKT) alapszintű használatára a munka, az e-Ügyintézés, a kommunikáció és a szabadidő terén;
5. A számítógép alapfokú használatára információ (adat) rendszerezése, visszakeresése, értékelése, tárolása, előállításra céljából;
6. Az információhoz való hozzáférés készségeinek és az információ használatához kötődő értékek elsajátítására;
7. Felismeri és megérti a világháló veszélyeit.”

A fentiek ismeretében nagyon egyszerű annak meghatározása, hogy

⁹ Ld. részletesen http://www.kormany.hu/download/5/56/d0000/IKT_0-1_kompetencia_lista_modulrendelethez_honlapra_130312_final.pdf Letöltés: 2014.10.02.

ki minősül (teljesen) *digitálisan írástudatlan* személynek: az a személy, aki nem használ sem számítógépet - vagy más internetezésre alkalmas eszközt -, sem pedig internetet.

Az *elsődleges* és a *másodlagos digitális megosztottság* fogalma szorosan kapcsolódik a digitális írástudáshoz, mivel e meghatározások középpontjában a digitális írástudás megléte vagy hiánya, illetőleg – a második esetben – annak kompetenciaszintjei közötti különbözőség áll. Konkrétan megfogalmazva: az *elsődleges digitális megosztottság* azt a szakadékot jelzi, ami az internethasználók és az internetet nem használók között húzódik. A *másodlagos digitális megosztottság* pedig egy újabb szakadékot jelez, mégpedig azt, amely az alapszintű online szolgáltatásokat használók és a magasabb szintű e-szolgáltatásokat igénybe vevők között húzódik.¹⁰ Olyan szakadékok ezek, amelyek szélesedése/mélyülése a társadalmi kirekesztődést és esélyegyenlőtlenséget növeli, ezzel szemben a felszámolásukra, szűkítésükre tett hatékony intézkedések jelentősen csökkenthetik a társadalmi integrációt akadályozó hátrányokat.¹¹

A NIS a digitális kompetenciák területén a digitális írástudatlanok arányát a felnőtt lakosság körében a 44,5%-os bázisértékről 2016-ra 40%, 2020-ra pedig 30% alá kívánja csökkenteni. A rendszeres internethasználók arányánál a cél az 58%-os bázisértékről 2016-ra a 65%-os, 2020-ra pedig a 75%-os arány elérése. Ami az e-közigazgatási szolgáltatásokat illeti a közszolgálati alkalmazottak körében a stratégia 2016-ra elvárja azok 100%-os ismeretét. A stratégia a polgárok körében a digitális írástudás magasabb szintjét feltételező online vásárlást és e-közigazgatás használatot egy kalap alá vonva határozza meg a célt: az online vásárló és/vagy az e-közigazgatást használó felnőtt lakosság aránya 2016-ra érje el az 50%-ot.¹²

10 NIS p.133.

11 Kiss Mónika: A digitális esélyegyenlőség helyzete Magyarországon pp. 83–84.
http://www.infonia.hu/digitalis_folyoirat/2007_3/2007_3_kiss_monika.pdf
Letöltés: 2014.10.02.

12 NIS pp.85-86.

4. Miként válhat(na) az ügyfél hasznos partnerre az e-közigazgatás kiépítésében, fejlesztésében?

4.1 Elgondolkodtató magyarországi és európai uniós adatok

A használat célja	Arány az összes éven belüli internethasználó számához viszonyítva (Magyar)	Arány a teljes lakosság számához viszonyítva (Magyar)	EU-28 aránya a teljes lakosság számához viszonyítva
2011			
E-kapcsolatfelvétel közhivatalokkal	54,1	38,0	41,0
Információszerzés a közhivatalok honlapjairól	52,3	36,7	35,0
Űrlapok letöltése	36,3	25,5	25,0
Kitöltött űrlapok elküldése	25,3	17,8	20,0
2012			
E-kapcsolatfelvétel közhivatalokkal	58,5	42,4	44,0
Információszerzés a közhivatalok honlapjairól	56,7	41,1	39,0
Űrlapok letöltése	37,7	27,3	27,0
Kitöltött űrlapok elküldése	28,5	20,6	22,0
2013			
E-kapcsolatfelvétel közhivatalokkal	49,8	37,0	41,0
Információszerzés a közhivatalok honlapjairól	46,7	34,7	37,0
Űrlapok letöltése	32,0	23,8	25,0
Kitöltött űrlapok elküldése	23,2	17,2	21,0

3. sz. ábra – e-Kormányzati portálok használata használati célok szerint [%]

Az e-közigazgatás helyzetét illetően egy nemrég megjelent KSH kiadvány¹³ egy érdekes jelenségre hívja fel a figyelmet. Míg az e-közigazgatási szolgáltatások használata 2011-ről 2012-re növekedést mutatott, addig 2012-ről 2013-ra a folyamat megfordult és a 2011-es szint környékére esett vissza. Mégpedig mind Magyarországon, mind pedig az EU-s átlagot tekintve, ahogyan azt az alábbi statisztikai táblázat¹⁴ is szemlélteti:

4.2 Mire lennének jók a „3Ű” (ügyfelekkel az ügyesebb ügyintézésért) projektek?

Jelen írás terjedelmi keretei nem adnak lehetőséget a jelenség mögött húzódó lehetséges indokok részletes boncolgatására, csak arra, hogy egy rövid következtetést megkockáztassunk. Mégpedig a következőt: amennyiben a közigazgatási e-szolgáltatások használatának területén az infrastrukturális feltételek javulása és a szolgáltatások kínálati oldalának növekedése mellett is visszaesés tapasztalható, annak hátterében feltételeznünk kell a (potenciális/tényleges) ügyfelek által a használat során szerzett kedvezőtlen tapasztalatokat. Ezek mielőbbi feltérképezése és hatékony orvoslása a digitális ökoszisztéma fenntarthatósága, fejlesztése szempontjából nem elhanyagolható. Azzal pedig, ha ebbe a folyamatba a kormányzat – mondjuk számos, az e-közigazgatás minél több részterületére célirányosan megtervezett és megszervezett tesztelő projekttel – a tényleges/potenciális ügyfeleket is be tudná vonni, az egyszerűen több területen is komoly haszonnal járhatna:

- E projektek révén az e-közigazgatás hatékonyságát zavaró, gátló tényezők folyamatosan feltárhatókká és szisztematikusan orvosolhatókká válhatnának.
- Amennyiben a polgároknak megérné egy-egy ilyen projektbe bekerülni és abban aktívan részt venni, az – a feltárt problémák orvoslását célzó konkrét intézkedések mellett – a társadalomban

13 Infokommunikációs (IKT-) eszközök és használatuk a háztartási, a vállalati (üzleti) és a közigazgatási szektorban, 2013 KSH, 2014. szeptember <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/ikt/ikt13.pdf> Letöltés: 2014.10.02.

14 Adatforrás: http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/ikt/ikt13_2.xls 2.5.1 –es munkafüzet lap Letöltés: 2014.10.02.

nyilvánvalóan erős katalizátorként hatna a digitális írástudás szintjének emelkedésére, az első és másodlagos digitális szakadékok csökkenésére.

- Végül, de nem utolsó sorban: ezek a projektek egyértelműen jeleznék a társadalom felnőtt tagjai felé azt is, hogy a kormányzat már nem csak az e-közigazgatás használatára „(ki)oktatandó” és „felkészítendő” alanyoknak, hanem a társadalom olyan felelős polgárainak tartja őket, akiknek igenis lehet igényük nemcsak a hivatalos ügyeik intézését megkönnyítő e-közigazgatási szolgáltatások megismerésére és használatára, hanem arra is, hogy azok mikénti kialakításában, fejlesztésében partnerként szintén részt vehessenek.

4.3 Még néhány érv a „3Ű” projektek mellett...

Az e-közigazgatás kiépítését, fejlesztését célul tűző feladat nagyságrendjének érzékeltetésére a jelen írás 2. pontjában már szántunk néhány gondolatot. Nem szabad megfeledkeznünk azonban a közigazgatás szervezeti, személyi feltételeiről és sajátosságairól sem.

Konkréten most arról, hogy a közigazgatás egy olyan szigorúan hierarchizált rendszer, amelynek a mi szempontunkból most elsődleges jelentőségű területén a közszolgálati alkalmazottaknak jellemzően nagy ügyfélforgalommal, továbbá jelentős – papír alapú és/vagy elektronikus – irat- és adattömeggel kell rendszeresen megbirkózniuk. A közigazgatási rendszer számos pontján sem az érdemi ügyintézők sem pedig azok közvetlen vezetői reálsan, jórészt nincsenek abban a helyzetben, hogy

- kellő időt és figyelmet tudjanak fordítani az egyes e-szolgáltatások hatékonyságát gátló, sokszor apró és első ránézésre jelentéktelennek tűnő tényezők feltárására és így
- megfelelő javaslatokat tudjanak tenni az előbbieken jelzett hibák, hiányosságok korrigálásának a mikéntjére, továbbá (utoljára, de nem utolsó sorban)
- el tudják érni azt, hogy a szisztematikusan összegyűjtött információkon alapuló, átgondolt és (technikailag, anyagilag, stb.) kivitelezhető észrevételek a mindennapi munkába - annak hatékonysá-

gát és az ügyfelek elégedettségét javítandó - a lehető legrövidebb időn belül átültetésre is kerülhessenek.

Ugyanakkor a „3Ü” projektek sikerének záloga pont abban rejlene, hogy azok az álláskereső, gépjármű értékesítő, stb. polgárok, akiknek közvetlen érdekük fűződik ahhoz, hogy ügyfélként az ügyeiket ügyesebben – és ez által egyszersmind gazdaságosabban, gyorsabban, biztonságosabban, stb. –

intézhessék (hiszen az „ő bőrükre megy a játék”!), ha helyzetbe hozzák őket, aktív, értékes partnerekké tudnának válni az e-közigazgatási hibák, hiányosságok feltárásában és orvoslásában.

Az pedig, hogy miként lenne célszerű kialakítani, megszervezni és végrehajtani ezeket a „3Ü” projekteket arra a jelen tanulmány következő, 2. részében próbálunk majd választ adni.

Irodalomjegyzék:

- A Nemzeti Fejlesztési Minisztérium által az alapszintű digitális kompetenciafejlesztéshez összeállított listát (IKT 0-1kompetencialista) http://www.kormany.hu/download/5/56/d0000/IKT_0-1_kompetencia_lista_modulrendeletehez_honlapra_130312_final.pdf Letöltés: 2014.10.02.
- Az IKT-eszközök és használatuk a háztartásokban (2014) KSH, Budapest <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/ikt/ikt13.pdf> Letöltés: 2014.10.02.
- Budai Balázs Benjámin (2008): Az e-közigazgatás axiomatikus megközelítésben PhD doktori értekezés http://doktori-iskola.law.pte.hu/files/tiny_mce/File/Archiv2/budai_balazs_ertekezes.pdf Letöltés: 2014.10.02.
- DIGITÁLIS MEGÚJULÁS CSELEKVÉSI TERV 2010 - 2014 AZ INFOKOMMUNIKÁCIÓS ÁGAZAT CSELEKVÉSI TERVE A TÁRSADALOM ÉS A GAZDASÁG MEGÚJULÁSÁÉRT http://www.nfm.gov.hu/data/cms2089529/Digitalis_Megujulas_Cselekvesi_Terv.pdf Letöltés: 2014.10.02.
- Infokommunikációs (IKT-) eszközök és használatuk a háztartási, a vállalati (üzleti) és a közigazgatási szektorban, 2013 (2014) KSH, Budapest <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/ikt/ikt13.pdf> Letöltés: 2014.10.02.
- Kiss Mónika (2007): A digitális esélyegyenlőség helyzete Magyarországon http://www.infonia.hu/digitalis_folyoirat/2007_3/2007_3_kiss_monika.pdf Letöltés: 2014.10.02.
- KÖZIGAZGATÁSI SZAKVIZSGA Általános közigazgatási ismeretek I. modul: Központi állami szervek rendszere (2014) Nemzeti Közszozlógalmi Egyetem, Budapest

KÖZIGAZGATÁSI SZAKVIZSGA Általános közigazgatási ismeretek IV. modul:

Közigazgatás-szervezési és vezetési ismeretek (2014) Nemzeti Köszolgálati Egyetem, Budapest

Molnár György (2009): IKT, hálózati és mobil kommunikációs megoldások az atipikus tanulási formák tükrében. In: 5. Magyar Nemzeti és Nemzetközi Lifelong Learning konferencia http://www.mellearn.hu/events/5konf/prezentaciok/molnar_gyorgy.pdf Letöltés: 2014.10.02.

NEMZETI INFOKOMMUNIKÁCIÓS STRATÉGIA (NIS) 2014-2020 Az infokommunikációs szektor fejlesztés stratégiája (2014-2020) <http://www.kormany.hu/download/b/f/d/21000/Nemzeti%20Infokommunik%C3%A1ci%C3%B3s%20Strat%C3%A9gia%202014-2020.pdf> Letöltés: 2014.10.02.

Absztrakt

Az e-közigazgatás különböző elemei ma már Magyarországon is mind szélesebb körben, gyakorlatilag kikerülhetetlenül beépülnek a mindennapokba. Közvetlenül vagy közvetve, rendszeresen vagy ritkában, de minden polgár találkozik azok különböző formáival. Természetesen mindenekelőtt a klasszikus közigazgatási területeken, de a különböző hivatalokon túl, a házi orvosi rendelőtől az ügyvédi irodáig számos egyéb helyen is szembesülnie kell velük. Ha nem tudod megállítani az úthengert, a legbölcsebb, ha felülsz rá! – tartja egy mondás. A jelen írás célja most az ügyféli illetőleg a kormányzati pozícióban lévők figyelmét egyaránt felhívni arra, hogy – többek között – miért lenne indokolt az ügyfeleket bevonni az e-közigazgatás kiépítésének, fejlesztésének folyamatába. Felvázolni egy lehetséges útját, módját annak, hogy egyre többen akarjanak és tudjanak először is hasznélvezői, pozitív hozzáállású, közvetlen használói, ezzel egyidejűleg, ezen felül azonban aktív formálói is lenni az e-közigazgatás folyamatosan bővülő rendszerének.

Kulcsszavak: e-közigazgatás, infokommunikációs technológia (IKT), digitális ökoszisztéma, digitálisan írástudatlan, digitálisan írástudó, elsődleges digitális megosztottság, másodlagos digitális megosztottság

A szerző:

Walkéné dr. Galambos Erzsébet

címzetes docens

Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar Társadalomtudományi Intézet

Szakvizsgázott jogászként több mint két évtizede vesz részt (előbb főállású oktatóként, majd meghívott előadóként) a főiskolai, egyetemi szociális képzésekben. Szakmai érdeklődésének középpontjában a leendő, illetőleg már a pályán tevékenykedő szociális szakemberek jogi és igazgatási készségfejlesztése valamint a polgári jogismeret és jogtudat fejlesztés áll.
